

Dupka György

**KÁRPÁTALJAI POLITIKAI ELÍTÉLTEK,
GULÁG-RABOK, MÁRTÍROK PANTEONJA,
1944–1970**

(Történeti áttekintés, adattár, dokumentáció)

Kárpátaljai Magyar Könyvek
318.

Sorozatszerkesztő, felelős kiadó:

Dupka György

**A kötet a Nemzeti Emlékezet Bizottsága
közreműködésével készült**

Lektorálta:

dr. Zékány Krisztina, dr. Zubánics László

© ***Dupka György***, 2025

© Szolymai Emlékpark Alapítvány, 2025

©Fotók, archívfotók: ***Fuchs Andrea, Kovács Sándor, Szabó Tibor,
Szemere Judit, Turóczy Gábor***, 2025

© **Intermix Kiadó**, 2025

Angol fordítás, rezümé: ***dr. Ortutay Péter***

Szerkesztette: ***dr. Zékány Krisztina***

Képszerkesztő: ***Fuchs Andrea***

Műszaki szerkesztő és borítóterv: ***Dupka Zsolt***

A könyv elektronikus változata:

www.kmmi.org.ua (Adatbázis/Könyvek)

Készült a RIK-U Kft.-ben

ISBN 978-615-5757-50-1

ISSN 1022-0283

Dupka György

**Kárpátaljai politikai elítéltek,
Gulág-rabok, mártírok panteonja
1944–1970**

„Én Istenem, a keresztet vállainkról vedd le!”

(Történeti áttekintés, adattár, dokumentáció)

– *Monográfia* –

Szolyvai Emlékpark Alapítvány – Intermix Kiadó

Ungvár–Budapest

2025

**A KOMMUNISTA DIKTATÚRA
KÁRPÁTALJAI ÁLDOZATAINAK EMLÉKÉRE**

„A kommunistánál kártékonyabb és veszélyesebb embertípust még nem produkált a történelem. Cinizmusuk, szemtelenségük, hataloméhségük, gátlástalanságuk, rombolási hajlamuk, kultúra- és szellemellenességük elképzelhetetlen minden más, normális, azaz nem kommunista ember számára. A kommunista nem ismeri a szégyent, az emberi méltóságot, és fogalma sincs arról, amit a keresztény etika így nevez: lelkiismeret. A kommunista eltorzult lélek! Egészséges szellemű európai ember nem lehet kommunista! Nincs olyan vastag bőrt igénylő hazugság, amit egy kommunista szemrebbenés nélkül ki ne mondana, ha azt a mozgalom érdeke vagy az elvtársak személyes boldogulása így kívánja.”

A. I. Szolzsenyicin
(1918–2008)

TARTALOMJEGYZÉK

KÁRPÁTALJA KÁLVÁRIÁJA	11
-----------------------------	----

I. fejezet

A TRAGIKUS SORSÚ KÁRPÁTALJA	13
1.1. A lakoságra mért népiirtó csapások	15
1.2. A szovjet büntetőszervezetek Kárpátalján	16
1.3. A Rendkívüli Bíróság (1944–1946)	18
1.4. A Rendkívüli Bíróság „vérbírái”, nyomozói	18
1.5. Az első halálos ítéletek kiszabása	20

II. fejezet

A IV. UKRÁN FRONT ÍTÉLŐSZÉKEI 1944–1945-BEN	25
2.1. Magyar, német és ruszin vértanúk	26
2.2. Gyilkos golyó helyett kegyelmet kaptak	31
2.3. Akiket 10–25 évi Gulág-rabságra ítélték	32
2.4. Akik ellen a nyomozást megszüntették, „haláltáborba” irányították	34

III. fejezet

AZ MVSZ HATÁRŐR HADSEREGÉNEK KÁRPÁTALJAI KÖRZETI HADBÍRÓSÁGA (1946–1953)	41
3.1. Ungváron elítélt magyar hadifoglyok	43
3.2. Kárpátalján 1946–1953-ban 25 évre elítélt nők és férfiak	47
3.3. Válogatás nélkül kerültek a vádlottak padjára	54

IV. fejezet

AZ MVSZ HATÁRŐR HADSEREG KÁRPÁTALJAI KATONAI HADBÍRÓSÁGA	57
4.1. A Kárpátmelléki Katonai Körzeti Hadbíróság	58
4.2. Az SZSZKSZ Állambiztonsági Minisztériuma Különleges Tanácsa	59

V. fejezet

A KÁRPÁTALJAI TERÜLETI BÍRÓSÁG POLITIKAI ELÍTÉLTJEI	69
5.1. A megtorlások felelősei	69
5.2. A politikai megtorlás kivégzett áldozatai	70
5.3. A politikai megtorlás egyházi áldozatai	79
5.3.1. Szolgálattevő református lelkészek	83
5.3.2. Vértanú, hitvalló, tanúságtevő kárpátaljai római katolikus papok ...	87
5.3.3. A görögkatolikus egyház vértanúi	91
5.3.4. Kisegyházak	100
5.4. A kárpátaljai értelmiség képviselői a vádlottak padján	102

VI. fejezet

MERÉNYLETEK, LINCSELÉSEK, BÖRTÖNHALÁL	113
6.1. Moszkvából levezenyelt merénylet	113
6.2. Lincselések, kivégzések	117
6.3. Letartóztatás idején, kihallgatás közben haltak meg.....	121

VII. fejezet

KULÁKTALANÍTÁS, KULÁK-LISTÁK, KULÁK-PEREK	125
7.1. A hatalom nem tűrt ellenállást	126
7.2. A magántulajdon felszámolása, kolhozosítás.....	127
7.3. Kolhozellenes lázadások és leszámolások.....	132

VIII. fejezet

SZOVJETELLENES CSOPORTOK.....	145
8.1. A tiszabökenyi Huszti-csoport	148
8.2. Az ungvári Csurgovics-csoport.....	150
8.3. A radvánci Benyák-csoport	152
8.4. A Belaja Gvaryija (Fehér Gárda)-csoport	155
8.5. A munkácsi körzeti Csori-csoport	158
8.6. A Fenczik-párt aktivistái	160
8.7. A „Podkarpatszka Rusz felszabadítási bizottság”	161
8.8. A magyar vallási-nacionalista szervezet	162
8.9. Kárpátalja függetlenségéért küzdő szervezetek	165

IX. fejezet

A DONBÁSZI MUNKASZOLGÁLATRA KÉNYSZERÍTETT KÁRPÁTALJAI FIATALOK KÁLVÁRIÁJA (1947–1953)	169
9.1. A „donbászi-ügy” problémaköre.....	169
9.2. „Kelet felé visz a vonat”	172
9.3. Szökések, dezertálások.....	175
9.4. Az „apátlan nemzedék” ellenszegülői	177
9.5. Akik Donyec-vidéken telepedtek le	178

X. fejezet

A KÁRPÁTALJAI UKRÁN NEMZETI VONAL FELSZÁMOLÁSA (1944–1947).....	181
10.1. Az ukrán nacionalista szervezetek tagjainak üldözése	181
10.2. A letartóztatások első hulláma.....	181
10.3. A magyar-ruszin származású Volosin a Szmers karmaiban	183
10.4. Rács mögött a Volosin-kormány tagjai	186
10.5. A hallgatásra ítélt „Volosin és rendszere”	189
10.6. A „Volosin és rendszere” rehabilitálása	190

XI. fejezet

AZ 1956-OS MAGYAR FORRADALOM ESZMÉIT VALLÓ

PATRIÓTÁK MEGHURCOLÁSA	195
11.1. A „fékezhetetlen” politikai rehabilitáció folyamata.....	195
11.2. „Államellenes összeesküvők”	201

XII. fejezet

LETARTÓZTATÁSOK A HRUSCSOVI REZSIM ALKONYÁN

(1957–1964)	215
12.1. Kinek amnesztia, kinek száműzetés	215
12.2. A volt politikai elítéltek kitoloncolása.....	217
12.3. Politikai ítétek 1957–1964 között	218
12.4. Közéleti tisztulási folyamat elindulása	220

XIII. fejezet

BREZSNYEVİ HADÜZENET A SZABADELVŰSÉGNEK,

A KULTURÁLIS SZABADSÁGNAK, 1964–1982	223
13.1. Polgárjogi mozgalom a közéleti tisztaság, a harmonikus élet megteremtéséért	223
13.2. Beadvány-háború	226
13.3. A József Attila Alkotóközösség összefogása irodalmunk „felnőtté” válásáért.....	229
13.4. Írók a nemzetiségi önszerveződés útján, 1989	230

EPILÓGUS	233
-----------------------	-----

XIV. fejezet

ELÍTÉLTEK, MEGHURCOLTAK, MÁRTÍROK	235
--	-----

FÜGGELÉK	531
-----------------------	-----

I.) A 22. sz. dekrétuma Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának a Rendkívüli Bíróság létrehozásáról (1944. december 18.)	531
II.) A „politikai bűnöket” megtorló szovjet büntető törvénykönyv áttekintése	534
III.) Kárpátalján végrehajtott megtorlások felelőseinek névmutatója	548
IV.) A fontosabb SZU MVD ITL GULÁG-táborok, ahol a kárpátaljaiak is raboskodtak.....	565
V.) Hősi emlékjelek Kárpátalján	568

FELDOLGOZOTT IRODALOM	589
------------------------------------	-----

GYÖRGY DUPKA: TRANSCARPATHIAN POLITICAL PRISONERS, GULAG PRISONERS, PANTHEON OF MARTYRS, 1944–1970	603
---	-----

DR. DUPKA GYÖRGY SZAKMAI ÉLETRAJZA	607
---	-----

KÁRPÁTALJA KÁLVÁRIÁJA

1944 októberében a Vörös Hadsereg elfoglalta Kárpátalját. Szinte azonnal megkezdődött a térség szovjetizálása, vagyis a soknemzetiségű társadalom leigázása. A mindenhol ellenséget látó hatalom etnikai tisztogatásba fogott: internálták a katonaköteles korú magyarokat és németeket, letartóztatták a Horthy-korszak idején tisztséget viselő személyeket, majd néhány napos munka ígéretével megtevesztve több ezer német, magyar és más nemzetiségű nőt és férfit hurcoltak el, sokakat pedig koholt vádak alapján, bírósági ítélettel küldtek többéves kényszerszolgálatra.

Mindez emberi ésszel felfoghatatlan szenvedéssel járt. A Szovjetunió lágereiben éhezés, betegségek, fagy, rendkívüli fizikai megterhelés és testi-lelki gyötrelmek sora várt a rabokra. Nem véletlen, hogy a gulág a kommunista diktatúra, a határta-
lan jogtalanság és embertelenség szimbólumává vált az egész világon. A visszaemlé-
kezésekből kirajzolódik a fogság rendszerszintű kegyetlensége, a halál mindennapi tapasztalata és a túlélés személyes küzdelme. A málenkij robotból végletekig kizsi-
gerelve hazatérőket 1947-től pedig részben megint kárpátaljai fiatalokkal váltották fel, akiket a Donyec-medence szénbányáiba hurcoltak kimerítő munkaszolgálatra.

A politikai megtorlás részeként 1944 őszétől katonai törvényszékek, rendkí-
vüli szovjet bíróságok és más ítélőtestületek indítottak képtelen és hamis vádak alapján konstruált eljárásokat a „népellenességnek” kikiáltott kárpátaljaiak töme-
gei ellen. A hatalomnak a kor sem számított: egy 14 éves fiút többek között azzal az abszurd váddal ítélték kényszerszolgálatra, hogy levelezett a Vatikánnal, egy 15 éves ártatlan lány pedig apja vétke miatt kapott öt év szigorított börtönt és élet-
fogytiglani száműzetést.

A kommunisták egyes esetekben még azt sem tartották szükségesnek, hogy a politikai célok szolgálatába állított igazságszolgáltatást álcaként felhasználják: előfordult, hogy a nyomozást bűncselekmény hiányában megszüntették, a letar-
tóztatott azonban nem szabadlábra, hanem munkatáborba került. Máskor a saját jogrendjüket megcsúfolva tolmács, ügyvéd és tanúk nélkül, néhány perces eljárás keretében született meg egy-egy ítélet. Számos politikai rab már a kihallgatás so-
rán életét veszítette, de akadtak olyan esetek is, amikor az új rend önjelölt „bírái” vagy a megszálló szovjet katonák végeztek az áldozatokkal – pusztán azért, mert magyarok voltak.

Moszkva a kárpátaljai egyházakban, különösen a helyi társadalomban fontos szerepet betöltő lelkészekben és világi előjárókban is állambiztonsági kockáza-
tot látott. De kegyetlenül leszámoltak a kolhozosítás és az erőszakos társadalmi

uniformizáció ellenzőivel, majd az 1956-os forradalommal szimpatizálókkal is. A megtorlás a meghurcolt személyek családtagjait sem kerülte el.

E kötet 1944 őszétől kezdve a brezsnyevi évekig terjedően tárgyalja a magyarok esetében nemzeti elnyomással is járó kommunista hatalomgyakorlás következményeit Kárpátalján. A szerző az erőszakos szovjetizálás több ezer kárpátaljai áldozata közül 1415 meghurcolt személy rövid életrajzát mutatja be. Kitartásuk, élni akarásuk, hitük, állhatatosságuk, újrakezdeni tudásuk példaként szolgálhat mindannyiunk számára. Sorsuk által megérthetjük, miért olyan törékeny, mégis nélkülözhetetlen a szabadság.

Földváryné Kiss Réka,
a Nemzeti Emlékezet Bizottságának elnöke

„Igazán csak azok halnak meg, akiket elfelednek.”

I. FEJEZET

A TRAGIKUS SORSÚ KÁRPÁTALJA

1944 októberében **Sztálin**¹ parancsára a 4. Ukrán Front hadserege **Petrov** tábornok² és **Mehlisz**³ vezérezredes irányításával elfoglalta Kárpátalját.

Elkezdődött a korábban Magyarországhoz tartozó 4 megyényi terület erőszakos etnikai tisztogatása a 4. Ukrán Front Katonai tanácsának 1944. november 13-ai keltezésű, hírhedt 0036-os rendelete alapján.

A kollektív bűnösség elvét alkalmazva, 1944. november 18-tól több mint 30 ezer – ellenséges „katonaköteles” korú magyar, német és más nemzetiségű, 18-50 év közötti férfit, a későbbiekben, november 24-től a munkaképes német lakosság megjelölt korhatárú tagjait (18-30 év közötti nőket, 17-45 év közötti férfiakat) is „kis munkára”, „malenkij robotra” mozgósították, letartóztatták és a szovjet hadifogoly- és speciális lágerrekbe, munkatáborokba internálták, hurcolták, akiknek egyetlen bűnük a saját nemzetiségük volt.

¹ **Sztálin, Joszif Visszarionovics**, oroszul Иосиф Виссарионович Сталин, grúz nyelven Ioszeb Dzsugasvili (1878–1953). A Szovjetunió legfőbb marsallja volt, generalisszimusz, a Szovjet Népbiztosok Tanácsának 4. elnöke, a Szovjetunió Minisztertanácsának 1. elnöke, az Összövetségi Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottságának főtitkára, majd titkára. A róla elnevezett ideológia megtestesítője, a Szovjetunió diktátora.

² **Petrov, Ivan Juhimovics** (1896–1958). Hadseregtábornok, a Szovjetunió Hőse (1945). Mint a 4. Ukrán Front parancsnoka, nevéhez fűződik Kárpátalja elfoglalása, a Szovjetunióhoz történő csatlóása, a 0036. sz. határozat megfogalmazása, aláírása, az általa irányított NKVD-csapatok népiirtó tevékenysége, a repressziós akciók keretén belül magyar, német férfiak és nők internálása.

³ **Mehlisz, Lev Zaharovics** (1889–1953). Pártfunkcionárius, vezérezredes (1944). 1944 augusztusától a 4. Ukrán Front haditanácsának tagja, ezen belül a SZMERS-csapatok egyik kárpátaljai irányítója. Sztálin bizalmi köréhez tartozott, a vezér iránti hűségét abban mutatta ki, hogy ellenségeivel és ellenfeivel szemben kegyetlen és könyörtelen volt. Kárpátalja Szovjetunióhoz történő csatlóása az ő szigorú és következetes közreműködésével ment végbe, emellett egyik fő irányítója volt a magyar és német civil lakosság elhurcolása megszervezésének. 1944–1946 között könyörtelen, brutális hozzáállással számos kárpátaljai magyar, ruszin és ukrán patriótát végeztetett ki.

Az emberi méltóságot is sárba tipró folyamatban a **Fagyjev**⁴ vezérőrnagy vezette NKVD frontcsapatai, illetve a SZMERS Katonai Kémelhárítás Frontparancsnokságának munkatársai⁵ vezető szerepet játszottak.

Kárpátalja tragédiája végérvényesen akkor következett be, amikor a Kreml jóváhagyásával Munkácson 1944. november 26-án létrehoztak⁶ egy átmeneti bábállamot, amely 1944–1946 között működött Zakarpatszka Ukrajina néven, elfogadták a *Manifesztumot/Kiáltványt*⁷ és megalapították központi hatalmi szervét, a népi Tanácsot, illetve elnökségét, amelynek élére az általuk támogatott ügynököket, a kárpátaljai születésű **Ivan Turjanica**⁸ pártvezért nevezték ki. Helyettese **Szova Péter**⁹ ruszofil politikus lett.

Ők idézték elő Kárpátalja tragédiáját, polgári társadalmának felszámolását, az etnikai csoportok együttélésének, az európai szellemi és keresztény értékrendjét

⁴ **Fagyjev, Szergej Makszimovics** (1905) vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front hátszágának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok parancsnoka a 0036. sz. határozat alapján hajtotta végre a magyar és német férfiak internálását, a német nők és férfiak jóvátételi munkára történő mozgósítását, a magyar hivatalnokok, vezetők stb. letartóztatását.

⁵ **Dubrovskij ezredes**, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály parancsnokhelyettese. Mescserjakov alezredes, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály 4. sz. osztályának parancsnoka részt vett a Kárpátalján letartóztatott közhivatalnokok kihallgatásában, közreműködött elítéltetésükben. **Filonyenko hadbíró gárdaőr**nagy, a SZMERS 8. Légihadsereg Katonai Törvényszékének elnöke, repressziók, kivégzések szervezője. **Gluhov kapitány**, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály nyomozó tisztje, részt vett a Kárpátalján letartóztatott közhivatalnokok kihallgatásában, közreműködött elítéltetésükben. **Marszkij ezredes**, a SZMERS 8. légihadseregéhez tartozó kémelhárító-felderítő részleg munkácsi osztályvezetője, a helyi repressziók szervezője. **Szosznovij kapitány**, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály 4. sz. osztály 1. alosztályának nyomozó tisztje részt vett a Kárpátalján letartóztatott közhivatalnokok kihallgatásában, közreműködött elítéltetésükben. **Tyulpanov, Szergij Ivanovics ezredes**, 1944. szeptember-október között a 4. Ukrán Front Politikai Főigazgatóság egyik osztályvezetője, aki az 1. magyar hadsereg katonái, tisztjei között fejtett ki propaganda-tevékenységet. 1944 novemberétől 1945 májusáig Ivan Turjanica főtanácsadója Kárpátalja szovjetizálásának megszervezésében. **Tkanko, Olekszandr alezredes**, a Szovjetunió Hőse címmel kitüntetett szovjet tiszt, egykori partizánparancsnok irányította a „Turjanica-hadsereg” törzskarát.

⁶ **Pronyin Mihajlo Mihajlovics altábornagy**, a 4. Ukrán Front Politikai Főosztályának parancsnoka, a Zakarpatszka Ukrajina Kommunista Pártszervezet első konferenciájának, a munkácsi népbizottságok I. kongresszusának, a Manifesztum elfogadásának, Kárpátalja szovjetizálásának szervezője, levezénylője.

⁷ Munkácson a Manifesztumot egyhangúlag elfogadta a Zakarpatszka-Ukrajnai népbizottságok I. kongresszusa.

⁸ **Turjanica (Turef), Ivan Ivanovics** (1901–1955) az NKVD kárpátaljai ügynöke. A kárpátaljai kommunista mozgalom vezető személyisége. Magyar katonaként részt vett az I. világháborúban. 1925-től a Csehszlovák Kommunista Párt tagja. 1930–1933 között a Harkovi Kommunista Újságírói Főiskola hallgatója, Kárpátaljára visszatérve bekapcsolódott a szakszervezeti mozgalomba, különböző tisztségeket lát el. 1939-ben a Szovjetunióba emigrált, ahol különböző beosztásokat kapott. Jelentkezett az I. Csehszlovák Hadtestbe, annak egyik kötelékében harcolt. Hazatérése után Karpatszka Ukrajina Kommunista Pártja Központi Bizottságának első titkára, majd a Népi Tanács elnöke (1944–1945) lett. Kárpátalja Szovjetunióhoz történő csatolása után a megyei pártbizottság és a megyei tanács vezetője, ezenkívül az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsának képviselője (1946), az USZSZK Legfelsőbb Tanácsának képviselője, elnökségének tagja (1947) volt.

⁹ **Szova Petro Petrovics (Szova Péter)** (1894–1984) az NKVD kárpátaljai ügynöke, a ruszofil politikus 1944 novemberében Ungvár polgármestere, majd a Néptanács elnökének helyettese.

felvállaló magyar, ruszin/ukrán, német, szlovák, zsidó és más nemzetiségű patrióták és hitvallók üldözését¹⁰.

A szovjet típusú rendszer kiépítésébe, a politikailag másként gondolkodók üldözésébe és megsemmisítésébe, a hírhedt etnikai tisztogatások és koncepciós perek levezénylésébe a sztálinista vezetők bevonták az önkéntes csatlósokat, a helyi kommunista funkcionáriusokat és vezéralakjait is¹¹.

Az alábbiakban a szovjet hatóság Kárpátalján kifejtett brutális és kegyetlen megtorló tevékenységét tárgyaló könyvünk célja, hogy az utókor számára a politikai repressziót elszenvedett honfitársainkat megnevezzük, akinek nemes tettei a háttér homályából kirajzolódik. Több ezer személy adathalmazából kiválogatott és fontosnak tartott 1415 kárpátaljai meghurcolt személyre irányítjuk a közfigyelmet, akiket börtönbe zártak, Gulág-rabságra kényszerítettek. Míg másokat – például statuálva – halálra ítélték, életétől szándékosan megfosztottak. A rehabilitált történelem is a halhatatlanok panteonjába sorolja őket. Példamutatásuk erősíti hitünk pajzsát, erőt ad nekünk további küzdelmünk folytatásához. Emlékük legyen áldott!

1.1. A lakosságra mért népiirtó csapások

A vidékre rátelepült, vészterhes feszültséget okozó szovjet büntetőszervezetek 1944 október végétől kezdve 1946 végéig a helyi lakosság – kiemelten a magyarok, németek és a magyarbarát ruszinok – ellen példátlan méretű politikai megtorlóssorozatot hajtottak végre. Képletesen szólva több népiirtó „csapást” mértek a lakosságra. Fentebb már említettük, több mint 30 ezer személyt hurcoltak először a szolyvai¹² 2. sz., a perecsenyi PPV, a szambori¹³ 22. sz. gyűjtőtáborokba, majd a GUPVI és a GULÁG szovjetunióbeli lágereibe. A számítások szerint legalább minden harmadik kárpátaljai rab odahalt.¹⁴ Megjegyzem, a Szolyvai Emlékpark gránittábláira több mint 12 ezer halott nevét véstük fel 2004–2025 között.

¹⁰ Lásd: DUPKA GYÖRGY: A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991). A kárpátaljai magyarságot ért atrocitások, sérelmek vázlatos története levéltári források, egyéb dokumentumok alapján. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2014. Tárolt, letölthető változat: <http://mek.oszk.hu/13300/13350/>

¹¹ **Lednej Iván D.**, (alias Vaszilij Olenics) kárpátaljai pártpolitikus, 1930–1934-ben Kijevben tanult, visszatért, 1939-ben a SZU-ba emigrált, 1941-től a szovjet hadseregben speciális feladatokat látott el. 1944-ben visszatért, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja.

¹² **Jermilov kapitány** volt 1944 novemberében a szolyvai hadifogoly-gyűjtőtábor (SZPV 2) táborparancsnoka, felügyelete alá tartozott a huszti hadifogolyátvevőhely is. 1945 elejétől Jermilov századost jó oldaláról való bemutatkozásáért a 4. Ukrán Front hátországa parancsnokának parancsára a lengyelországi jawieszowice-i hasonló jellegű gyűjtőtábor parancsnokává nevezték ki.

¹³ **Grobovoj őrnagy**, a 22. sz. (FPPL) sztarij szambori láger parancsnoka 1945 márciusában.

¹⁴ DUPKA GYÖRGY: Halottaink – 1944–1959. A kárpátaljai szovjet népiirtás eddig ismert áldozatainak névsora. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2014. Tárolt, letölthető változat: <http://mek.oszk.hu/13900/13956/13956.pdf>

Miután Moszkva nyomására Prága, illetve **Beneš**¹⁵ kormánya lemondott Kárpátaljáról, a területet 1945. június 29-én a Szovjetunióhoz csatolták¹⁶. Ettől kezdve a szovjet hatályos törvények az NKVD-KGB, a SZMERS Katonai Kémelhárítás parancsnokságának munkatársai által még nagyobb súllyal nyertek alkalmazást, bevezették a szigorú kommunista diktatúrát, amelynek megtestesítői az alábbiakban bemutatásra kerülő szovjet büntetőszervezetek voltak.

1.2. A szovjet büntetőszervezetek Kárpátalján

Közvetlenül Kárpátalján 1944 októberétől 1970-ig a kommunista párt vezetésével az alábbi intézmények folytattak megtorló tevékenységet:

- a 4. Ukrán Front katonai ítélőszékei, illetve a frontparancsnoksághoz tartozó 18. hadsereg 128-as hegyivadász gárdahadosztályának katonai ítélőszéke, valamint a 8. Légideszant Hadsereg Bírósága;
- a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa mellett működő, különleges jogokkal felruházott, Rendkívüli Bíróság, amelyet a Néptanács elnöksége 1944. december 18-i dekrétuma alapján hoztak létre;
- az állambiztonsági népbiztosság, majd pedig az állambiztonsági minisztérium kárpátaljai területi hivatala;
- a belügyi hivatal (különösen eredményesen működött ez a hivatal a svábnémetek kitelepítése, a kulákok elleni megtorlások stb. terén);
- a területi ügyészség;
- a területi bíróság;
- az SZSZKSZ Állambiztonsági Minisztériuma mellett működő különleges értekezletek, tanácsok;
- a Szovjetunió Belügyminisztériuma határőrcsapatái kárpátontúli (kárpátaljai) körzetének katonai ítélőszéke;
- a Szovjetunió Belügyminisztériumához tartozó csapatok lvovi körzetének katonai ítélőszéke;
- a kárpátmelléki katonai körzet ítélőszéke;
- a lvovi vasútvonal pályaszakaszai bírósága.

¹⁵ **Beneš, Edvard** (1884–1948), csehszlovákiai politikus, államférfi. A csehszlovák elnök 1938-tól kezdve a szovjet titkosszolgálat ügynöke volt, akit **Pjotr Zubov** titkosszolgálati rezidens szervezett be. Külpolitikai tevékenysége nagymértékben hozzájárult Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatolásához.

¹⁶ VIDA ISTVÁN–ZSELICZKY BÉLA: Az 1945. június 29-i szovjet–csehszlovák szerződés Kárpátaljáról. Külügyi Szemle, 2004.01.234-260. https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2004_01_Az_1945_jenius_29-i_szov.pdf (Letöltés, 2023.04.11.)

Számos kárpátaljai lakossal szemben alkalmaztak megtorló intézkedéseket ugyancsak Oroszország és Ukrajna hasonló területi bíróságai.¹⁷ Közülük sokan veszítették életüket a nyomozás során az állambiztonsági minisztérium (NKVD, KGB), illetve a SZMERS katonai kémelhárítás kínzókamráiban, egyeseket pedig úgynevezett szökési kísérlet közben, vagy más körülmények között lőttek agyon.

Mindmáig kevésbé ismertek és tanulmányozottak a **Berija**¹⁸ NKVD-vezér által kiagyalt egyéb megtorlási módok – az internálás, a kitelepítés részletei.

Összességükben mindezen megtorló szervek¹⁹ intézkedései az úgynevezett szocialista igazságszolgáltatást testesítették meg, amely oly becsstelenül fejezte be misz-szióját a volt Szovjetunióban.

A kárpátaljai magyar, német és magyarbarát szlávok, zsidó patrióták fölött ítél-kező fontosabb büntetőszervek:

Nº	Ítélethozó testületek	Ítélet-hozatal időszaka	Elítélt, fő	Halálra-ítélt	Kegyelem	Végrehajt. halálos ítélet
1	4. Ukrán Front katonai törvényszéke	1944–1945	46	8	3	5
2	Rendkívüli Bíróság (Kárpátontúli Ukrajna)	1945–1946	260	38	4	32
3	SZSZKSZ Állambiztonsági Minisztérium Különleges Tanácsa	1947–1953	94	-	-	-
4	MVSZ Határőr Hadsereg Kárpátaljai Katonai Hadbíró-sága	1946–1953	250	2	2	-
5	MVSZ Határőr Hadsereg Lvovi Körzeti Katonai Hadbíró-sága	1946–1953	19	-	-	-
6	Kárpátmelléki Katonai Körzet Ítélszéke	1946–1953	6	2	2	-
7	Kijevi Katonai Körzet Ítélszéke	1946–1953	2	-	-	-
8	Kárpátaljai Területi Bíróság és járási körzeti és régiós bíróságok	1946–1970	543	5	1	4
9	Lvovi vasútvonal pályaszakaszí bírósága	1946–1953	7	-	-	-
10	Lvovi Területi Bíróság	1946–1953	1	-	-	-
11	Egyéb katonai és területiális ítélőszékek	1945–1954	49	-	-	-
12	Letartóztatott, ügye nem került a bíróság elé	1946–1953	26	-	-	-
Az 1415 politikai repressziót elszenvedő személyből a vádlottak padjára került összesen:			1277	55	12	41

Az 1415 politikai repressziót elszenvedő személyből a vádlottak padjára összesen 1277 fő került, mintegy 200 személyt a vizsgálati fogság után az NKVD-táborokba irányítottak, egyeseket felmentettek, míg mások önkényes megtorlások áldozataivá váltak.

¹⁷ Az NKVD Különleges Tanácsa 1940–1942 között több ezer Szovjetunióba szökött kárpátaljai felett ítélkezett, akik 1939–1941 között a Kárpátokban húzódó magyar-szovjet határt illegálisan lépték át. Ennek a témának már jelentős szakirodalma van.

¹⁸ **Berija, Lavrentij Pavlovics** (1899–1953): szovjet politikus. 1938 és 1953 között a szovjet titkosszolgálat (az NKVD, 1953-tól a KGB) rettegett főnöke, az SZSZKSZ belügyi, állambiztonsági népbiztosa, a sztálini koncepciós perek egyik legfőbb felelőse. 1953 decemberében kivégezték.

¹⁹ DUPKA GYÖRGY: „Sötét napok jöttek...” (Koncepciós perek magyar elítélteinek emlékkönyve 1944–1957). Ungvár–Budapest, 1993.7-36.

1.3. A Rendkívüli Bíróság (1944–1946)

A szovjet szakértők javaslatára a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa létrehozta a Rendkívüli Bíróságot, amely a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának 1944. december 18-án kelt Dekrétuma alapján sokak tragédiáját okozta. Ez a bíróság – a Néptanács nevében – bárkit elítélhetett, aki a csehszlovák vagy magyar rendszerben valamilyen pozíciót betöltött, függetlenül viselkedésétől, tetteitől stb.

Ügyvédi védelem nélkül hoztak önkényes ítéleteket, büntetésként joguk volt általában 1 évtől 10–15–25 évig terjedő fegyházat vagy vagyonelkobzással járó főbelövést kiszabni. Ítélete pedig „nem fellebbezhető meg”. Ez a „vérbíróság” a civilizált társadalmi joggyakorlat legelemibb követelményének sem felelt meg; Kárpátalja magyar, ruszin és más nemzetiségű értelmiségét jelentősen megtizedelte.

A Dekrétumot a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának *Visznik* című Közlönye²⁰ jelentette meg. A 22. számú Dekrétum magyar fordítását először az 1993-ban kiadott dokumentumgyűjteményünkben közöltük.²¹ A 22. sz. Dekrétum a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának Rendkívüli Bírósága létrehozásáról rendelkezik, amelyet a Néptanács nevében **I. I. Turjanica**, a ZU Kárpátontúli Néptanácsának elnöke, helyettesei: **Szova Péter P., P. V. Lintur**. Tagok: **I. M. Vas, J. I. Ivasko, M. V. Moldavcsuk, M. V. Cuperjak, S. L. Weisz, Sz.V. Boreckij, I. J. Kercsa, H. I. Ruszin, I. J. Kerecsanyin, F. I. Csekan, D. M. Tarahonics, Sz. I. Borkanyuk, I. I. Kopolovics, V. M. Teszlovics** saját kezűleg írtak alá.

1.4. A Rendkívüli Bíróság „vérbírái”, nyomozói

Kik is voltak tagjai a Rendkívüli Bíróságnak? 1944 decemberében **Ivan Turjanica**, a ZU Kárpátontúli Néptanácsának elnöke hithű sztálinistákat nevezett ki a főhatóságok élére, így lett **Vas Ivan**²² a belügy és állambiztonság elnöke, **dr. Sztefan Boreckij** az igazságügyi főhivatal elnöke. A Néptanács 1944. december 18-án nyilvánosságra hozta azt a szabályzatot is, amely meghatározta a Rendkívüli Bíróság tevékenységi körét. **Dr. Sztefan Boreckij**, az igazságügyi megbízott főügyésszé **Ivan**

²⁰ Visznik Narodnoji Radi Zakarpatszkoji Ukrajini. 1944. december 30-i szám. (Lásd a függelékben: 22. sz. Dekrétum – A Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának a Rendkívüli Bíróság létrehozásáról)

²¹ DÚPKA GYÖRGY: „Sötét napok jöttek...” Konceptiós perek magyar elítélteinek emlékkönyve 1944–1955. Intermix Kiadó, Budapest–Ungvár, 1993., 121–123. p. Lásd a Közlöny ukrán eredetijének másolatát is: u.o. 144–145.

²² **Vas, (alias Vas János) Ivan Mihajlovics** (1904–1966) az NKVD kárpátaljai ügynöke, párt- és állami vezető Kárpátalján. 1930–1933 között a kijevei pártfőiskola hallgatója. Kárpátaljára 1944 őszén visszatérve a néptanács tagja, a Zakarpatszka Ukrajina államvédelmi szerv irányítója, a Kárpátaljai Kommunista Párt központi bizottságának titkára, első titkára, a végrehajtó bizottság elnöke stb.

Andráskót²³, helyettesévé **Vaszip Mitrijukot** nevezte ki. **Ivan Turjanica** a kinevezéseket 1945. január 17-én írta alá. A teljhatalmú bizottság elnöke: **Vaszip Ruszin**²⁴ partizánparancsnok, alelnöke: **Mihajlo Kalinov**²⁵, titkár: **Mihajlo Kampov**²⁶, **Resetár Mária**²⁷. További tagok: **Oleksza Logojda**²⁸, **Nyamescsuk Vaszipilij**²⁹, **Ivan Lednej**³⁰, **Jevgen Zsupán**³¹, **Jurij/Georgij Tokár**³², **Pjotr Varga**³³, **Tivadar**³⁴.

A ZU Kárpátontúli Néptanács által létrehozott és a szovjet tanácsadók, az NKVD-nyomozók, funkcionáriusok³⁵ által irányított és az elkészített vádiratok

²³ *Andrasko Ivan Vaszipiljevics* (1919–1984) az NKVD kárpátaljai ügynöke, a háború előtt a prágai Károly Egyetemen szerzett jogi diplomát. 1944-től 1946-ig Zakarpatszka Ukrajina, 1946-tól 1952-ig Kárpátalja megye főügyésze. Az NKVD utasításai alapján, mint fővádló közreműködött (az ungvári Rendkívüli Bíróságon) az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciók perének lebonyolításában a 15–20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

²⁴ *Ruszin, Vaszip Pavlovics* (Lecovica, 1918) az NKVD kárpátaljai ügynöke, 1940-ben az NKVD 5 évre ítélte mint szovjet határsértőt. 1944 szeptemberében ugyancsak az NKVD partizán parancsnokként vetette be Kárpátalján. A Rendkívüli Bíróság elnöke, a területi bíróság elnöke, a megyei végrehajtó bizottság elnöke volt.

²⁵ *Kalinov Mihajlo G.*, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja.

²⁶ *Kampov Mihajlo I.*, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának titkára, magyar tolmácsa.

²⁷ *Resetár Mária*, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának titkára. Az NKVD-utasítások végrehajtója.

²⁸ *Logojda Alekszej*, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja

²⁹ *Nyamescsuk Vaszipilij* (alias Nikolaj Nedály, Jónás István, Ivan Fjodorovics Zseleznyak) NKVD-ügynök, 1939-ben a SZU-ba emigrált, 1944 tavaszán visszatért, speciális feladatokat teljesített, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja.

³⁰ *Lednej Iván D.*, (alias Vaszipilij Olenics), 1930–1934-ben Kijevben tanult, visszatért, 1939-ben a SZU-ba emigrált, 1941-től a szovjet hadseregben speciális feladatokat látott el. 1944-ben visszatért, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja.

³¹ *Jevgen Zsupán*, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja. Az NKVD utasításai alapján közreműködött az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában.

³² *Tokár Georgij*, kárpátaljai pártpolitikus, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának titkára. Az NKVD-utasítások végrehajtója.

³³ *Varga, Pjotr Iljics* (alias Román Salek, 1896–1979), 1939-ben a SZU-ba emigrált. 1944-ben visszatért, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja, az NKVD-utasítások végrehajtója.

³⁴ *Tivadar*, a Zakarparszka Ukrajina munkácsi állambiztonsági apparátusának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróságnak megküldött nyomozati anyaga alapján súlyos ítéleteket hoztak.

³⁵ Az ungvári Rendkívüli Bíróság NKVD-tanácsadói, nyomozói, vádemelési anyagok összeállítói: *Gluscsenko őrnagy*, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály parancsnoka.

Jerjevicsjev kapitány, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály nyomozói osztályának főnyomozója,

Fedorov hadnagy, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály ilosvai körzeti osztályának műveleti munkatársa,

Belicsko, a Zakarpatszka Ukrajina munkácsi állambiztonsági apparátusának munkatársa,

alapján a Rendkívüli Bíróság 1945–1946-ban, illetve 16 hónapos dicstelen tevékenysége folyamán jogerősen 260 kárpátaljai patriótát elítélt, ebből 1945-ben 158 főt, 1946 áprilisáig 36 főt. Ezenkívül 66 áldozat esetében még nem ismeretes az ítélethozatal ideje, kiszabott éve.

A büntetésvégrehajtás ungvári intézményének egyik ismert alakja volt **Pop Dmitre**, a Zakarpatszka Ukrajina Ungvári Börtönének parancsnoka.

A halálos ítéletek egyik leghírhedtebb végrehajtója **Kuruc Mária** turjaremetei egykori partizán.³⁶ Megjegyzendő, hogy **Glik Vaszilik**, a Zakarpatszka Ukrajina Ungvári Börtönének igazságügyi orvosszakértője közreműködött a kivégzésekről, öngyilkosságokról készített jegyzőkönyvek felvételében.

1.5. Az első halálos ítéletek kiszabása

Halálbüntetést 38 személyre szabtak ki, ebből 4 főnek megkegyelmezték, a korábbi ítéletüket 5–10 évre módosították.

1945 januárja és 1946 áprilisa között a Rendkívüli Bíróság által halálra ítélt és kivégeztetett kárpátaljai patrióták jelenleg rendelkezésre álló betűrendes névsora.

Gavrilov hadnagy, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály 3. osztályának műveleti munkatársa,

Kurocskin hadnagy, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztályának munkatársa,

Krecsko, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály nyomozói osztály munkatársa,

Lenyisinec Iván, a Zakarpatszka Ukrajina állambiztonsági hivatal kommandánsa, közreműködött a koncepciók peréhez szükséges nyomozati anyagok összeállításában.

Maligin alhadnagy, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály nyomozói osztályának műveleti munkatársa,

Marias, a Zakarpatszka Ukrajina állambiztonsági apparátusának munkatársa,

Mjakagolov, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály ilosvai körzeti osztályának műveleti munkatársa,

Okály, a Zakarpatszka Ukrajina munkácsi állambiztonsági apparátusának munkatársa,

Opalenik, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztályának munkatársa,

Popovics, a Zakarpatszka Ukrajina állambiztonsági apparátusának munkatársa,

Proszkurin hadnagy, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály 2. osztály 5. részlegének műveleti munkatársa,

Sadrin őrnagy, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály nyomozói osztályának parancsnoka,

Tokmacsev hadnagy, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály 2. nyomozói osztályának parancsnoka,

Tverkin alhadnagy, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály 3. osztályának parancsnoka,

Vinokurov, a Zakarpatszka Ukrajina állambiztonsági főosztályának munkatársa

³⁶ *Kuruc Mária*, az NKVD kárpátaljai ügynöke, ismertebb nevén *Maruszja. Tkanko O.* alezredes partizán csapatának volt tagja, aki a leghírhedtebb ungvári ítéletvégrehajtó lett. Ő végezte ki többek között a halálra ítélt *Bródy András* magyar parlamenti képviselőt és társait.

A 1945 januárja és 1946 áprilisa között halálra ítélt és kivégzett személyek névsora

Nº	Név	Szüil. év	Lakhely	Foglalkozás	Kivégzés napja	Rehabilitáltak
1	BALOG László	1904	Munkács	mészáros	1945.VI.22.	1992
2	BOROS Bálint	1892	Kőröstarcsa	nyugdíjas	1945.II.21.	1991
3	CZIPF János	1891	Perecseny	munkás	1945.VI.01.	1991
4	DEMJANOVICH/ DEMJÁNOVICS Péter Pál	1869	Rahó	g.kat. esperes, a magyar Országgyűlés felsőházi tagja	1945.IV.23.	1991
5	ERHARDT (Erhat) Mátyás	1907	Szolyva	munkás	1945.V.10.	1991
6	FÁBIÁN Béla		Tiszaújlak	gazdálkodó	1945.	
7	FÁBIÁN Lajos	1891	Sóhát/ Csornoholova	közhivatalnok	1945. III.11.	1992
8	FODOR János	1915	Dombó/ Dubove	munkás	1945.IV.25.	1992
9	GABÓDA Mihály	1918	Nagylucska	tisztviselő	1945.IV.25.	1992
10	HASULYÁK János	1924	Ungvár	munkás	1945.X.12.	1992
11	HELM Ferenc	1901	Munkács	kereskedő	1945.II.08.	1991
12	JAKIMCSUK Olekszij	1899	Ungvár	munkanélküli	1945.XI.16.	1991
13	KAPORNAY-KATRICS József	1890	Munkács	tűzoltó-parancsnok	1945.VII.24.	1992
14	KASZTNER Gusztáv	1907	Beregszász	elárusító	1946.V.20.	1991
15	KÉK Eduard	1921	Munkács	munkás	1945.XI.16.	1991
16	KOVALKOVICS-Goer Ivan	1899	Perecseny	munkás	1945.VI.01.	1992
17	MÉSZÁROS Kálmán	1902	Kisújszállás	munkás	1945.VII.24.	1990
18	NAZDRAVECKI János	1893	Nagyszőlős	tanító	1945.IX.15.	1991
19	NISCSÁK András	1915	Munkács	tisztviselő	1945.III.30.	1991
20	PILLER József		Pósaháza/ Munkács	kőműves	1945.VI.16. Kivégzés előtt öngyilkos lett	1990
21	PRIBOJ András	1909	Munkács	tisztviselő	1945.VI.01.	nem rehabilitáltak
22	SCHNELZER József	1926	Szolyva	munkás	1945.VI.01.	1991
23	STEFANSZKIJ Sándor	1909	Pósaháza/ Munkács	kőműves	1945.VII.24.	1990
24	STULLER Mihály	1922	Szolyva	tisztviselő	1945.V.10.	1991
25	SUBINEC Ferenc	1918	Szinyicseve	gazdálkodó	1945.XI.16.	1991
26	SZER Antal	1900	Ungvár	gépkocsivezető	1945.VI.22.	nem rehabilitáltak
27	SZILVÁSI János	1898	Feketeardó	kéményseprő	1945.V.10.	nem rehabilitáltak
28	SZUP József	1897	Németkucsova	gazdálkodó	1945.VI.22.	nem rehabilitáltak
29	TÓBIS Ágoston	1884	Szolyva	erdész	1945.XII.18.	1991
30	WEINRAUCH József	1909	Huszt	munkás	1945.VI.22.	nem rehabilitáltak
31	ZIMOGLJAD Olekszij	1925	Ungvár	munkanélküli	1945.XI.16.	1991
32	ZSURKOVICS Béla	1879	Munkács	mozdonyvezető	1945.IV.25.	1991

A 32 halálra ítélt közül a legidősebb áldozat a 76 éves **Demjanovich (Demjánovics) Péter** rahói görögkatolikus parókus-esperes, kanonok, a magyar parlament örökös felsőházi tagja, valamint a 66 éves **Zsurkovics Béla** munkácsi mozdonyvezető. Megjegyzem, hogy a névsorban szereplők közel fele 1900 előtt szü-

letett, 60 év körüli volt, őket megfosztották a nyugdíjas kor lehetőségétől is. A rendszerváltás idején bűncselekmény hiányában rehabilitálták őket.

A legfiatalabb áldozat a 19 éves **Schnelzer József** szolymai munkás és a 21 éves **Hasulyák János** ungvári munkás. A lelketlen hőhéro a legszebb férfikorban lévő 15 személyt küldtek a halálba, és okoztak máig be nem gyógyuló lelki sebeket a hozzátartozóknak.

Már 1945 telén beütemezték az első perek tárgyalását, megszülettek az első ítéletek. Az első „golyó általi halálbüntetés kiszabása, az érintett vagyonának elkobzása” **Boros Bálint** (Köröstarcsa, Békés vm. 1892–1945) köröstarcsai lakhelyű nyugdíjas nevéhez kapcsolódik, aki mellesleg pártonkívüli volt, elemi iskolai végzettséggel rendelkezett. Magyar kémkedés vádjával az NKVD egységei Kárpátalján tartóztatták le. A Kárpátontúli Ukrajna Rendkívüli Bírósága 1945. február 7-én golyó általi halálra ítélte. 1945. február 21-én kivégezték. 1991-ben rehabilitálták³⁷. Az NKVD-SZMERS másik kiszemelt áldozata **Helm Ferenc** (Budapest, 1901–1945) munkácsi, alapiskolai végzettségű, pártonkívüli magyar kereskedő. A Kárpátontúli Ukrajna Rendkívüli Bírósága koncepcióspanként 1945. február 2-án golyó általi halálra ítélte. 1945. február 8-án kivégezték. 1991-ben rehabilitálták.³⁸

Hasonló sorsra jutott a fentebb említett, **Demjanovich (Demjánovics) Péter** (Nagyberezna, 1869. július 17. – Ungvár, 1945. április 21.) rahói görögkatolikus parókus-esperes, kanonok, a magyar parlament örökös felsőházi tagja.³⁹ Vádírátnak kiagyalói szintén súlyos lelki traumát kívántak okozni paptársainak, hitközösségének is. Még 1944 decemberében tartóztatták le **Mandzuk Miklós** nagybocskói születésű rahói tanító feljelentése alapján, aki azt állította, hogy neki a rahói esperes szó szerint ezt mondta: „*Minden kommunistát fel kellene akasztani*”. A bíróságon is megerősített kijelentés elegendő volt a halálos ítélet meghozatalához. A „*kommunista párt éber koronatanúját*” később tanfelügyelői álláshoz juttatták a rahói eljárásban.

A Rendkívüli Bíróság 1945. április 13-án rövid tárgyaláson golyó általi halálra ítélte a vádlottat, mint hazaárulót. **Bendász Dániel** egyházkutatótól tudjuk, hogy „*Demjánovics már halálra volt ítélve, amikor megbetegedett, de, hogy ne kivégzés nélkül haljon meg, 1945. április 21-én, nagypénteken, a halálos ágyán haldoklás közben lőtték agyon. Állítólag egy Maruszja*⁴⁰ nevű börtönőr végzett vele

³⁷ RIZO, I. 2003: 207.

³⁸ RIZO, I. 2003: 255.

³⁹ Lásd bővebben: *A kivégzett, légerekben elhunyt kárpátaljai magyar képviselők (1945-1949). Bródy András és társainak emlékkönyve.* Szerkesztette: DR. DUPKA GYÖRGY, DR. ZUBÁNIC LÁSZLÓ. Ungvár-Budapest: Szolymai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, 2017. Elektronikus változata: [https://mek.oszk.hu/17900/17938/\(Letöltés, 2023.05.10.\)](https://mek.oszk.hu/17900/17938/(Letöltés, 2023.05.10.))

⁴⁰ Teljes neve: a turjaremetei Kuruc Maria, aki partizán lányként csatlakozott az NKVD egységhez és vált belőle ítéletvégrehajtó, hivatásos hőhér.

az *ungvári börtönben*.⁴¹ Kivégzéséről két hónap elteltével a korabeli sajtó⁴² is hírt adott.

Munkács lakosságát felkavarta a hír, amikor megtudták, hogy a szovjetellenességgel megvádolt dombóvári származású **Priboj Andrást**, a munkácsi székhelyű Latorca cég tisztviselőjét koncepciós perben golyó általi halálra ítélték. Kegyelmi kérvényét elutasították, és 1945. június 1-jén kivégezték.⁴³

46 évvel később a Kárpátaljai Területi Bíróság Elnöksége az 1991. június 21-én kelt határozatával a Kárpátontúli Ukrajna rendkívüli Bíróságának ítéletét bűncselekmény hiányában hatályon kívül helyezte⁴⁴. A Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának Rendkívüli Bírósága az általa hozott számos ítéletének stílusához hasonlóan a **Priboj András** ellen hozott ítéletét is különleges stílusban fogalmazta meg. Szembetűnő, milyen mértékben meg voltak fosztva ezen vádlottak a védekezéshez való joguktól, személyiségi jogaiktól. A bizonyítatlan vádak, az olyan jellegű fordulatok, mint a „meggyőződéses fasisztaként”, „nagy kárt okozott a kárpátukrán népnek”, „hivatásos erdőrabló”, „itt maradt, hogy folytassa aljas tevékenységét” – a szabadulás minden esélyétől, illetve az ügy objektív elbírálásának és méltányos ítéletnek a reményétől is megfosztották a vádlottakat.

Munkács másik közéleti személyiségét, **Kopornay-Katrics Józsefet**, a város népszerű tűzoltóparancsnokát is alaptalanul vádolták meg, és népellenességnek nyilvánították. 1945. június 20-án halálra ítélték, kegyelmi kérvényét figyelmen kívül hagyták, július 24-én kivégezték. Őt is a Szovjetunió összeomlása után, 1992-ben rehabilitálták.⁴⁵

A munkácsi tűzoltóparancsnok sorsáról – megyei képviselőként, a rehabilitációs bizottság tagjaként – **Paulina András** Kijevben szolgáló magyar diplomatától, az áldozat közeli hozzátartozójától értesültem. Ő is megerősítette, hogy a tűzoltóparancsnokot az NKVD nyomozó tisztjei koholt vádak alapján 1945-ben letartóztatták, majd Ungváron halálra ítélték. Egyes tanúk elmondása szerint a Perecseny környéki erdőben megásatták vele a saját sírját és kivégezték. Szovjetellenesség vádjával az édesapját is elhurcolta az NKVD. Egy évig kínozták és vallatták: pisztolyaggal kiverték alsó és felső fogprotézisét. Végül kikényszerített jegyzőkönyvi aláírás után, döntő bizonyítékok hiányában hazaengedték. Fogsága alatt idegsorvadást szenvedett, szabadulása után hosszú éveken át nyomta az ágyat.⁴⁶

⁴¹ BENDÁSZ ISTVÁN-BENDÁSZ DÁNIEL: 1994: 29. Megjegyzendő: Demjanovics atyát nem április 21-én, hanem április 23-án végezték ki. Lásd:

⁴² Zakarpatszka Ukrajina, 66. sz., 1945. június 7.

⁴³ RIZO, I. 2003: 587-588.

⁴⁴ Ukrajna Nemzetbiztonsági Szolgálat Kárpátaljai Igazgatóságának Archívuma, F. 7, op. 1, ügyir.szám 5726, p. 44.

⁴⁵ RIZO, I. 2003: 399.

⁴⁶ PAULINA ANDRÁS adatközlő levele az 1944 őszén munkatáborokba hurcoltak sorsának kivizsgálására alakult munkacsoport tagjai részére, Kijev, 1989. október 27. In: *Élő történelem*, 44-45.

*1945. januárjában halálra ítélt, majd kegyelemben részesült
személyek névsora*

Nº	Név	Szül. év	Lakhely	Foglalkozás	Kegyelem- ben részesült	Halálos ítélet módosítása	Reha- bilitáltak
1	KACSUROVSZKI Anna	1922	Munkács	köztisztviselő	1945.XI.09.	10 év	1992
2	KOVÁCS Sándor	1907	Tekeháza	gazdálkodó	1945.XI.09.	10 év	1992
3	PETRICSKÓ Mihály	1924	Munkács	gimnazista	1945.XI.09.	10 év	1992
4	ZAJAC Mihály	1923	Ungvár	ZUNT-tisztviselő	1945.XI.09.	10 év	1992

II. FEJEZET

A IV. UKRÁN FRONT ÍTÉLŐSZÉKEI 1944–1945-BEN

Az NKVD-különítmények, a SZMERS kémelhárítók a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa és a bosszúálló kárpátaljai kommunisták aktív közreműködésével 1944 novemberében – a katonaköteles magyar férfiak internálása után – megkezdték a menekülést elvető, jóhiszemű polgárok letartóztatását, akik különböző tisztségeket viseltek a Horthy-korszakban.

Majdnem mindegyik meghurcolt személy esetében a vád: tevékeny harc a munkásosztály és a forradalmi mozgalom ellen; részvétel ellenforradalmi szervezkedésben; ellenforradalmi propaganda és szovjetellenes agitáció; a nemzetközi burzsoázia, a hódítókkal való kollaborálás, német és magyar katonai akcióik segítése, kémkedés, diverzió, hadifoglyok bűjtatása, háborús bűnösség stb. segítése.

A 4. Ukrán Front Ungváron tevékenykedő ítélszékei: a 8. Légideszant Hadsereg Bírósága; a 18 hadsereg 128-as hegyivadász gárdahadosztályának ítélszéke; a 38. hadsereg törvényszéke.

A kárpátaljai patrióták feljelentésében, az elfogatóparancsra történt letartóztatásban, házkutatásában és kihallgatásában, a jegyzőkönyvek és a nyomozati anyagok összeállításában, a büntetőeljárás és más kényszerintézkedés elindításában a 4. Ukrán Front NKVD csapatai (a 88. Kárpáti Határőr Ezred egységei), SZMERS Katonai Kémelhárítási Csoportfőnökségének parancsnokai, osztályvezető, nyomozói, vizsgálói és kihallgatótisztjei vettek részt.

A felsorolt akciók irányítói és végrehajtói: **Kovalcsuk** vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front SZMERS Katonai Kémelhárítási Csoportfőnökségének parancsnoka; **Kazancev** őrnagy, a 4. Ukrán Front SZMERS Katonai Kémelhárítási Csoportfőnöksége 1. osztályának vezetője; **Mescserjakov** alezredes, a 4. Ukrán Front SZMERS Katonai Kémelhárítási Csoportfőnöksége 4. osztályának vezetője; **Vaszilevszkij** gárdaszázados, a 4. Ukrán Front SZMERS Katonai Kémelhárítás 1. Gárdahadsereg 4. osztályának munkatársa, vizsgálója; **Gluhov** százados, a 4. Ukrán front SZMERS Katonai Kémelhárítási Parancsnoksága 4. osztályának munkatársa.

A vádiratok előkészítői, felterjesztői között volt **Satrov** igazságügyi alezredes, a 8. Légi Hadsereg katonai ügyésze és **Scsur** igazságügyi őrnagy, a 8. Légi Hadsereg katonai ügyésze.

A szabadságvesztő és a halálos ítéletek, vagyonek kobzás kiszabásában aktívan közreműködött: **Mjasznyikov A.** igazságügyi vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front Hadi-törvényszékének elnöke; **Filonyenko A.** igazságügyi gárdaőrnagy, a 8. Légi Hadse-reg Haditörvényszékének elnöke.

Az aktákból azt is megtudjuk, hogy a halálos ítéletek jóváhagyásával, a kegyelmi kérvények elbírálásával a Szovjetunió Igazságügyi Népbiztossága, és a Szovjetunió Legfelsőbb Tanács Elnöksége foglalkozott. Valójában a halálos ítéleteket a 4. Uk-rán Front Katonai Tanácsának vezetői hagyták helyben. Az aláírók közt gyakran szerepel **Petrov Ivan** hadseregtábornok és **Novikov** vezérőrnagy, hadseregpáncs-nok, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa tagjának a neve.

A kivégzéseket Ungváron hajtották végre **Limar** őrnagy, a 4. Ukrán Front SZMERS Katonai Kémelhárításának páncsnoka és **Dubrovskij** ezredes, a 4. Uk-rán Front SZMERS Katonai Kémelhárításának páncsnokhelyettese irányításával.

2.1. Magyar, német és ruszin vértanúk

A felsorolt szovjet hadbíróóságok 1944–1945 között az alaptalanul megvádolt 46 ár-tatlan magyar ember, köztük nők ügyével foglalkozott és a lakosságot is megrémisz-tő, kemény ítéleteket hozott. Eddig feltárt okmányok, akták alapján a koncepciós pereket levezető vérbírók tizenkét meghozott halálos ítéletből 9 férfit kivégeztettek, három főt kegyelemben részesítettek.

1945. január-augusztusa közt halálra ítélt és kivégzett személyek névsora

Nº	Név	Szül. év	Lakhely	Foglalkozás	Kivégzés napja	Rehabilitáltak
1	BENDA Kálmán	1883	Beregszász	mérnök, a magyar Országgyűlés felsőházi tagja	1945.I.25.	nem rehabilitálták
2	BENCS Lajos	1905	Huszt	iparos	1945.I.?	nem rehabilitálták
3	BALOG (Bolyog) Mihály	1882	Beregrákos	gazdálkodó	1945.I.09.	1992
4	FRANZ József	1908	Beregnagyalmás	gazdálkodó	1945.I.09.	1992
5	JANUTA Péter	1912	Nagylucska	tanító	1945.I.21.	1992
6	JÁNOSI Kálmán	1883	Munkács	vegyigyár mestere	1945.I.09.	1992
7	KATONA Sándor	1911	Munkács	tisztviselő	1945.VIII.21.	1992
8	vitész LÉNÁRT Máttyás	1884	Ungvár	közéleti személyiség	1945.I.24. (?)	1970
9	MUCSICKA Ivan	1894	Munkács	tanító	1945.I.30.	1992

A 4. Ukrán Front 8. Légideszant Hadsereg Bírósága első halálos ítéletét **Balog (Bolyog) Mihály** beregrákosi gazdálkodó ügyében hozta meg. 1944. december 28-án golyó általi halálra ítélte. 1945. január 9-én kivégezték. 1992-ben rehabilitálták.⁴⁷

Azon a napon két honfitársunkat lőtték agyon. Az egyik a Munkácsi körzethez tartozó beregnagyalmási **Franz József (Joszif Filippovics)** német nemzetiségű gazdálkodó. A másik, 1945. január 5-én halálra ítélt áldozat a munkácsi **Jánosi Kálmán** a helyi vegyigyar vezető mestere volt. Őt 1992-ben szintén rehabilitálták.⁴⁸

Franz József tragikus sorsát a következő levéltári okmányokból ismerhetjük meg. 1944. december 27-én az NKVD-csapatok Vörös Csillaggal Kitüntetett 88. Kárpáti Határőr Ezredének egysége letartóztatta és a SZMERS-tisztek kihallgatták. **Satrov** igazságügyi alezredes a 8. Légi Hadsereg katonai ügyésze a rendelkezésre álló iratok alapján megindította ellene a büntetőeljárást. A tényállás szerint **Franz József** „a községben működő népi milícia képviselőivel szembeni elégedetlenségének adott hangot, és még ugyanazon napon, 1944. 07. 24-én 17:00 órakor, amikor a portája előtt elhaladt a népi milícia képviselője, elővette a házában rejtgetett magyar gyártmányú puskát, és az udvaráról néhányszor rálőtt vele az utóbbira, a terrorista cselekmény azonban, tőle független okok miatt nem valósult meg.

Franz ezen kívül, a határőr csapatok általi őrizetbe vétele során ellenállást tanúsított, és Makusev vörös katonára ütést mérve tetteleg bántalmazta.

Tekintettel arra, hogy fenti magatartás alkalmas az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság Büntető törvénykönyve 19-58-8. szakaszába ütköző bűncselekmény megállapítására, az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság Büntetőeljárási törvénykönyvének 95-96. szakaszai alapján meghoztam az alábbi határozatot:

*Franz József (Joszif Filippovics) ellen az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság Büntető törvénykönyvének 19-58-8. szakaszába ütköző bűncselekmény miatt büntetőeljárás megindítását...*⁴⁹ *rendelte el a 8. Légi Hadsereg katonai ügyésze.*

A vizsgálat lefolytatásával **Scsur** igazságügyi őrnagyot, a 8. Légi Hadsereg katonai ügyészét bízta meg, aki 24 órán belül köteles lezárni a vizsgálatot.

A 4. Ukrán Front Haditörvényszék – **Mjasznyikov** vezérőrnagy elnökletével – golyó általi halálra ítélte. 1944. december 30-án keltezett és a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének és a Szovjetunió Igazságügyi Népbiztosságának címzett kegyelmi kérvényében büntetésének enyhítését kérte. Itt olvasható indoklása: „Nem vagyok a Vörös Hadsereg ellensége, a feleségem is orosz, és négy gyermekem van.

⁴⁷ RIZO, I. 2003: 169.

⁴⁸ RIZO, I. 2003: 782.

⁴⁹ A Nemzetbiztonsági Szolgálat Kárpátaljai Igazgatóságának Archívuma, F. 7, ügyiratszám: 5449-sz, p. 1 Eredeti. Gépfírás

*Részeg voltam, és nem tudtam, mit teszek. Soha többé nem csinállok ilyet. Még egyszer kérem, hogy kegyelmezzenek nekem.*⁵⁰

A halálraítélt „szigorúan titkos” periratához⁵¹ csatolták **Filonyenko A.** igazságügyi gárdaőrnagy, a 8. Légi Hadsereg Haditörvényszékének elnöknek a tényállást ismertető kísérőlevelét „*a legsúlyosabb ítélethozatalról.*”⁵² 1945. január 3-án a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa részére az előterjesztést **Mjasznyikov A.** igazságügyi vezérőrnagy, **Izrailjan V.** igazságügyi ezredes, a 4. Ukrán Front Haditörvényszékének elnöke katonai ügyész fogalmazta meg. A periratok alátámasztásával a 8. Légi Hadsereg Haditörvényszéke nevében kérték az Oroszországi SZSZSZK Btk. 19-58-8. szakaszába ütköző bűncselekmény elkövetése miatt kiszabott halálos ítélet jóváhagyását.⁵³

1945. január 4-én a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatot hozott **Franz József** ellen hozott halálos ítélet jóváhagyásáról „*elrendeli azonnali végrehajtását.*”⁵⁴ A határozatot **Petrov Ivan** hadseregtábornok, **Novikov** vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front hadseregparancsnoka a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának tagja, valamint az igazságügyi százados, a 4. Ukrán Front Haditörvényszékének titkára (olvashatatlan aláírás) írta alá.

Az akta utolsó irata 1945. január 10-én keltezett. Ebben **Mjasznyikov A.** vezérőrnagyot a 4. Ukrán Front Hadbírószága elnökét **Franz József** halálos ítéletének végrehajtásáról értesítik. **Dubrovskij** ezredes, a 4. Ukrán Front SZMERS Katonai Kémelhárításának parancsnokhelyettese **Limar** őrnagy, a 4. Ukrán Front SZMERS Katonai Kémelhárításának parancsnoka a következőket írta: „*Tájékoztatásul közöljük, hogy a Légierő Hadbírószágának 1944. 12. 30-án kelt, Franz Josef Filippovics elítélt halálbüntetését elrendelő ítéletét 1945. január 09-én Ungváron végrehajtották.*”⁵⁵

⁵⁰ 1944. december 30-ai ügyirat: A golyó általi halálra ítélt Franz J. P. kegyelmi kérelme. Ukrajna Nemzetbiztonsági Szolgálat Kárpátaljai Megyei Igazgatóságának Archívuma, F. 7, ügyiratszám: 5449-Sz, p. 52. Eredeti, Kézírás (Franz J. kérelme. Egyéb – Gépírás).

⁵¹ Melléklet okiratai: A 00234-1944. számú ügy periratai, 51 oldal, ítélet-másolat, kegyelmi kérelem.

⁵² 1944. december 31-ei ügyirat: A 8. Légi Hadsereg Haditörvényszéke elnökének kísérőlevele a golyó általi halálra ítélt Franz J. P. büntetőügyének perirataihoz. Ukrajna Nemzetbiztonsági Szolgálat Kárpátaljai Területi Igazgatóságának Archívuma, F. 7, ügyiratszám: 5449, p. 53. Eredeti. Gépírás.

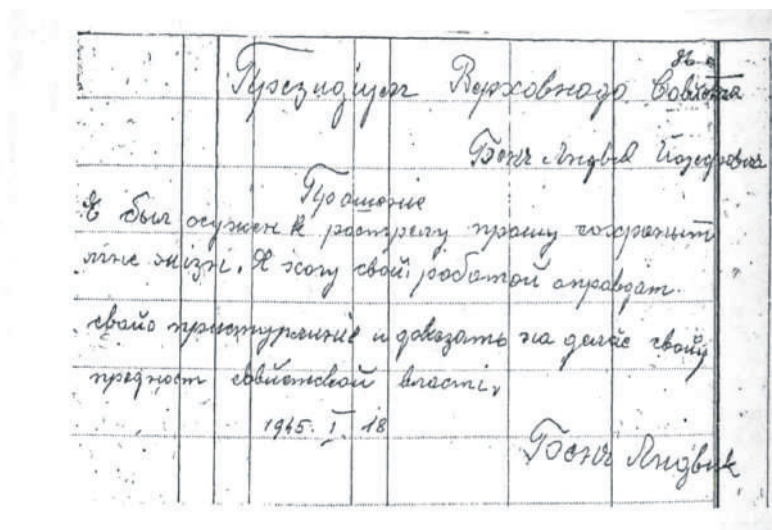
⁵³ 1945. január 3-ai ügyirat: A 4. Ukrán Front katonai ügyészének felterjesztése a Front Katonai Tanácsának Franz J. P. golyó általi halálát kimondó ítéletének jóváhagyása tárgyában. Ukrajna Nemzetbiztonsági Szolgálat Kárpátaljai Területi Igazgatóságának Archívuma, F. 7, ügyiratszám: 5449, p. 54. Másolat. Gépírás.

⁵⁴ 1945. január 4-ei ügyirat: A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának határozata a Franz J. P. ellen hozott halálos ítélet jóváhagyásáról. Ukrajna Nemzetbiztonsági Szolgálat Kárpátaljai Területi Igazgatóságának Archívuma, F. 7, ügyiratszám: 5449, p. 55. Másolat. Gépírás.

⁵⁵ 1945. január 10-ei ügyirat: a 4. Ukrán Front Hadbírószága elnökének értesítése Franc J. P. halálos ítéletének végrehajtásáról. Az Ukrán Biztonsági Szolgálat Kárpátalja Területi Igazgatóságának Irattára F. 7, ügyiratszám: 5449, p. 57, Eredeti, Gépírás.

Franz Józsefet (1908–1945) a rendszerváltozás után, a hatályos ukrán törvények értelmében 1992-ben rehabilitálták.⁵⁶

Bencs Lajos⁵⁷ (apja Bencs József) huszti iparost a 4. Ukrán Front Hadbírósága a Szovjetunió Belügyi Népbiztossága 1945. január 11-én kelt 0016. számú parancsa értelmében bűnösnek találta és halálra ítélte. Ugyanezen a napon kegyelmi kérvénnyel fordult Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsához, halálos ítélete enyhítése ügyében. Az ítélet végrehajtásáról nincs adatunk.

Bencs Lajos kegyelmi kérvényének másolata

Forrás: Korszun, 2012: 646.

Olekszij Korszun⁵⁸ közlése szerint **Bencs Lajos** kegyelmi kérvényének⁵⁹ eredeti példánya a büntetőjogi iratok között az N.o K-110270 alatt található, amelyek 1990-ben átkerültek a Vlagyimiri Nemzetbiztonsági Szolgálat Vlagyimiri Területi Igazgatóságának Archívumába (Vlagyimir, Oroszország).

A ruszin értelmiség több jeles képviselője közül kegyetlenül meghurcolták a nagylucskai **Januta Péter** tanítót és a munkácsi **Mucsicska Ivan** oktatót. Az előbbi 1945. január 19-én, az utóbbit 1945. január 21-én ítélték halálra. Janutának 1945. január 21-én, Mucsicskának pedig 1945. január 30-án oltották ki az életét. Bűncselekmény hiányában őket is 1992-ben rehabilitálták.⁶⁰

⁵⁶ RIZO, I. 2003: 711.

⁵⁷ Bencs Lajos 1905-ben született, magyar nemzetiségű, a kárpátaljai Huszton élt, magyar állampolgár volt, középfokú végzettséggel rendelkezett. Mielőtt a SZMERS letartóztatta volna, Huszt város kereskedelmi-iparos egyesületének a vezetője volt.

⁵⁸ Kiemelés a magyar nyelvre lefordított kéziratból: KORSZUN, 2012: 432.

⁵⁹ Történelmi Gyűjtemények Őrzési Központja – Fond 425 p – Opisz 1. Cpr. 10. Ark. 94.

⁶⁰ RIZO, I. 2003: 782, 516.

Az NKVD-SZMERS tisztogatás első beregszászi áldozta **Benda Kálmán** (Beregszász, 1883. febr. 5. – 1945. jan. 25.) vízügyi főmérnök, az Árvízmentesítő Társulat főmérnöke, Bereg megye közigazgatási és törvényhatósági bizottságának tagja, a magyar Országgyűlés felsőházának tagja, a Bereg Megyei Kaszinó elnöke volt.

Benda Kálmán emléktábla Beregszászban

Fotó: Szemere Judit

*Az emléktáblát a Szolyvai Emlékparkbizottság nevében
Tóth Mihály elnök és Dupka György felelős titkár leplezték le*

Fotó: Szemere Judit

Főhadnagyként harcolt az I. világháborúban az orosz és román fronton. Signum Laudis kitüntetés és német II. osztályú vaskeresztet kapott. 1919-ben a Tanácsköztársaság hatóságai letartóztatták, többedmagával Tiszaújlakra hurcolták. A román megszálló hadsereg szabadította ki.

Ő kezdeményezte még a '30-as években a Vérke szabályozását és az ő irányítása alatt készült el a várost kettészelő, fehér terméskővel kikövezett folyómeder. A cseh uralom éveiben elnöke volt a Podkarpatská Rusi (azaz Kárpátaljai) Magyar Kultúregyesületnek, a Beregmegyei Kaszinónak, részt vett a Csehszlovákiában működő Egyesült Magyar Párt munkájában, a Tiszaháti Magyar Fogyasztási Szövetkezet, a Tiszaháti Magyar Bank, a Magyar Internátus Egyesület megszervezésében. Beregszász visszatérése után 1939-ben beválasztották Bereg vármegye közigazgatási és törvényhatósági bizottságába, a megye negyedmagával az Országgyűlés felsőházába delegálta.⁶¹

Benda Kálmánt 62 éves korában, 1944 novemberében tartóztatták le. A 4. Ukrán Front 8. légi hadsereg háromtagú rögtönítélő hadbírósága koholt vádak alapján Ungváron halálra ítélte. 1945. január 25-én lőtték tarkón. Beregszászi házát⁶² elkobozták, családja pedig kénytelen volt elhagyni szülővárosát és Magyarországra menekült.

Nevét felvésték a Szolyvai Emlékparkban 2016. december 7-én felavatott, a magyar felsőházi tagok és képviselők vértanúságát megörökítő *Emlékkeresztre*. A Beregszásziért Alapítvány (kuratórium elnök: **Dalmay Árpád**) tiszteletére 2021. november 19-én emléktáblát állított a beregszászi Európa-Magyar Ház emlékfalán. A tábla bronz domborműve **Lengyel Tibor** kiváló nyíregyházi szobrászművész alkotása.

Az ungvári **vitéz Lénárt Mátyás** közéleti személyiséget az Ung-parti városban székelő katonai törvényszéke 1945. január 24-én az USZSZK büntető törvénykönyvének 54-2., 54-4., 54-11., 54-13. cikkelye alapján golyó általi halálra ítélte. 25 évvel halála után a Prikarpatszkaja katonai körzet ügyészsége rehabilitálta. Hozzá tartozók tudomására hozták: téves ítélet alapján végezték ki. Sírja ismeretlen. Nevét a Szolyvai Emlékpark ungvári márványtáblájára felvésték.

A harmadik munkácsi áldozat **Katona Sándor** tisztviselő. Őt már a II. világháborút befejeződését követő tizenharmadik napon, 1945. május 22-én agyonlövésére ítélték. Megjegyzem, a halálraítélt 92 gyötrelmes napot töltött az ungvári siralomházban, végül augusztus 21-én kivégezték. A rendszerváltás után, 1992-ben a politikai színezetű vádak alól felmentették és rehabilitálták.⁶³

2.2. Gyilkos golyó helyett kegyelmet kaptak

Csak három magyar származású politikai fogoly részesült kegyelemben, illetve a halálos ítéleteket kényszermunkatáborra módosították.

⁶¹ A Beregszászi Magyar Gimnázium története 1864-1989. Témafelelős: dr. Lator László. Szerkesztette: Benda István, dr. Orosz László. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1990. 224. Elektronikus változat: https://kisebbssegkutato.tk.hu/uploads/files/olvasoszoba/magyarsagkutataskonyvtara/A_beregszaszi_magyar_gimnazium_tortenete.pdf (Letöltés, 2023.05.14.)

⁶² A beregszásziak a későbbiekben Benda Kálmán házát emléktáblával jelölték meg, ahol kivégzésének időpontja tévesen van feltüntetve.

⁶³ RIZO, I. 2003: 361.

*1945.januárjában halálra ítélt, majd kegyelemben részesült
személyek névsora*

Nº	Név	Szüil. év	Lakhely	Foglalkozás	Kegyelemben részesült	Halálos ítélet módosítása	Rehabili- táltak
1	MOLNÁR Gábor	1901	Ungvár	tisztviselő	1945.III.31.	15 év	1964
2	BELLÁSZ János	1893	Ungvár	közüktatási referens	1945.III.31.	15 év	1964
3	dr. KILYÉN Károly	1918	Ikland	zászlós, hadifogoly	1945.XII.20.	20 év	n. a.

Két ungvárit, köztük **Molnár Gábor** tisztviselőt és **Bellász János** közoktatási referenst egy napon, 1945. március 31-én részesítették kegyelemben. Mindkettő esetében a korábbi halálos ítéletet 15 évi Gulág-rabságra módosították. Őket már 1964-ben rehabilitáltak.⁶⁴

Regénybe illő kalandos élet fűződik az iklandi **dr. Kilyén Károly**⁶⁵ magyar zászlós nevéhez. Köbőkút községnél szovjet fogságba esett, 1945. június 11-én útnak indított vagonból megszökött. Majd a Kárpátokban az ukrán nacionalisták tartották egy ideig fogságban, később elengedték. Erdély felé tartva kalandos útja Técsőn ért véget, a térséget átfésülő NKVD-egység katonái elfogták és az ungvári börtönbe vitték.

Ungváron a katonai törvényszék 1945. december 10-én az 54. § (2). pontjai alapján golyó általi halálra ítélte. 1945. december 20-án kegyelmet kapott, a korábbi ítéletet 20 évi kényszermunkára változtatták át. *„Ekkor az Ázsia északkeleti csücskén levő – mára már hírhedt – haláltáborba, Kolimára került. Itt embertelen sors lett osztályrésze, a kötet minden mondata a Szolzensyicin-könyvben (A pokol tornáca...) olvasottakat igazolja. A borzalmak túlélésében csakis erős elhatározása segítette: túl kell élni mindent a hazatérés, a fennmaradás érdekében.”*⁶⁶ Büntetését többek közt Magadán, Vorkután, Debin környéki aranybányák lágereiben töltötte le. 1954. január 3-án körülményes úton hazajutott Marosvásárhelyre.

2.3. Akiket 10–25 évi Gulág-rabságra ítélték

A hadbírószági „forgatókönyvben” háborús bűntett, kémkedés, szovjetellenes tevékenység, szovjetellenes agitáció vádjával 10–15–20–25 évi kényszermunkára ítélték a kárpátaljai származású magyar honvédeket és a polgári személyeket is.

⁶⁴ RIZO, I. 2003: 581.

⁶⁵ Lásd életrajzát: RÓZSÁS, 2000: 180.

⁶⁶ Idézet a fülszövegből: Máthé Éva-Kilyén Károly: Fennmaradni! Beszélgetések életről, halálról, örömről, szenvedésről. Mentor, Marosvásárhely, 1997.

A huszti születésű **Popovics Kázmér**⁶⁷ magyar honvédet a 8. Légideszant hadsereg katonai törvényszéke 1944. december 28-án 25 szabadságvesztésre ítélte. „*A magyarországi túlélők közlése szerint Vorkuta 7. lágerében vele együtt dolgoztak. További sorsa ismeretlen.*” 1994-ben rehabilitálták.⁶⁸

Az alsószuhai **Lenkey Miklós**⁶⁹ a fronton tábori csendőr volt. Az NKVD az egyik csehországi hadifogolytáborból kiemelte és a 4. Ukrán Front katonai törvényszéke Ungváron 1949. május 9-én 25 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte. Szabadulásáig, Magyarországra történő kiadatásáig Szibéria lágereiben raboskodott.

A nagylucskai **Spisák János** gépkocsivezetőt 1944. december 15-én 20 évi szabadságvesztésre ítélték. 1996-ban rehabilitálták.⁷⁰

A szovjetellenes tevékenység vádjával 10 év feletti Gulág-börtönt szabtak ki

Ágoston János⁷¹ (1898) nagybocskói közhivatalnoknak;

Henrik János⁷² (1904) nagybocskói munkásnak;

Lárj Mihály⁷³ (-) ötvösfalvai földművesnek;

Papp Gyula⁷⁴ (1885) Munkács város egykori főügyészének;

Tárczy Károly⁷⁵ (1883) munkácsi nyugdíjasnak;

Tatinecz Lászlónak⁷⁶ (1909), a Kárpátaljai mezőgazdasági kamara munkácsi körzeti titkárának, tartalékos zászlósnak;

Tar Tamás (1910) szernyei pályamesternek;

a forgolányi **Tarkanyi József** (1888) nyugdíjas vasutasnak;

a munkácsi **Varga Pálnak**⁷⁷ (1891), a vasúti közlekedés kalauzájának;

a munkácsi **Nuszer Tibor**⁷⁸ (1927) elárusítónak;

az ungvári **Demecs Dezső**⁷⁹ (1913) tanítónak.

1945. január 4-én az orosz zsidó családból származó 47 éves **Jevdokija Abramov** ungvári lakost a magyarok, németek javára történő kémkedés vádjával 15 évre ítélték el.

Ungváron „*illegális helyzetben tartózkodó*” 20 éves **Vladiko Irinának** szovjetellenes propagandáért 1946. április 24-én 38. Hadsereg Hadbírósa 20 év szabadságvesztést szabott ki.

⁶⁷ Rózsás, 2000: 301.

⁶⁸ RIZO, I. 2003: 509, 179.

⁶⁹ Rózsás, 2000: 221.

⁷⁰ RIZO, I. 2003: 763.

⁷¹ RIZO, I. 2003: 153.

⁷² RIZO, I. 2003: 717.

⁷³ Rózsás, 2000: 218.

⁷⁴ RIZO, I. 2003: 546.

⁷⁵ RIZO, I. 2003: 667.

⁷⁶ Rózsás, 2000: 372-373.

⁷⁷ RIZO, I. 2003: 226.

⁷⁸ RIZO, I. 2003: 529.

⁷⁹ RIZO, I. 2003: 307.

Fintor Józsefné Molnár Terézt⁸⁰ (1928) az NKVD katonai különítménye 1945 novemberében Vasvár közelében tartóztatta le. Egy katonai teherautóval, amelyen már „összegyűjtött” magyar férfiak és nők voltak, az ungvári börtönbe vitték. Ungváron a szovjet katonai törvényszék az 54. § (14). pontjai alapján 10 évre ítélték. A vád: szovjetellenes agitáció. Büntetését a Kolimán (Magadan, Szuszuma) töltötte le.

1953. december 3-án térhetett haza Magyarországra. A pósaházi **Kaincz Margit** sváb német lakost⁸¹ 1946. március 6-án Tyumeny városába többedmagával jótételi munkára vitték. Ott a Szovjet Hadsereg katonai törvényszéke 10 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte. 1956. január 16-án térhetett haza Magyarországra.

2.4. Akik ellen a nyomozást megszüntették, „haláltáborba” irányították

Olyan esetetekre is fény derült, amikor a letartóztatott személyek ügyében a nyomozást megszüntették, mégsem nyerték vissza szabadságukat, munkatáborba kerültek.

A 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály parancsnoka ilyen határozatot hozott 1945. január 22-én a Tiszakóródról származó, 31 éves **Gábor Ilona** Ungváron élő táncosnő, és a lengyel származású **Tatyinec Emília** munkácsi lakos ügyében, jótételi munkára táborba hurcoltatták őket.

Kaincz Borbála (1919) munkácsi német származású lakost a SZMERS nyomozói 1945 tavaszán tartóztatták le és német kémnek nyilvánították. Mint nem kívánatos személyt, a gorlovkai szénbányába kényszermunkára küldték. 1952 tavaszán szabadult.

Nagy Ferenc (Fegyir Mihajlovics) (Marcelova, Szlovákia, 1912) középiskolai végzettségű, párton kívüli perecsenyi lakost – egy névtelen feljelentés alapján – a vegyipari üzemben tartóztatták le.

A levéltárban előkerült akta első irata szerint 1944. december 22-én vették őrizetbe. Az *1. sz. Jegyzőkönyvből* megállapítható, hogy **Vaszilevszkij** gárdaszázados, a SZMERS Katonai Kémelhárítás 1. Gárdahadseregének vezető vizsgálója állította össze a *Kihallgatási jegyzőkönyvet*. Ebből megtudjuk, hogy **Nagy Ferenc** szegény-paraszt családból származik foglalkozása: hivatalnok, párttagsága: párton kívüli, végzettsége: középfokú, családi állapota: nős, bemondás szerint büntetlen előéletű, családja: felesége, **Bukovszki Etelka Andrejevna**, 27 éves, leánya, Katalin, született 1944-ben, lakhelye: Perecseny, Fő u. 2.).⁸²

⁸⁰ Rózsás, 2000:104.

⁸¹ Rózsás, 2000: 165.

⁸² 1944. december 22-ei ügyirat: Az őrizetbe vett Nagy F. M.107 perecsenyi lakos kihallgatási jegyzőkönyve. Ukrajna Nemzetbiztonsági Szolgálat Kárpátaljai Területi Igazgatóságának Archívuma, F. 7, ügyiratszám: 1845, p. 15-16. Eredeti. Gépírás.

Egy bő hónap múltán, 1945. január 16-án fentebb említett vezető vizsgáló a második kihallgatási jegyzőkönyvet is összeállította. Feltűnő, hogy az első kihallgatási jegyzőkönyvben csak egy, a családja iránt érdeklődő kérdés hangzott el, és erre adott válasz olvasható. A második okmányban 10 kérdésre adott választ rögzítettek. A kihallgatás 3 órán át tartott. Ebből idézek:

„Kérdés: Mennyi ideig és milyen beosztásban állt ön a magyar csendőrség szolgálatában az 1944 évi időszakban?

Válasz: 1944 augusztusában hadköteleként mozgósítottak és Perecsenyben a magyar csendőrséghez soroltak katonaként, ugyanazon év október 24-én megszöktem a csendőrségtől, beálltam a partizáncsapathoz, ahol 1944. október 1-ig, a Vörös Hadsereg bejöveteléig tartózkodtam.

Kérdés: Mi tartozott a munkaköri kötelességéhez a magyar csendőrségnél 1939-ben teljesített szolgálata során?

Válasz: A magyar csendőrségnél teljesített szolgálatom során 1939-ben, mint csendőrnek főleg biztonsági feladatokat teljesítettem, azaz ellenőriztem az ismeretlen személyeket, előállítottam azokat a személyeket, akiknek nem voltak irataik. Felügyeltem, hogy a meghatározott időben zárjanak a boltok, kávéházak, vendéglők, vigyáztam arra, hogy a városban ne történjen gyilkosság, lopás, rendbontás. Felügyeltem a város köztisztasági állapotát.

Kérdés: Milyen célból volt köteles ellenőrizni és előállítani az iratokkal nem rendelkező személyeket?

Válasz: A parancsnokom utasítására. Minden csendőr köteles felfigyelni a körzetében megjelenő gyanús vagy magukat igazolni nem tudó személyekre annak érdekében, hogy megelőzze a tolvajok, banditák, kémek és más bűnös szándékú egyének beszivárgását.

Kérdés: Az ilyen egyének felderítése céljából a csendőröknek titkos ügynökökkel kellett rendelkezniük?

Válasz: Igen, minden csendőrnek kellett legyenek bizalmas emberei (ügynökei) a lakosság körében, akik titokban jelentették neki, mi történik a városban, és a gyanús személyekről is informáltak.

Kérdés: Önnek is voltak bizalmasai, vagyis titkos ügynökei?

Válasz: Nem, nekem személyesen nem voltak titkos ügynökeim, mivel engem a magyar csendőrség próbaidőre alkalmazott, és gyakorlatilag összesen 6 hónapig dolgoztam ott, és ez alatt az idő alatt is sokat betegeskedtem. Ügynökei különben is a magasabb beosztású csendőröknek voltak, akik már több éve szolgáltak a csendőrségnél és megbízhatónak minősültek.

Kérdés: Mi tartozott munkaköri feladataihoz a csendőrségnél 1944-ben folytatott szolgálata során?

Válasz: 1944 augusztusában a csendőrségnél sorkatonaként teljesítettem szolgálatot, és azt tettem, amit parancsba kaptam, vagyis a csendőrökkel együtt járőröztem a városban, ügyeltem az elsötétítésre, hogy este 8 után a lakosság betartsa a kijárási tilalmat, igazoltattam valamennyi 8 óra után az utcán tartózkodó személyt.

Kérdés: *Feladatát képezte a csendőrségnek a partizánok, szovjet felderítők, illetve ejtőernyősök elleni harc?*

Válasz: *Igen, a csendőrség feladatai közé tartozott a partizánokkal és a szovjet ejtőernyősökkel folytatandó harc, és mivel az én csendőrségi szolgálatom idején, 1944 augusztusában, az erdőkben már nagyon sok partizán volt, Perecsenyben viszont mindössze csak 10 csendőr, nem harcoltunk a partizánokkal és ejtőernyősökkel, csak ügyeltünk a rendre és figyeltük a városban felbukkanó idegeneket és gyanús személyeket. (...)”*⁸³

Vaszilevszkij százados Kihallgatási jegyzőkönyveinek tényanyaga ismeretében **Kovalcsuk** vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front SZMERS Katonai Kémelhárítási Csoportfőnökségének parancsnoka bűncselekmény hiányában 1945. január 22-én „Nyomozást megszüntető határozatot” hozott. A szovjetellenes kémkedés vádját nem tudták rábizonyítani. Ezt a döntését azzal indokolta, hogy Nagy bíróság elé állításához a katonai törvényszék nem rendelkezik kellő megalapozottságú gyanúval, az Oroszországi SZSZSZK Büntető eljárása alapján meghozta az alábbi *Határozatot*: „A Nagy Fjodor Mihajlovics ellen indított nyomozást megszüntetem, az ellene alkalmazott kényszerintézkedést hatályon kívül helyezem, és nevezett szabadlábra helyezését és hadifogolytáborba irányítását rendelem el. A jelen határozat másolatát kapja: a 4. Ukrán Front katonai ügyésze. Vaszilevszkij százados, a 4. Ukrán Front SZMERS Katonai Kémelhárítási Csoportfőnöksége 4. osztályának munkatársa. Jóváhagyta: Kazancev őrnagy, a 4. Ukrán Front SZMERS Katonai Kémelhárítási Csoportfőnöksége 1. osztályának vezetője, Mescserjakov alezredes, a 4. Ukrán Front SZMERS Katonai Kémelhárítási Csoportfőnöksége 4. osztályának vezetője.”⁸⁴

1945. január 21-én kiadott határozata alapján az NKVD jenakijevói munkatáborba internálták. További sorsa ismeretlen. 1992-ben **Nagy Ferencet** rehabilitálták.⁸⁵

Figyelemre méltó ügyirat szereplőjeként ismertük meg **Siska István** (Munkács, 1900) ungvári ügyvédet, a *Kárpáti Híradó* és a *Kárpátaljai Közlöny* letartóztatott laptulajdonosát, akit a „magyar propagandaszervek tevékenységében való részvétele” tárgyában **Tolkacsov** főhadnagy, a SZMERS Katonai Kémelhárítás operatív megbízottja 1944. november 11-én kihallgatta **Szabó** tolmács közreműködésével. Be-

⁸³ 1945. január 16-ai ügyirat: Nagy F. M. perecsenyi lakos kihallgatási jegyzőkönyve, operatív nyomozati cselekménnyel kapcsolatban. Az Ukrán Nemzetbiztonsági Szolgálat Kárpátaljai Területi Igazgatóságának Archívuma F. 7, ügyiratszám: Sz-1845, p. 23-25.zv. Eredeti, Kézirat.

⁸⁴ 1945. január 22-ei ügyirat: 4. Ukrán Front SZMERS Katonai Kémelhárítási Csoportfőnöksége vezető nyomozójának határozata a Nagy F. M. ellen folytatott nyomozás megszüntetéséről és nevezettnek hadifogolytáborba való irányításáról. Ukrajna Állambiztonsági Szolgálat Kárpátaljai Területi Igazgatóságának Archívuma, F. 7, ügyiratszám: 1845, p. 39. Eredeti. Gépírás

⁸⁵ RIZO, I. 2003: 528.

mondás alapján büntetlen előéletű, nő, lakhelye: Ungvár, Dombalja 91 u. 42.)⁸⁶
Részletek a kihallgatási jegyzőkönyvből:

„Kérdés: Mondja el életrajzát!

Válasz: 1900-ban születtem Munkácson. Apám szegény munkás volt, 6 osztály elemi iskolát végzett. 1912-ben beírtak a Munkácsi Gimnáziumba, amelyet 1919-ben végeztem el. 1918 márciusában behívtak a magyar hadseregbe, ahol tiszthelyettesként szolgáltam 1918 októberéig. 1919-ben beiratkoztam a Sárospataki Főiskolára (Sátoraljaújhely mellett). Sárospatakon egyidejűleg gyerekeket tanítottam otthon, hogy megkeressem vele a megélhetéshez szükséges pénzt. Miután elvégeztem a főiskola 4 évfolyamát, 1928-ban ugyanabban a községben Dr. Horovicz Gyula Ügyvédi Irodájában helyezkedtem el ügyvédhojtárként, ahol 4 évig dolgoztam. 1928-ban Sárospatakon megházasodtam, és ügyvédként folytattam munkámat 1939-ig. 1939-ben átköltöztem Ungvárra, ahol jelenleg is lakom. Ungváron hivatásos megyei ügyvédként dolgozom. A magyar hadseregben hadnagyi rendfokozatom van.

Kérdés: Ön a Kárpáti Híradó újság tulajdonosa?

Válasz: Igen, én vagyok a Kárpáti Híradó újság tulajdonosa és a Kárpátaljai Közölnyök is, ami csupán platform.

Kérdés: És ki ezeknek az újságoknak a valódi tulajdonosa?

Válasz: A valódi tulajdonosuk a kormányzói biztos, vagyis ezek állami folyóiratok.

Kérdés: Ha nem ön a tulajdonosuk, miért jegyezte az újságot tulajdonosként?

Válasz: A magyar törvénykönyv szerint a kormányzói biztos, mint miniszter, nem jegyezhetett újságot, ezért Kozma Miklós kormányzói biztos ajánlotta fel nekem, hogy jegyezzem az újságot. (...)

Kérdés: Ön melyik pártnak volt tagja?

Válasz: Egyik pártnak sem voltam tagja. (...)

Kérdés: Mondja el, milyen tevékenységet folytatott a Kémelhárító Osztályon?

Válasz: A Kémelhárító Osztály tevékenységében nem volt semmilyen részem (...)

Kérdés: Az ön Kárpáti Híradó című újságja nap mint nap nyilvánvalóan szovjetellenes cikkeket jelentetett meg. Elismeri ezzel kapcsolatos bűnösségét?

Válasz: Nem ismerem el bűnösségemet, mivel az újságnak Sajtó Gyula volt a főszerkesztője, neki is kell viselnie a felelősséget.⁸⁷

⁸⁶ Dombalja utca – jelenleg Pidhirna utca. Itt a helységneveket továbbra is a jelenlegi közigazgatási felosztás szerint tüntetjük fel. **Siska István** (Sztepan Vasziljovics) (Munkács, 1900) Ungváron élt tiszttviselő, a Kárpáti Híradó és a Kárpátaljai Közölny kiadója. Egyike magyar „ideológiai” szervek hivatalnokainak, akit a SZMERS Katonai Kémelhárítás letartóztatott. A SZMERS nyomozói 1945. január 21-én az ellene indított büntetőügyet megszüntették, őt pedig hadifogolytáborba internálták. 1991-ben rehabilitálták. RIZO, I. 2003. 756.

⁸⁷ 1944. november 11-ei ügyszer: Siska Sz. V. ungvári lakos kihallgatási jegyzőkönyve a magyar propagandaszervek tevékenységében való részvétele tárgyában. Ukrajna Biztonsági Szolgálat Kárpátaljai Megyei Igazgatóságának Archívuma, F. 7, ügyszerszám: 1836, p. 27-29, Eredeti, Kézirat

A Kárpáti Híradó 1924–1944 között hetente három alkalommal, szerdán, pénteken és vasárnap jelent meg. A szerkesztőség kezdetben Munkácsra volt, majd 1925 elejétől Ungváron is működtek szerkesztőségi irodák.

Forrás: https://adt.arcanum.com/hu/view/Beregszasz_KarpatiHirado_1944_04/

A lapulajdonos ellen lefolytatott nyomozati anyagot **Gluhov** százados, a 4. Ukrán Front SZMERS Katonai Kémelhárítási Parancsnoksága 4. osztályának munkatársa állította össze. A nyomozást megszüntető határozatot **Kovalcsuk** vezérőrnagynak, a 4. Ukrán Front SZMERS Katonai Kémelhárítási Csoportfőnökségének parancsnokának jóváhagyására megküldte. Jóváhagyta: **Kazancev** őrnagy, a 4. Ukrán Front SZMERS Katonai Kémelhárítási Csoportfőnöksége 1. osztályának vezetője és **Mescserjakov** alezredes, a 4. Ukrán Front SZMERS Katonai Kémelhárítási Csoportfőnöksége 4. osztályának vezetője. A 913. számon indított büntetőügyben folytatott nyomozás során az alábbi tényállás került megállapításra:

„Sisko⁸⁸ Sz. V. az Oroszországi SZSZSZK Btk. 58. szakaszának (3) bekezdésébe ütköző cselekmény miatt tartóztatták le. Az nyomozás anyagai alapján megállapítha-

⁸⁸ Siska István (az ügyiratban Sisko Sztefan Vaszilevics).

tó, hogy Sisko 1941 júliusától 1944. október 27-ig a Kárpáti Hírmondó újság kiadójaként tevékenykedett, amely Kárpátontúli Ukrajnában a kormány sajtóorgánusaként működött, és Ungváron adták ki. A Kárpáti Híradóban jelentek meg a Szovjetunió, Anglia és Amerika ellen irányuló rágalmozó cikkek. Az újság kiadásának költségeit a kormányzói biztos által szolgáltatott eszközök fedezték, amelyeknek az újság szerkesztői általi felhasználását Sisko felügyelte. Sisko tollából több cikk jelent meg az újságban, amelyek igazolták Kárpátontúli Ukrajnában a magyar csapatok általi megszállását és azt bizonygatták, hogy az ukránoknak és magyaroknak, úgymond, közősek az érdekeik. 1939-ben, Kárpátontúli Ukrajna a magyar csapatok általi megszállását követően, Siskót Magyarország Igazságügyi Minisztériuma kinevezte jogi referensnek Kárpátontúli Ukrajna Állami Bankjába. Sisko kémelhárítási szervekkel való kapcsolatára vagy fasiszta párttagságára utaló adat nem merült fel. Nevezett, mint magas rangú magyar tisztviselő, táborba irányítandó, ezért, az Oroszországi SZSZSZK Be. 204. szakasza alapján meghoztam az alábbi Határozatot:

*A Sisko Sz. V. ellen indított büntetőügyben a nyomozást megszüntetem, és nevezettet hadifogolytáborba irányítani rendelem.*⁸⁹

Szosznovij százados, a 4. Ukrán front SZMERS Katonai Kémelhárítási Parancsnoksága 4. osztályának 1. alosztályának nyomozója, 1945. január 24-én gyanúsítottként kihallgatta **Steficki Miklóst** (Nyikolaj Ivanovicst) (Munkács, 1910)⁹⁰ munkácsváraljai lakost, egykori poroskői tisztviselőt, aki ellen a magyar titkosszolgálatokkal való együttműködésével kapcsolatban indítottak eljárást. A kihallgatás során tagadta, hogy nem állt kapcsolatban a helyi csendőrpáncsnoksággal, nem vett részt vett a partizánok ellen végrehajtott razziákban⁹¹. 1945. január 25-én **Szosznovij** százados bizonyítékok hiányában felfüggesztette a további kihallgatásokat. Mint írja: „*Steficki N. I. ellen indított büntetőeljárást megszüntetem, és a Szovjetunió Belügyi Népbiztosságának parancsa 135 alapján Steficki Nyikolaj Ivanovicst NKVD-táborba záratni rendelem.*”⁹² **Kovalcsuk** vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front SZMERS Katonai Kémelhárítási Csoportfőnökségének parancsnoka a határozatot jóváhagyta.

⁸⁹ 141. sz. ügyirat: 1945. január 22. – 4. Ukrán Front SZMERS Katonai Kémelhárítási Csoportfőnökségének határozata a Siska Sz. V. ellen folytatott nyomozás megszüntetéséről és nevezettnek hadifogolytáborba való irányításáról Ukrajna Állambiztonsági Szolgálata Kárpátaljai Területi Igazgatóságának Archívuma, F. 7, ügyiratszám: 1836, p. 52-54. Eredeti. Gépírás.

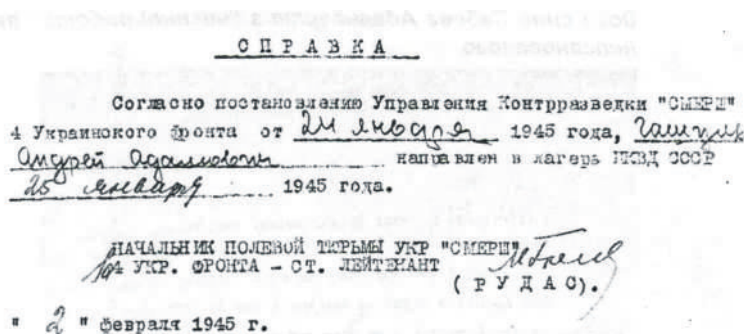
⁹⁰ Steficki Miklós (Steficka Mikola Ivanovics) (Munkács, 1910) poroskői (Perecsenyi járás, Kárpátalja) lakos volt, tisztviselőként dolgozott. A SZMERS Nyomozati parancsnokságának 1945. január 25-én határozata alapján kerül táborba. 1991-ben rehabilitálták. RIZO, I. 2003. 768.

⁹¹ 1945. január 24-ei ügyirat: Steficki M. I. munkácsváraljai lakos kihallgatási jegyzőkönyve a magyar titkosszolgálatokkal való együttműködésével kapcsolatban indított eljárásban. Ukrajna Állambiztonsági Szolgálata Kárpátaljai Területi Igazgatóságának Archívuma, F. 7, ügyiratszám: 1838, p. 53-53zv. Eredeti. Gépírás

⁹² 1945. január 25-ei ügyirat. – 4. Ukrán Front SZMERS Katonai Kémelhárítási Csoportfőnökségének határozata Steficki M. I. NKVD-táborba való irányításáról. Ukrajna Állambiztonsági Szolgálata Kárpátaljai Területi Igazgatóságának Archívuma, F. 7, ügyiratszám: 1838, p. 54-55. Eredeti. Gépírás.

Úgy tűnik, Steficki életét, függetlenül a tanúvallomásoktól, kizárólag az mentette meg, hogy határozottan tagadta a magyar titkosszolgálatokkal való kapcsolatát. További tábori sorsa máig ismeretlen.

A levéltárból előkerült egy 1945. február 2-án keltezett irat, amely szerint egy számunkra ismeretlen **Gasul Andrást** (Andrej Adamovics) 1945. január 25-én az NKVD-táborba irányítják. Valószínű, hogy ő is Jenakijevóba került. Az igazolást **Rudasz** főhadnagy, a 4. Ukrán Fronthoz tartozó SZMERS Frontcsapatok Kémelhárítási Csoportfőnöksége parancsnoka látta el kézjeggyével.

Igazolás **Gasul András** NKVD-táborba küldéséről.

Forrás: Korszun, 2012: 649

A fentebb ismertetett „magas rangú magyar tisztviselők” ellen a nyomozást a Szovjetunió Belügyi Népbiztonságának 1945. január 11-én kelt, 0016. számú parancsra való tekintettel szüntették meg. Az ilyen büntetőügyek szereplőit speciális NKVD-táborokba zárták. Ilyen volt a Donyec-medencei Jenakijevóban található haláltábor. Ide került a SZMERS által letartóztatott kárpátaljai értelmiségiek többsége, számuk mintegy 3 ezer főre tehető. A büntetőtábor megpróbáltatásait kevesen éltek túl.

III. FEJEZET

AZ MVSZ HATÁRŐR HADSEREGÉNEK KÁRPÁTALJAI KÖRZETI HADBÍRÓSÁGA (1946–1953)

Az MVSZ Határőr Hadseregének Kárpátaljai Körzeti Hadbíróságát akkor állították fel, miután 1945. június 29-én a *„Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és a Csehszlovák Köztársaság által Kárpát-Ukrajnáról kötött szerződést”* ratifikálták.

A megállapodásnak két lényeges cikkelyét – a Kárpátalja hovatartozását eldöntő népszavazást megkerülve – a következőképpen fogalmazták meg:

„1. cikk Kárpát-Ukrajna (a csehszlovák alkotmány megnevezése szerint: Podkarpatská Rus), amelyet a Saint Germain-en-Laye-ben 1919. szeptember 10-én kötött szerződés alapján autonóm területként a Csehszlovák Köztársasághoz csatoltak, a lakosság részéről kinyilvánított óhajnak megfelelően, és a két Magas Szerződő Fél közötti baráti megegyezés alapján egyesül ősi hazájával, Ukrajnával, és ennél fogva az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság részévé válik. A Szlovákia és Kárpát-Ukrajna között 1938. szeptember 29. napján fennállott határok, az eszközölt módosításokkal, a mellékelt térkép szerint a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és a Csehszlovák Köztársaság közötti határokká válnak.

2. cikk A jelen szerződést a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének és a Csehszlovák Nemzetgyűlésnek meg kell erősítenie. A megerősítő okiratokat a felek Prágában cserélik ki. A jelen szerződés készült Moszkvában, három példányban, mindegyik orosz, ukrán és szlovák nyelven. Értelmezés szempontjából mindhárom szöveg egyenlő érvényű.

A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének megbízásából: V. Molotov

A Csehszlovák Köztársaság elnökének megbízásából: Zd. Fierlinger, V. Clementis
1945. június 29.”⁹³

1946. január 22-től a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége rendeletben szabályozta Kárpátontúli Ukrajna, a továbbiakban a Kárpátaljai terület közigazgatását. Ezzel hivatalosan is megszűnt a Kárpátontúli Ukrajna nevű, átmenetet képező bábállam és Néptanácsa.

⁹³ Lásd a Szerződés teljes szövegét: BOTLIK-DUPKA, 1991:148.

A szovjet állambiztonsági szervek, az ügyészség, a katonai és a népbíróságok hivatalosan az érvényben lévő szovjet törvények alapján hozzák meg ítéleteiket kárpátaljai magyar, német és más nemzetiségű nők és férfiak ügyében is.

Az MVSZ Határőr Hadsereg Kárpátaljai Katonai Hadbírószága (1946–1953) összesen 250 ismert ítéletet, ebből 2 halálos ítéletet hozott.⁹⁴

Az első megrendítő esetnek a lácai **Szabó Gyula** (1920) próbacsendőr volt az elszenvedője. 1945. május 14-én esett fogságba Csehszlovákia területén. Az NKVD a Kujbisevi láger után a Voronyezs környéki hadifogolytáborban 1950. október 6-án letartóztatta. A rabszállító vagonnal visszahozták Beregszászba, és ott a belügyminisztérium helyi katonai törvényszéke 1951. január 11-én először golyóáltali halálra ítélte, majd azt később 25 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre változtatta át. Az ungvári börtönének után Sztálingrád egyik rablágerébe került és 1953. december 3-án tért haza Magyarországra.⁹⁵

A másik **Zombori Matild** (1928) ungvári tisztviselőre vonatkozik. Őt 1950. október 14-én golyóáltali halálra ítélték. Nem sokkal később a Kárpátmelléki Körszeti Hadbírószága 1950. október 14-én felülbírálván a halálos ítéletet 1952. április 19-20-án 25 évi szabadságvesztésre mérsékelte. 1993-ban rehabilitálták.⁹⁶

Az ítéletek szigorúsága – a felfüggesztett halálbüntetésektől eltekintve – egyáltalán nem maradt el, sőt éppen a legsúlyosabb büntetési kategóriák arányait tekintve még felül is múlta az eddig ismertetett büntető szervek számonkérését.

Az 1946 utáni megtorlás rendkívüli keménységét és kegyetlenségét igazolja, hogy a 250 megvizsgált ítéletből a 104 áldozat 20-25 évi szabadságvesztést kapott, ami egyenlő volt a halálos ítélettel. Ennek mi a magyarázata? Mint ismeretes, 1947. május 26-án, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete eltörölte a halálbüntetést a Szovjetunióban. A három pontból álló rendelet így hangzik: „*A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete a halálbüntetés eltörléséről. 1. A Szovjetunió hatályos törvényei által meghatározott bűncselekményekért kiszabható halálbüntetést békeidőben eltörlőni rendeljük. 2. A hatályos törvények által halálbüntetéssel sújtandó bűncselekmények elkövetéséért békeidőben nevelő munkatáborban letöltendő 25 évi szabadságvesztés szabható ki. 3. A jelen rendelet hatályba lépéséig végre nem hajtott, halálbüntetést kiszabó ítéleteket a fellebbviteli bíróságok végzésükkel a jelen rendelet 2. pontjában meghatározott ítéletre kötelesek változtatni.*

*Svernyik N., a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke,
Gorkin A., a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének titkára.*”⁹⁷

⁹⁴ A politikai elítéltek neveit a kézirat végén a XIV. fejezet tartalmazza.

⁹⁵ RÓZSÁS, 2000: 342.

⁹⁶ RIZO, I. 2003: 340.

⁹⁷ A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Közlönye, 1947, 17. szám, Izvesztyija, 1947. május 27.

A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének fenti rendelete a német hadseregben teljesített szolgálatuk miatt az állambiztonsági szervek által gyakorlatilag 1953 októberéig üldözött kárpátaljai németek tucatjainak mentette meg az életét.

1950. január 12-én állították vissza rendeletileg a legsúlyosabb büntetési formát.

1947 végén a halálbüntetést a javító-nevelő munkatáborokban vagy börtönben letöltendő 25 éves fogság helyettesítette.

3.1. Ungváron elítélt magyar hadifoglyok

Számomra is feltűnő, hogy az elemzett listán mintegy 46 elítélt magyar hadifogoly (katonák, csendőrök) neve szerepel, akiket valamilyen formában Kárpátalját is érintő háborús bűncselekmények hamis vádjával Ungváron kerültek a vádlottak padjára. A személyi kartonokon: kémkedés, terrorista cselekmények, diverzáns viselkedés, szabotázs, az ellenség támogatása, szovjetellenes propaganda stb. szerepelt.

Egységes forgatókönyv alapján a vádlottak ügyében zárt üléseken, „gyorsított eljárásban” 20–30 perc alatt döntöttek, tolmácsot sem biztosítottak, ügyvéd és tanúk részvétele nélkül hirdettek kemény ítéletet. Ezzel őket, mint hadifoglyokat, a GUPVI-táborokból kiemelték és az MVD által fenntartott különleges táboraiba szállították, hogy ott töltsék le a kiszabott büntetéseket.⁹⁸

Fontos megjegyezni, hogy a Legfelsőbb Tanács Elnöksége – Sztálin halála után – 1953. március 27-én adta ki amnesztia rendeletét, amelynek értelmében a Szovjetunióban tartott külföldi állampolgárságú személyeket fokozatosan lakhelyükre hazaszállították.

1. **BARTOS** Antal (Brassó, Brassó vm. 1909) Ungváron 1951-ben elítélt magyar hadifogoly.
2. **BALATONI** Lajos (Naszvad, Komárom vm. Udvardi j. 1914) magyar, Ungváron 1951-ben elítélt hadifogoly.
3. **BÁNFALVI** Miklós (Csenger, 1913) magyar, Ungváron 1951-ben elítélt hadifogoly.
4. **BENEDEKFI** Ferenc Nyárádatorboszló, 1920) magyar, Ungváron 1951-ben elítélt hadifogoly.
5. **BÖCZ** László^{99*} (1912) Ungváron 1951-ben elítélt csendőr volt.
6. **CSÓKA** János (Szamosszeg, Szatmár vm., 1920) magyar, Ungváron 1951-ben elítélt hadifogoly.

⁹⁸ МОТРЕВИЧ В. П. Осуждённые интернированные гражданские лица и военнопленные второй мировой войны в Свердловской области в 1949–1956 гг. //Документ. Архив. История. Современность. Сб. науч. тр. Вып. 2. Екатеринбург, 2002. С. 212.

⁹⁹ A *csillaggal jelölt nevekről szócikket közöl RÓZSÁS, 2000.

7. **EPERJESI** Balázs (Nagykanizsa, Zala vm. 1920) magyar, Ungváron 1951-ben elítélt hadifogoly.
8. **ERDÉLYI** Dezső (Csepe, 1919) magyar, Ungváron 1951-ben elítélt hadifogoly.
9. **FELFÖLDI** István* (Volóc, 1919) a kárpátaljai származású budapesti gépjárművezetőt 1951 augusztusában a magyar ávosok tartóztatták le, mint szovjetellenes elemet átadták a szovjet katonai elhárítás bírói szerveinek. 1951-ben elítélték.
10. **HOSSZÚHEGYI** Elemér (Budapest, 1913) magyar, Ungváron 1951-ben elítélt hadifogoly.
11. **JÁSZAI** Árpád (Kisvarsány, 1914) magyar, Ungváron 1951-ben elítélt hadifogoly.
12. **KISS** József (Tiszarév, 1912) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
13. **LACZKÓ** Lajos (Monostorapáti, 1915) magyar, Ungváron 1951-ben elítélt hadifogoly.
14. **LÁSZLÓ** György (Lemginy, Románia, 1911) magyar, Ungváron 1951-ben elítélt hadifogoly.
15. **R. LENGYEL** Péter* (1906) magyar, Alsóvereske/Nyizsnyi Vorota, 1949-ben Ungváron elítélt földműves. Más források szerint csendőr főtörzsőrmester volt. Szabadulásáig, Magyarországra történő kiadatásáig Kolima lágereiben raboskodott.
16. **LOKÁRDI** Béla (Kerecsend, 1892) magyar, 1946-ban Ungváron elítélt hadifogoly.
17. **LUGOSI (LAIMSIEDER)** József* (Budapest, 1913) hivatásos repülőfőhadnagy hadifoglyot 1949-ben Ungváron ítélték el. Szabadulásáig, Magyarországra történő (1955. november 20.) kiadatásáig Szibéria lágereiben raboskodott.
18. **MACSÁDI** József (Farnagy, Szlovákia, 1912) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
19. **MÁRTON** Lajos (Turja/Terja, Románia, 1913) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
20. **MÓRI** Ödön (Torio, Románia, 1913) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
21. **MUSZKA** József (Sárospatak, 1917) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
22. **PAPP** Géza (Tiszacsege, Magyarország, 1916) 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
23. **PAPP** Miklós István* (Porcsalma, SZSZB Megye, 1919) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
24. **PATLOK** Miklós (Szabolcsbáka, SZSZB Megye, 1919) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
25. **PAUSZ** Imre (Rakamaz, Magyarország, 1920) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.

26. **PREBULA** András (Györke, Szlovákia, 1916) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
27. **RADVÁNSZKI** István (Nagykáló, 1913) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
28. **REPKÓ** Ferenc – Ferenc Simonovics – (Gyilove, Rashói j. 1918) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
29. **REPKÓ** János (Gyilove, Rashói j. 1916) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
30. **SERES** Sándor (Jászfényszaru, Magyarország, 1914) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
31. **SIMON** Sándor (Germanszeg, Magyarország 1914) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
32. **SOMOGYVÁRI** Sándor (Attala, Magyarország, 1918) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
33. **SZABÉDI-SZÉKELY** Gyula Levente* (Topánfalva, 1894.) magyar, nyugállományú alezredes. A krónikás szerint: „1946. szeptember 21-én soproni szőlőbirtokán a szovjet katonai elhárítás letartóztatta és kivitték Magyarországról az ungvári, majd a lemergi börtönbe, ahol sorozatos kihallgatáson vett részt. Szovjetellenes tevékenységgel vádolták. A Kárpátaljai Katonai Kerület haditörvényszéke Lembergben 1947. április 24-én az 54. § (4). (6). pontjai alapján 25 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte. Kazahsztán lágereiben (Zsezkazgan, Karaganda) lágereiben raboskodott. 1955. november 25-én térhetett haza Magyarországra. 1995. december 22-én rehabilitálták.”
34. **SZABÓ** István (Kocsard, Magyarország, 1914) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
35. **SZEGŐ** Gyula* (Nyíribrony, 1918.) csendőr volt. 1945. május 10-én esett fogságba Csehszlovákia területé, majd Mariupolba vitték. Az NKVD a Harkov környéki munkatáborban letartóztatta. Kárpátalján szolgált csendőr-foglyokat a rabszállító vagonnal visszahozták Ungvárra, és ott a Kárpátontúli Terület Hadseregének katonai törvényszéke 25 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte.
36. **TIBOLO** Ferenc (Zalaistvándi, 1915) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
37. **TICHY** József* (Budapest, 1910. december 7., Heitzman Erzsébet) magyar, „A polgári életben asztalos, majd közkatona volt. – 1945. március 31-én Győrszabadhegy környékén esett fogságba. Megjárta Focsani, Krasznodar, Leningrád, Voronyezs hadifogolytáborait. Az NKVD a Voronyezs környéki hadifogolytáborban 1948-ban letartóztatta. A rabszállító vagonnal visszahozták Ungvárra”, és ott az MDB Határőr Hadseregének Kárpátaljai Közzeti Hadbíróháza Ungváron 1951. szeptember 11-én 25 év szabadságvesztésre ítélte.

38. **TÓTH Gyula*** (Mád, Magyarország, 1916) magyar, Kárpátalján csendőr volt, 1951-ben Ungváron elítélték.
39. **TÓTH József*** (Nógrádszakáll, 1912) Kárpátalján csendőr őrmester volt, 1951-ben Ungváron elítélték.
40. **TÓTH József*** (Gömör megyei,-) Kárpátalján csendőr volt. 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
41. **TÓTH Lajos*** – Lajos Lajos – (Mezőcsát, 1913) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly
42. **TÓTH Lajos***, vitéz (Székelyszállás, Románia, 1919) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
43. **TOPÓ Jenő** (Sáp, Magyarország, 1905) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
44. **ÚR Béla** (Eperjeske, Magyarország, 1918) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
45. **VAGI István** (Szerencs, 1913) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.
46. **VERES András** (Nagyhalász, 1920) magyar, 1951-ben Ungváron elítélt hadifogoly.

Külön kutatást igényel az 1950-tól a táborokban visszatartott, repatriálás alá nem kerülő „problémás” hadifoglyok sorsa. Ugyanis az elkülönített csoportok tagjai a magyar határvasút alakulatnál, csendőrségnél stb. szolgáltak Kárpátalja területén vagy szovjet területen harcoltak. A belügyi elhárító szervek nyomozói azzal vádolták őket, hogy üldözték a szovjet partizánokat.

Ilyen eljárás alá került a voronyezsi fogolytáborban például a jándi születésű **Lippay-Szabó Imre** (1920), akit több mint 5 évi hadifogság után 1951 márciusában tartóztattak le, két hónapig volt vizsgálati fogságban, majd május folyamán százhusz társával együtt ítélték el 25-25 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre. Fejére olvasták, hogy a Rahó közeli Trebusa/Terebesfejérpatak községben 1944 szeptemberéig szolgált, üldözte, kínozta a partizánokat. Visszaemlékezésében leírja: *„Mellesleg jómagam soha egyetlen partizánt sem láttam, a környékünkön partizántevékenység nem volt. Az ítélet annyira megdöbbentő volt, hogy bénultságunkban csak derülni tudtunk rajta. Elviccelődtünk az eseményeken. Az elítélés után a sztálingrádi volt hadifogolytáborba kerültünk, természetesen már rabadminisztráció körülményei közé...”*¹⁰⁰ Lvov körzeti belügyminisztériumi csapatok katonai törvényszékének 1951. június 1-i végzésével az ítéletet nem változtatták meg. Csak Sztálin halála után az SZSZKSZ Legfelsőbb Bírósága Katonai Kollégiumának 1953. május 27-i végzése alapján Lipay-Szabót 1953. november 25-én a további büntetés letöltése alól határidő előtt felmentették és hazájába repatriálták.

¹⁰⁰ RÓZSÁS, 2000: 222.

A rendszerváltozás után kerülhetett sor a rehabilitálásával kapcsolatos ügyintézésre. 2001. június 28-án a Katonai Körzeti Bíróság Elnöksége határozatot hozott az Orosz Föderáció legfőbb ügyésze és a katonai főügyésze által az elítélt kérelmére kezdeményezett óvást illetően Lipay-Szabó Imre Menyhért ukrán állampolgár ügyében. Megállapítást nyert, hogy „a Kárpáton túli körzeti határőrségi csapatok katonai törvényszékének 1951. május 16-i ítéletét és Lvov körzeti belügyminisztériumi csapatok katonai törvényszékének 1951. június 1-i végzését Lipay-Szabó Imre Menyhért vonatkozásában hatályon kívül helyezik, a vonatkozó büntető eljárást bűncselekmény hiányában megszünteti. Lipay-Szabó Imre Menyhértet indokolatlanul elítéltnek nyilvánítja, az ügygel kapcsolatosan teljes mértékben rehabilitálja.”¹⁰¹

3.2. Kárpátalján 1946–1953-ban 25 évre elítélt nők és férfiak

A különböző dokumentumokból, gyűjteményekből összegyűjtött névsor sokatmondó, hiszen az MVSZ Határőr Hadsereg Kárpátaljai Katonai Hadbírósága által elítélt 58 személyt (lelkipásztorokat, tanítókat, munkásokat, gazdálkodókat, kolhoztagokat, köztisztviselőket stb.) egyértelműen népellenségnek tartotta. Az NKVD-KGB irányításával kivonták őket a családjukból, közösségükből. GULÁG-rabbá minősültek, és kevesen éltek túl a lágerekre jellemző mostoha körülményeket.

A „25-ösök” rabkolóniájába a kárpátaljai görögkatolikus egyház¹⁰² főpapjai közül az elsők között került a feketerdói születésű **Ilniczky Sándor** (1889.01.30.–1947.?), a munkácsi görögkatolikus székeskáptalan nagyprépostja, pápai protonotárius, örökös felsőházi tag, a kárpátaljai kormányói biztos főtanácsadója.

Ilniczky Sándor

Forrás: Országgyűlési Almanach. 1939–1944

¹⁰¹ MENCZER, 2016: 145.

¹⁰² http://lexikon.katolikus.hu/K/karpataljai_gorogkatolikus_egyhaz.html (Letöltés, 2023.05.18.)

A szovjet hatóságok az aposztázia (hitehagyás) megtagadása miatt 1946-ban le-tartóztatták. 1946. június 9–10-én a hadbíróság 20 évre elítélte. GULÁG-rabként 1947-ben életének 58. és papi működésének 33. évében a szibériai Tomszkban „gya-nús körülmények között halt meg.” 1991-ben rehabilitálták.¹⁰³

Két év sem telt el, az NKVD-KGB pribékjei lecsaptak a főpap oltártestvé-reire is. Az aposztáziát megtagadó **Iváncsó Gyula ifj.** (1906) havasközi (Ljuta) görögkatolikus parókust és **Paszulyka Jenő** (1904) beregszászi görögkatolikus segédlelkészt szintén 1948-ban elítélték. Az utóbbi lelkipásztor korábbi bünteté-sét 1956-ban 7 évre mérsékeltek. Ugyanebben az évben a verebesi **Furták Eleket** (1921) a helyi kísérleti állomás munkatársát, többek között azért is elítélték mert „bazilita szerzetes fráter”¹⁰⁴ volt.

Ugyanekkor került a vádlottak padjára **Galambos József**¹⁰⁵ (Szentgotthárd, 1913.03.03. – Huszt, 1985.12.02.) benei római katolikus plébános, kormányzói vikárius, aki 1944-ben, a szovjet bevonulást követően rendszeresen látogatta a Be-nében létesített ideiglenes hadifogolytáborban raboskodó 72 magyar hadifoglyot, levelet, üzeneteket juttatott tőlük hozzátartozóiknak. 1948-ban, az egyházellenes intézkedések kiterjedését követően házkutatást tartottak nála, és XII. Pius pápának a könyvei között talált képe alapján a Vatikán kémjének minősítették.¹⁰⁶ Letartóz-tatták, majd a szovjet törvények értelmében 25 év kényszers munkára ítélték. Szibé-riában a Vorkuta 2-es lágerébe, és a 7-es számú szénbányában dolgoztatták. Később Mordvinföld lágereiben sínylődött.

1956 tavaszán a táborból levelet írt két hívének. Az egyikben így ír: „...*Most még az itteni életről egy keveset. A telünk itt egyenletesen elég kemény: kb. 15-20 fok hideg. Van aztán közben, hogy néhány napig felmegy 40-50 fok hidegre, ami e télen elég gyakran megtörtént. A mi telepünket most egy hónapja teljesen felszá-molták. Nekem ideiglenes igazolványt adtak. Egy nagy barakkban lakom Lajos (Hudra Lajos¹⁰⁷ -szerk.) atyával és kettő kárpátaljai magyar fiúval. Rajtunk kí-vül vagy még ötven lakótársunk van. Ma, vasárnap pihenőm van. Január vége óta ugyanis újból a bányában dolgozom betonmunkásként. 1/2 9 órakor mondtam el a szentmisémet... köszönt és megáld Benneteket: L. atyád. 1956 Nagyböjt II. vasárnapján.*”

Részletek a második levélből: „...*Most még magamról is írok néhány sort. Hála Istennek jól vagyok. Jelenleg vizsgálatos bizottság (Komisszió) dolgozik, mely a mifajta emberek felszabadításával foglalkozik. Állítólag októberig akarná ez a bizottság befe-jezni a munkáját. Majd meglátjuk: ha hazakerülök...*”

¹⁰³ Emlékezete: A Szolyvai Emlékparkban nevét felvették a mártír képviselők Emlékkeresztjére.

¹⁰⁴ RÓZSÁS, 2000: 107.

¹⁰⁵ <http://lexikon.katolikus.hu/G/Galambos.html>

¹⁰⁶ RÓZSÁS, 2000: 111.

¹⁰⁷ **Hudra Lajos** római katolikus atyát 1949. október 14-én Beregleányfalván tartóztatták le. A 22 éves fiatal papot előbb halálra ítélték, majd később „enyhítésképpen” a büntetést 25 év kényszer-munkára változtatták.

*Szeretettel köszönt és megáld: L. atyád
1956 Szentháromság vasárnap.*¹⁰⁸

Vorkután a 7. sz. lágerhez tartozó szénbányában rabtársa volt **Hudra Lajos** (1919) kerepeci római katolikus lelkipásztor, a magyarországi Vadosfán szolgáló **Böröcz Sándor**¹⁰⁹ (1913) evangélikus lelkész és az ungvári **dr. Ortutay Elemér**¹¹⁰ (1916) görögkatolikus lelkész, vallástanár. 1956 második felében szabadult. Hazautazása előtt kilátogatott a 10. számú tábor temetőjébe, az A-73 számú sírhoz. Itt temették el az egyik szomszédos lágerben 1956. augusztus 5-én fegyverrel levert sztrájk vértanúját, a királyházi születésű **Csépes Iván** görögkatolikus atyát. A temetőben fényképek is készültek, melyeket **Galambos József** juttatott el később az özvegynek. 1956-ban szerencsésen Benébe hazakerült.

Galambos József (középen) paptársai körében

Forrás: Kárpátalja c. hetilap, 2009. január 2.

Közben szolgált még Tiszaújlakon, Aknaszlatinán és Huszton is, ahol egy ideig plébános volt. 1985 márciusától 1985 decemberéig kormányzói vikárius. Meghalt 1985-ben. Egykori szolgálati helyén, Benében, a római katolikus templom kapuja mellett emléktáblát avattak tiszteletére a következő szöveggel: *„Ebben a templomban szolgált Istent és a népet Galambos József plébános, kormányzói vikárius. 1913-1985.”*¹¹¹

¹⁰⁸ A két levélrészlet forrása: Ficher Zsolt: *Galambos József kárpátaljai vikárius*. Meghurcolt lelkipásztoraink. Kárpátalja, 2009. január 2., 416. szám.

<https://karpataljalap.net/2009/01/02/galambos-jozsef-karpataljai-vikarius> (Letöltés, 2023.05.18.)

¹⁰⁹ Lásd emlékiratát: BÖRÖCZ, 1993.

¹¹⁰ Lásd emlékiratát: ORTUTAY Elemér: 1993.

¹¹¹ <https://www.karpatinfo.net.ua/latnivalo/300529-benei-romai-katolikus-templom> (Letöltés, 2023.05.19.)

Árvay Dezső (Szatmárnémeti, 1904.05.01. – Tiszaújlak, 1962.08.25.) tiszaujlaki római katolikus plébánosa egyébként kétszer járta meg Sztálin lágereit. A 4 Ukrán Front katonai tanácsának 0036-os számú rendelete alapján 1944. november 18-án háromnapos munkára, azaz malenkij robotra a szolyvai gyűjtőtáborba hurcolják. Onnét Petrov hadseregtábornokhoz intézett a lágerbe került papok memoranduma alapján december 5-én szabadul. Első raboskodására így emlékezik vissza: *„Itt mintegy 10-15 ezer hadifogoly és táborba szállított polgári elem volt összezsúfolva... Ott végeztem először Szentmisét advent 1. vasárnapján, kenyérrel, egy poharat használva kehely gyanánt és egy celluloid doboz-fedelet paténa gyanánt. Különleges isteni Gondviselés folytán december 5-én a környékbeli református lelkészekkel együtt autón hazaszállítanak.”*¹¹²

Majd december folyamán a többi lelkésszel együtt **I. J. Petrov** hadseregtábornok, a 4. Ukrán Front parancsnoka és **L. Z. Mehlsz** vezérezredes parancsára hazaengedték. Szolyván lágertársa volt **dr. Tóth József** sárosorosi római katolikus káplánja, továbbá **Asszonyi István** forgolányi, **Zsurki József** nagypaládi, **Czirók Béla** fertősalmási, **Herczegh Kálmán** uszkai, **Orgovánnyi György** tiszakeresztúri, **Kiss László** mezővári református lelkész. Itt ismerkedett meg a flekktfuszban elhunyt **Badzey Pál** máramaroszigeti festőművésszel, aki a nagyszülősi rokonlátogatás idején került a letartóztatottak menetébe.

Árvay Dezső

Forrás: http://regi.mindszenty.katolikus.hu/vh57/57_1.html

Az újlaki plébános hazaérkezése után rajta is kitört a tábori betegség, a gyomor- és bélmérgezés. A tiszaujlaki ateista-kommunisták feljelentése következtében Árvay atya újra az NKVD látókörébe került. Letartóztatása után készült elítélő aktában Árvay Dezső 1950. december 27-én így vall magáról: *„Mivel én csak 1944 augusztusában érkeztem Tiszaújlakra a község életében, így a zsidók deportálásában is semmilyen szerepem nem lehetett. Pravoszláv vallás- és szovjetellenes agitációt soha nem*

¹¹² http://regi.mindszenty.katolikus.hu/vh57/57_1.html (Letöltés, 2023.05.12.)

folytattam. Ez mind hazugság! Gyermekek hitoktatása miatt önmagamot nem érzem bűnösnek. Csak papi kötelességeimet végeztem.”¹¹³ Szovjetellenes kijelentések vádjával az ungvári börtönbe vitték, 1950-ben 25 évre elítélték, 1954-ben az USZSZK Legfelső Bíróságának elnöksége a korábbi ítéletet 10 évre mérsékelte.¹¹⁴

Norilszk lágereiben raboskodott. A raboskodás után 1956-ban visszatért Tiszaújlakra. Hazatérésének útjáról később így számol be: „Norilszkból¹¹⁵ repülőgépen érkeztem Krasznójárszkba¹¹⁶. Ott tudtam megvenni a vonatjegyet, amit Munkácsig adtak ki, kisebb határ menti helységbe nem. Az út 5 napig tartott Moszkváig. Vasárnap megérkeztem Lembergbe. 6 év elteltével ekkor volt alkalmam először templomban lenni és a templomban hálát adni a kapott kegyelmekért... Munkácsra hétfőn pünkösöd másnapján érkeztem 7 órakor. Az újlakiakban, mint később megtudtam egy kis csalódást keltett, hogy nem közvetlenül Újlakon szálltam le a vonatról. A 10 órai vonatnál százával vártak virágcsokrokkal. Sokan még a környékről is bejöttek. Munkácson, az állomáson várt egy volt tábori bajtársam, aki aztán autóján elvitt Újlakra. Így is, pillanatok alatt száznál is többen gyűltek az autó köré. A búcsújárás igazán csak másnap kezdődött... Igazán megható volt így visszatérni.”¹¹⁷

1956–1962 között egészsége fokozatosan romlott. Korai halálát a táborokban szerzett számos krónikus betegség okozta. Meghalt 1962-ben. 1992-ben rehabilitálták. Nevét megörökítették a Tiszabökényi Árpád-házi Szent Erzsébet római katolikus templom falán 2016. április 24-én felavatott emléktáblán és emlékkereszten. A tiszaujlaki temetőben hívei gondozzák sírját.

A KGB szigorúan ellenőrzése alá vonta a kárpátaljai ortodox egyházakat és papjait. Szovjetellenességért tartóztatták le **Orosz Vaszilt** (1901) a Técsői járási Uglya pravoszláv pópáját, 1952-ben 25 évre elítélték, azonban kiszabott büntetését 1955-ben 5 évre módosították.

A magyar politikai elítéltek aktái között furcsa esetekre is felfigyeltem. Ilyennek tartom **Szarkánics Gyula**¹¹⁸ (1919) munkácsi pincér ügyét, akit az NKVD egysége 1948. április 19-én letartóztatta. A bűne az volt, hogy a közkedvelt Csillag szálló mulatójának bezárása után hajnalban, amikor illumináltan indult haza a cigányzenészekkel együtt – megállt a főtéren a Sztálin szobor előtt, és szerenádot adott neki: „Hazugság volt minden szavad, hazugság volt, most már ne is tagadd!” A Kárpátaljai belügyi hadsereg haditörvényszéke Ungváron 1948. június 29-én az 54. § (1/a) pontjai alapján 25 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte. Kazahsztán lágereiben (Szpaszozavodszk, Ekibasztuz, Zsezkazgan, Kingir)

¹¹³ Melega Gabriella Anna OP: *Új források az üldözött kárpátaljai római katolikus papokról*. http://regi.mindszenty.katolikus.hu/vh57/57_1.html (Letöltés, 2023.05.24.)

¹¹⁴ RIZO, I. 2003: 161.

¹¹⁵ Norilszk sarkkörön túli város Oroszországban, a Krasznójárszki határterületen.

¹¹⁶ Krasznójárszki határterület központja, Szibéria harmadik legnagyobb városa.

¹¹⁷ *Új Ember* 1956. július 1.

¹¹⁸ Rózsás, 2000: 350.

lágereiben raboskodott. 1954. december 2-i szabadulása után Donyec-medencében telepedett le, nem tért haza Munkácsra.

Egyedinek mondható **Tóth Benedek**¹¹⁹ (Sárospatak, 1927) magyarországi kiskorú állampolgár szenvedéstörténete. A II. világháború végén Beregszászban ragadt nagynénjénél, a helyi hatóságtól engedélyt kért hazatelepülésére, ehelyett 1947 októberében a Donyec-medencei szénbányába deportálták, onnét visszaszökött beregszászi rokonához. A szovjet belügyi szervek ráakadtak és 1949. október 20-án letartóztatták. A Kárpátontúli Területi Belügyi Határőrség Hadbírósága Ungváron 1950. február 17-én az Ukrán SZSZK Btk. 54. § (1/a), (11) pontja alapján 25 évi, javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte. Kazahsztán (Karaganda, Csurbáj-Nura) és Oroszország (Omszk) lágereiben raboskodott. 1957. június 7-én szabadult. Visszatért Beregszászba. 1976-ban települhetett át Magyarországra.

A tanítók is a beszpeka-céltáblák, népellenesek, a polgári értékrend közveszélyes agitátorai lettek. A munkácsi **Henzel Zoltán**¹²⁰ tanítót 1946-ban, **Siskovics Géza** (1909) sztriai tanítót 1948-ban, **Fankovics Márta** (1907) ungvári tanítónőt 1949-ben, **Arany Etel** (1919) kigyósi néptanítót 1952-ben ítélték el. Az utóbbi tanítónő korábbi büntetését 1955-ben 5 évre mérsékeltek.

A pártkatonák a középiskolásokat, gimnazistákat is átvilágították, többek között a bűnösnek talált **Publik Ottó** (1933) técsői középiskola növendékét és **Kijovics Olekszij** (1935) ungvári tanulót 1950-ben ítélték el. Az Ung-parti diák büntetését 1955-ben 6 évre csökkentették.

25 évre elítélt kárpátaljai polgárok:

1. **ARANY Etel** (1919) magyar, Kigyós, 1952-ben elítélt tanító, 1955-ben 5 évre mérsékeltek.
2. **ÁRVAY Dezső** (Szatmárnémeti, 1904) magyar, Tiszaújlak, római katolikus plébánosát 1950-ben elítélték.
3. **BALOG József** (1900) ruszin, Huszt, 1951-ben elítélt munkás.
4. **CSEKE József-Rudolf** (1908) magyar, 1952-ben elítélt Iványi/Ivanyivci lakosa, molnár.
5. **CSURGOVICS Sándor** (1932) szlovák, 1950-ben elítélt ungvári zeneiskola tanulója, 1954-ben 10 évre mérsékeltek.
6. **DEZSŐFI János** (1902) ruszin, Szerednye lakosa, 1951-ben elítélt mészáros.
7. **DEME Sándor** (1911) magyar, Beregszász lakosa, a Szőlőszovhoz 1952-ben elítélt munkása.
8. **FANKOVICS Márta** (Mesztegnyő, Somogy vm. 1907) magyar, Ungvár, 1949-ben elítélt tanító.
9. **FERENCI József** (1904) szlovák, Kőrösmező, pék, elítélve 1948-ban.

¹¹⁹ RÓZSÁS, 2000: 380.

¹²⁰ RÓZSÁS, 2000: 138.

10. **FURTÁK Elek*** (1921) ruszin/ukrán, Verebes, a kísérleti állomás 1948-ban elítélt munkatársa. Más adatok szerint: „bazilita szerzetes fráter volt.
11. **FEKETE Margit** (1927) magyar, Királyháza, 1948-ban elítélt munkanélküli.
12. **GALAMBOS József** (1906.) magyar, Beregszász, 1952-ben elítélt munkás.
13. **GALAMBOS József** (1913) benei római katolikus plébánost, kormányzói vikáriust 1948-ban ítélték el.
14. **GRIGA István*** mihálkai községi bírót 1946-ban ítélték el.
15. **HALÁSZ Dániel** (1926.) szlovák, Ungvár, 1948-ban elítélt munkanélküli.
16. **HENZEL Zoltán*** munkácsi tanítót 1946-ban ítélték el.
17. **HUSZTI György** (1908) magyar, Tiszaölkény, kolhoztag, elítélve 1953-ban.
18. **ILLÉS Béla** (1904) magyar, Beregszász, 1950-ben elítélt szaküzlet elárúsítója, 1955-ben 10 évre mérsékeltek.
19. **ILNICZKY Sándor** (1889.) ruszin, a munkácsi görögkatolikus székeskáptalan nagyprépostja, pápai protonotárius, örökös felsőházi tag, a kárpátaljai kormányzati biztos főtanácsadója. 1946-ban 20 évre ítélték.
20. **IVÁNCsó Gyula ifj.** (1906) ruszin, havasközi (Ljuta) görögkatolikus parókus. Ungváron 1948-ban elítélték.
21. **JAKAB Rudolf** (Csap, 1934) magyar, Csapi lakos, munkás. 1953-ban elítélték.
22. **JUHÁSZ József** (1913) magyar, Técső, 1946-ban elítélt munkanélküli.
23. **KAJSZA Sándor** (Csap, 1934) magyar, Csap, 1953-ban elítélt munkás.
24. **KACSUREK István** (1902) szlovák, Ungvár, Bilke, eladó, elítélték 1951-ben.
25. **KARDOS Tamás** (1937) magyar, Huszt, munkás, 1953-ban elítélték.
26. **KÁDÁR Mihály** (Huszt, 1908) ruszin/ukrán, Huszt, tisztviselő, elítélték 1951-ben.
27. **KIFOR János** (1927) – ruszin/ukrán, Csornoholova/Sóhát, az erdőgazdaság gépkocsi-szerelője. 1948-ban elítélték.
28. **KIJOVICS Olekszij** (1935) ruszin, Ungvár, 1950-ben elítélt tanuló, 1955-ben 6 évre mérsékeltek.
29. **KISS Ferenc** (1898) magyar, Munkács, 1950-ben elítélt inkasszáló, 7 évre mérsékeltek.
30. **KISS Károly** (1899) ruszin, Beregszász, 1952-ben elítélt kolhoztag.
31. **KISS Sámuel** (1891) magyar, Beregszász, 1952-ben elítélt kolhoztag.
32. **KOCKA Zoltán** (1928) szlovák, Perecseny, 1948-ban elítélt munkanélküli. 1955-ben 7 évre mérsékeltek.
33. **KOSZTYÓ Miklós** (1891) magyar, Nagybakta lakosa, 1952-ben elítélt munkás. 1955-ben 5 évre mérsékeltek.
34. **MACKÓ József** (1913) cseh, Munkács, 1946-ban elítélt pincér.
35. **MINDZSÁK József** (1933) magyar, Csap, munkás, 1953-ban elítélték.
36. **NÉMETH György*** (-) magyar állampolgárt 1951-ben Ungváron ítélték el, mert tagja volt a Szovjetellenes Ifjúgárdának.
37. **OROSZ Vaszil** (1901) ukrán, Uglya/Uhlja (Técsői j.), 1952-ben elítélt pravoszláv pap. 1955-ben 5 évre módosították.

38. **OZSVÁT** Sámuel (1902) magyar, Huszt, munkás, 1951-ben elítélték.
39. **PAPP** József (1901) magyar, Guton a helyi erdészet 1950-ben elítélt munkása. 1955-ben 7 évre mérsékeltek.
40. **PAPP** József (1913) magyar, Ungvári, 1946-ban elítélt fogtechnikus.
41. **PASZKA** Péter (1933) magyar, Ungvár, 1950-ben elítélt fogtechnikus.
42. **PASZULYKA** Jenő (1904) magyar, Beregszász, 1948-ban ítélték el a görögkatolikus segédlelkészt. 1956-ban 7 évre mérsékeltek.
43. **PÉRCSI** József (1908) magyar, Huszt, 1951-ben elítélt tisztviselő.
44. **POLJANSZKI** Béla (1925) magyar, Técső, a helyi vasútállomás 1948-ban elítélt munkása.
45. **POTOR** Bertalan (1923) magyar, Beregszászi, 1952-ben elítélt munkás.
46. **PUBLIK** Ottó (1933) magyar, Técső, a helyi középiskola 1950-ben elítélt tanulója.
47. **PUSZTAI** Dezső (1911) szerb, Bátyú, 1952-ben elítélt szabó. 1955-ben 6 év 6 hónap szabadságvesztésre mérsékeltek.
48. **SASHEGYI** János (1912) magyar, Beregszász, 1952-ben elítélt munkás.
49. **SASI** János (1914) magyar, Beregszász, 1952-ben elítélt munkás. 1955-ben 9 évre mérsékeltek.
50. **SISKOVIČS** Géza (1909) magyar, Sztripa/Sztrippa (Ungvári j.), 1948-ban elítélt tanító.
51. **SOLTI** János (1900) magyar, Beregszász, 1952-ben elítélt munkás.
52. **SZABÓ** Béla (1932) magyar, Csap, 1953-ban elítélt munkás.
53. **SZABÓ** József (1915) magyar, Szalóka, 1951-ben elítélt kolhoztag. 1954-ben 10 évre mérsékeltek.
54. **SZARKÁNICS** Gyula* (1919) munkácsi pincért 1948-ban ítélték el.
55. **SZÁNTÓ** Lajos (1919) magyar, Beregszász, a helyi szőlőszovhoz munkását 1952-ben elítélték.
56. **TÓTH** Benedek* (Sárospatak, 1927) beregszászi rokonainál tartózkodó magyarországi kiskorú állampolgárt 1950-ben ítélték el.
57. **VÁRADI** László (1926) magyar, Királyháza, a helyi fafeldolgozó üzem munkását 1948-ban elítélték.
58. **VÁRI** József (1934) magyar, Veléte/Veljatino, mozigépészt 1953-ban elítélték.

3.3.Válogatás nélkül kerültek a vádlottak padjára

A 146 elítélt megoszlása büntetések szerint meglehetősen eltérő, magam is keresem, de ebben nem találtam logikát, mert a lezárt perek között sok az 1 év alatti, 1–2 év, 2–5 év, 5–10 év, és a 10–15 év feletti büntetés.

Tulajdonképpen a vádlottak padjára került a pap, a munkás, a földműves, a tanító, a tanuló, az egyetemista, a köztisztviselő, a vasutas, a háztartásbeli és számos, más foglalkozású, de kiemelten magyar, német nemzetiségű ember, akik valamilyen oknál fogva belekerültek az NKVD által kreált ellenségképbe.

Válogatás nélkül ítélték el például a Horthy-közigazgatás egykori alkalmazottjait, a fogságba került egyenruhásokat és azokat az illegális kommunistákat is, akik felszabadítóként várták a szovjet katonákat. Lágerbörtönbe került a másként gondolkodó városi vagy falusi fiúi és a lány, az asszony és a férj, sőt a hatvan éven felüli idős férfiak jeles képviselőit is szabadságuktól megfosztották, ezzel elhalálozásukat is meggyorsították.

A számos szenvedéstörténet egyik hőset tisztelhetjük **Bartosek József**¹²¹ (1929) beregszászi középiskolásban, akit azért kapott 5 évet, mert „horthysta gimnazista” volt szülővárosában. Kortársára, **Erdei Béla**¹²² (1929) beregszászi bolti tanulóra ráfoglták, hogy szovjetellenes magatartású, az ügynek következménye lett, 1949-ben 10 év szabadságvesztésre ítélték. Büntetését a Krasznójarszk, Dugyinka, Norilszk lágereiben töltötte le. 1954. október 18-án amnesztiával szabadult. 1965. július 15-én rehabilitálták¹²³.

A véletei születésű **dr. Fatán János** (1897) munkácsi orvost szovjetellenes agitáció vádjával az NKVD az ungvári börtönbe zárta. 1946. december 16-17-én a haditörvényszék 10 év szabadságvesztésre ítélte azzal az indokkal, hogy „*Munkácson m. kir. tisztifőorvos*”¹²⁴ volt. Egy ideig a lembergi elosztóláger rabkórházában foglalkoztatták. Az 1946-ban Ungváron letartóztatott, majd hat évre elítelt **Mészáros Sándorné**¹²⁵ /*Murányi Georgina* (1909–2001) ungvári kétgyermekes anya, néptanító az *Elrabolt éveim a Gulágon* című vissza-emlékezésében említést tesz arról, hogy a lembergi börtönlágerben 1948-ban ismerkedett meg **Fatán János** doktorral, aki fivérének **Murányi Miklós** püspöki vikáriusnak jó barátja volt.

Mészáros Sándorné

Forrás: <https://karpataljalap.net/2001/03/23/24-oraig-voltak-rajta-jegge-fagyott-ruhai>

¹²¹ Rózsás, 2000: 31.

¹²² Rózsás, 2000: 88.

¹²³ RIZO, I. 2003: 330.

¹²⁴ Rózsás, 2000: 96.

¹²⁵ Férjét, **Mészáros Sándor** (1902) főerdőmérnököt 1946-ban szovjetellenesség hamis vádjával az ungvári Rendkívüli Bíróság 8 évre elítélte, a Donyecki szénbányába toloncolták, 1947. január 17-én éhhalál áldozata lett. 1990-ben rehabilitálták.

Ennek köszönhetően meggyógyította sebes arcát, mert attól szenvedett a legjobban. Mint írja: „*A drága jó Fatán doktor még aznap hozott a sebeimre gyógykenőcsöt, és napokon át kezelte az arcomat, amíg végre új bőröm nőtt. Orvosi vizitjei alkalmával néha egy-egy almát vagy uborkát is hozott, amit a betegeitől kapott. (Örök hálámért iránta most már csak Isten elé terjeszthettem imáim keretében.)*”¹²⁶ A munkácsi orvos büntetését a Komi területi Vorkuta és a mordvinföldi Potyma lágereiben töltötte le, orvosként dolgozott a rabkórházakban. 1955 decemberében amnesztiával szabadult. 1959-ben rehabilitálták.¹²⁷

Megtorlás érte a huszti sváb nemzetiségű Kilimann-házaspárt is. **Kilimann Józsefet** (1914), mint beteget a budapesti¹²⁸ szovjet gyűjtőtáborból hazaengedték. Majd huszti otthonában 1946. január 10-én szovjetellenesség vádjával letartóztatták. 1946-ban Ungváron elítélt szabómester a büntetését Tajset, Bratszk vidéki lágerekben töltötte le. 1955. május 21-én szabadult és a Krasznójarszk vidéki Kazacsinszk járásban élt száműzötként. A száműzetésből Husztra 1956 júniusában térhetett haza. 1956-ban rehabilitálták.¹²⁹ **Kilimann Józsefné Wainrauch Anna**¹³⁰ (1920) varrónőt a férje után egy hónappal, az NKVD 1946. február 14-én őt is – hasonló koncepciós váddal – börtönbe vetette. Az ungvári katonai törvényszék 8 évi, javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte. Ugyanott (Lemberg, Tajset, Bratszk) raboskodott, ahol a férje. De ő egy évvel hamarabb, 1954. február 14-én szabadult és a Krasznójarszk vidéki Kazacsinszk környékén élt száműzetésben. Később a férjét is ideirányították. A száműzetésből együtt, egyidőben, 1956 júniusában tértek haza Husztra. Majd bűncselekmény hiányában őt is rehabilitálták.

1948-ban mondták ki az ítéletet **Újhelyi Gyulára** (1929), mert „a huszti gimnazista”¹³¹ nacionalista magatartású volt. A magyarországi rabtársai Karaganda lágereiben találkoztak vele. További sorsa ismeretlen.” 1956-ban rehabilitálták.¹³² Az egyik hadifogolytáborban tartóztatták le **Vizinger Rudolf**¹³³ (1924) német nemzetiségű kőművest. 1946-ban ítélték el. A vád: mint közkatona a német hadseregben szolgált. Magyarországi túlélők szerint 1946–1949 között az egyik pecsori lágerben építkezéseken dolgozott mint kályhás, kőműves. Későbbi sorsa ismeretlen. 1956-ban rehabilitálták.¹³⁴

¹²⁶ MÉSZÁROS SÁNDORNÉ: 2017: 202.

¹²⁷ RIZO, I. 2003: 696.

¹²⁸ RÓZSÁS, 2000: 179.

¹²⁹ RIZO, I. 2003: 373.

¹³⁰ RÓZSÁS, 2000: 179.

¹³¹ RÓZSÁS, 2000: 391.

¹³² RIZO, I. 2003: 691.

¹³³ RÓZSÁS, 2000: 405.

¹³⁴ RIZO, I. 2003: 233.

IV. FEJEZET

AZ MVSZ HATÁRŐR HADSEREG KÁRPÁTALJAI KATONAI HADBÍRÓSÁGA

Az MVSZ Határőr Hadsereg Kárpátaljai Katonai Hadbíróságához hasonlóan az MVSZ Határőr Hadseregének Lvovi Körzeti Hadbírósága is „besegített” a magyar patrióták Gulág-lágerbe küldésébe.

Az NKVD fekete listájára helyezett 3 kárpátaljai lakos egyike a szkolei születésű **Czébely Károly**¹³⁵ (1899), aki a Técsői járási Tarackraszna magyar közhivatalnok volt. A testület 1946. július 22-én 10 év szabadságvesztéséről határozott. **Csajkovics Bélát**¹³⁶ (1893), a Huszti járási Visk tanítóját 1946. április 13-án 7 év szabadságvesztésre ítélte. **Szekszer Erzsébet**¹³⁷ (1902) munkácsi varrónő ügyében 1948. április 20-án 10 év volt a bírói döntés. Az USZSZK Legfelső Bíróságának Elnöksége felülbírálván a korábbi judíciumot 1954. október 11-én 7 év és 6 hónap szabadságvesztésre módosította. Bűncselekmény hiányában őket is rehabilitálták.

Mindenekelőtt „gyorsított eljárással”, 1951. augusztus 19. és október 9. között a hadifogolytáborból kiemelt 16 magyar honvédre 25 év szabadságvesztést szabtak ki, ami egyenlő volt a halálos ítélettel. Az NKVD és a SZMERS nyomozói hamis vádakkal „háborús bűnösnek” aposztrofálták őket, mert csendőrként 1938–1944 között Kárpátalja különböző településein teljesítettek szolgálatot. A későbbiekben a szovjet büntetés-végrehajtási börtön-táborokból amnesztiával szabadultak. A politikai elítélteket bizonyított bűncselekmény hiányában rehabilitálták, visszanyerték becsületüket. A jogtalan hadbírói döntéseket az alábbi 25 évre elítélt hadifoglyok esetében semmisítették meg, akiknek további sorsukról nincs adat:

Elítélt hadifogoly	Születési hely	Év
BOKOR István	Dunaföldvár	1914
BÖSZÖRMÉNYI Zoltán	Győr	1920
BUKSA László	Gladin	1916
BERNARD István	Bujdos	1920
BORI István	Adony	1913
CIRÁNKI József	Kótaj	1915
CSEME Lajos	Baranyahidvég	1908
CSIGAJ István	Nyírmihálydi	1918
GAZSI István	Pere	1915
GULYÁS Márton	Mezőkövesd	1909

¹³⁵ RIZO, I. 2003: 273.

¹³⁶ RIZO, I. 2003: 731.

¹³⁷ RIZO, I. 2003: 631.

HARGITAI (Hogeman) István	Püspökszenterzsébet	1905
HUNYADI Imre	Zsák	1904
KOVÁCS Mihály	Oros	1915
ÓNODI János	Kemecse	1919
SOMOGYI Sándor	Tiszaröf	1911
SZALKAI József	Korpád	1914

Forrás: A lista Dupka György összeállítása a Dovhanics, Hlanta, Korszun 2003, 1. könyv alapján.

4.1. A Kárpátmelléki Katonai Körzeti Hadbíróóság

A Kárpátmelléki Katonai Körzeti Hadbíróóság számlájára csupán 5 kárpátaljai személy ügye írható. Ebből egy főre kimondták a halálos verdiktet. Nevezetesen **Plesa Mihályt** (1930), a munkácsi középiskola tanulóját 1950. augusztus 18-án golyó általi halálra ítélték. A SZU Legfelső Bíróóságának Elnöksége felülbírálv a korábbi döntést 1956. október 26-án 20 évi szabadságvesztésre mérsékelte.¹³⁸

Politikainak minősített bűnökért az ukrán Btk. 54. § (8). (11). pontjai alapján egyenként az ungvári **Szuperák Bélát**¹³⁹ (1919) a megyei sportbizottság tervezési-pénzügyi osztályának vezetőjét 1946. december 2-án 15 évi; **Eider Péter**¹⁴⁰ (1913) Beregszászi járási Gát tanítóját 1948. február 8-án 15 évi; **Popovics Mihályt*** (1925), Nyíresújfalú gazdálkodóját 1950. december 18-án 15 évi; **Cseke Ferenc**¹⁴¹ (1913) Iványi (Ivanyivci) molnárt 1952. január 4–6-án 25 év javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésére ítélte. Az ő esetében a kiszabott büntetést 1955. december 10-én 6 év szabadságvesztésre mérsékelte. Rehabilitálták őket, de további sorsuk ismeretlen.

Az MVSZ Határőr Hadseregének Kijevi Körzeti Hadbíróósága szintén 3 kárpátaljai ügyét tárgyalta meg. A munkácsi származású **Langbauer Leonyid**¹⁴² (1926) német nemzetiségű sorkatona 1949. május 28-án 10 évet kapott. 1955. január 21-én ez a testület korábbi bírói döntését 5 év szabadságvesztésre mérsékelte. **Dolinszki József**¹⁴³ (1929) beregrákosi gazdálkodó ügyével két ízben is foglalkoztak. Elsőfokon 1951. december 28-án 10 évre, majd másodfokon 1952. június 18–21-én büntetését 25 év kényszermunka letöltésére emelte. **Bara Sándor**¹⁴⁴ (1904) Munkácsi járási kajdanói (Kajdanovo) kolhoztag ügyében 1953. szeptember 16-án

¹³⁸ RIZO, I. 2003: 566.

¹³⁹ RIZO, I. 2003: 661.

¹⁴⁰ RIZO, I. 2003: 329.

¹⁴¹ RIZO, I. 2003: 742.

¹⁴² RIZO, I. 2003: 438.

¹⁴³ RIZO, I. 2003: 319.

¹⁴⁴ RIZO, I. 2003: 172.

25 év szabadságvesztésről hozott szigorú döntést. Őket is MVD ITL zord éghajlatú szibériai Gulág-táborokba kerültek. Visszatérésükről nincs adat.

4.2. Az SZSZKSZ Állambiztonsági Minisztériuma Különleges Tanácsa

Az NKVD/KGB a kárpátaljai személyek elítélésébe az SZSZKSZ Állambiztonsági Minisztériuma Különleges Tanácsát is bevonta. Az eddigi feltárt adatok szerint 1947–1951-ben 82 magyar, német, magyarbarát ruszin, más nemzetiségű meghurcolt személy ügyében hozott döntést. Szám szerint 21 főt 25 évre, 39-et 10, 14-et 5, 5-öt 8, 2-öt 7 és egy főt 3 évre ítélt. Kilenc személy esetében a büntetés mértéke nem ismeretes. Érdekes, hogy a kanadai születésű **Faingel Margit** (1915) őrdarmai háztartásbeli lakos elkerülte a bírósági tárgyalást, őt 1949. augusztus 6-án kényszergyógykezelésre irányították.

A különleges tanács legszigorúbb döntése 21 patriótára (papok, köztisztviselők, munkások, mozdonyvezetők, tűzoltók, molnárok, gazdálkodók stb.) vonatkozott, akikre egyenként 25 évi szabadságvesztést szabtak ki. Ebbe a kontingensbe egy római és három görögkatolikus lelkipásztor került, akiknek meghurcolása a két egyház híveit erősen megrendítette, félelembe taszította.

Az egyik ismert főpap az ungvári születésű **dr. Pásztor Ferenc**¹⁴⁵ (1880) beregszászi római katolikus plébános-főesperes, vikárius. Letartóztatása után, az 1949. március 2-i első kihallgatáson Pásztor Ferenc így vall papi tevékenységéről: *„A hívők és ifjúság körében nevelői munkát végeztem a magyar nemzeti érdekek védelmében. Anyagi hozzájárulással segítettam a beregszászi magyar iskola felépítését.”*¹⁴⁶

Egy későbbi kihallgatásban a következő olvasható: *„Kárpátalja megszállása után nyílt szovjetellenes tevékenységet én nem folytattam. A lelkipásztorok között a katolikus egyháznak a pravoszláv egyházzal való egyesítése kérdésében nemtetszésemet fejeztem ki. Hűséges vagyok a vallásomhoz és a Vatikánhoz. Elégedetlenségemet fejeztem ki abban is, hogy a szovjet hatalom elválasztotta az egyházat az iskolától. Meggyőződésem, hogy a gyermekeket vallásosan kell nevelni.”*¹⁴⁷

Az ungvári börtönben két hétig tartó, kimerítő, naponkénti, éjszakai vallatások után a kihallgató tiszt a következő jelentést teszi: *„Pásztor Ferenc még nem tett őszinte beismerést a szovjetellenes tevékenysége és a külföldi kapcsolatait illetően, ezért továbbra is szükséges vallatni. A kihallgatások további szakaszaként a Kijevi Állambiztonsági Szervek börtönét jelöljük meg.”*¹⁴⁸

¹⁴⁵ RIZO, I. 2003: 548.

¹⁴⁶ DUPKA, 2017: 11.

¹⁴⁷ DUPKA, 2017: 11.

¹⁴⁸ Melega Gabriella Anna OP:Új források az üldözött kárpátaljai római katolikus papokról. http://regi.mindszenty.katolikus.hu/vh57/57_1.html (Letöltés, 2023.05.24.)

Pásztor Ferencet négy hónapig vallatták a kijevi börtönben. 1949. július 6-án 25 évi szabadságvesztésre ítélték. Ezután Szibériába a Bajkál-tó melletti javító-munkatáborba deportálták.

dr. Pásztor Ferenc

Forrás: <http://regi.mindszenty.katolikus.hu/vh57/pasztorferenc.jpg>

Az Irkutszki területi Ozernij 20-as táborban (Tajset és Bratszk között) halálra dolgoztatták, 1950 októberében végelgyengülésben halt meg. 1989-ben rehabilitálták. A beregszásziak a vikárius tiszteletére emléktáblát, mellszobrot állítottak, róla nevezték el a közösségi házat, az évente kiosztásra kerülő díjat stb.

Nyájától megfosztották a másik főpapot, **Chira Sándor**¹⁴⁹ (1897–1983) ungvári kanonokot, aki egyszemélyben köztisztviselőnek örvendő teológiai tanár, nagy tudású székeskáptalani görögkatolikus vikárius és a Vatikánhoz hű szentszéki tanácsos, pápai káplán és pápai prelátus, titokban felszentelt püspök.

A meghurcoltatása akkor kezdődött, amikor a Vörös Hadsereg egységei kíséretében Ungvárra is bevonult **Pronyin** vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front Politikai Főcsoportfőnökségének parancsnoka, a későbbiekben ő vezette a „*Kárpátontúli Ukrajna népe által a Szovjet Ukrajnával való egyesülés érdekében vívott*” propaganda harc központi irányítását. Többek között nyíltan megírta feletteseinek egyik 1945. július 10-én keltezett jelentésében¹⁵⁰, hogy a „*görög-katolikus papok majdhogynem egységesen megtagadták az újraegyesítésről szóló Manifesztum aláírást*”. Mások mellett

¹⁴⁹ RIZO, I. 2003: 718.

¹⁵⁰ KORSZUN, 2022: 308-310.

Chira kanonok is ekkor került fekete listájára, kiemelte **Romza Tódor** püspök, **Murányi Miklós** kanonok, **Punka** titkárra is vonatkozó „reakciós beállítottságukat”. Ezt követően az NKVD, a SZMERS látókörébe kerültek, megfigyelés alatt tartották és egy pár év múltán mások mellett Chira főpapot is kiragadták a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye központi testületéből.

Chira Sándor

Forrás: <https://www.magyarkurir.hu/hirek/chira-sandor-1897-1983-hitvallo-puspok-pappa-szentelesenek-100-cvfordulojara>

Az aposztázia visszautasítása miatt 1949. február 10-én letartóztatták. 1949. augusztus 6-án szovjetellenes agitáció és propaganda vádjával elítélték, de hitében nem tudták megtörni. Tájsetben, Kemerovszkban és Omszkban raboskodott és építkezéseken dolgoztatták. 1956-ban hazatért, de 1957 januárjában **Murányi Miklós** (1911–1979) görögkatolikus vikáriussal együtt kitiltották Ukrajna területéről, s így a kazahföldi Karagandába került, ahol az oda száműzött németeket, lengyeleket, litvánokat, letteket, galíciai ukránokat és kárpátaljai ruszinokat pasztorizálta. A meggyilkolt és azóta boldoggá avatott **Romza Tódor** utódának hosszú, küzdelmes életpályáját és a térség legnagyobb vallási felekezetének szenvedéstörténetét a nagyszőlősi **Riskó Marianna** történész dolgozta fel és készített a témából sikeres disszertációt.¹⁵¹ Forrás-értékű munkájában hitelesen ábrázolta a főpap töretlen hitét és derűs missziós lelkületét, sztoikus, hősie kitarását, részletesen elemezte érték- és közösségteremtő, tanúságtevő szolgálatát. Az egyháztörténész szerint mindkét hazájában (Kárpátalján és száműzetésének helyszínén, a kazahsztáni Karagandában) virágzó egyházi életet hagyott hátra, kiérdemelve helyét a „fehér vértanúk” sorában.

Meg kell jegyezni, a kárpátaljai püspök még halála előtt itt ordinálta tirkos püspökké az ungvári **Holovács Józsefet** (1924–2000). A fentebb említett **Mu-**

¹⁵¹ Riskó, 2017.

rányi Miklós vikárius mellett **Bendász István**¹⁵² (1949–1991) felsőveresmarti görögkatolikus parókus (a későbbiekben kanonok), egyháztörténész szabadulása után 1957–59-ben biritualista misszionáriusként Karagandában a száműzött németek, ukránok, ruszinok körében misszióját együtt végezték. Ezenkívül segítőtársuk volt a szintén elítélt, majd száműzött bányafalui parókus **Sztankaninecz-Hám Antal Ágoston** (1905) oltártestvérük is.¹⁵³

Szent József római katolikus templom Karagandában

Fotó: Fuchs Andrea

A legnagyobb főpapi nemes tette a kazahföldi Karagandához fűződik, ahol főleg a deportált, ideszáműzött német és lengyel híveivel felépített egy csodálatos római katolikus templomot. A száműzetésben élő püspök 1980 januárjában itt tartotta gyémánt miséjét. 1983. május 23-án bekövetkezett halála után ide temették el földi maradványait.

2017-ben¹⁵⁴ egy kutatócsoporttal én is felkerestem az általa 1978 karácsonyán felszentelt Szent József templomot, 1999 óta székesegyházi rangra emeltetett. Ott-tartózkodásom idején feljegyeztem, hogy *„A szentmise végén érkezünk a deportáltak, száműzöttek és volt hadifoglyok templomába. Vidám közösség fogadott minket, a liturgia orosz nyelven zajlott. Akkor itt Szlovákiából érkezett papok, nővérek teljesítettek szolgálatot. Megtudtuk a szlovák Vladimír plébánostól, hogy a jelenlegi közösséget a magyar, német hadifoglyok, internáltak, száműzöttek leszármazottjai alkotják (...)*¹⁵⁵

Riskó Mariann életrajzírója szerint *„Hosszú, áldozatos szolgálatát a Szentszék is méltányolta. 1982. január 16-án II. János Pál pápa hosszú táviratban apostoli áldását és köszöntőjét küldte a 85. életévét betöltő Sándor atyának. Egy évvel később*

¹⁵² BENDÁSZ DÁNIEL-BENDÁSZ ISTVÁN, 1994.

¹⁵³ DUPKA György, 1921: 407-409.

¹⁵⁴ A pécsi Német Kör által szervezett V. kegyeleti és kutatóutunkat 2017. június 27. – július 8-án többek között Kazahsztán: Karaganda-Szpasszk-Alma-Ata útvonalon fejeztük be, amelyről a már idézett *Magyar GULÁG-GUPVI-rabok Eurázsiaiában* c. 2021-ben megjelent könyvemben számoltam be.

¹⁵⁵ DUPKA, 2021. 409.

Karagandiban, 86 évesen tüdőrákban elhunyt. Az állami tiltás ellenére tizenöt pap és több ezres tömeg búcsúztatta a rajongva szeretett „páter Alexandert”. 2003. december 8-án a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye hivatalosan is megindította Chira Sándor titkos püspök boldoggá avatási eljárását.”¹⁵⁶

*Chira Sándor püspök végleges sírhelye.
2008-ban földi maradványait elhelyezték
a karagandai Szent József templom mellékoltára alá
Fotó: Fuchs Andrea*

A főpappal együttműködött az ungvári **Miskolczy Tivadar**¹⁵⁷ (1910), aki görögkatolikus püspöki levéltáros, iktató és háznagy volt. Őt 1949. március 5-én ítélték el. 1956-ban tért haza, Ungváron halt meg 1976-ban. Az Ugocsa-vidéki Szászfalu szülötte, **Ruszenszko Miklós**¹⁵⁸ (1886) huszti görögkatolikus parókust szintén az aposztázia elutasítása miatt ítélték el 1949. július 29-én. Ábezben halt meg 1955. január 4-én.

A Horthy-rendszerben szolgálatot vállalt és a szovjetek által felelőségre vont köztisztviselők, ügyvédek közül **dr. Kovács János** ungvári ügyvéd meghurcoltatása akkor kezdődött, amikor az NKVD 1948-ban otthonában letartóztatta, majd 25 évi kényszermunkára elítélték. „Beségás alapján azzal vádolták, hogy 1931-ben a Felvidék egyik lapjában újságcikket írt, amelyben keményen bírálta a szovjetrendszert és annak módszereit. Büntetését a kazahsztáni Pavlodár, Ekibasztuz, Szarány lágereiben töltötte le. 1956-ban szabadult és hazajutott Kárpátaljára a családjához.”¹⁵⁹

Az SZSZKSZ Állambiztonsági Minisztérium Különleges Tanácsa által 25 évre elítélt (a későbbiekben rehabilitált) kárpátaljai polgárok¹⁶⁰ 1948–1951-ben:

¹⁵⁶ RISKÓ, 2017: Chira Sándor hitvalló püspök vértanúságának üzenete. I. II. rész. ÚjHajtás 2017., 4-5. szám, XXII évfolyam.

¹⁵⁷ RIZO, I. 2003: 504.

¹⁵⁸ RIZO, I. 2003: 615.

¹⁵⁹ Lásd a dr. Kovács Jánosról írt szócikket, Rózsás János: GULÁG lexikon, Püski Kiadó Kft, Budapest, 2001.

¹⁶⁰ A lista Dupka György összeállítása a RIZO, I. 2003. könyv alapján.

CHIRA Sándor (1897) ungvári kanonok, teológiai tanár, székeskáptalani görögkatolikus vikárius, szentszéki tanácsos, pápai káplán, pápai prelátus, titokban felszentelt püspök. 1949. augusztus 6-án ítélték el.

CSATLÓS Gyula (1917) szlovák, nagyszőlősi fűrésztelep villanyszerelője. 1948. július 31-én ítélték el.

CSIKÓS Jenő¹⁶¹ (Szeged, 1915.) hadifogolytáborból kiemelt csendőrszázadost 1951. március 13-án ítélték.

CSÖME Lajos* (Baranyahídvég, 1914) hadifogolytáborból kiemelt csendőrt 1951. március 13-án ítélték.

DÁVID József* (1919.) munkácsi kereskedelmi üzletköltő, katonai kémelhárításnál szolgált. 1951. március 13-án ítélték.

FÖLDVÁRI Rudolf (1915) ruszin/ukrán, ungvári komornyik 1948. július 31-én ítélték.

FÖLDVÁRI Ferenc (1912) ruszin/ukrán, a nagyszőlősi varroda karbantartó technikusa. 1948. július 31-én ítélték.

GERBER József (1927) magyar, munkácsi vagyonőr a „Pobeda” artelben. 1950. november 29-én ítélték.

KARBOVANEK Ivan (1922) ruszin/ukrán, Nevicke lakosa, az ungvári vasútállomás főkönyvelője. 1949. május 28-án ítélték.

KOVÁCS György (1916) magyar, a nagyszőlősi poliklinika dolgozója. 1948. július 31-én ítélték.

KOVÁCS János, dr.* (-) ungvári ügyvédet 1948-ban ítélték el.

MÉSZÁROS János* (Magyarkeszi, 1916.) hadifogolytáborból kiemelt csendőr szakaszvezető volt. 1951. szeptember 29-én ítélték.

MISKOLCZY Tivadar (1910) szlovák, Ungváron a görögkatolikus püspöki levéltáros, iktatója és háznagya. 1949. március 5-én ítélték.

PÁSZTOR Ferenc, dr. (1880) magyar, beregszászi római katolikus lelkész, főesperes, vikárius. 1949. július 6-án ítélték.

RUSZINKÓ Miklós (1886) ruszin/ukrán, huszti görögkatolikus parókus. 1949. július 29-én ítélték.

SEFCSIK Alajos, dr.* (Máramarossziget, 1909) hadifogolytáborból kiemelt katoná Ilosván, a beregi járásban szolgabíró volt. 1950. augusztus 7-én ítélték.

SEILER Georg (1925) német, kishídvégi lakos, mozdonyvezető. 1950. május 31-én ítélték.

SEMERAT Herman (1921) német, beregszászi munkás. 1948. december 11-én ítélték.

SLAJHER Lajos (1909) magyar, királyházi lakos, munkanélküli. 1948. október 30-án ítélték.

STRÖMPL Lajos (1929) ruszin/ukrán, alsókerepeci tűzoltócsapat tagja. 1950. november 29-én ítélték.

¹⁶¹ A csillaggal jelölt nevek szócikkei itt olvashatók: RÓZSÁS, 2001.

VASS Sándor (1906) magyar, Nagyszőlősen mézárós. Elítélték 1948. július 31-én.

Az adatok szerint a „szovjetellenes tevékenység vádjával” 13 nőt vontak felelősségre. Foglalkozás szerinti megoszlás: háztartásbeli, munkás, munkanélküli, gazdálkodó, nővér és színésznő.

A budapesti születésű **Rziman Teréz**¹⁶² (1897) munkácsi színésznő tíz év szabadságvesztést kapott.

Az ungvári születésű **Manajló Mária Teofilía**¹⁶³ OSBM (1920) Szent Bazil-rendi apácanővér, a merénylet áldozatává vált **boldog Romzsa Tódor** püspök ápolóját 1948. augusztus 21-én 10 évi szabadságvesztésre ítélték.

Az egyházi személyek közül **Sörös (Pivovar) János**¹⁶⁴ (1892) a munkácsi római katolikus esperes-plébánost, a város volt képviselőtestületének tagját 10 évre ítélték.

A munkácsi görögkatolikus egyházmegye 5 lelkipásztora egyenként szintén tíz évi szabadságvesztésben részesült, mert az aposztáziát elutasították. A csoport rangidőse, **Murányi Miklós**¹⁶⁵ (1911) ungvári görögkatolikus apostoli vikárius, püspöki irodaigazgató, teológiai tanár.

Murányi Miklós kanonok

Forrás: <https://www.ortutaykozpont.info/muranyi-miklos/>

1950. szeptember 6-án elítélték. 1956. május 24-én szabadult, de alig tért haza, a fentebb említett **Chira Sándorral** együtt kitiltották az Ukrán SZSZK területéről. Visszakerült Karagandába. 1957. augusztus 29-én megengedték visz-

¹⁶² RIZO, I. 2003: 600.

¹⁶³ RIZO, I. 2003: 470.

¹⁶⁴ RIZO, I. 2003: 754.

¹⁶⁵ RIZO, I. 2003: 515.

szatérését Ungvárra, betegségének gyógykezelése céljából. 1976. július 9-én, mint apostoli vikárius, kijelölte utódjául **Szemedi János** oltártestvérét. 1979. január 12-én meghalt.

Ifj. Bacsinszky Dániel¹⁶⁶ (1911) ungvár-ceholnyai görögkatolikus parókus, **id. Bacsinszky Dániel** fia, 1947. október 27-én a **Romzsa Tódor** püspök elleni merénylet alkalmával koponyaalapi törést, lapockarepedést, bordatörést és lábtörést (térdben mindkét lába eltört) szenvedett, közel három hónapon át kezelték a munkácsi kórházban. 1949. június 21-én tartóztatták le és hoztak ítéletet az ügyében. 1955. február 16-án rokkantan tért haza a kirovográdi területi lágerből. 1968-ig az ungvári margaringyárban dolgozott. 1984. szeptember 15-én agyvérzés következtében halt meg Ungváron.

Bíróság elé állították 1949. május 18-án **Duliskovics Eumén**¹⁶⁷ (1889) munkácsi görögkatolikus parókust. Büntetését Javaszban (Mordvin ASZSZK) töltötte le. 1955-ben hazatért, de az ott szerzett betegség következtében 1958. augusztus 22-én Munkácson meghalt.

1948. február 13-14-én a vádlottak padjára ültették **Lelekács János**¹⁶⁸ (1924) havasközi (Ljuta) görögkatolikus segédlelkészt, aki 1955. január 4-én hazatért. Az ungvári makaróni gyárban, később a felsődomonyai autójavító műhelyben dolgozott. Az egyház legalizálása után az ungvári székesegyház parókuaként haláláig nyilvánosan gyakorolta papi hivatását.

Szokol János¹⁶⁹ (1899) Borhalmi (Boboviscse) görögkatolikus parókust 1948. augusztus 21-én ítélték el. Rokkantan tért haza 1954-ben. Itthon letartóztatták „illegális lelkipásztorkodás” vádjával és ítélet nélkül elmeorvosi intézetbe zárták. 1959-ben került haza. 1976 augusztusában harmadszor is letartóztatták, holmiját elkobozták, de másnap hazaengedték. Ekkor Kazahsztánba utazott és ott római katolikus papként működött (illegálisan) a Volga menti németek között. 1979-ben súlyosan megbetegedett, gyermekei hazahozták, december 21-én Ungváron meghalt.

A Kárpátaljai Református Egyház első képviselőjeként **Horkay Barna**¹⁷⁰ (1908) a Keleti Baráti Kör „kemény magjához” tartozó nagyszőlősi református lelkész a Sztálinnak írt *Beadvány* egyik szerzője volt. Letartóztatták 1947. október 17-én. Az ítélő testület 1948. május 15-én 7 évi szabadságvesztéssel súlytotta. 1955-ben térhetett haza a fogságból. Ő is folytatta papi hivatását, egészen 1987-ben bekövetkezett nyugdíjaztatásáig.

¹⁶⁶ RIZO, I. 2003: 175.

¹⁶⁷ RIZO, I. 2003: 324.

¹⁶⁸ RIZO, I. 2003: 445.

¹⁶⁹ RIZO, I. 2003: 650.

¹⁷⁰ RIZO, I. 2003: 281.

Az NKVD közreműködésével a Lvovi Vasúti Vonalfőnökség Bírósága 1948-1953-ban 8 kárpátaljai személy ügyével foglalkozott és 6, 8, 10 évi szabadságvesztést kapott: **Bognár István**¹⁷¹ (1905) ungvári vasutas, **Bergman Hermína**¹⁷² nagybocskói közhivatalnok; **Jakab Miklós**¹⁷³ (1896) a helyi vasútállomás kocsirendezője; **Jakubinyi Jenő**¹⁷⁴ (1906) aknaszlatinai vasútállomás pénztárosa; a bátyúi **Kádár Domokos**¹⁷⁵ (1924) a Csapi mozdonyszín mozdonyvezető segédjét; **Keszler Zoltán**¹⁷⁶ (1929) ungvári vasutas; **Sztaronszki Júlia**¹⁷⁷ az aknaszlatinai vasútállomás tisztségviselője.

A legutóbb megjelent egyik könyvemben¹⁷⁸ **Sztaronszki Júlia** kapcsán leírtam, Ungváron találkoztam a fiával, a néhai **Negre Viktorral**. Megtudtam, hogy 1955. április 2-án a karagandi Peszcsanlagban (Песчаный лагерь, Песчанлаг (адрес «п/я ЖЮ-419»)) született, ahol aknaszlatinai születésű édesanyja, Sztárovszky Júlia (1926) töltötte büntetését. 1953. március 23-án a 27 éves anyját Ungváron a Lvovi Vasúti Vonalfőnökség Bírósága az 58. § 1, 1a, 1g, 2, 10, 14 pontjai alapján szovjetellenes tevékenység vádjával 8 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte. A karagandi lágerhez közeli munkahelyen ismerkedett meg a budapesti Váradi József (1904) elítélt hadifogollyal, aki repülő hadnagyaként, 1943 januárjában hadifogságba került, majd az 58-as § alapján őt is koncepció perbe fogták. 25 évet kapott és a karagandi politikai elítéltek büntetőtáborába hurcolták. A már 11 éve itt raboskodó Váradi József elítélt Sztálin halála után szabadmozgáshoz jutott, fogva tartói megengedték, hogy 1954-ben összeköltözzön Sztárovszky Júliával. Együttélésükből így született meg Viktor Karagandában. Az akkori szovjet törvények értelmében külföldi állampolgárnak nem engedélyezték a szovjet állampolgárral kötendő házasság hivatalos bejegyzését. Váradi József magyar állampolgár, Sztárovszky Júlia szovjet állampolgárként volt nyilvántartva. Így a közös gyermeküket a leányanyaként regisztrált Júliára anyakönyvezték. 1955-ben mindketten amnesztiában részesültek.

Váradi József családját nem vihette magával haza Budapestre. Élettársa, Sztárovszky Júlia, Viktor gyermekével visszatért Aknaszlatinára. A megfigyelés alá helyezett anyát a „férjével” történő kapcsolatfelvételt, a családegyesítést a KGB éber őrei továbbiakban megghiúsították. Évek múltán Aknaszlatinán férjhez ment Negre Györgyhöz, aki nevére vette Viktort. Így lett Negre vezetékneven anyakönyvezve. Ebből a házasságból gyerek nem született, 1972-ben elváltak. A politikai enyhülés következtében újra kísérletet tett volt párja felkutatására. Csupán annyi

¹⁷¹ RIZO, I. 2003: 197.

¹⁷² RIZO, I. 2003: 183.

¹⁷³ RIZO, I. 2003: 780.

¹⁷⁴ RIZO, I. 2003: 780.

¹⁷⁵ RIZO, I. 2003: 353.

¹⁷⁶ RIZO, I. 2003: 368.

¹⁷⁷ RIZO, I. 2003: 654.

¹⁷⁸ DUPKA, 1921: 412-413.

információhoz jutott, hogy élettársa bekapcsolódott az 56-os szabadságharcba és a forradalom után nyoma veszett. A későbbiekben Ungváron letelepedett, 1988-ban hivatalosan is rehabilitálták. 2009. augusztus 29-én bekövetkezett haláláig a Karagandában született Viktor fia ápolta.

A Lvovi Területi Bíróság **Kares Margit**¹⁷⁹ (1900) munkácsi lakost, háztartásbelit 10 év szabadságvesztésre ítélte el 1948. április 20-án. Az USZSZK Legfelső Bíróságának Elnöksége felülbírálv a korábbi döntést 1954. október 14-én 7 évi és 6 hónapi szabadságvesztésre módosította.

¹⁷⁹ RIZO, I. 2003: 359.

V. FEJEZET

A KÁRPÁTALJAI TERÜLETI BÍRÓSÁG POLITIKAI ELÍTÉLTJEI

1946. január 22-én az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége rendeletben szabályozta az 1944. november 24-én – a szovjet fegyverek védő árnyékában – kiáltott *Kárpátontúli Ukrajna* közigazgatását, amely szerint az átmenetet képező, a szovjetek által kreált „mini bábállamot” az Ukrán SZSZK Kárpátaljai területévé szervezték át.

Ezzel egyidőben hatályba lépett a SZU és az ukrán Btk. Így a jogfolytonosság jegyében a 1944 decemberében létrehozott *Rendkívüli Bíróság* helyett a *Kárpátalja Területi Bíróság* ítélt az politikai ügyekben is.

5.1. A megtorlások felelősei

Az NKVD/KGB által irányított erőszakos szovjetizálás elősegítő bírósági, ügyész-ségi, állambiztonsági hivatalaiban a megtorlásokat levezénylő szovjet apparatcsikok, pártfunkcionáriusok 1946 után is a korábban gyakorolt szerepkörükben helyükön maradtak.¹⁸⁰

A továbbiakban a rendkívüli bíróság névleg ugyan megszűnt, azonban az átszervezések után jogkörét, 1946-tól a Kárpátaljai Területi Bíróság vette át. 1970 áprilisáig 565 kárpátaljai magyar, német és a korábbi magyar rendszer támogatójának tartott ruszin, szlovák, cseh, román, zsidó és más nemzetiségű lakost (ebből 31 a nő) politikai alapon ítélték el. Öt halálos ítéletet született, ebből négy személyt kivégeztek, egy személy kegyelmet kapott. Őket a későbbiekben rehabilitálták.¹⁸¹

Az elítéltek megoszlása büntetések szerint

Nº	Ítélet	Személy
1	halálbüntetés	5
2	kivégzés	4
3	kegyelem	1
4	25 év	243

¹⁸⁰ Lásd a Függelékben: Kárpátalján végrehajtott megtorlások felelőseinek névmutatója.

¹⁸¹ Lásd a XIV. fejezetet: Elítéltek, meghurcoltak, mártírok panteonja.

5	15–20 év	5
6	10–15 év	2
7	5–10 év	216
8	1–5 év	72
9	nem ismeretes büntetés	17
Összesen:		565

*Dupka György szerkesztése az alábbi kiadvány alapján:
RIZO, I. 2003: 152-766.*

5.2. A politikai megtorlás kivégzett áldozatai

A háború után bekövetkezett kárpátaljai elit képviselőinek letartóztatása, fogsága és halála kapcsán jeles helytörténészek tollából számos publikáció jelent meg.¹⁸² A magyar képviselők szenvedéstörténete az alábbi emlékkönyvben olvasható:

Forrás: <https://mek.oszk.hu/17900/17938/17938.pdf>

A *Bródy-csoport*¹⁸³ néven elhíresült, egyben a legismertebb kirakatper **Bródy András**¹⁸⁴ (1895) ungvári ruszin politikus népzvezér nevéhez és kárpátaljai képviselőtársaihoz fűződik. Őket a „népbíróság” az ungvári Uránia Moziban (ma: a Proszvita ukrán egyesület székháza) nyilvános tárgyaláson ítélte el 1946 májusában.

¹⁸² Lásd a feldolgozott irodalom jegyzékét.

¹⁸³ A csoport tagjai: Bencze György, Bródy András, Demkó Mihály, Kricsfalusy-Hrabár Endre, Ortutay Jenő, Riskó Béla, Spák Iván, Zsegora Ödön.

¹⁸⁴ BOTLIK, 2020: 375.

A Bródy András képviselő, ruszin-magyar politikus ungvári családja körében
 Forrás: <https://karpataljalap.net/2019/04/30/brody-andras-villajanak-tortenete>

A vidék ismert újságíró-szerkesztőjét, volt kárpátaljai miniszterelnököt, a magyar Országgyűlés képviselőjét (1939–1944) a háború után a SZMERS és az NKVD nyomozó tisztjei 1944. november 22-én, más források szerint 25-én letartóztatták. Képviselőtársát, **Demkó Mihályt** is ekkor zárták az ungvári börtönbe.

A továbbiakban a levéltárban fellelhető, publikált kihallgatási jegyzőkönyvek alapján kirajzolódik **Bródy András** meghurcoltatásának, elítélésének forgatókönyve.

1944. november 25. A letartóztatási rendeletet Bródy András tudomására hozták. Az iraton fennmaradt Bródy aláírása. „*A jelen rendeletet 1944. november 25-én tudatták velem.*”

1944. december 5. Bródy András első kihallgatási napja, amelyet **Maglevanij** alezredes, a SZMERS 4. alegységének parancsnokhelyettese vezette. A kihallgatás kezdete 18.00 óra, megszakítva december 6-án 01 óra 25 perckor.

1944. december 15. Bródy András kihallgatása ezen a napon folytatódott, ez volt a második nap.

1944. december 30. Bródy András kihallgatásának folytatása.

1945. január 13. Bródy András kihallgatásának folytatása.

1945. január 16. Bródy András kihallgatásának folytatása.

1945. június 12. **Belicsko**, Zakarpatszka Ukrajna (ZU) állambiztonsági főnöke aláírta a Bródy András elleni vádemelésről szóló rendeletet.

1945. június 12. A vádemelés után újra kihallgatták Bródy Andrást, az Autonóm Földműves Szövetség (AFSZ) vezetőjét. A kihallgatás az ungvári NKVD-

börtönben 11.30-kor kezdődött, 14.30-kor befejeződött. Kihallgatótisztek: **Akszenov**, a ZU állambiztonsági főosztály munkatársa, **Hrisztinyenko**, a ZU állambiztonsági főosztály munkatársa, rajtuk kívül a jegyzőkönyvet Bródy is aláírta.

1945. június 14. Az e napi kihallgatáson a nyomozó hatóság arra törekedett, hogy „leleplezze” Bródynak magyar ügynök voltát.

1945. október 24. Kijevben az ukrán NKVD nyomozati osztályának vezetője, **Lvov** őrnagy elrendelte Bródy András ellen a pótlólagos vádemelést, amelyet helyettese, **Goron** százados készített elő.

1946. május 4. Folytatódott Bródy András pere. Jegyzőkönyv készült a területi bíróság esti üléséről **Ruszin Vaszil**, Kárpátontúli Ukrajna Területi Bíróságának elnöke, **Andrásko Iván** területi ügyész közreműködésével.

1946. május 6. Bródy András és társai kirakatperében jegyzőkönyv készült a Területi Bíróság reggeli üléséről **Ruszin Vaszil**, Kárpátontúli Ukrajna Területi Bíróságának elnöke, **Andrásko Iván** területi ügyész részvételével.

1946. május 6. Bródy András és társai kirakatperében jegyzőkönyv készült a Területi Bíróság esti üléséről **Ruszin Vaszil**, Kárpátontúli Ukrajna Területi Bíróságának elnöke, **Andrásko Iván** területi ügyész részvételével.

1946. május 7. Bródy András és társai kirakatperében jegyzőkönyv készült a Területi Bíróság reggeli üléséről **Ruszin Vaszil**, Kárpátontúli Ukrajna Területi Bíróságának elnöke, **Andrásko Iván** területi ügyész részvételével.

1946. május 7. Bródy András és társai kirakatperében jegyzőkönyv készült a Területi Bíróság reggeli üléséről **Ruszin Vaszil**, Kárpátontúli Ukrajna Területi Bíróságának elnöke, **Andrásko Iván** területi ügyész és **Judkovics Mózes** részvételével.

1946. május 7. Bródy András és társai kirakatperében jegyzőkönyv készült a Területi Bíróság reggeli üléséről (Bródy András mellett **Demkó Mihály** vádlott kihallgatásáról) **Ruszin Vaszil**, Kárpátontúli Ukrajna Területi Bíróságának elnöke, **Andrásko Iván** területi ügyész, **Tudovsi** és **Krizsanovszkij** védők részvételével.

1946. május 8. Bródy András és társai kirakatperében jegyzőkönyv készült a Területi Bíróság esti üléséről (Bródy András mellett **Spák Iván** vádlott kihallgatásáról) **Ruszin Vaszil**, Kárpátontúli Ukrajna Területi Bíróságának elnöke, **Andrásko Iván** területi ügyész, **Tudovsi** és **Krizsanovszkij** védők részvételével.

1946. május 23. A *Kárpáti Igaz Szó* idézte az ügyész vádbeszédét: *Bródy András, Demkó Mihály és Kricsfalusy-Hrabár Endre, a magyar parlament képviselői „történelmi gáztett ocsmány hordozói [...] hadd haljanak meg most a nép és a bíróság akaratából, ocsmány árulókhöz illő szégyenteljes halállal.”*

1946. május 25–26. Ungváron a Kárpátaljai Területi Bíróság **Bródy Andrást**, Kárpátalja (Podkarpatszka Rusz) első miniszterelnökét, magyar parlamenti képviselőt, lapszerkesztőt, a Kárpátaljai Autonómista Agrárpárt egykori vezetőjét, kormányzói biztost a következő vádak alapján ítélték el: „kollaboráció” (a Horthy-rendszerrel való együttműködés) a „nép ellenes tevékenység, hazaárulás”, „fasiszta bérenc”, „vatikáni ügynök”, „amerikai kém” stb.

Az USZSZK Btk-ja 54. §-nak 6., 13., 11. és 10. cikkelyei alapján vonták felelősségre. Koholt vádakkal golyó általi halálra és teljes vagyoneklkobzásra ítélték.

1946. december 7-én hajtották végre a halálos ítéletet.¹⁸⁵

A szemtanúk elbeszélése szerint az akkor 50 éves Bródy András (1895–1946.12.07.) halálraítélt ruszin politikusnak egyes források szerint turjaremetei születésű **Maruszja**¹⁸⁶ nevű egykori ruszin partizánlány, a későbbiekben az NKVD állományába sorolt börtönőr és hóhér volt a kivégzője. Tetemét az eddigi bizonyítások szerint az ungvári Kapos utcai temetőben titokban hantolták el.

A család impozáns villáját elkobozták, feleségét gyermekeivel az utcára tették. Akadtak bátor és segítő emberek, akik az éhhaláltól megmentették őket.

Az elkobzott Bródy-villa Ungváron

1988-tól itt működik az UNE Ungvári Hungarológiai Központja

Forrás: <https://karpataljalap.net/2019/04/30/brody-andras-villajanak-tortenete>

Majd a rendszerváltás előtti években fia, **ifj. Bródy András** ungvári grafikus, festőművész kezdeményezésére édesapját először 1989. december 22-én, majd 1991-ben¹⁸⁷ másodszor is rehabilitálták. Megjegyzem az ungvári ügyészség „indokolatlanul büntetett személynek” nyilvánította Bródy Andrást.

¹⁸⁵ RIZO, I. 2003: 211.

¹⁸⁶ **Kuruc Mária**, az NKVD kárpátaljai ügynöke, ismertebb nevén Maruszja. A Perecsenyi járási Turjaremete szülöttje. Tkanko O. alezredes partizán csapatának volt tagja, aki a leghírhedtebb ungvári ítéletvégrehajtó lett. Ő végezte ki többek között a halálra ítélt Bródy András magyar parlamenti képviselőt és társait.

¹⁸⁷ RIZO, I. 2003: 211.

ifj. Bródy András (1941–2021) megköszöni édesapja kitüntetését a magyarországi ruszinok budapesti rendezvényén, 2010 áprilisában.

Forrás: ifj. Bródy András Facebook-oldala

2001. november 6. Ungváron a Kapos utcai temetőben a MÉKK és az ungvári Duhnovics Társaság keresztet állított a törvénytelenül kivégzett Bródy Andrásnak, a magyar országgyűlés egykori képviselőjének és a Podkarpatszka Rusz miniszterelnökének emlékére.

Az ukrán szélsőséges nacionalisták az emlékkeresztet többször meggyalázták, kidöntötték.

Fotó: Dupka Nándor

Az NKVD hóhérai a Bródy-csoport többi tagjával is hasonlóan elbántak. A Bródy-per másodrendű vádlottja, a munkácsi **Demkó Mihály**¹⁸⁸ (1894) ruszin politi-

¹⁸⁸ BOTLIK, 2020: 303.

kus, újságíró-lapszerkesztő, a magyar Országgyűlés képviselője volt, aki egyidőben Munkács megyei város képviselőtestületének tagja is. A hajdani Autonóm Földműves Szövetség elnökségi tagját a Kárpátaljai Területi bíróság 1946. május 4–25-én golyó általi halálra ítélte. 1946. december 7-én kivégezték.¹⁸⁹

A Bródy-per harmadrendű vádlottja a Técsőhöz közeli Darván magyar-ruszin családban született **dr. Kricsfalusy-Hrabár Endre**¹⁹⁰ (1890) nyugalmazott csendőrezredes, aki egyben Ungváron a kárpátaljai kormányzói biztosság tagja, a magyar Országgyűlés felsőházi tagja. Őt is a nevezett testület 1946. május 4–25-én halálra ítélte. 1946. december 7-én kivégezték¹⁹¹.

A fentebb ismertetett Bródy-per halálraítéltein kívül az alábbi, Kárpátalja visszacsatolása után meghívott országgyűlési képviselők (1939–1944) ügyében született koncepciók vádakra épülő politikai ítélet.

Bencze György (1885) Bilkén gazdálkodó, iparos, a Kárpátaljai Kormányzói Biztosság Beregi Közigazgatási Kirendeltség, magyar országgyűlési képviselője 10 évet kapott. GULÁG-rabként Szibéria egyik lágerében halt meg. 1991-ben rehabilitálták.¹⁹²

Riskó Béla (1865) kövesligeti ügyvédet, autonómista politikust, a magyar Országgyűlés képviselőjét 5 évi szabadságvesztésre ítélték, GULÁG-rabként Szibéria egyik lágerébe került. További sorsa ismeretlen. 1991-ben rehabilitálták.¹⁹³

Zsegora Ödön (1893) vasúti tisztviselőt, magyar Országgyűlés képviselője 10 évi szabadságvesztéssel sújtották. GULÁG-rabként Szibéria egyik lágerébe került. További sorsa ismeretlen. 1991-ben rehabilitálták.¹⁹⁴

Ortutay Jenő¹⁹⁵ (1889) személyében egy elkötelezett görögkatolikus esperes, kanonokot, szentszéki tanácsost, Beregszász polgármesterét (1928–1938), a magyar Országgyűlés képviselőjét (1939–1944) tisztelhetjük, akit letartóztatása után aposztáziára akarták kényszeríteni, a Bródy-csoport tagjaként vonták perbe 10 év katorgára (kényszermunka), 5 évi polgári jogfosztásra és vagyonelkobzásra ítélték.

¹⁸⁹ RIZO, I. 2003: 307.

¹⁹⁰ BOTLIK, 2020: 130.

¹⁹¹ RIZO, I. 2003: 417.

¹⁹² RIZO, I. 2003: 181.

¹⁹³ RIZO, I. 2003: 602.

¹⁹⁴ RIZO, I. 2003: 232.

¹⁹⁵ RIZO, I. 2003: 537.

dr. Ortutay Elemér édesapja, Ortutay Jenő sírjánál úton hazafelé a lágerből.

Ábez, 1956 szeptembere

Forrás: DGy-ZL, 2017: 193.

A Vorkuta környéki szénbányában halálra dolgoztatták. A Komi Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság Abez nevű lágerben halt meg. Ott temették el, ahol sírját mindössze egy L-36 feliratú fatábla jelzi. 1991-ben rehabilitálták.¹⁹⁶

Ortutay Jenő és felesége, Ilona az 1930-as években.

Hátul gyermekeik, Elemér és Béla

Forrás: A harmadik fiú lelkületével. Ortutay Elemér (1916-1997) kárpátaljai hitvalló görögkatolikus pap, teológiai tanár. Beregszász. 2022.

¹⁹⁶ RIZO, I. 2003: 537.

Eddig csak egy vértanúnak ismerjük az elhalálozás helyét és sírját. Ezt pedig **Ortutay Elemér** az emlékiratában¹⁹⁷ tudatta, hogy a lágerből hazafelé tartva, Abezben felkereste apja sírját, amely fölött imát mondott. Fiát, **dr. Ortutay Elemért**, az ungvári papi szeminárium teológiai tanárát, szintén kényszermunkára ítélték, mert elutasította ő is az aposztáziát, de ő 1956-ban kiszabadult.

A Bródy-csoport egyedüli láger túlélője: **Spák Iván**¹⁹⁸ (1900 – Budapest, 1976) politikus, újságíró, magyar Országgyűlés képviselője. Őt is a Bródy-perben 10 évre ítélték, Szibéria egyik lágerébe került, a megpróbáltatásokat csodával határos módon túlélte, 1976-ban Budapesten hunyt el. 1991-ben rehabilitálták.

A Szolyvai Emlékparkbizottság kezdeményezésére a Munkácsi Vármúzeumban a sztálinizmus áldozatait bemutató állandó kiállításon látható Bródy András dombor műves emléktáblája (alkotója **Matl Péter**), mellszobra (alkotója **Mihajlo Beleny**) és az általa vezetett parlamenti képviselőcsoport tevékenységével kapcsolatos anyagok (a kiállítás kurátorai: **Dupka György, Meskó János és Fuchs Andrea**).

*Tisztelgés a meghurcolt magyar képviselők emléktáblájánál
a Munkácsi Vármúzeumban, 2022.01.22.*

Fotó: Fuchs Andrea

A Bródy-csoport kirakat peréhez nem tartozó szinicsáki **dr. Fenczik István**¹⁹⁹ (Nagylucska, 1892 – Ungvár, 1946) görögkatolikus lelkész, ruszin politikus, középiskolai és teológiai tanár, országgyűlési képviselő (1939–1944) Budapesten került a SZMERS Katonai Kémelhárítás Frontparancsnokságának munkatársai karmaiba. 1945. március 31-én letartóztatták és Ungváron bíróság elé állították.

¹⁹⁷ ORTUTAY, 1993.

¹⁹⁸ RIZO, I. 2003: 762.

¹⁹⁹ BOTLIK, 2020: 307.

dr. Fenczik István

Forrás: DGy-ZL, 2017: 187

Ugyanolyan tragikus sorsra jutott, mint a Pokarpatszka Rusz, a Horthy-adminisztráció egykori közéleti személyiségei, őt is a „*nép ádáz ellenségeinek*” kiáltottak ki. A kihallgató tisztek közölték vele, életben maradhat, ha elfogadja az NKVD ajánlatát, hogy pravoszláv püspök legyen. A görögkatolikus szent hite megtagadása helyett a vértanúságot választotta. Nem akart az embertelen hatalom eszköze lenni. Tette ezt – a feljegyzések szerint – azzal a kijelentéssel, hogy „*Görögkatolikus pap ilyen mélyre nem sülyedhet*”. Ezzel megpecsételte sorsát.

Bírósági perét 1946. június 3–14-én folytatták le. Jegyzőkönyvi kivonat dr. Fenczik István, az Orosz Nemzeti-autonóm Párt vezetőjére kimért halálos ítéletből: „*a Kárpátaljai Megyei Bíróság az USZSZK Büntetőtörvénye 296., 297. paragrafusokból kiindulva, továbbá az 54-4., 54-11. és 54-13. paragrafusok alapján Fenczik Istvánt golyóáltali halálra ítélték.*”²⁰⁰ Rövidesen az ungvári börtönben tarkólövessel kivégezték. Az ungvári Kapos utcai temetőben jeltelen sírban temették el. 1992. február 24-én rehabilitálták.

Tudomásunk van arról is, hogy a 72 éves **Földesi Gyula** könyvkiadó tulajdonost, a magyar Országgyűlés képviselőjét az NKVD szambori (ma: Novij Szambir) lágerbörtönében fogva tartották, „kihallgatás közben” halt meg 1947 folyamán.

Ilniczky Sándor görögkatolikus kanonokot, a munkácsi görögkatolikus székeskáptalan nagyprepostját, pápai protonotáriust, a Magyar Országgyűlés felsőházának örökös tagját, a kárpátaljai kormányzati biztos főtanácsadóját a szovjet ható-

²⁰⁰ RIZO, I. 2003: 700.

ságok az aposztázia (hitehagyás) megtagadása miatt letartóztatták, majd 20 évre ítélték. GULÁG-rabként életének 58. és papi működésének 33. évében a szibériai Tomszkban „gyanús körülmények között halt meg.” 1991-ben rehabilitálták.

A meghurcolt kárpátaljai honatyák nevét felvésztük a Szolyvai Emlékparkban 2016. december 7-én felavatott, a magyar felsőházi tagok és képviselők vértanúságát megőrkítő emlékkeresztre (**Mihajlo Beleny** alkotása).

*A sztálinisták által meghurcolt kárpátaljai magyar képviselők, felsőházi tagok 2022-ben felújított Emlékkeresztje a Szolyvai Emlékparkban
(Dupka György és Argyelán György)
Fotó: Fuchs Andrea*

5.3. A politikai megtorlás egyházi áldozatai

A Kárpátaljai Területi Bíróság 1946–1959 között számos igazságtalan, hamis vádakra épülő, politikai jellegű döntést hozott. Megdöbbentően sok, a halálos ítélettel egyenrangú huszonötévi büntetést szabott ki a 243 kárpátaljai magyarra, németre és a magyarbarát ruszinra, más nemzetiségű patriótákra. Továbbá koncepciós perek folytán 5–10 évre 216, 20 évre 5, 15 évre 2 és 1–5 évre 72 ártatlan személy juttatott a Gulág-lágerekbe.

Feltűnően sok, 134 különböző felekezetű (római katolikus, görögkatolikus, református, ortodox) lelkeszt vontak ki a kárpátaljai történeti egyházakból, így akarták a hitvalló lelkipásztorokat megtörni, térdre kényszeríteni a szovjethatalom előtt.

A táblázat a RIZO (I. 2003: 152-786.) c. rehabilitált személyek adatait tartalmazó gyűjtemény alapján került összeállításra

Nº	Név	Szüil. év	A papi szolgálat helye	Felekezet	Hány évre ítélték
1	*ANTONISIN István ²⁰¹	1901	Nagypásztély	g.kat. parókus	25
2	ASSZONYI István	1909	Forgolány	ref. lelkész	25
3	AZARY András	1903	Kövesliget	g.kat. parókus	25
4	*BACSINSZKY Dániel id.	1879	Ungtölgyes	g.kat. parókus	25
5	BACSINSZKY Gyula	1885	Kőrösmező	g.kat. parókus	10
6	BACSINSZKY Tódor dr.	1911	Kajdanó	g.kat. parókus	25
7	BÁCSKAY Antal	1909	Alsóveresmart	g.kat. parókus	7
8	BAKÓ Zoltán	1911	Kisszelmenc	r. kat. plébános	25
9	BALOGH Sándor	1891	Eszeny	ref. lelkész	5
10	BÁRTFAY Kálmán	1886	Nagyszőlős	r. kat. főesper.	25
11	BENDÁSZ István	1903	Felsőveresmart	g.kat. parókus	25
12	BOBITA Mihály	1911	Beregisalmás	g.kat. parókus	25
13	BOKOTY András	1909	Ilosva	g.kat. parókus	25
14	BÓBITA Miklós	1911	Beregisalmás	g.kat. parókus	25
15	BUJALÓ Bernát	1901	Ungvár	r. kat. főesper.	10
16	*CHOMA Viktor	1891	Ungvár, székesegyház	g.kat. parókus	25
17	CSÁTI József	1912	Munkács	r. kat. segédlelk.	25
18	*CSÉPES János	1918	Hajasd	g.kat. parókus	25
19	CSOK József	1896	Kisbégány	ref. lelkész	4
20	*CSUBÁTI József	1909	Majdan	g.kat. parókus	25
21	CSURGOVICS György	1905	Sislóc	g.kat. parókus	25
22	DANKÁNICS Mihály	1913	Dunkófalu	g.kat. parókus	25
23	DEMETER Mihály	1908	Dombostelek	g.kat. parókus	25
24	DREBITKA Demeter D.	1911	Husztbaranya, g.kat. kolostor	g.kat. O.S.B.M. apát	25
25	DUBICZKY András	1877	Szemerekő	g.kat. parókus	25
26	DULISKOVIK Viktor	1917	Turjaremete	g.kat. parókus	25
27	DURNEVICS Tódor	1904	Izsnýéte	g.kat. parókus	10
28	DZURÓVCSIK Mihály	1900	Nagyláz	g.kat. parókus	25
29	EGRESSY György	1901	Bedőháza	g.kat. parókus	10
30	EGRESSY János	1898	Poroskő	g.kat. parókus	25
31	EGRESSY Mihály	1904	Nagyirákóc	g.kat. parókus	25
32	EGRESSY Sándor	1892	Szerednye	g.kat. parókus	25
33	*FERENCsik Tivadar/Tódor	1879	Felsőapsa	g.kat. parókus	25
34	FORGON Pál	1913	Visk	ref. lelkész	25
35	GÖNCZY Pál		Nagydobrony	ref. lelkész	8
36	GREGOROVICS István	1915	Beregszklás	g.kat. parókus	25
37	GULÁCSY Lajos	1925	Munkács	ref. lelkész	10
38	GYÖRKE István	1896	Beregújfalu	ref. lelkész	25
39	HAFICS István	1921	Egreshát	g.kat. parókus	25
40	*HADZSEGA Gyula, dr.	1879	Ungvár, g.kat. szeminárium	g.k.teológiai tanár	6
41	*HAKLIK Sándor	1893	Rát	r.kat. esperes, vik.	25

²⁰¹ A csillaggal jelölt lelkipásztorok mártírhalált haltak a GULÁG-táborokban.

42	HARAJDA Dezső	1911	Tiszaújhegy	g.kat. parókus	25
43	HEVELI Antal	1916	Aknaszlatina	r. kat. plébános	10
44	*HOLIS Antal Konstantin O.S.B.M.	1894	Nagyrákóc	g.kat.segédlelkész	25
45	HOMOLYA Péter	1903	Felsődömsény	r. kat. plébános	25
46	HORVÁTH Ágoston	1914	Dolha	r. kat. plébános	10
47	HRABÁR János	1908	Brusztura	g.kat. parókus	5
48	HRABÁR Béla	1898	Galambos	g.kat. parókus	25
49	HRENYÓ Mihály	1913	Brusztura	g.kat. parókus	25
50	HUDRA Lajos	1919	Beregszász	r.kat. segédlelkész	25
51	HUSZTI Béla	1895	Kigyós	ref. lelkész	25
52	IVÁNCsó Gyula	1889	Veréce	g.kat. parókus	10
53	IVÁNCsó Viktor	1921	Felsőkalocsa	g.kat. parókus	1
54	KABÁCSY Rudolf	1885	Szerednye	g.kat. parókus	8
55	KAMPÓ József	1897	Ilosva	g.kat. parókus	25
56	KARBOVANEK Ivan	1897	Cserenyovo	pravoszláv pap	25
57	KARPINECZ János/József	1907/ 1903	Fancsika	g.kat. parókus	25
58	*KESELYA János	1904	Izsnýe	g.kat. parókus	5
59	KLIN Jenő	1916	Nevicke	g.kat.segédlelkész	25
60	*KOHUTICS Tivadar	1881	Ungvár g.kat. székeskáptalan	g.kat. órkanonok	25
61	KOVÁCS Zoltán	1907	Tiszaújlak	ref. lelkész	25
62	KÓTYUK Ferenc	1914	Ungvár-Ceholnya	g.kat.segédlelkész	25
63	KÖKÖRCSÉNY Pál	1907	Tiszaabökény	g.kat. parókus	25
64	*LEGEZA István	1892	Beregkövesd	g.kat. parókus	25
65	LEGEZA József	1888	Batár	g.kat. parókus	25
66	LYACHOVICS Miklós	1907	Ötvösfalva	g.kat. parókus	25
67	MARGITICS János	1921	Bocskórahó	g.kat. parókus	25
68	MARINA János	1893	Faluszlatina	g.kat. parókus	25
69	MARINA Sándor, dr.	1893	Ungvár	g.kat. parókus, teológ.tanár	25
70	MATEJKÓ János	1914	Sósfalu	g.kat. parókus	25
71	MATÉCSA György	1888	Salánk	g.kat. parókus	25
72	MELLES Jenő	1897	Nagyberezna	g.kat. parókus	25
73	MIKITA József	1895	Kaszómező	g.kat. parókus	25
74	MIKULA Mihály	1910	Munkácsi kórház	g.kat. parókus	8
75	MIKULYÁK/MIKULIK Bazil/ Vaszil	1906	Tiszaszirma	g.kat. parókus	25
76	MINYA János	1910)	Feketeardó	g.kat. parókus	25
77	*MÓZER Mihály	1915	Tiszaakirva	g.kat. parókus	25
78	*NARANCSIK Imre	1904	Nagyfuzsaly	ref. lelkész	8
79	OROSZ János	1914	Ungvár	ref. lelkész	25
80	ORTUTAY Elemér, dr.	1916	Ungvár	g.kat. lelkész, teológiai tanár	25
81	ORTUTAY István	1894	Ungvár	g.kat. parókus	10
82	*ORTUTAY Jenő	1889	Beregszász	g.kat. esperes, orszg.gyűl. képvis.	10
83	PAP Simon Dániel	1917	Alsóapsa	g.kat. parókus	25
84	PÁZSIT József	1914	Munkács	ref. lelkész	25
85	PETENYKÓ István	1907	Nyágova	g.kat. parókus	25
86	PETNEHÁZY Gyula		Mezőkaszony	ref. lelkész	5
87	*PETRIK Jenő	1892	Ungvár.g.kat. püspökség	alapkezelő pénztáros	25

88	POCHIL Bazil	1910	Nagybocskó	g.kat. parókus	25
89	POPOVICS Demeter, dr.	1899	Huszt g.kat. gimnázium	g.kat. hittantanár	25
90	POPOVICS János	1908	Bilke	g.kat. parókus	25
91	PUSKÁS László	1910	Ungvár g.kat. katedrális	g.kat. segédlelkész	25
92	RABÁR János	1908	Magyarkomját	g.kat. parókus	5
93	ROMÁN Antal	1910	Taracköz	g.kat. parókus	25
94	ROMÁN György	1910	Munkács-Őrhegyalja	g.kat. parókus	25
95	ROMÁN János	1921	Szuhabaranka	g.kat. parókus	25
96	ROMZSA Nesztor	1901	Kovászó	g.kat. parókus	25
97	SEPA Bazil Miklós O.S.B.M.	1914	Magyarkomját	g.kat. pap, szerzetes	25
98	*SEREGHY András	1893	Makarja	g.kat. parókus	25
99	SIMON Zsigmond	1894	Asztély	ref. lelkész	25
100	*SIMSA Andor	1882	Nagyszőlős	g.kat. kórházi pap	25
101	STECZ Bazil	1909	Királyfiszállás	g.kat. parókus	25
102	SUBA Dénes	1915	Tiszaszázfalu	g.kat. segédlelkész	25
103	SZABÓ Andor (András)	1894	Alsódomonya	g.kat. parókus	25
104	SZABÓ József	1924	Csontos	g.kat. parókus	25
105	SZAVCSUK Miklós	1915	Lonka	g.kat. parókus	25
106	SZIDEJ Tódor János O.S.B.M.	1915	Misztice, g.kat. kolostor	g.kat. házfőnök	25
107	SZIDLÁR György	1907	Dulfalva	pravoszláv parókusa	6
108	SZIKSZAI Ignác	1920	Beregbárdos	g.kat. parókus	25
109	SZKIBA János	1910	Fenyvesvölgy	g.kat. parókus	25
110	SZLIVKA János	1903	Felsővíznice	g.kat. parókus	25
111	SZTANKANINECZ – HÁM Antal/Ágoston O.S.B.M.	1905	Bányafalu	g.kat. parókus	25
112	*SZUTOR Jenő	1890	Beregszász	ref. lelkész	25
113	TÁRCZY Dániel	1901	Kisdobrony	ref. lelkész	25
114	TEMFLI István	1908	Nevetlenfalu	r.kat. plébános	25
115	TERBÁN Mihály	1910	Misztice	g.kat. parókus	25
116	*THEGZE Miklós	1908	Zsukó	g.kat. parókus	25
117	TILISCSÁK András	1900	Nyíresújfalu	g.kat. parókus	25
118	TINDIRA Ernő	1892	Bárdháza	r.kat. plébános	5
119	*TIVADAR István	1895	Munkács	g.kat. segédlelkész	25
120	TÓTH József, dr.	1903	Szerednye	r.kat. plébános	4
121	TÖKÉS (TREFSZKER) György	1891	Huszt	r.kat. esperes	25
122	TROMPÁK Gyula	1898	Nagymogyorós	g.kat. parókus	25
123	UDUT Gábor	1908	Barkaszó	g.kat. parókus	25
124	ÚJHELYI István, dr.	1912	Tarca	g.kat. parókus	6
125	ÚJHELYI József	1913	Szerednye	g.kat. parókus	25
126	URSZTA István	1914	Kövesliget	g.kat. parókus	25
127	VASS József	1910	Técső	ref. lelkész	25
128	VASZKÓ Péter	1903	Beregszőlős	g.kat. parókus	25
129	VERBJESCSUK István	1893	Kisrákóc	g.kat. parókus	10
130	*ZAVAGYÁK Bazil József O.S.B.M.	1911	Husztbaranya, g.kat. kolostor	g.kat. szerzetes	25
131	ZSELTVAY Fedor (Tódor)	1886	Taracköz	g.kat. parókus	25
132	ZSELTVAY Gyula	1911	Oroszkomoróc	g.kat. parókus	25
133	ZSELTVAY Miklós	1911	Havasköz	g.kat. parókus	25
134	ZSURKI József	1901	Nagypalád	ref. lelkész	25

5.3.1. Szolgálattevő református lelkészek

A 20 elítélt református lelkipásztorból a fenti listában 17 lelkész neve olvasható. Három lelkész a GULÁG rabtemetőjében alussza örök álmát, akiket 1946–1950 között a Kárpátaljai Területi Bíróság az ukrán Btk. 2.r. 54.§.4.c., 54.§.10.c., és az ukrán Btk. 29.§. a., b., c., alapján egyenként 5 évi szabadságvesztésre, vagyonelkobzásra, polgári jogfosztásra, egyeseket pedig, örökös száműzetésre ítélte.²⁰²

A nevüket felvésték a Kárpátaljai Református Egyház Püspöki Hivatalának kertjében a kommunista diktatúra ideje alatt meghurcolt lelkészek emlékére 2008. november 24-én felállított négy méter magas gránit oszlop emléktáblájára (alkotója Matl Péter szobrász).

*A sztálini terror idején elhurcolt református lelkipásztorok emlékműve
a KRE beregszászi hivatalának kertjében (Beregszász)*

Fotó: Turóczy Gábor

A legfiatalabb **Narancsik Imre**, apja Imre (1904) nagymuzsalyi lelkész, teológiai tanárt, történészt, lapszerkesztőt²⁰³ hamis vádakkal 1946. november 28-án, 42 évesen tartóztatták le és 1947. február 27-én ítélték el.

²⁰² FODOR, 2017.

²⁰³ Narancsik Imre 1928-1930 között Varga Imrével és Tárnok Gyulával közösen szerkesztette a *Baráti Szó* című református ifjúsági lapot Beregszászban. Szerkesztői tevékenysége miatt is szovjetellenességgel vádolták meg.

Narancsik Imre esküvői képe

Forrás: <https://karpataljalap.net/2009/05/08/narancsik-imre-nagymuzsalyi-lelkipasztor>

A Narancsik Imre Kutatói Műhely alapítói

Forrás: <https://karpataljalap.net/2015/12/02/megalakult-narancsik-imre-kutato-i-muhely>

A családját kitették a parókiáról, ahová beköltözött egy **Popov** nevű határőr al-ezredes.²⁰⁴ Büntetésének 8 évéből az irkutszki GULÁG-lágerben alig 3 évet bírt ki, 1948-ban végelgyengülésben meghalt. 1993-ban rehabilitálták.²⁰⁵

Nagymuzsalyban még ma is elevenen él a tiszteletes emléke. Majd a hívei a helyi református templom falán márványtáblát avattak a mártír lelkész emlékére. Az ün-

²⁰⁴ BADÓ ZSOLT: *Narancsik Imre nagymuzsalyi lelkipásztor*. Kárpátalja, 2009.05.08. <https://karpataljalap.net/2009/05/08/narancsik-imre-nagymuzsalyi-lelkipasztor> [Letöltés: 2022. november 10.]

²⁰⁵ RIZO, I. 2003: 519.

nepségen itt volt a korábban Magyarországra átköltözött özvegye, **Narancsik Imréné Tusa Gabriella Julianna** és két lánya, Gabriella és Ágnes is. 2009. december 4-én a településen megnyílt a Narancsik Imre Református Könyvtár. 2010. október 8-án a helyi református parókia és könyvtár falán felavatták a második Narancsik- emléktáblát. Ugyanitt **Fodor Gusztáv** református lelkész, egyháztörténész kezdeményezésére megalakult a Narancsik Imre Kutatói Műhely²⁰⁶, ahol a Kárpátaljai Református Egyház Történetének szakszerű tanulmányozását végzik és tanulmánygyűjteményeket jelentetnek meg.

Az eszenyi 55 éves **Balogh Sándor**, apja János (Nagyszelmenc, 1891) református lelkészt – felesége közlése szerint – 1946. október 16-án tartóztatták le eszenyi otthonában. A folyó év december 31-én „szovjetellenes propaganda tevékenység” vádjával ítélték el. Őt az Urálon túli Szverdlovszki terület Kercsel GULÁG-táborában fakitermelésen dolgoztatták mínusz 40–45 °C-os hidegben. Majd Csez településen 1948. február 25-én meghalt. A halál okaként a végtagok elfagyása volt feltüntetve.

Eszenyben maradt felesége, **Balogh Sándorné** született **Gönczy Mária** részletesen beszámolt férje elhurcolásáról és családja szenvedéstörténetéről, mely az egyik gyűjteményünkben²⁰⁷ olvasható. Elmondása szerint a KGB nyomozótiszteken kívül, a helyi kommunista vezetők, név szerint **Balla Samu** bíró, **Mitróci Mihály**, a Komszomol képviselője, **Vaszil Misko** a helyi *Hruscov Kolhoz* elnöke kegyetlenül megkeserítették családi életüket, vagyonuktól, lakásuktól megfosztották. A nincstelenségbe taszított feleség hat, tizenegy és tizenhétéves gyermekével az utcára került. Legidősebb fiúk még 1945-ben külföldre menekült. Az eszenyi jó emberek befogadták, segítették őket: „Négy gyereket neveltem. 1952-ben költöztünk át Csapra. Attelepültem Magyarországra, 17 évig Sárospatakon laktam, ott, ahol az uram kezdte lelkészi hivatását. Egy fiam, az idősebbig Amerikában él, lányom és középső fiam Magyarországon, a legkisebb Sándor, itthon maradt”²⁰⁸ – közölte visszaemlékezésében. Balogh Sándor akkor 18 éves fia felnőtt fejjel így összegzi a család kálváriáját: „Senkinek nem kívánom, hogy olyan élete legyen, mint amilyen a mi családukunknak kijutott abban az időben. A társadalomból kitesztottan, szegényen, nélkülözések között éltünk, a megaláztatásról nem is beszélve.”²⁰⁹ A mártír lelkészt 1991-ben rehabilitálták.²¹⁰ 1991. szeptember 15-én a templom belső falán a KMKSZ és a református egyház jóvoltából egy emléktáblát helyeztek el a következő felirattal: „*Balogh Sándor (1891–1948) lelkipásztorunk emlékére, akit 1946-ban ártatlanul elítéltek, és Szibériában meghalt. »Boldogok, akik háborúságot szenvednek az igazságért: mert övék a mennyeknek országa.« Máté 5.10.*”

²⁰⁶ BADÓ ZSOLT: *Megalakult a Narancsik Imre kutatói műhely*. Kárpátalja, 2015.12.02. <https://karpataljalap.net/2015/12/02/megalakult-narancsik-imre-kutato-i-muhely> [Letöltés: 2022. november 10.]

²⁰⁷ DUPKA szerk., 2017a. 45-47.

²⁰⁸ Uo. 47.

²⁰⁹ Uo. 37.

²¹⁰ RIZO, I. 2003: 169-170.

Balogh Sándor lelkész letartóztatása előtt

Forrás: https://epa.oszk.hu/00500/00595/00106/pdf/EPA00595_egyutt_2022_6_074-088.pdf

2013 május elején az Eszenyi Református Gyülekezet a ma óvodaként működő egykori parókiáján emlékszobát avatott mártírhalt halt lelkipásztora, néhai **Balogh Sándor** tiszteletére.²¹¹ A helyiségben személyes tárgyai mellett az elhurcolásával és elítélésével, halálával majd rehabilitálásával kapcsolatos, valamint a kézírását őrző dokumentumokat, és korabeli fényképeket állítottak ki. Erre az alkalomra a Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára és Múzeuma **Hájas István** igazgató szerkesztésében kiadott egy *Mártírsors* című illusztrált kiadványt is, amely röviden vázolja néhai eszenyi református lelkipásztor életét.

Szutor Jenő, apja András (Kölcse, 1890) beregszászi református lelkészt 60 évesen tartóztatták le 1950. december 8-án. 1951. február 13-án került sor a rendkívül képzett, művelt hitszónok²¹², közösségi tényezőbíróági tárgyalásra, 25 évre ítélték.

Szutor Jenő lelkész letartóztatása előtt

Forrás: https://epa.oszk.hu/00500/00595/00106/pdf/EPA00595_egyutt_2022_6_074-088.pdf

²¹¹ BADÓ ZSOLT: *Ártatlanul ítélték el. Emlékszoba a mártír lelkésznek*. Kárpátalja, 2013.05.10. <https://karpataljalap.net/2013/05/10/artatlanul-iteltek-el>[Letöltés: 2022. november 10.]

²¹² CSANÁDI GYÖRGY: *Régi beregszásziak*. <https://mek.oszk.hu/02100/02131/html/01.htm> [Letöltés: 2022.11.10.]

1951. augusztus 29-én az OZERLAG egyikében meghalt. 1972. augusztus 24-én rehabilitálták.²¹³ A nagy műveltségű idős lelkésztől Marosi Anita a következőket írta: „a szovjet megszállás után is tartotta a lelket a megalázott és megfélemlített beregszászi magyarságban. De a többi beregszászi felekezet papjaihoz hasonlóan ő sem kerülhette el sorsát, (...) a KGB rezidenciájára vitték, ahol a kihallgatások során halálra verték az akkor már 61 éves férfit. (Más források szerint Irkutszkban halt meg, 1951-ben.) Feleségét kilakoltatták az általa építtetett parókia épületéből, gazdag könyvtára Kallós Béla beregardói lelkész padlására került, amelynek a viszontagságos idők túlélte értékes köteteit ma is meg lehet csodálni József Lajos huszti lelkész könyvtárjában. A beregszászi templomban márvány emléktábla hirdeti emlékét.”²¹⁴

Eddigi kutatások szerint a Kárpátaljai Területi Bíróság az az ukrán Btk. 2.r. 54.§.4.c., 54.§.10.c. és az ukrán Btk. 54.§.11. c. alapján szovjetellenesség vádjával igazságtalanul elítélte 16 református lelkészt, akik túléltek a GULÁG-lágerek embertelen poklát:

Asszonyi István (Bácska, 1909),
Csok József (Kígyós, 1896),
Forgon Pál (Csongor, 1913),
Gönczy Pál (Kistárcány, 1901),
Gulács Lajos (Tivadarfalva/Tiszapéterfalva, 1925),
Györke István (Nagygyeőc, 1896),
Husztai Béla (Beregszász, 1895),
Kovács Zoltán (Vágsellye, 1907),
Pázsit József (Királyháza, 1914),
Simon Zsigmond (Bodrogmező, 1894),
Tárczy Dániel (Homok, 1901),
Vass József (Kelecsény, 1910),
Zsurki József (Beregszász, 1901).²¹⁵

5.3.2. Vértanú, hitvalló, tanúságtevő kárpátaljai római katolikus papok

Horváth Ágoston ungvári plébános visszaemlékezése szerint 1941-ben, amikor pappá szentelték, 49 pap volt Kárpátalján, 4 kárpátaljai római katolikus pap nem volt a lágerben, a többi elmenekült. Az általános politikai amnesztia kihirdetése után, 1956–1957-ben betegen, félig rokkantan térhettek haza, és ekkor 9-en elszántan folytatták papi szolgálatukat. Több lelkésznek a korai halálát a lágerekben

²¹³ RIZO, I. 2003: 661.

²¹⁴ Marosi Anita: Kárpátalja anno: Szűtor Jenő református lelkész. <https://karpatalja.ma/sorozatok/karpatalja-anno/karpatalja-anno-szutor-jeno-reformatus-lelkesz/> [Letöltés: 2022. november 10.]

²¹⁵ Lásd a XIV. fejezetet: Elítéltek, meghurcoltak, mártírok panteonja.

szerzett számos krónikus betegség okozta.²¹⁶ A hazatérő idős papoknak a hatóság csinovnyikjai nem engedélyezték, hogy az utánpótlás érdekében Rigába küldjenek fiatal jelentkezőket.

A KGB-nyomozó tisztek már 1945 őszén elindították a katolikus papok ellen is a nagyszabású propaganda hadjáratot, az egyház- és vallásüldözést. Kegyetlenül megbontották soraikat, hogy ezáltal félelemben tartsák a római katolikus egyház-községek mélyen vallásos híveit, az egyháztanácsok hitükhöz hűségese tagjait, a Vatikánhoz hű plébániai kormányzókat, segédlelkészeket.

A Kárpátaljai Területi Bíróság „sztálinista ítélőmesterei” az eddig ismerté vált akták szerint 1945-1952 között a 19 elítélt papból 13 atyát a Kárpátaljai Területi Bíróság kemény ítélete alapján küldtek Gulág-rabságba és száműzetésbe.

Közéjük tartozott:

Dr. Tóth József (Beregszász, 1903.01.12.) Szerednyén,

Tindira Ernő (Latruba Amer, 1892) Bárdházán,

Homolya Péter (Nyáradkelecsény, 1903.12.23.) Felsődomonyán,

Horváth Ágoston (Ungvár, 1914.03.12.) Ungváron,

Bártfay Kálmán (Eperjes, 1886.07.15.) Nagyszőlősen,

Hudra Lajos (Beregleányfalva, 1919.03.19.) Beregszászban,

Heveli Antal (Kaplony, 1916.08.31.) Szolyván,

Tőkés (Trefszker) György (Zajta, 1891.02.25.) Huszton,

Bakó Zoltán (Zólyom, 1911.05.01.) Kisszelmencen,

Csáti József (Kiskapos, 1912.01.26.) Munkácson,

Tempfli István (Csanáros, 1908.07.18.) a Nevetlenfaluban,

Dr. Bujaló Bernát (Nagyrád, 1901.08.22.) az Ungváron letartóztatott, hamis vádakkal elítélt lelkipásztor.²¹⁷

A meghurcolt atyák egyike, **Haklik Sándor** (Beregszászvérgárdó, 1893.12.19. – Kijev, 1949/1950.) ráti római katolikus plébános, szentszéki tanácsos, az alsóungi kerület esperese, vikárius odahalt, jeltelen sírban nyugszik.

Az alapfokú iskolát Mezőkaszonyban, a középiskolát és teológiát Szatmárnémetiben végezte. Az I. világháború alatt 1914-től 1916-ig mint teológus kórházi szolgálatot teljesített. 1916. június 8-án szentelték pappá. Lelkészként tevékenykedett Szaniszlón (1916–1918), Beregszászon (1918–1924), Munkácson (1924–1927), Beregszászon (1927–1929), ideiglenes adminisztrátorként Tiszaújlakon (1929–1930), Kis- és Nagyrádon (1930–1949).

²¹⁶ Majnek Antal: A kárpátaljai római katolikus egyház története. In: *Útközben*. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998.

²¹⁷ Lásd a XIV. fejezetet: Elítéltek, meghurcoltak, mártírok panteonja.

Haklik Sándor

Forrás: Mikulyák László római katolikus pap archívuma

Az NKVD operatív tisztjei 1949. május 16-án hurcolták el a ráti plébániáról a **Haklik Sándor** № 2357. számú aktája megtalálható a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban.

A Kárpátaljai Területi Bíróság 1949. június 13-án bírósági határozatot hozott **Haklik Sándor** ügyében szovjetellenesség vádjával az ukrán Btk. 54/4 szakasza és 54/10 szakasza 2. bekezdés alapján 25 év szabadságvesztésre, 5 évre a közügyektől való eltiltásra, a vagyon elkobzására ítélték.

Haklik Sándor № 2357. sz. aktájának borítója

Forrás: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTAL). Fond: 2558., Opisz. 1., №1161

Haklik Sándor, dombormű
Mihajlo Beleny (Ókemence) szobrász alkotása
 Fotó: Fuchs Andrea

Haklik-emléktábla avatása Beregardóban
Balról jobbra: Molnár János beregszászi plébános, püspöki helynök,
Dupka György történész és Balázs Antal helyi református lelkész
 Fotó: Fuchs Andrea

Haklik atya a GULÁG egyik táborában meghalt. A krónikása szerint: „*Mivel megtagadta, hogy a nyakában lévő aranykeresztet levegye, és őrzőinek átadja, a kijevi börtönben agyonlőtték. Halálának időpontja, sírjának helye ismeretlen. (...) Ő a kárpátaljai vértanú papok egyike.*”²¹⁸ Más vélemény szerint még az ítélethirdetés előtt, a börtönbe szállítás közben halt meg. 1992-ben rehabilitálták.²¹⁹

A ráti római katolikus templomban a rendszerváltást követően emléktáblát avattak, a helyi temetőben pedig emlékjelet állítottak tiszteletére. A beregardói római katolikus templom falán 2022. december 11-én került sor a Haklik-emléktábla felavatására.

5.3.3. A görögkatolikus egyház vértanúi

A Kárpátaljai Területi Bíróság is feltűnően sok, 105 különböző felekezetű (görögkatolikus (103), ortodox (2) lelkészt vontak ki a kárpátaljai történeti egyházakból. Így akarták a hitvalló lelkipásztorokat lelkileg megtörni, térdre kényszeríteni a szovjethatalom előtt. Az elítélt görögkatolikus egyházi személyiség közül 20-an odahaltak. A több mint száz elítélt főpapot, parókust, segédlelkészt és szerzetest 1991–1992 között rehabilitálták.²²⁰

Az üldözött görögkatolikus egyház vértanúinak élére a KGB által megöletett **Romzsa Tódor** püspök került, akit azóta boldoggá²²¹ avattak.

A kárpátaljai KGB célkeresztjébe, majd a börtönbe, kényszermunkatáborba, örökös száműzésre 126 hitvalló görögkatolikus áldozópap került, ebből 30 vértanú. A „szigorúan titkos” aktákból kiderül, hogy a „bezpekások” előre megírt forgatókönyv szerint állították össze a hamis adatokat tartalmazó vádiratokat. Ezek a Kárpátaljai Területi Bíróság tárgyalóasztalára kerültek. A kommunista diktatúrát kiszolgáló vérbírók általában az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Büntető Törvénykönyve 54. §-a 4. („a nemzetközi burzsoázia támogatása, amely (...) a kommunista rendszer megdöntésére törekszik”) és 10. („ellenforradalmi propaganda és agitáció... a tömegek vallási előítéletei felhasználásával”) pontjai szerint mondták ki az ítéleteket. A halálos ítélettel volt egyenértékű a Kárpátaljai Területi Bíróság által hozott 25 évi szabadságvesztés letöltése a javító munkatáborban.

„*Ezután jöttek a lágerék szenvedései (...) Rettenetes megpróbáltatásokon mentek keresztül – az Egyházért, a hitükért. De mégis kitartottak, bár tudták, hogy mivel nem árulták el a hitet, az Egyházat, megsemmisítő táborokba kerülnek.*”²²²

²¹⁸ WYSZKOWSKI, 2013: 241.

²¹⁹ RIZO, I. 2003: 272.

²²⁰ Lásd: RIZO, I. 2003: 786.

²²¹ Páter Szőke János (1927-2012) szalézi szerzetes pap, püspöki helynök, kanonok, posztulátor a Magyarországi Mindszenty Alapítvány vezetője a Szentszék előtt kezdeményezte és készítette elő Romzsa Tódorgörögkatolikus ungvári püspök boldoggá avatását: 2002 június.

²²² http://regi.mindszenty.katolikus.hu/koszoru/karpataljai_vertanuk.html (Letöltés: 2023. 04. 19.)

Kimutatás a Kárpátaljai Területi Bíróság által elítélt görögkatolikus papokról

Ítéletek mennyisége években	Elítéltek száma	A kiszabott évek összesített mennyisége	Elhunyt elítéltek
25	78	1950	14
10	12	120	4
8	3	24	
7	2	14	
6	1	6	
5	2	10	
1	1	1	
börtönhalál	2	-	2
száműzetés	2	-	
Összesen:	103	2125	20

Megjegyzem, hogy a boldoggá avatási eljárás során **P. Szőke János** posztulátor hét kategóriába csoportosította a kárpátaljai „görögkatolikus vértanúkat”.

Az **I. kategóriában** (*Meggyilkolták az egyházüldözés kezdeti időszakában*) egy vértanút nevez meg **Legeza Péter** atya, a Negróc-kalocsai parókus személyében, akit 1946. november 24-én éjszaka orvul meggyilkoltak.

A **II. kategóriában** (*Koncepció perben ítélték halálra és kivégezték*) két kiváló főpapról tesz említést. Ide sorolja **Demjanovics Péter** (Nagyberezna, 1869) rahói parókust, a magyar parlament felsőháza tagját, akit 1945. április 13-án, és **dr. Fenczik István** (Nagylucska, 1892) teológiai professzort, a magyar országgyűlésképviseletét, akit 1946. június 3–16 között koncepció perben ítélték halálra és kivégezték (az előbbi 1945. április 23-án, az utóbbit 1946 június első hetében).

III. Erőszakos halál a börtönben vagy kényszermunkatáborban: A Kárpátaljai Területi Bíróság által 1949-ben 25 évre ítélt **CHOMA Viktort** (Nagylucska, 1891), az ungvári székesegyház görögkatolikus parókusát 1953. április 2-án Minszkben felállított GULÁG-táborban, „a betegek barakkjában két fogolytársával együtt injekcióval megölték.”²²³

CSÉPES Jánost (Királyháza, 1918), Hajasd (Voloszjanka) görögkatolikus parókusát az aposztázia elutasítása miatt a területi bíróság 1950. október 20-án 25 évi javító munkatáborra, 5 évi polgári jogfosztásra és vagyyonelkobzásra ítélte. Őt a Vorkutai GULÁG-táborban dolgoztatták. 1953. augusztus 1-jén „a rabok lázadásának megtorlásakor hét golyótól találva halt meg.”²²⁴

Nem volt hajlandó az aposztáziára **DULISKOVIK Viktor** (Maszárfalva, 1917), Turjaremete görögkatolikus parókusa sem, akit ezért 25 évi GULÁG-rabságra ítélik 1949-ben. A Kazahsztán területén, Dzsezkazgan egyi rézbányájában végzett rabszolgamunkát. Az embertelen körülmények miatt 1954. júniusában

²²³ BENDÁSZ ISTVÁN, BENDÁSZ DÁNIEL, 1994: 25.

²²⁴ BENDÁSZ ISTVÁN, BENDÁSZ DÁNIEL, 1994: 26.

mintegy 5200 fogoly lázadt fel, ez volt a Gulág rendszerében az első nagyméretű felkelés. A KGB által idevezényelt hadsereg egyik harckocsi különítménye a felkelést könyörtelenül a hernyótalpasokkal eltaposták, vérbefojtottak.²²⁵ „A mintegy 500 halott között volt Duliskovics Viktor is, haslövést kapott.”²²⁶

IV. A börtönben vagy munkatáborban betegség vagy más ok miatt bekövetkezett elhalálozás:

Tragikus sorsú görögkatolikus lelkipásztorok közül 20-an mártírhálált haltak. Őket 1991-1992 között rehabilitálták.²²⁷ Közülük kettő még az ítélelhozatal előtt visszaadta lelkét a teremőnek. Az egyik tiszteletbeli esperest, id. **BACSINSZKY Dánielt** (Visk, 1879) Ungtölgyes (Dubrivka) görögkatolikus parókusát „1950. december 25-én letartóztatták, mert nem volt hajlandó hitét elhagyni. Az ungvári börtönben, vizsgálati fogságban, életének 73. és papi hivatásának 49. évében halt meg 1951. július 16-án. Eltemetve a kórház mögötti temetőben.”²²⁸

Az aposztázia elutasítása okán ítélelhozatalra nem kerülhetett sor a letartóztatott **SEREGHY András** (Nagydobos, 1893), Makarja (Makarove) görögkatolikus parókus esetében sem, „mert 1950-ben az Ungvári börtönben ismeretlen körülmények közt meghalt.”²²⁹ Szintén elkerülte a vádlottak padját az aposztáziát megtagadó **DUBICZKY András** (Dobryjani, Lembergi terület, 1877), Szemerekő (Szmerekova) görögkatolikus parókusa. A KGB munkatársai 1948-ban letartóztatták, bírósági tárgyalását ejtették, „Szibériába száműzték. További sorsa ismeretlen, csak annyit tudni, hogy 1950-ben valahol Szibériában meghalt és jeltelen sírban nyugszik.”²³⁰

Gulág-rabként hurcolták Szibériába **ANTONISIN István** (Lemberg, 1901), Nagypásztély (Koszteve Pasztil) görögkatolikus parókusát; **CSUBÁTI József** (Zsábakukri, Lembergi terület, 1909), Majdanka (Majdan) görögkatolikus parókusát, mindkettőnek a „További sorsa ismeretlen, valószínűleg jeltelen sírban nyugszik.”²³¹

HOLIS Antal Konstantin O.S.B.M. (Várkulcsa, 1894), nagyrákóci görögkatolikus segédlelkész „1953 őszén Mezsiricsiben (Kemerovói terület) ismeretlen körülmények közt meghalt.”²³² **KOHUTICS Tivadar** (Beregrákos, 1881), az ungvári görögkatolikus székeskáptalan örkanonokja „1955. szeptember 20-án az ábeszi (Komi ASZSZK) fogolytáborban halt meg, amikor közölték vele szabadulását.”²³³

²²⁵ A kengiri eseményekről, okairól, a mintegy 700 meggyilkolt és sebesült áldozatról igen részletesen szól A.Szolzszenyicin GULÁG-szigetcsoport című közismert könyve /V.12.fejezet: Kengir negyven napja/.

²²⁶ BENDÁSZ ISTVÁN, BENDÁSZ DÁNIEL, 1994: 32.

²²⁷ RIZO, I. 2003: 152-786.

²²⁸ BENDÁSZ ISTVÁN, BENDÁSZ DÁNIEL, 1994: 12.

²²⁹ BENDÁSZ ISTVÁN, BENDÁSZ DÁNIEL, 1994: 98.

²³⁰ BENDÁSZ ISTVÁN, BENDÁSZ DÁNIEL, 1994: 30.

²³¹ BENDÁSZ ISTVÁN, BENDÁSZ DÁNIEL, 1994: 27.

²³² BENDÁSZ ISTVÁN, BENDÁSZ DÁNIEL, 1994: 46.

²³³ BENDÁSZ ISTVÁN, BENDÁSZ DÁNIEL, 1994: 60.

LEGEZA István (Beregpapfalva, 1893), beregkövesdi (Kamjanszke) görögkatolikus parókus „1955. július 12-én Javaszban meghalt.”²³⁴ 1991. december 25-én rehabilitálták.

MÓZER Mihály (Munkács, 1915), Tiszakirva (Kriva) görögkatolikus parókusa többek között a „*karagandai lágereken raboskodott, ahol építkezéseknél dolgoztatták. A fogolytársai körében végzett pasztorizáció miatt 1955. február 25-én eltették láb alól: letaszították egy magas építőállványról, minek következtében szörnyethalt.*”²³⁵

PETRIK Jenő (Lehóc, 1892), a görögkatolikus püspökség alapkezelőségi pénztárosa „1953 decemberében az ábeszi munkatáborban meghalt.”²³⁶

SIMSA Andor (Munkács, 1882), a nagyszőlősi kórház görögkatolikus lelkésze „1952. július 5-én ismeretlen körülmények közt meghalt.”²³⁷

THEGZE Miklós (Beregpapfalva, 1908) zsukói (Zsukove) görögkatolikus parókust „*Szpaszkira (Kazah SZSZK) vitték, ahol 1953. március 21-én meghalt.*”²³⁸

TIVADAR István (Nyírkálász, 1895), Munkács görögkatolikus segédlelkésze a tajseti 21. számú lágerben „1954 augusztusában ismeretlen körülmények közt meghalt.”²³⁹

ZSELTVAJ Fedor (Tódor) (Nyágova, 1886), Tereszva/Taracköz görögkatolikus parókusa Aktaszon (a Kazahsztáni Karaganda mellett), a téglagyárban dolgoztatták, súlyosan megbetegedett, „*egy Issekuts nevű budapesti orvos megoperálta, de a rabkórházi viszonyok közt nem tudott meggyógyulni és 1951. december 15-én meghalt. A halálhírt családjával Menuard észt sorstársa közölte egy levelezőlapon e szavakkal: „Theodorus sacro mense decembri mortus est” (Theodorus pap már december közepén halott volt).*”²⁴⁰

A Kárpátaljai Területi Bíróság további kirakatperben 1946–1949 között 5 görögkatolikus lekipásztort egyenként 10 évi munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélt. **DURNEVICS Tódor** (Latorcafő, 1904), Izsnyéte (Zsnyatine) görögkatolikus parókusa Javaszban (Mordvin ASZSZK), az itteni Gulág-táborban „1954. április 17-én ismeretlen körülmények közt meghalt.”²⁴¹

FERENCSEK Tivadar/Tódor (Dávidfalva, 1879), Felsőapsa (Verhnye Vogyane) görögkatolikus parókusa a börtönvagonban „szállítás közben a „*lemergi börtönben 1949 augusztusában ismeretlen körülmények közt meghalt.*”²⁴²

dr. HADZSEGA Gyula (Úrmező, 1879), az ungvári szeminárium görögkatolikus teológiai tanára is csak Lembergig jutott el a rabszállító szerelvényen, ahol „1947 őszén ismeretlen körülmények közt meghalt.”²⁴³

²³⁴ BENDÁSZ ISTVÁN, BENDÁSZ DÁNIEL, 1994: 62.

²³⁵ BENDÁSZ ISTVÁN, BENDÁSZ DÁNIEL, 1994: 75.

²³⁶ BENDÁSZ ISTVÁN, BENDÁSZ DÁNIEL, 1994: 86.

²³⁷ BENDÁSZ ISTVÁN, BENDÁSZ DÁNIEL, 1994: 98.

²³⁸ BENDÁSZ ISTVÁN, BENDÁSZ DÁNIEL, 1994: 106.

²³⁹ BENDÁSZ ISTVÁN, BENDÁSZ DÁNIEL, 1994: 107.

²⁴⁰ BENDÁSZ ISTVÁN, BENDÁSZ DÁNIEL, 1994: 112.

²⁴¹ BENDÁSZ ISTVÁN, BENDÁSZ DÁNIEL, 1994: 32.

²⁴² BENDÁSZ ISTVÁN, BENDÁSZ DÁNIEL, 1994: 40.

²⁴³ BENDÁSZ ISTVÁN, BENDÁSZ DÁNIEL, 1994: 42.

KESELYA János (Ódavidháza, 1904), izsnyétei (Zsnyatine) görögkatolikus parókus „*Taskent környékén, ismeretlen körülmények közt halt meg 1949-ben.*”²⁴⁴

ORTUTAY Jenő (Tarna, 1889) beregszászi görögkatolikus lelkész, esperes, magyar országgyűlési képviselőt még 1945-ben letartóztatták és a bíróság elé állított Bródy-csoport tagjaként „*mesterien összeállított vádak alapján, kirakatper során 10 évi javító munkatáborra, 5 évi polgári jogfosztásra és vagyonelkobzásra ítélték. 1950 december 24-én Ábeszben (Komi ASZSZK) halt meg. A halás utókor 1990 augusztusában a beregszászi temetőben, leánya sírjánál emléktáblát állított az egykori lelkésznek és polgármesternek, aki a szibériai Ábeszben jeltelen sírban nyugszik.*”²⁴⁵

V. A lágerben szenvedések és az ott szerzett betegségek következtében a kiszabadulás után haltak meg:

Ebbe a kategóriába 26 atya sorolható, akik közül a KGB hamis nyomozati anyaga alapján, 1949–1950 között a Kárpátaljai Területi Bíróság – az aposztázia elutasítása miatt – 23-at 25 évi, és három főt egyenként 10, 8 és 6 évi javító munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre, 5 évi polgári jogfosztásra, vagyonelkobzásra vagy örökös száműzésre ítélt. Valamennyien a lágerben a végkimerülésig dolgoztak. Az éhezés, a szakszerű orvosi ellátás hiánya következtében mind nyájuknál bekövetkezett a gyógyíthatatlan, olykor a járványos betegségek, az ebben szenvedőket egyszerűen 7–8 évi fogság után „leírták” és 1956 szeptemberében rokkantként helyezték szabadlábra. Ebbe a kategóriába került:

AZARY András (Túrterebes, 1903),

BACSINSZKY Gyula (Alsókálfalva, 1885),

Dr. BACSINSZKY Tódor (Fenyvesvölgy, 1911),

BENDÁSZ István (Borhalom, 1903),

CSURGOVICS György (Szalóka, 1905),

Bendász István és Dániel megjelent könyvei

Forrás: Dupka György könyvtára

²⁴⁴ BENDÁSZ ISTVÁN, BENDÁSZ DÁNIEL, 1994: 59.

²⁴⁵ BENDÁSZ ISTVÁN, BENDÁSZ DÁNIEL, 1994: 82.

*Bendász István fia, **Bendász Dániel** esperes, egyháztörténész*

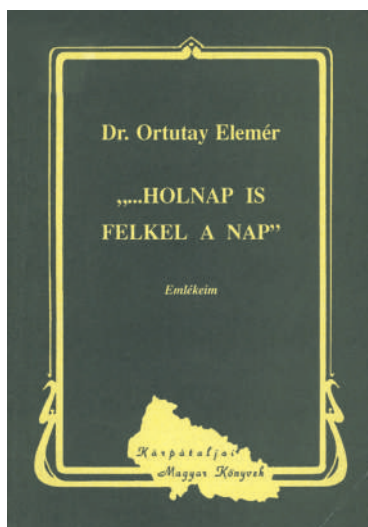
Forrás: <https://karpataljalap.net/2012/11/09/tudtam-mit-jelentene-kgb-segitsege>

DEMETER Mihály (Ungvár, 1908),
DZURÓVCSIK Mihály (Gorond, 1900),
EGRESSY János (Zárnya, 1898),
EGRESSY Mihály (Berezna, 1904),
EGRESSY Sándor (Zárnya, 1892),
KABÁ CZY Rudolf Rezső (Mezőterebes, 1885),
LEGEZA József (Beregszász, 1888),
LOZÁN Polikárp Bazil O.S.B.M. (Alsóhidegpatak, 1908),
MATÉCSA György (Csegöld, 1888),
MELLES Jenő (Maszárfalva, 1897),
MIKITA József (Alsóhalas, 1895),
ORTUTAY Elemér, dr. (Ungvár, 1916),

***Dr. Ortutay Elemér** fiatal és időskori képe*

Forrás: A harmadik fiú lelkületével. Ortutay Elemér (1916-1997) kárpátaljai hitvalló görögkatolikus pap, teológiai tanár. Beregszász. 2022.

Emlékiratának borítója
Forrás: Dupka György könyvtára

Dr. POPOVICS Demeter (Ilonokújfalú, 1899),
PUSKÁS László (Tiszaújlak, 1910),
STECZ Bazil (Oroszvég, 1909),
SZABÓ Andor (András) (Bányapataka, 1894),
SZABÓ József (Ungvár, 1924),
SZIDEJ Tódor János O.S.B.M. (Felsőkalocsa, 1915),
ZKIBA János (Lohó, 1910),
TERBÁN Mihály (Beregbárdos, 1910),
TROMPÁK Gyula (Beregszász, 1898).

VI. A lágerben elszenvedett megpróbáltatások és betegségek következtében később elhunytak:

BÓBITA Miklós (Füzesmező, 1911),
DANKÁNICS Mihály (Hátmeg, 1913),
DREBITKA Demeter Dénes O.S.B.M. (1911),
IVÁNCSÓ Gyula (Veréce, 1889).
KÓTYUK Ferenc (Gálocs, 1914),
ROMZSA Nesztor (Bányafalu, 1901),
URSZTA István (Misztice, 1914),
ZSELTVAY Miklós (Ungvár, 1911),

Romza Nesztor és Urszta István börtön-felvétele.

Forrás: MI, 2024: 347-366.

VII. Erőszakos halál a hitért és titkos lelkipásztori munkáért a láger után, 2 fő hunyt el: **ZAVAGYÁK Bazil József** O.S.B.M. (Tarfalu, 1911), **ZSELTVAY Gyula** (Iszka, 1911).

VIII. Hitvalló és meghurcolt papok kategóriájába 39 lelkipásztort soroltak, akik közül a Kárpátaljai Területi Bíróság 28 atyát 25 évi javító munkatáborban letölten-dő szabadságvesztésre, 5 évi polgári jogfosztásra és vagyonelkobzásra ítélte. További egyenként két fő 10, és nyolc, egy-egy fő 7, 5, 1 évet kapott, illetve egy lelkipásztort örökös száműzésre hurcoltak. Sztálin halála után kegyelem és amnesztia foly-tán valamennyien szerencsésen hazatértek. A szigorított börtön-láger megviselte az egészségüket, csupán kevesen éltek meg a görögkatolikus egyház 1989-ben tör-tént hatósági legalizálását.

BÁCSKAY Antal (Bányafalu, 1909.05.25.)

BOKOTEY András (Ötvösfalva, 1909.12.04.)

GREGOROVICS István (Beregsárrét, 1915.08.28.)

HAFICS István (Budkóc, 1921.07.10.)

HARAJDA Dezső (Csicsér, 1911.08.21.)

HRABÁR Béla (Alsóverecke, 1898.09.05.)

HRENYÓ Mihály (Bező, 1913.06.20.)
IVANCSÓ Viktor (Verebes, 1921.12.29.)
KAMPÓ József (Beregszász, 1897.05.30.)
KARPINECZ János/József (Nagyturjaszög, 1903.06.22.)
KLIN Jenő (Kisberezna, 1916.02.04.)
KÖKÖRCSÉNY Pál (Tekeháza, 1907.06.05.)
LEVKULICS Mihály (Ungsasfalva, 1920.11.15.)
LYACHOVICS Miklós (Negróc, 1907.08.19.)
MARGITICS János (Nagycsongova, 1921.02.01.)
MARINA János (Középpapsa, 1893.10.01.)
MIKULA Mihály (Munkácsváralja, 1910.12.25.)
MIKULYÁK/MIKULIK Bazil/Vaszil (Toronya, 1906.12.26.)
MINYA János (Kerekhegy, 1910.02.09.)
OROSZ János (Biri, 1914.11.27.)
ORTUTAY István (Ungdaróc, 1894.02.28.)
PETENYKÓ István (Turjamező, 1907.04.12.)
POCHIL Bazil (Ölyvös, 1910.01.29.)
POP Simon Dániel (Leordina, Románia, 1917.02.08.)
POPOVICS János (Nyíresújfalu, 1908.12.31.)
RABÁR János (Magyarkomját, 1908.10.28.)
ROMÁN Antal (Nagyrákóc, 1910.12.25.)
ROMÁN György (Zebegnyő, 1910.06.25.)
ROMÁN János (Nagyrákóc, 1921.05.12.)
SEPA Bazil Miklós O.S.B.M. (Munkács, 1914.12.24.)
SUBA Dénes (Ungvár, 1915.04.26.)
SZAVCSUK Miklós (Nagybocskó, 1915.09.24.)
SZIKSZAI Ignác (Beregpapfalva, 1920.06.02.)
SZLIVKA János (Újdávideháza, 1903.07.07.)
SZTANKANINECZ – HÁM Antal/Ágoston O.S.B.M. (Perecseny, 1905.07.21.)
TILISCSÁK András (Nyírpazony, 1900.01.10.)
UDUT Gábor (Munkács, 1908.04.07.)
ÚJHELYI István, dr. (Nagytoronya, 1912.09.04.)
ÚJHELYI József (1913.)
VASZKÓ Péter (Alsókaraszló, 1903.02.08.)
VERBJESCSUK István (Körösmező, 1893.10.13.)

IX. Szerencsésen hazatért két személy ügyében nem indították el a boldoggá avatás folyamatát:

EGRESSY György (Zárnya, 1901.03.31.),
MARINA Sándor, dr. (Úrmező, 1893.11.12.)

5.3.4. Kisegyházak

A kárpátaljai izraeliták. A vészkorszakot is túlélő kárpátaljai zsidók 1944–1955 között újra elindították a hitközségi életet. Azonban a helyreállított zsinagógákra és imaházakra a kommunista hatalom helyi funkcionáriusai szemet vetettek, s kezdeményezték azok bezárását, államosítását. Az elkobzott nagy zsinagógák közül például az ungváriban hangversenytermet, a beregszásziban raktárt, majd művelődés központot, a nagyszőlősiiben edzőtermet, a munkácsiban kereskedelmi egységet alakítottak ki. Az úgynevezett „burzsoá nacionalista tevékenységet folytató” hitközségeket bezárták, újra jegyzésüket megtagadták, az itteni rabbik működési engedélyét bevonták.

Az egykori zsinagóga Nagyszőlősen
Forrás: <https://karpatalja.ma/sorozatok>

Az egykori zsinagóga Beregszászban
Forrás: <https://www.szombat.org/tortenelem/beregszasz-felemas-emlekezet>

A hitközségek ellenálló vezetőivel szemben koncepciós pereket fabrikáltak, szovjetellenes tevékenységgel vádolták meg őket, többen a GULÁG-lágerekbe ke-

rültek. Például **Ortutay Jenő** görögkatolikus parókus Ábeszben (Komiföld) együtt raboskodott egy **Spira** nevű munkácsi rabbival. A Gulágot megjárt **Dr. Ortutay Elemér** emlékiratában a munkácsi rabbiról említést tesz: „1955-ben, kiszabadulása után az USA-ba vándorolt és a rádión keresztül, magyar nyelvű sorozatos beszámolót tartott lágeri élményeiről. Nagy műveltségű, őszinte magyar érzületű ember és jó pap volt. Őt is 25 évre ítélték. A Vorkuta melletti Ábezben töltötte büntetését. Egyike volt azon raboknak, akik édesapámat Karácsony szentestéjén utolsó útjára elkísérték.”²⁴⁶ **Ortutay Jenő** lánya, **Ortutay Mária** is megerősíti, hogy „*Spíra, a híres munkácsi rabbi volt a fogolytárs, aki abban a lágerben raboskodott. Ő mondta el nagyapám fölött az utolsó imát, zsidó szertartás szerint.*”²⁴⁷

KAHAN Adler Heiskel munkácsi rabbi ellen bűnügyi eljárást indítottak, azonban nem tudták elfogni, mert közösségének tagjai bújatták. 1945–1951 között Beregszász rabbijaként tevékenykedett. A kárpátaljai vallásügyi hatóság 1951. április 30-án engedélyét bevonta, kultikus szolgálatot nem végezhetett.

BERGIDA Ignácot (Nagyberezna, 1899), az ungvári hitközség titkárát 1948-ban hamis vádakkal letartóztatták, majd – hogy ne akadályozza az ungvári nagy zsinagóga államosítását – szovjetellenes tevékenységért 25 évre ítélték. 1951-ben rokkantan, súlyos betegen szabadult, néhány hétre rá meg is halt.²⁴⁸

SCHWARZ Miklóst (Nagyszőlős, 1918), az ungvári izraelita hitközség vezetősi tagját a területi bíróság Gulág-rabságra ítélte, szerencsésen túlélte a sztálini börtön-lágereket. Visszaemlékezése szerint: „*Sok minden, amit a szovjethatalom csinált, vadnak és értelmetlennek tűnt. Szigorú és kíméletlen harcot hirdetett a vallás ellen. Kárpátalja lakosságának túlnyomó többsége, a zsidók is, a nem zsidók is vallásosak voltak. A szovjet hatalom elkezdte bezárni a templomokat, letartóztatta az egyházi személyeket. Az emberek össze voltak zavarodva...*”²⁴⁹

A szabad- és kiségyházak (Jehova tanúi, adventisták, baptisták stb.) képviselőit is megfigyelték, üldözték, meghurcolták.

KOVÁCS Ferenc (1912) nagydobronyi születésű baptista lelkészt azért tartóztatták le és vitték a szovjet Gulágokra, mert Munkács vezető baptista lelkésze volt. Fogságát Orsa és Vityebszk környéki lágerekben töltötte.²⁵⁰

A szovjet hatalom által favorizált ortodox/pravoszláv egyház kárpátaljai – szovjetellenességgel megvádolt – pópáira is lecsaptak.

²⁴⁶ dr. Ortutay, 1993.

²⁴⁷ *Kárpátaljai Hírmondó*, 2010. december, 11.

²⁴⁸ Lusztig Károly: *A gyertyák csonkig égnek. Kárpátaljai zsidók tragédiája*. In: *Kárpátalja* (Miskolc-Ungvár) 1992. júl. 12. sz. 10.

²⁴⁹ Schwarz Miklós visszaemlékezése. In: Centropa. Megőrzött emlékek interaktív könyvtára. <http://www.centropa.org/hu/biography/schwaz-miklos>(Letöltés: 2023. 04. 19.)

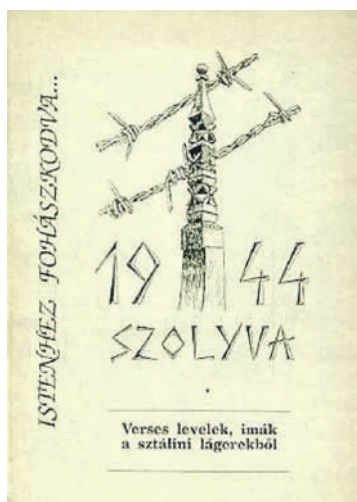
²⁵⁰ DUPKA szerk., 2017: 88.

KARBOVANEK János/Ivan I. (Nevicke, 1897) Cserenyovón (Munkácsi j.) pravoszláv papot 1951. október 11-én letartóztatták és 25 évre ítélték. Kényszer-munkás a Gulág-lágerekben. 1991-ben rehabilitálták.²⁵¹

SZIDLÁR György/Jurij (Oszij, 1907) Dulovo (Técsői j.) pravoszláv parókust 1956-ban letartóztatták és 6 évre ítélték. Kényszermunkás a Gulág-lágerekben. 1991-ben rehabilitálták.²⁵²

5.4. A kárpátaljai értelmiség képviselői a vádlottak padján

A Kárpátaljai Területi Bíróság több magyar hazafit elítélt, akik később jeles személyiségként váltak ismertté. Közük többen lágerversekben, lágernaplóban örökítették meg rabságuk kínkeserves éveit, Abban az időben keletkezett gondolataikat, illetve a lágerírásokat azóta könyvalakban is kiadtuk, az interneten is mindenki számára elérhetővé tettük.²⁵³

Könyvborítók

Forrás: Dupka György könyvtára

Balog Sándor (Nagydobrony, 1894.07.07 – Beregszász, 1958.11.03) szernyei kántortanítót, a *Magyar Gazda* c. lap főszerkesztőjét, a Tiszaháti Magyar Bolt egyik vezető emberét, a szernyei Gyöngykaláris énekkar megalakítóját, aki „A szernyei Gyöngykaláris emlékkönyve” című gyűjtemény szerzőjeként és karvezetőként

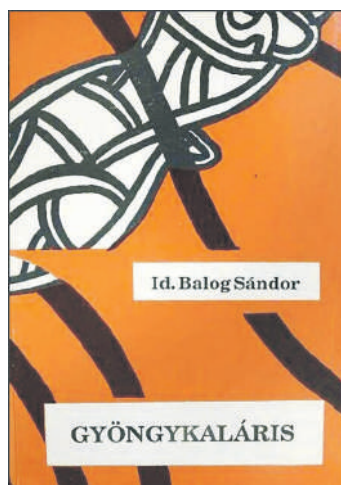
²⁵¹ RIZO, I. 2003: 359.

²⁵² RIZO, I. 2003: 635.

²⁵³ Istenhez fohász kodva... <http://mek.oszk.hu/23600/23644/23644.pdf> ; Uram... segíts haza minket..! [http://mek.oszk.hu/13800/13830/\[Letöltés: 2023.12.10.\]](http://mek.oszk.hu/13800/13830/[Letöltés: 2023.12.10.])

hatalmasszínpadi sikereket ért el Kárpátalján a 30-as években – a helyi kommunisták kezdeményezésére – beregszászi lakhelyén 1947-ben letartóztatták, 1947-ben perbe fogták, s mint a szovjet nép ellenségét. Mondvacsinált „bűnökre” hivatkozva, 1947. július 31-én a Kárpátaljai Területi Bíróság 8 évi Gulág-rabságra ítélte²⁵⁴. A vád: „a szovjet nép ellensége”. *„Előbb Beregszászban, majd Ungváron tartották fogva. Ungvárról Szernyére háromszor vitték el, hogy a falu minden lakóját kihallgatva bizonyítékot találjanak ellene, de egy tanú sem akadt. Hogy el tudják ítélni, felbéreltek egy Johanics Aurél nevű embert, akinek vádjai alapján mondták ki a büntetés mértékét. A sors iróniája, hogy a vádló fia később a vádlott fiát tanította az iskolában. (...) Ungvárról a Mordvin ASZSZK-ba vitték, Voronyezstől 350 km-re. Hosszú ideig nem volt róla hír, mert a politikai elítéltek számára nem engedélyezték a levélírást. A későbbiekben mégis engedélyezett levelek pedig erős cenzúra alatt haladtak át. A lágerélet gyötrelmeit nem lehetett megírni, de ő mégis verses formában örökítette meg, amelyeket Simon Zsigmond asztélyi református lelkész jegyzett le és hozott haza, mert Id. Balog Sándor betegsége miatt írni már nem tudott.”*²⁵⁵

A kirótt büntetését teljes egészében letöltötte, a Mordvin ASZSZK-beli GULÁG-okon raboskodott. 1951-ben megrokkanna szabadult. 1958. november 3-án temették el a beregszászi református temetőben. 1992-ben rehabilitálták. Szernye hálás népe 1991. június 17-én emlékművet állított a helyi magyar iskola kertjében, így örökítve meg Balog Sándor református kántortanítónak, a falu szellemi napszámosának emlékezetét.

Könyvborítók

Forrás: Dupka György könyvtára

²⁵⁴ RIZO, I. 2003: 170.

²⁵⁵ ORBÁN MELINDA: A szernyei Gyöngykláris tevékenységéről, – avagy anekdota Balog Sándor életéről. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Előadás.
<https://rozvanyi.wixsite.com/rozvanyi/post/gy%C3%B6ngykal%C3%A1ris%20beresz%C3%A1lisz%C3%A9ljegyzetek-6>[Letöltés: 2022.12.10.]

Nagy Zoltán Mihály Balog Sándor lágerverseit, életútját 1989-ben a beregszászi emlékkonferencián először mutatta be. Közlésre verseit fia, **ifj. Balog Sándor** ajánlotta fel.²⁵⁶

Balogh Sándor-emlékhely vagy emlékmű Szernyén
Fotó: Dupka György

Ismerté vált, hogy **Balogh Sándor** fejben írta rigmusait; *Kemény, konok ember* című költeményében olvashatjuk:

„Gondolatban írok, / Az ör idelásson?! / Emlékezetemben / Tartom az írásom.”

//Ilyent nem pipált még/Ez az emberöltő; /Megíratlan versét/ Emlékezi a költő.”²⁵⁷

Nagy Zoltán Mihály szerint „A lágerélet körülményeit, a foglyok szenvedéseit keserű iróniával, ugyanakkor megrázó drámaisággal ábrázolja Balog Sándor a *Más táborba...* kezdetű versben. Teljes egészében idézem:

„Más táborba visznek innét./ Mennyi élmény! Nem is hinnéd. / Itt a tetű majd megevett. / Ott majd bolha lesz ehelyett.

//Poloska meg? Én Istenem! / Itt talán a fán is terem. / Csak a kenyér meg az étel / kevés mindig, nincs kivétel.

//A Golgota útját járom / E borzalmas rabvásáron. / Óh, Istenem, hová legyek? / Vár már a „rév”... Megyek-megyek.”

Nincs most lehetőségem, hogy Balog Sándor verseinek ismertetését folytassam, bár több mint valószínű, hogy ő hagyta ránk a legtöbb és legszínvonalasabb lágerverseket.”²⁵⁸

Fejben írt verseket a kolimai lágerben az ungvári **Fedák László** (Ungvár, 1911.09.15. – Ungvár, 1991.10.20.) labdarúgó, edző, többszörös kelet-szlovákiai és országos szlovák bajnok, sportújságíró és sportvezető, helytörténész, lágereköltő.

²⁵⁶ ID. BALOG SÁNDOR, 1993.

²⁵⁷ BALOGH SÁNDOR: *Kemény, konok ember...* In: DUPKA, szerk. 1992: 47.

²⁵⁸ DUPKA, Szerk. 1993. 233-234.

Fedák László

Forrás: <https://rue.wikipedia.org/>

Ő is a koncepciók perék áldozata. 1945–1946-ban a Kárpátaljai Megyei Testnevelési és Sportbizottság elnöke. Koholt vádak alapján 1946 decemberében letartóztatták, 1948. december 18-án a Kárpátaljai Területi Bíróság 25 évi javítómunkára ítélte. Kolimára az 5.sz. Gulág-táborba került,²⁵⁹ amely Oroszországban, a távol-keleti Magadán megyében terült el. A hrucsovi politikai természetű engedmények idején 1955. november 25-én, 7 évi kemény fogság után kiszabadulhatott, és ezt követően egészen a nyugdíjazásáig több éven keresztül az Ungvári Szpartak utánpótláscsapatát irányította (1956–1971). Később vált ismertté, hogy 1948-1955 között keletkezett lágerverseit évtizedeken keresztül emlékezetében őrizte, csak néhány évvel halála előtt, 1988-ban vetette őket papírra és juttatta el gyűjteményünk részére.²⁶⁰ 1992. február 20-án rehabilitálták.

Az ungvári **Fedák László** közel 30 verset írt fejben, a tőle lejegyzett *Kolimai magyar lágerversekből* egy ciklust 1988-ban a szegedi *Küzdőtér*²⁶¹ és 1989-ben a *Kortárs*²⁶² is leközlött. Ezek közül ismertté vált *A kolimai magyar rabok hitvallása*:

„Nem félünk a szenvedéstől, / Nem félünk a kínzástól, / Nem félünk a börtöntől, / Nem félünk a haláltól.

//Attól félünk, hogy rabságba / Éljük le életünket, / Hogy szép hazánk, Magyarországnak / Rákosinak rabja lesz.

// Adjál nekünk, jó istenünk, / Annyi erőt, kitartást, / Hogy hazánkat, nemzetünket / tegyük újból szabaddá.” (1950.)²⁶³

²⁵⁹ https://rue.wikipedia.org/wiki/Василь_Федак [Letöltés: 2024.01.10.]

²⁶⁰ FEDÁK LÁSZLÓTÓL egy versgyűjtemény napvilágot látott a következő kötetben: DUPKA, szerk. 1992.

²⁶¹ *Küzdőtér*, a JATE Galiba Kör Társadalomtudományi kiadványa 1988. 2. sz. 45., 106.

²⁶² *Kortárs* 1989. 7. sz. 117.

²⁶³ DUPKA, szerk. 1992: 44-45.

A lágervers-krónikás nyíltan megnevezte, megátkozta az elvesztésükért felelős „gonosz szellemet”. Részlet *Sztálin arcképe* című írásából (Kolima, 1952):

„Te vagy, te vagy, Sztálin Jóska, / A gaz postarabló, / Véreskezű tömeggyilkos, Hóhér, gyújtogató. (...)

//Ott lógsz majd a Vörös téren, / Tested a szél himbálja, / Nem lesz ember a földtekén, / Aki téged sajnálna.”²⁶⁴

Balladában énekelte meg Nagy Jóska halálát:

„Sír az erdő, zúg a tajga, / Haldoklik egy rab magyar, / Sebe vérzik, arca sápadt, / Nem megy többé már haza. // (...) Itt alussza álmát / A vad Kolimán.”²⁶⁵

A benei **Horváth Simon**²⁶⁶ (1899) református presbitert, földművest kolhozellenes agitációért 1949. augusztus 8-án 25 évre ítélték. Másodszor került Sztálin büntető lágerébe. Először fiával, **Horváth Lászlóval** a 4. Ukrán Front katonai tanácsa 0036. sz. rendelete alapján 1944. november 18-án Szolvyai 2. sz. gyűjtőtáborba került, onnét másológerekbe hurcolták. Mindketten a rabság borzalmaival szerencsésen túléltek.

A lágerben egy kötetre való lágerverset, verses levelet írt, amely a későbbiekben kiadásra került.²⁶⁷

Könyvborító

Forrás: Dupka György könyvtára

A 25 évre ítélt benei Horváth Simon a parasztember tömör bölcsességével fogalmazta meg egyik verses levelében a rab fohását:

²⁶⁴ DUPKA, szerk. 1992: 50.

²⁶⁵ DUPKA, szerk. 1992: 52-53.

²⁶⁶ RIZO, I. 2003: 280.

²⁶⁷ Fiával kiadott közös kötet: Horváth László *Élet a halál árnyékában* és Horváth Simon: *Sötét ég alatt*. Intermix Kiadó, 2004.

„Mint virrasztó a hajnalhasadásra, / Úgy vágyok, várok a szabadulásra.”²⁶⁸ (Herszon, 1954.) Ő és sok ezer kárpátaljai fogoly csak az 1955-ben meghirdetett amnesztia idején szabadult.

Vadnay András²⁶⁹ (1923) beregszászi hivatalnok, levéltárost 1947 szeptemberében egy öt perces beszélgetésre vitte el a politikai rendőrség. Az öt percből nyolc év lett, mert a Kárpátaljai Területi Bíróság 54/10. § értelmében szovjetellenes propagandáért 1947. december 16-án nyolc évre ítélte el. Büntetésének letöltését Nyugat-Szibériában kezdte el és a Komi földön fejezte be. 1954 végén szabadult. Rehabilitálták. A lágerben megfogalmazott verses leveleit lánya, **Turányiné Vadnay Katalin** őrizte meg és 1989-ben adta át leközlésre²⁷⁰. Édesapja *Verses levél kislánynak* című írásában (1950) olvashatjuk az alábbiakat:

„És bűnöm volt még szokimondó igazságos érzetem, / A 'háromnapos munka' érthetetlen, nagyon fájó végzete. / Számon mertem kérni sok ezer testvérem s apám halálát, / Bírálni az istenített Sztálin embertelen hibáját.”²⁷¹

A személyesen átélt fogolyélet szomorú emlékeit, szenvedéstörténeteit utólag, már itthoni környezetben sokan írásos visszaemlékezésekben foglalták össze, mint **Mandrik Erzsébet**²⁷², **Mészáros Sándorné**²⁷³ és mások. Ennek ma már jelentős irodalma van Kárpátalján is. Megjegyzem, 1990 után nyílt lehetőség a szovjet lágerrek valós borzalmait bemutató naplók megjelentetésére.

A viski **Mandrik Erzsébetet** (1931) egy szovjet határőr tiszt által otthonában megerőszakolt parasztlányt 15 évesen tartóztatták le és fogták koncepciós perbe. Előzménye: 1944. február 6-án apja, **Mandrik József** gazdálkodó portájára betérő részeg szovjet határőrtiszt emberi mivoltából kivetkőzve megerőszakolta az akkor párnap híján 15 éves kislányt. A segélykiáltásokra berohanó édesapa, Mandrik József – látva a gyalázatos tettet – heves felindultságában pusztá kézzel végzett az egyenruhát viselő lilomtipróval. A következmény: az ügyből az NKVD politikai gyilkosságot kreált. A román határon keresztül Erdélybe menekült apa távollétében annak családtagjain álltak bosszút, így elsősorban **Mandrik Erzsébeten**, aki a bűncselekmény tényleges áldozata volt, az ukrán Btk. hírhedt 54-es és a Szovjetunió 58.§-a alapján, azaz államellenes cselekmény elkövetésének vádjával Huszton ítélte el a járái bíróság: 5 év fegyház, 5 kényszermunka, örökös száműzetés. A család házát, vagyonát elkobozták. Testvéreit: **Mandrik Józsefet**, **Mandrik Gyulát**, **Mandrik Sándort** szintén meghurcolták. Nagyanyját öt évre, nagyapját tíz évre ítélték el. Az utóbbi a munkácsi várbörtönben elmebeteg lett. Apját, **Mandrik Józsefet** távollétében szintén 25 évre ítélték. De perbe fogták és leültették két közeli szomszédját is, akik tudtak az ügyről.

²⁶⁸ HORVÁTH, 2004, 118.

²⁶⁹ RIZO, I. 2003: 236.

²⁷⁰ VADNAY ANDRÁS írásainak forráshelye: DUPKA, szerk., 1992.

²⁷¹ DUPKA, szerk., 1992: 46.

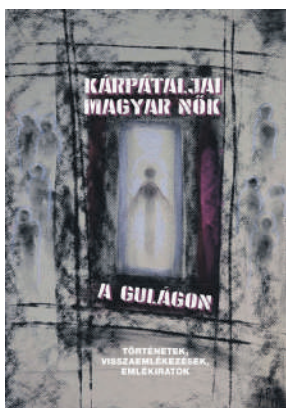
²⁷² MANDRIK, 1996: 104.

²⁷³ MÉSZÁROS, 2000.

A viski lány 1956-ban szabadult, 132 hónapot raboskodott egy olyan bűnért, amit soha nem követett el. A börtönben született fiúgyermekével engedték haza. Sokáig alkalmi munkákból élt. 1964-ben férjhez ment a mátyfalvi **Riskó Károlyhoz**, majd Beregszászban talált otthonra. Fia is megnősült, öt gyereke született. A családi tragédiáról, meghurcoltatásairól, lágeréveiről 50 év múltán tett vallomást kiadott emlékiratában, amely megrendítő olvasmány. Civilizált ember számára iszonyatos, elfogadhatatlan borzalmak naplója. 1997-ben jelent meg.²⁷⁴

2000-ben **Gortvay Erzsébet** irodalomtörténész, a MÉKK társelnöke és e sorok írójának támogatásával felterjesztették *Elnöki aranyéremre*, amit **Göncz Árpádtól**, a Magyar Köztársaság elnökétől meg is kapott. Csak ezt követően fogadta el kárpótlási kérelmét az Országos Kárrendezési és Kárpótlási Hivatal.

Gyakori szereplője volt a magyar rádió és televízió műsorainak. *A pokol bugyraiban*²⁷⁵ címmel a Dunatáj Alapítvány támogatásával **Komáromy-Poros László** rendező-operatőr dokumentumfilmet készített életútjáról. Visszaemlékezései különböző periodikákban jelentek meg. 2004 körül bekövetkezett haláláig Beregszászban élt családjakörében.

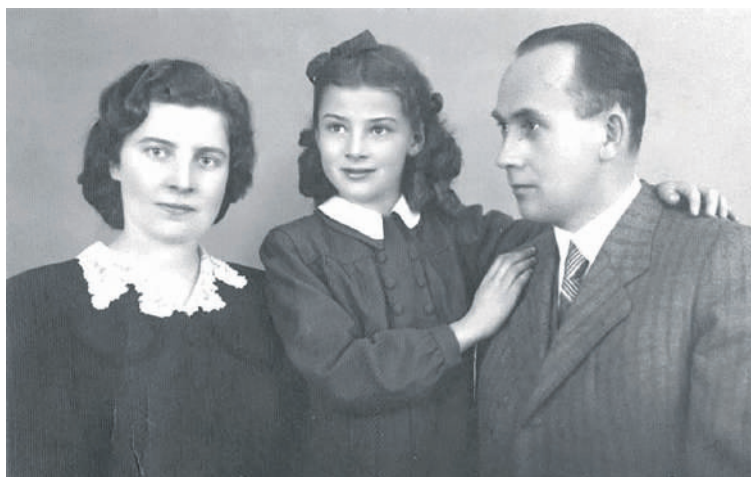
Könyvborítók

Forrás: Dupka György könyvtára

Mészáros Sándorné, Georgina (1909) ungvári tanítót 1947. december 15-én ítélték el, aki a korában elítélt **Mészáros Sándor** perecsenyi főerdész felesége. A meghurcolt **Murányi Miklós** görögkatolikus apostoli vikárius, püspöki irodaigazgató testvére. Ungváron tartóztatták le koholt vádak alapján. Azzal vádolták, hogy férjével együtt szovjet partizánokat juttatott a Horthy-korszakban csendőrkézzre.

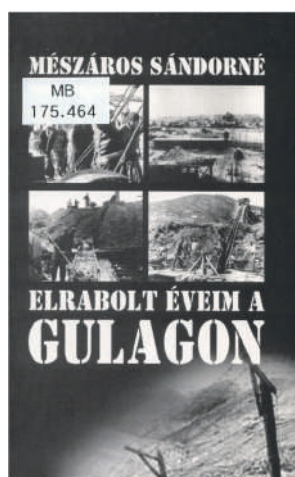
²⁷⁴ MANDRIK, 1997.

²⁷⁵ A napló második része, amely a család történetével foglalkozik, az is kiadásra került: MANDRIK, 1997.

Mészáros Sándorné családja körében

Forrás: <https://karpataljalap.net/2001/03/23/24-oraig-voltak-rajta-jegge-fagyott-ruhai>

Forrás: Dupka György könyvtára

Továbbá szovjethatalmat gyalázó kijelentéseket használt néptanítóként saját munkakörében. A Murmansk-környéki lágerekben húzott le kemény éveket. Egy ideig a szovjet kémelhárítás markáiba, majd a Gulágra került *Karig Sára* (Baja, 1914. 06. 13. – Budapest, 1999. 02. 02.) a későbbi József Attila-díjas magyar műfordító, költő politikai fogolytársa volt. Az 1956-os amnesztia idején sem jöhetett haza. Száműzetésben élt Ivano-Frankovszk közelében. Csak a 60-as években kerülhetett Ungvárra a lányát és fiát nevelő rokonaihoz. Azóta a fia Ungváron megbecsült orvosként vonult nyugdíjba, aztán Magyarországon telepedett le, édesanyja emlékeit ott is ápolja.

Mészáros Sándorné ifjú és öregkorori fotója

Forrás: <https://karpataljalap.net/2001/03/23/24-oraig-voltak-rajta-jegge-fagyott-ruhái>

1961-ben kérésére az ungvári ügyészség nemlegesítette elítélésének tényét, férjét (a lágerben elhunyt **Mészáros Sándor** erdészmérnök) és fivérét (**Murányi Miklós** görögkatolikus áldozópap, püspöki irodaigazgató) is rehabilitálták.

1990. július 2-án fogott hozzá visszaemlékezései megírásához. **Mészáros Sándorné** született **Murányi Georgina** magyarul megírt emlékiratát 1991. február 13-án fejezte be és a következő gondolatokkal zárta: „*A gulági élettel kapcsolatban keveset beszéltem arról, hogy mi segített nekem átvészelni a sztálini poklot. Meggyőződésem, hogy az Istenbe vetett hit és az ima mentett meg engem a biztos haláltól. Átéltve az 50 éve tartó özvegységet, egyedüli óhajom az, hogy sokat szenvedett, ártatlan gyermekeim valamiképpen kárpótolva legyenek a rájuk szakadt árvaságért*”²⁷⁶

Az eredeti szöveget az amerikai katolikusok kezdeményezésére 1998. április 20-án lefordították ukrán nyelvre²⁷⁷. Az 1999. augusztus 10-én ukránból orosz nyelvre átültetett kéziratot a New England Publishing Co. nyomda adta ki. Kéziratának részleteit angolul is terjesztették a nyugati világban.

Az általunk kiadott kézirat gondozója, **Gortvay Erzsébet** szerint „*Mészáros Sándorné emlékirata joggal reprezentálhatja a bukott kommunista rendszer bűnlajstromát. Ugyanakkor a maga önkritikus tárgyilagosságával példát mutat arra, hogyan lehet embernek maradni a legégbekiáltóbb embertelenségben.*”²⁷⁸

²⁷⁶ DUPKA szerk., 2017: 248.

²⁷⁷ Istorija moej zhizni. Dokumental'naja povest'. Oformljenije LJUBOVI LEVINOJ, Izdatelstvo Karpati Uzsgorod–Boston, 2000. (Ukránul, oroszul)

²⁷⁸ MÉSZÁROS, 2000: Fülszöveg. Lásd még: MÉSZÁROS SÁNDORNÉ: Elrabolt éveim a Gulágon, előszó: KÁTAINÉ SZILVAY Ingrid, egy büszke utód, Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2005.

Gortvay Erzsébet és e sorok írójának támogatásával Mészáros Sándornét felterjesztették elnöki aranyéremre, amit **Göncz Árpád** köztársasági elnöktől meg is kapott. Az egykori Gulág-rab 92 évesen jelen volt a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közossége (MÉKK) által szervezett munkácsi könyvbemutatón, ahol a kitüntetést is átvette **Szakács Zoltán**, a Magyar Köztársaság Ungvári Főkonzulátusának főkonzuljától.

2017-ben a fentebb említett naplókat sikerült egykötetben újra kiadni. A gyűjtemény szerkesztője **Csordás László** irodalomtörténész az Utószóban mindkét szerzőről a következőket írta: *„Bár egy kisebb régióról, Kárpátaljáról hurcolták el mindkét áldozatot, valószínűleg sohasem ismerték egymást. Valami viszont összekötötte őket: a közös sorshelyzet, a szenvedéstörténetek, lágertapasztalatok egy embertelen rendszerben. Elrabolt éveikért, szenvedéseikért semmi sem kárpótolhatta őket. Azok a tapasztalatok azonban, amiket átéltek és végül a 90-es években, már a rendszerváltás után papírra vetettek, nem szabad, hogy feledésbe merüljenek.”*²⁷⁹

²⁷⁹ DUPKA szerk., 2017: 248.

VI. FEJEZET

MERÉNYLETEK, LINCSELÉSEK, BÖRTÖNHALÁL

6.1. Moszkvából levezényelt merénylet

Romzsa Tódor (1911–1947) – a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspöke NKVD-merénylet áldozata lett. A „bezpeka” pribékjei 1947. október 27-én sikertelen merényletet követtek el Lavki község határában *Romzsa Tódor* görögkatolikus püspök ellen. A megghiúsult merénylet után 5 nappal a munkácsi kórházi ágyán, november 1-jén a főpásztort megmérgezték. Halálának híre megrendítette egész Kárpátalját.²⁸⁰

Romzsa Tódor püspök

Forrás: <https://1939.in.ua/memoirs/teodor-romzha-himnazyst-potim-jepyskop/>

²⁸⁰ Romzsa Tódor (1911–1947) püspököt 2001. június 27-én az Ukrajnába látogató II. János Pál pápa boldoggá avatta.

Romzsa Tódor püspök emlékkönyve

Forrás: Dupka György könyvtára

Pavel Szudoplatov NKVD-tábornok a halálos merénylet koordinátora

Forrás: <https://ru.wikipedia.org/wiki>

Eddig a leghitelesebb történelmi portrét **Puskás László**²⁸¹ atya rajzolta meg a mártír püspök életéről, hitvallásáról és vértanúhaláláról.²⁸² Azonban a püspök presszionálásáról és az ellene elkövetett merényletről még mindig újabb levéltári anyagok és visszaemlékezések kerülnek napvilágra.

²⁸¹ Puskás László (1941) a lembergi (Lviv) Művészeti Akadémián szerzett festőművészi diplomát 1965-ben. 1993-ban pappá szentelték, majd a munkácsi görögkatolikus egyházmegye papja, a Communio folyóirat ukrán szekciójának főszerkesztője.

²⁸² Romzsa Tódor püspök hitvallása és vértanúhalála. Készült PUSKÁS LÁSZLÓ atya boldoggá avatási életrajzi anyagai nyomán. Ukránról magyarra fordította és szerkesztette R. BULECZA ROZÁLIA. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2000.

Milyen méreggel és hogyan ölték meg? Ki volt a felbujtó és végrehajtó? Hogy miként szabadultak meg püspöktől, erről a szomorú tényről írt **Pavel Szudoplatov** írásos jelentést a Szovjetunió Kommunista Pártja XIII. kongresszusának: „Az SZKP KB politikai bizottsága tagjának, az Ukrájnai KP KB első titkárának, Nyikita Hruscsovnak az utasítására, az USZSZK Állambiztonsági Hivatala által kidolgozott és Hruscsov által jóváhagyott terv szerint Munkács városában megtörtént Romzsának, a görög katolikus egyház vezetőjének megsemmisítése, aki erőlyesen tiltakozott a görög katolikusok pravoszláv csatlakozása ellen”.²⁸³ **Pavel Szudoplatov**, az SZSZKSZ állambiztonsági hivatala 4. felderítési-diverziós vezetősége parancsnokának 1998-ban oroszul megjelent emlékiratában a gyilkosság megszervezésével részletesebben foglalkozik.²⁸⁴ Ebből idézünk: „Hruscsov Sztálinhoz fordult azzal a kérdéssel, hogy engedélyezze számára a teljes egyházi felsőbbség titkos likvidálását Ungváron”. Mint írja: „Sztálin egyetértett Hruscsov javaslatával, miszerint eljött az ideje a vatikáni terrorista fészek megsemmisítésének Ungváron.” A Tódor püspök ellen elkövetett gyilkos merénylet kitervelésében sokan vettek részt. A lista élén **Sztálin**, **Hruscsov** szovjet vezetők és **Abakumov**, **Szavcsenko**, **Szudoplatov**, **Majranovszkij** KGB-végrehajtók álltak. Őket a munkácsi járási milícia terrorista ellenes különítményének tagjai, a megye és a járási vezetőség illetékes szervei, a munkácsi kórház főorvosa, a beépített munkácsi szanitárka/ápolónő és mások követték.

A meggyilkolt Romzsa Tódor püspök a felravatalozott koporsóban

Forrás: <https://1939.in.ua/memoirs/teodor-romzha-himnazyst-potim-jepyskop/>

A hatalom félt a tiltakozók tömegtüntetésétől, ezért **Agafonov** egyházi megbízott **Chira Sándor** (1887-1983) kanonokot, arra akarta rávenni, hogy a püspököt másnap az éjszaka folyamán temessék el. A kanonok (egyben titkos püspök) ezt a javaslatot elvetette. A püspök temetésének napját 1947. november 4-ére 9–11 óra között tűzte ki.

²⁸³ Moszkovszkije Novosztji, 1992., VIII. 02., 31. sz., 10. p.

²⁸⁴ SZUDOPLATOV, 1998: 412-414.

A temetés napja Kárpátalja számára emlékezetes volt. A hatalom az Ungvár felé vezető közúton és vasúton leállított minden forgalmat, így akarták megakadályozni, hogy a hívek a távoli településekből eljussanak a temetésre. Ennek ellenére 30 ezren vesznek részt a főpásztor temetésén. Tódor püspököt az ungvári görögkatolikus székesegyház kriptájában helyezték örök nyugalomra.

A püspök meggyilkolása után a tettesek bűnbakot keresve, igyekeztek minden nyomot eltüntetni. A bűnbakot **Manajló Mária Teofilia**²⁸⁵ (Ungvár, 1920. március 28. – Ungvár, ?) O.S.B.M., a munkácsi kórház sebészeti osztályának a személyzetét felelős nővére személyében találták meg, aki szemtanúja volt Romzsa Tódor galád módon kitervelt meggyilkolásának. Mint a bűncselekmény koronatanúját, a tettesek igyekeztek őt izolálni. 1948. január 28-án letartóztatták szovjetellenes irodalom terjesztése vádjával. Kijevbe szállították, ahol 6 hónapon át próbálták „eredménytelenül” rábizonyítani, hogy részt vett Romzsa püspök meggyilkolásában. A Szovjetunió Állambiztonsági Minisztériuma Külön-bizottságának ítélete szerint, 1948. augusztus 21-én az USZSZK Büntető-törvénykönyve 20-54-1 „a” és 54. § 10. cikkely első része alapján elítélték 10 év munkatáborra, 5 év jogfosztásra, vagyonelkobzásra. Betegen került a Mordvin ASZSZK egyik lágerének kórházába. 1955-ben tért haza Ungvárra, mint nyugdíjas ápolónőt 1989 áprilisában rehabilitálták.

1995-től napirenden volt Tódor püspök boldoggá avatási eljárásának kezdeményezése az egyházmegyében. A dokumentációt 1997. október 7-én adták át az illetékes Kongregációnak Rómában. 2001. április 24-én a Vatikánban, a Szenttéavatási Kongregáció dekrétuma alapján Romzsa Tódort, a Munkácsi Egyházmegye görögkatolikus mártírpüspökét II. János Pál pápa boldoggá nyilvánította.²⁸⁶ A boldoggá avatási szertartásra a pápa ukrainai látogatása alkalmával került sor.

Az egykori Gulág-rab: Manajló Mária Teofilia nővér

Forrás: Együtt, 2023.4. sz. 66.

²⁸⁵ BENDÁSZ ISTVÁN – BENDÁSZ DÁNIEL, 1994:113-114.

²⁸⁶ Az ungvári székesegyház falán emléktábla őrzi a mártírpüspök emlékét. Az ungvári papi szeminárium Romzsa Tódor püspök nevét viseli. Az egykori tragédia színhelyén 1993-ban felállított emlékmű hirdeti az elmúlt rendszer kegyetlenségét. 2001.március 24-én Lakiteleken avatták fel Romzsa Tódor szobrát.

A boldog Romzsa püspök újratemetése Ungváron
 Forrás: SZEP-archívum

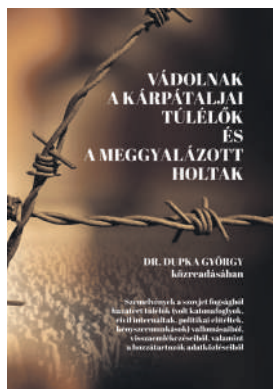
Romzsa Tódor maradványait, az ereklyéket 2003. június 26–28-án ünnepélyesen Ungváron, a Szent Kereszt székesegyház mellékoltárában helyezték el.

Az egykori tragédia színhelyén Lóka (Lavki) község határában 1993 novemberében emlékművet állítottak fel, s az ungvári székesegyház falán is tábla őrzi a mártír püspök emlékét. A felépült ungvári teológiai akadémia Romzsa Tódor püspök nevét vette fel.

6.2. Lincselések, kivégzések

1944 október végén Kárpátalján elcsitultak a harcok, megjelentek az új rend „önjelölt bajnokai”, a partizánok, milicisták és komisszárok, akik hozzáláttak az önbíráskodásokhoz. Ennek következtében helyben koncoltak fel becsületes magyar embereket, ezekről egészen a közelmúltig keveset tudtunk. Nyilvánosan senki sem emlegette őket.

A lincselések áldozatait csak hozzátartozóik szívében éltek. Hivatalosan okirat nem készült kivégzésükről, bírósági ítélet nélkül küldték őket a halálba. Ezeknek a névtelen áldozatoknak a sírjai sem ismertek, legfeljebb hozzátartozóik találgathatják, hol vannak elhantolva, melyik kárpátaljai folyó nyelte el tetemüket. Nevük nem volt rajta a háborús bűnösök jegyzékén. A levéltárak ilyen iratokat nem őriznek.

A lincselés, kivégzés áldozatainak emlékkönyvei

Forrás: Dupka György könyvtára

Az 1944 novemberében végrehajtott egyik retorzió háttéréről a hozzátartozók mertek levélben tanúságtételt tenni. „... Legyenek olyan szívesek felvilágosítást adni, kihez kell fordulnom a nagyapám és két nagybácsim, 1944 novemberében, meggyilkolásuk ügyében.

Sófalván (Danilove) laktak. Nagyapa a Sándorfalvi Sósútnak volt a felügyelője. Apáczy Károly 70 éves. Fia Apáczy Károly a falu jegyzője, akkor 50 év körüli a kisebbik fia Apáczy Dezső 38 éves volt. A falubeliek elhurcolták vasárnap este a községházára és hétfőn este ölték meg. Két hét múlva talált rájuk egy pásztorfiú a hegyalján. A gyilkosok közül még hárman élnek. Édesapám eltemette őket, de sírjukhoz csak három éve, hogy merünk járni. Szerettünk volna a Budapesten élő nagybácsimmal a sírokat csak körül cementelni, de akkor még a párttitkárságon is voltam — nem engedélyezték, mert azt mondták: „Ellenségek voltak — magyarok!”

Most szintén kértünk a falu vezetőitől csak egy kis cementet — ismét elutasítottak.

Nem akarunk semmi mást, csak hogy emberekhez méltó síremléket tehessünk..., hogy miért nem lehet egy egyszerű emlék, amikor a jón kívül semmi rosszat nem tetek, csak annyi volt a bűnük, hogy magyarok. „ (G.H.J.) Huszt. 1990.11.9.²⁸⁷

A megtorlás napjait a nagydobronyiak is átérték. Erről a szemtanú **Hidi András**, aki 1902-ben született, hozzánk küldött levelében így emlékezik: „Az orosz katonák 1944. október 26-án este 9 órakor jöttek be. Én a szélső házban laktam a falu végén, a testvérem szintén, velünk szemben. Másnap a testvérem fia 2 csikót vitt legelni az erdőhöz. Még nem ért oda, 2 partizán lovas, az egyik a testvérem fiát fejen lőtte, 2 nap múlva engedték eltemetni.”²⁸⁸

A munkácsi **Geczko Jenő** 1991. március 10-én kelt levelében közli, hogy nevetleni sógorát, **Kaliska Gyula** (1893) munkácsi királyi gimnázium tanítóját 1944 őszén tartóztatták le és ítélet nélkül, ismeretlen helyen kivégezték.²⁸⁹

²⁸⁷ DUPKA, szerk., 1993:114.

²⁸⁸ DUPKA, szerk., 1993:114.

²⁸⁹ DUPKA, szerk., 1993:114.

Az ugoccai Aklihegyen **Búcs István** lefogott gazdálkodót a szovjet katonák agyonlőtték. A Tiszabökényi **Fülöp György** (1926) a három napos munkára indított menetből megszökött, apja szénapadlásán lőtték agyon az NKVD tisztjei.

Sivadó János²⁹⁰ tornyospálcai görögkatolikus lelkész 1991. február 26-án címünkre eljuttatott leveléből tudtuk meg, hogy **dr. Ortutay Elemér** görögkatolikus teológiai tanár ugyanazon év február elején Benében tartózkodott, akinek egy 60 év körüli benei férfi (**Holozsi Károly**) elmondta, évek óta őriz egy könyvecskét, amit egy volt lelkiatya, **Galambos József** benei római katolikus plébános adott át neki azzal a kéréssel, hogy juttassa el azt a benei híd helyreállításán dolgozó, illetve egy iteni uradalmi istállóban tartott 75 magyar és 2 német hadifogoly hozzátartozóinak.

A könyvecske a Homok–Szürte–Gálóc–Csap–Sátoraljaújhely–Bajánháza–Nagykapos–Bodrog vonalon 1944. november 20. – december 2. között szovjet fogságba esett hadifoglyok adatait tartalmazta.

Az akkor 9 éves **Holozsi Károly** az örök pálinkával való megvesztegetése árán hordta ki a noteszlapokra írt adatokat. A tornyospálcai lelkész közölte azt is, hogy ezeket a hadifoglyokat 1945 februárjában Huszt irányába, ismeretlen helyre vitték. 1944 szilveszter éjszakáján közülük hárman szökni próbáltak, de elfogták őket, és „az orosz örök vasvillával halálra szurkálták” mind hármójukat; a helybeliek a közeli zsidó temetőben hantolták el őket. Holozsi, a 9 éves benei gyerek „lopott szenteltvízzel szentelte meg a három hősi halott sírhantját”. Később, felnőtt férfiként „összegyűjtött 5–6000 rubelt, hogy emlékművet állítson ezeknek a hadifoglyoknak. (...) Ortutay atyát kérte meg, hogy a könyvecskét juttassa el Magyarországra, és ezek az adatok hírközlés útján is jussanak el a hozzátartozókhoz.”

A brutálisan megölt 3 magyarországi hadifogoly, **Gösi György** (Mérges, 1917–1944), **Lipicki Pál** (Nagybánhegyes, 1918–1944), **Kövesi János** (Füzesgyarmat, 1914–1944) tiszteletére síremléket emeltek. 1991. november 3-án került sor a síremlék felavatására.

A nevetleni származású **Kaliska Gyulát** (1893–1944) a munkácsi királyi gimnázium tanítóját 1944 őszén tartóztatták le és ítélet nélkül, ismeretlen helyen kivégezték. A vád: „*Ellenség volt – magyar!*”

Az ungvári **Kükemezey Józsefet** (1907–1944) az NKVD tisztjei 1944. november 18-án az ungvári római katolikus templom udvaráról hurcolták el, és az NKVD-székház pincéjében bírósági ítélet nélkül kivégezték. Hóhéra **Kuruc Maruszja** partizán, börtönőr volt. A sírásó *Bandura testvérek* visszaemlékezése szerint éjszaka, jeltelen sírban hantolták el az ungvári Kapos utcai temetőben. Bűnül szovjetellenes tevékenységet róttak fel, mivel a Magyar Élet Pártjának tagja, a szervezet Ung

²⁹⁰ SZEP-archívum, Sivadó János levele, 1991. február 26. A levél melléklete 75 hadifogoly adatait tartalmazza: név, születési hely és idő, lakhely, fogságba esés helye és időpontja, hozzátartozók. Lásd még: Halottaink 1944-1959.<https://mek.oszk.hu/13900/13956/13956.pdf> [Letöltés: 2023.11.10.]

vármegyei és Ungvár tejhatalmú város központi titkára volt. Civilben kereskedő volt, becsületes, segítő partnerként tisztelték a városban.²⁹¹

Legeza Pétert (1912–1946), a felsőkalocsai (Negrovec) görögkatolikus parókust 1946. november 24-én, egy hideg téli éjszakán haldokló beteg szentséggel való ellátására hívták. Elment, de soha nem tért vissza, a sziklás folyó partján találtak rá másnap. A hívek nagyszámú részvételével temették el Felsőkalocsán.

Orosz Péter Pál (1917–1953) bilkei görögkatolikus parókust, a titokban felszentelt püspököt 1949-ben hivatásától eltiltották, de titokban tovább gyakorolta hivatását. 1953 elején a KGB ungvári nyomozói letartóztatták, kihallgatták, aztán Sztálin halála után szabadon bocsátották. Néhány hét múltán az Ilosvai járásban újra kezdeményezték „élve vagy halva” elfogatását.

1953. augusztus 23-án Magyarokmját környékén felismerték és a szolgálatos rendőr letartóztatta. Augusztus 27-én gyalog indították útnak, de Alsókaraszló közelében egy útmenti keresztnél a halálosan kimerült 36 éves atya letérdelt, hogy imádkozzon és nem törődött a **Pósik László** nevű rendőr fenyegetődzésével, aki három méter távolságból lelőtte. Holttestét az ilosvai halottasházba szállították, majd a hívek kizárásával Kamjanka-Buzka melletti mezőn titokban eltemették, azonban sírjának helye hamarosan ismertté vált, ezért hamarosan testét exhumálták, s a helyi rendőrfőnök garázsának padlója alá ásták el. Gyilkosa büntetlen maradt, mivel ügyét 39 év után elévültnek nyilvánították.²⁹²

A pappá szentel Orosz Péter Pál (1942)

Forrás: https://www.biri.hu/files/2023/OROSZ_PETER_PAL.pdf

Közel 40 éves hallgatás után, 1992. július 28-án találták meg a testét, és augusztus 28-án temették el Bilkén. A hálás hívek egy kis kápolnát építettek a templom mellé, ahol annak idején szolgált a mártír pap. A kápolnában, az ikonosztáz alatt, az oltáron üveg alatt helyezték el Péter püspök földi maradványait.²⁹³

²⁹¹ Adatközlő a fia, Kükemezey Árpád: SZEP-archívum, Kükemezey Árpád adatközlése, Ungvár, 2007. május 11.

²⁹² PUSKÁS, 2010.

²⁹³ Fodorné Orosz Erzsébet: Isten embere. A titokban püspökké szentelt Orosz Péter atya emlékére. http://hromada.hu/2013/nom_122/vallas/szentember.html [Letöltés: 2023.05.10.]

Orosz Péter Pál emléktáblája

a Szent Mihály főangyal görögkatolikus templom főbejárata mellett

Fotó: Dr. Gyiránné Tóth Marianna

Forrás: https://www.biri.hu/files/2023/OROSZ_PETER_PAL.pdf

Orosz Péter Pál szülőfalujában márványtáblát avattak a mártír püspök emlékére.

2003-ban **Sasik Milánnak**, a munkácsi görögkatolikus egyházmegye püspökének kezdeményezésére, elkezdődött Orosz Péter Pál mártír püspök boldoggá avatásának eljárása.

2025. szeptember 27-én Bilkén ünnepélyes szertartás keretében avatták boldoggá Orosz Péter Pál atyát, akit 1953-ban, a sztálini egyházüldözés idején gyilkoltak meg. Így ő lett az első boldoggá avatott pap Kárpátalján. A boldoggá avatási szent liturgiát **Grzegorz Ryś** bíboros, łodzi érsek, XIV. Leó pápa megbízottja vezette, aki ünnepélyesen kihirdette a Szentszék döntését: Orosz Péter Pál pap, Krisztus hűségese szolgálja a boldogok sorába emeltetett. Ettől kezdve minden évben augusztus 27-én – vértanúságának évfordulóján – liturgikus ünnepel emlékezhetnek rá a hívek.

6.3. Letartóztatás idején, kihallgatás közben haltak meg

Fentebb már említettük, hogy az ungvári **Földesi Gyulát** (1875–1947?) a Magyar Országgyűlés 71 éves képviselőjét az NKVD Sztarij Szambor (ma Szambir) börtönébe vitték, kihallgatás közben itt halt meg.²⁹⁴

²⁹⁴ Forrás: SZEP-archívum, Kovács Zoltánné Sereghy Judit 2005. április 4-én Ausztráliából küldött levelében jelezte, hogy a nagyapját tiszteli Földesi Gyulában, és kevés információt tudnak haláláról.

Földesi Gyula

Forrás: Magyar politikai és közigazgatási compass (1919-1939)

Szerk.: Madarász Elemér. Bp., 1938.

A batári születésű **Kövér Sándor** (1900), ruszin, középfokú végzettség, pártonkívüli ungvári lakost, a „Peremoga” artel könyvelőjét szovjetellenes tevékenység vádjával letartóztatták, 1949. március 28-án vizsgálati fogságban meghalt.²⁹⁵

Az ukronofil mozgalom kimagasló alakja **dr. Volosin Ágoston/Avgusztin Ivanovics Volosin** (1874–1946), a görögkatolikus teológiai tanár 1938–1939-ben az Autonóm Kárpátalja miniszterelnöke volt. 1939. március 15-én pár óráig Karpatszka Ukraina államelnöke. Prágába emigrált, ahol az ukrán szabadegyetemen oktatott. 1945 májusában a szovjet SZMERS letartóztatta és Moszkvába hurcolta. A moszkvai (Lefortovo, Lubjanka, Butirka) börtönben kihallgatás közben halt meg 1946. július 19-én. Végő nyugvóhelye ismeretlen.²⁹⁶

Avgusztin Volosin letartóztatása előtt

Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Avgusztin_Ivanovics_Volosin

²⁹⁵ RIZO, I. 2003: 364.

²⁹⁶ RIZO, I. 2003: 237.

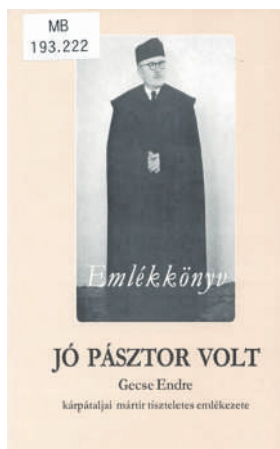
Karbovanec Mihály ungvári értelmiségi, az 1946-ban alakult Ragyanszka Skola Tankönyvkiadó első igazgatója és **Mikita Sándor**, Ungvár egyik volt előljárója az NKVD zaklatása, letartóztatása elől önkéntes halálba menekült.

Gecse Endre (1907–1959) – gálócsi, majd huszti református lelkész. '56-os izgatásért 1958. december 2-án tartóztatták le Huszton, de csak az ungvári börtönig jutott el. 1959. január 7-én vallatás közben az 52 éves tiszteletest agyonverték a KGB pincéjében. Többek között azzal vádolták, hogy szovjetellenes tartalmú könyveket adott át a Gálócsi Politizáló Csoportnak (**Pasztellák István, Perduk Tibor, Molnár László** diákoknak). Özvegyének címünkre küldött leveléből idézünk: „*Gálóc után Huszton 1958. december 2-ig működött, mint lelkész. Innen az állami hatóságok koholt vádak alapján elvitték. Akkor láttam utoljára élve hűséges hitvesemet. 1959. jan. 7-én láttam viszont holtan. Elvittek a temetőbe a hatósági emberek, de lelkészt nem engedtek hívni. Őt, aki számtalan ember felett mondott beszédet és imát, ima nélkül hantolták el. Meghalt egy igaz magyar és isten igéjének hűséges hirdetője. Itt maradtam egyedül, keserűséggel a szívemben. A háromszori házkutatás, és ami utána következett, úgy megviselt, hogy idegösszeomlást kaptam...*”²⁹⁷.

A gálóczi református templomban elhelyezett emléktábla **Gecse Endre** emlékére

Forrás: <https://karpataljalap.net/2020/05/17>

Gecse Endre emlékkönyve

Forrás: Dupka György könyvtára

²⁹⁷ SZEP-archívum, Gecse Endréné adatközlő levele, K. Vojkovec (Szlovákia), 1992. június 16.

Gecse Endre sírhelye Gállocsban

Fotó: Fuchs Andrea

Gecse Endre hamvait 1992. október 24-én az ungvári Kapos utcai temetőből szülőfalujába, Gállocsba vitték, és ott helyezték örök nyugalomra. Lelkipásztori tevékenységének emlékét a huszti majd a gállocsi templom falán feliratos fekete gránittáblán örökítették meg. 2006. október 23-án a községháza falán emléktáblát helyeztek el a gállocsi politizáló csoport tagjai és a mártír lelkész tiszteletére, azóta a tiszteletes sírhelye és az emléktábla az 1956-os eseményekre való megemlékezések színtere.²⁹⁸

²⁹⁸ GORTVAY, szerk., 2003.

VII. FEJEZET

KULÁKTALANÍTÁS, KULÁK-LISTÁK, KULÁK-PEREK

Az erőszakos intézkedés az 1944–1945-ös agrárreform révén földhöz jutott lakosságot sújtotta. A gazdag földműveseket osztályellenségnek nyilvánították. **Ivan Turjanica**, a kárpátaljai megyei végrehajtó bizottság elnöke az 1946. július 27-én az ukrán minisztertanácsnak küldött beszámolójában, többek közt megerősíti, hogy Kárpátalján 2134 embert vettek fel a „kuláklistára”, akik valamennyien 10 hektártól több földterülettel rendelkeznek.²⁹⁹

A Nagyszőlősi járásban is volt áldozata az erőszakos kolhozosítással kapcsolatos koncepciós pereknek. **Özv. Aranyos Andrásné** címünkre küldött leveléből tudjuk, hogy férjét, **Aranyos Andrást** (1898) Mátyfalván kuláknak minősítették, vagyonától megfosztották, majd: „valamiféle ítélet alapján elvitték 1949. május 6-án Donbászra, táborból járt a munkára, majd 1951 májusában érkezett haza leromlott állapotban, és 3 hónap elteltével meghalt. A földjeinket elvették és Tiszaújlakon a fafeldolgozó gyárban kaptam munkát. (...) Családunk nem volt és így én nyugdíjazásom után hazamentem testvéreimhez Visk községbe.”³⁰⁰

Számos földművest ítélték el a kolhozellenesség vádjával, ahogy **K. I. feketeardói** gazda leveléből is kitűnik: „1946-ban, 1947-ben már kuláklistán szerepeltem. Pár év múlva pedig, noha mindenemet, amim volt, beadtam a közösbe, még egy kecském sem maradt, kuláklágerbe vittek. Sztálinhalála után szabadultam csak ki onnét.”³⁰¹

A beregsomi **Barkaszi Bálintnak** (1900), a községi tanács elnökének az volt a vétké, hogy 1946-ban 2 mázsa búzát nem szolgáltatott be a járásnak, ezért a járási párttitkár eljárást indított ellene, kirúgták a pártból. A GULÁG-lágerben elhunyt. Törvénytelen volt az ítélet. A 90-es években rehabilitálták.³⁰²

Mások mellett **Bökényi Bálint** técsői gazdálkodót kulákká nyilvánították és 1952. március 11-én a Kárpátaljai Területi Bíróság 10 évre ítélte, vagyonát elkobozták, családját az utcára tették. A tíz évi letöltésétől Sztálin halála mentette meg, 1953. április 15-én amnesztiában részesült és hazajött, de vagyonát, házát nem kapta vissza. A rendszerváltás után lánya, **Kékesi Katalin, szül. Bökényi Katalin** pert

²⁹⁹ Lásd az adatok eredeti forráshelye: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, KTAL, fond. p. 1. 143. ügyirat, 27. lap.

³⁰⁰ SZEP-archívum, özv. Aranyos Andrásné adatközlő levele, Visk, 1991. február 20.

³⁰¹ SZEP-archívum, K. L. túlélő levele, 1992. február 30.

³⁰² DUPKA, 1999: 15.

indított a ház visszaszerzése érdekében, amit 1992-ben megnyert, de az ítélet nem volt jogerős, a bírósági per még évekig folytatódott.³⁰³

A nagydobronyi **Hidi Józsefet** (1908) 1948-ban tartóztatták le. Ő is kulák listára, majd a GULÁG-lágerbe került. Szovjet- és kolhoz ellenes propagandában való aktív részvételért ítélték el az Aklihegyre való **Kékes Jánost** (1905). A tiszabökényi **Szverenyák Péter** (1915) járási készletező 1949. október 22-én 10 évet kapott, amit le is ült.

1946–1950 között az NKVD más szervezetek közreműködésével több, mint 10 000 magyart részesített megtorlásban, ezek főleg falusi földművesek voltak, akik nem akartak a kolhozba belépni, illetve a kolhozrendszer áldozatai lettek.

A *Rehabilitált történelem* c. Kárpátaljára vonatkozó adattárból 175 (köztük 11 nő) olyan magyar személy adatát gyűjtöttem ki, akik 2 évtől 25 évig terjedő szabadságvesztésre ítélték.

Az elítéltek száma járások szerint

Járások	Kolhoztag	Szovhoztag	Kulák-gazdálkodó	Összesen
Beregszászi	16	11	51	78
Munkácsi	15	3	17	35
Nagyszőlősi	19	3	18	40
Ungvári	8	–	13	21
Összesen:	58	18	100	175

7.1. A hatalom nem tűrt ellenállást

Az emlékeit a „malenkij robotról” megíró benei **Horváth Lászlót** (1926) édesapjával, **Horváth Simonnal** (1899) együtt hurcolták el a szolvyai gyűjtőlágerbe. Édesapját 1945 januárjában a negyvenöt éven felüliekkel hazaengedték. Mint emlékiratában írja: „... itthon tovább gazdálkodott a saját birtokán. Amikor egyre erőszakosabban kezdték szervezni a kolhozot, sokan édesapámat nézték, mondván: ha ő belép, akkor ők is. Édesapám konokul kivárt évekig. A hatalom azonban nem tűrt ellenállást: 1949 áprilisában letartóztatták, 25 év száműzésre, 10 év jogvesztésre és teljes vagyonelkobzásra ítélték. A kiszabott büntetés egy részét Herszonban és Krivoj Rog környékén töltötte le. Sztálin halála után szabadult, 6 évi és 4 hónapi szenvedés után, betegen került haza. Hazatérése után továbbra is a nép ellenségének tekintették, s eszerint bántak vele: a kolhozban kapott munkát, de a legrosszabb gebéket, fogatot bízta rá, a legnehezebb munkára irányították. Munkáját mindenütt már-már emberfeletti óriási türelemmel végezte, miközben bátran – szinte kihívóan – nézett egykori júdásai, a megszálló hatalom túlbuzgó kiszolgálóinak szemébe. Rendületlenül hitte és fennhangon vallotta: az embertelen rendszer előbb-utóbb magától összedől.

³⁰³ SZEP-archívum, Kékesi Katalin, szül. Bökényi Katalin adatközlő levele, 1992. október 23.

*A jövőbe látott volna? neki lett igaza. Sajnos, a szovjethatalom összeomlását nem érthette meg, 73 éveskorában belehalt a lágerben szerzett betegségeibe.*³⁰⁴

Fia, **Horváth László** emlékirata kíséretében közreadta azokat a lágerverseket, verses leveleket³⁰⁵ is, amit édesapja a lágerben, gyűrött iskolás füzetekbe írt, ceruzával, amelyek szintén kordokumentumok. Bárki beleélheti magát az írások szerzőjének kilátástalanul sötét helyzetébe, megkeseredett lelkivilágába, istenben hívő magyar paraszti lelkiületébe: a reményt soha el nem veszítő, a kegyetlen rabságban is naponta szeretteiért aggódó családfő alakja bontakozik ki belőle. Krivoj Rogban 1951. január 2-án írta a következő sorokat: „Tündöklő szent fény, arany szabadság, / Tőled szépülne a zordon világ. / Rabságomban téged áhítalak, / Fényedre vágyva sötét ég alatt.”

7.2. A magántulajdon felszámolása, kolhozosítás

Azok a kolhoztagok, akik a magyarlakta településeken a kolhoz ellen nyíltan fejtettek ki propagandát, azokkal kegyetlenül leszámoltak, szovjetellenesség vádjával Gulág-rabságra ítélték.

Az 1948–1960-ban a kolhoztagok esetében meghozott ítéletek mértéke, száma, mennyisége évi bontásban

Év	2 évi ítéletek száma	3 évi ítéletek száma	5 évi ítéletek száma	6 évi ítéletek száma	7 évi ítéletek száma	8 évi ítéletek száma	10 évi ítéletek száma	25 évi ítéletek száma	Összesen a kiszabott ítéletek száma
1948						1	2		3
1949							1	5	6
1950							6	11	17
1951						1	3	6	10
1952							8	3	11
1953							3	4	7
1954			3	1		1	2		7
1955			3	6	8		10		27
1956						1	1		2
1957		1							1
1958			1						1
1959									
1960	1								1
	1 (1 év)	1 (6 év)	7 (35 év)	7 (42 év)	8 (56 év)	4 (32 év)	37 (370 év)	29 (725 év)	87

A Kárpátaljai Területi Bíróság kollégiuma szigorúan elítélte a kolhozellenes agitációval megvádolt személyeket. Például 1949–1953-ban 29 kolhoztagot egyen-

³⁰⁴ HORVÁTH L., 2004: 105-106.

³⁰⁵ HORVÁTH S., 2004: 103-148.

ként 25 évi kényszermunkatáborban letöltendő szabadságvesztésre elítélt. Továbbá 37 személy 10 évet kapott. A gyengefizikumú, beteges emberek már a büntetésük letöltése alatt végelgyengülésben, járványos betegségben hunytak el. Sztálin halála után az USZSZK Legfelsőbb Bíróságának Elnöksége felülbírált a korábbi súlyos ítéleteket, számos esetben a 25 évet tíz évre, a 10 évet pedig 5 évre mérsékelte. Azonban sokan ezt már nem élték meg.

25 évre elítélt kolhoztagok

BALOGH Teréz (1913), Verbőc. 1955-ben a 25 évet 6 évre mérsékeltek.
BARA Sándor (1904), Kajdano/Kajdanovo, 1953-ban elítélték.
BARTA János (1916), Mezővári, a 25 évet 1955-ben 7 évre mérsékeltek.
CZIPF György (1907), Pósháza, a 25 évet 1955-ben 7 évre mérsékeltek.
DUPKA István (1915), Tiszabökény, a 25 évet 1954-ben 10 évre mérsékeltek.
ERDÉLYI József (1901), Tiszabökény, a 25 évet 1954-ben 10 évre mérsékeltek.
GÁL Lajos (1922), Tekeháza, a 25 évet 1955-ben 10 évre mérsékeltek.
GÉRUS Pál (1896), Tekeháza, a 25 évet 1955. 10 évre mérsékeltek.
HAJLA Lajos (1919), Mezővári a 25 évet 1955-ben 10 évre mérsékeltek.
HECZEL Bálint (1909), Visk, a 25 évet 1955-ben 7 évre enyhítették.
HORVÁTH Simon (1899), Bene. Amnesztiával szabadult.
HUSZTI György (1908), Tiszabökény. Amnesztiával szabadult.
TROSKI István (1904), Kincses. A 25 évet 1954-ben 10 évre mérsékeltek.
KACSO Béla (1914), Gát 25 évet 1955-ben 10 évre mérsékeltek.
KAPA István (1909), Tiszabökény. Amnesztiával szabadult.
KISS Áron (1904.), Mezővári, a 25 évet 1955-ben 7 évre mérsékeltek.
KISS Károly (1899), Németkucsova, a 25 évet 1955-ben 10 évre mérsékeltek.
KOZMA János (1904), Beregrákos, a 25 évet 1955-ben 10 évre mérsékeltek.
NAGY Elemér (1909), Feketepatak, a 25 évet 1955-ben 7 évre mérsékeltek.
NAGY József (1909), Feketepatak, a 25 évet 1955-ben 7 évre mérsékeltek.
NAGY Sándor (1907), Feketepatak. Amnesztiával szabadult.
OROSZ Béla (1919), Salánk, a 25 évet 1956-ban 10 évre mérsékeltek.
PÁL Zoltán (1915), Szőlősgyula, a 25 évet 1955-ben 10 évre mérsékeltek.
PFEIFER János (1923), Alsóschönborn, a 25 évet 1955-ben 6 évre mérsékeltek.
PUSKÁS Zsigmond (1903), Nagyberg, a 25 évet 1955-ben 10 évre mérsékeltek.
SZIJÁRTÓ Imre (1904), Nagygejőc, a 25 évet 1954-ben 8 évre mérsékeltek.
TOLDY Gábor (1908), Tiszabökény, a 25 évet 1954-ben 10 évre mérsékeltek.
VÍGH Irén (1906), Gát, a 25 évet 1955-ben 10 évre mérsékeltek.

25 évre elítélt szovhozmunkások

BÁLINT András (1905), Nagyberg. Amnesztiával szabadult.
BÉKEFI Ferenc (1912), Fancsika, a 25 évet 1956-ban 10 évre mérsékeltek.
FÁBIÁN Rozália (1901), Tiszaújlak, a 25 évet 1955-ben 10 évre mérsékeltek.
DEME Sándor (1911), Beregszász. Amnesztiával szabadult.

JAKAB Jenő (1902), Tiszaújlak, a 25 évet 1955-ben 10 évre mérsékeltek.
JUNGVIRT János (1912), Munkács, a 25 évet 1955-ben 10 évre mérsékeltek.
KAJLA Ferenc (1908), Csupolc. Amnesztiával szabadult.
KÖDÖBÖCZ András (1894), Csonkapapi. Amnesztiával szabadult.
MEDVIGY József (1895), Jánosi. Amnesztiával szabadult.
PRÓFUSZPéter (1920), Bene, a 25 évet 1955-ben 10 évre mérsékeltek.
SZÁNTÓ Lajos (1919), Beregszász. Amnesztiával szabadult)
TOMPA János (1893), Nagybégány, a 25 évet 1955-ben 10 évre mérsékeltek.

10 évre elítélt kolhoztagok, szovhoz munkások

ANTALÓCI Ágnes (1908), Antalóc lakosát.
BADÓ Gábor (1891), Tiszaásvány lakosát.
BAK Rozália (1909), Gát lakosát.
BALOG Miklós (1909), Mezőkaszony lakosát.
BARANYI (1899), Kisharangláb lakosát.
BARTHA András (1895), Szernye lakosát.
BORBÉLY András (1914), Forgolány lakosát.
FÜZESI Béla (1897), Nagybereg lakosát.
FÜZESI Béla (1906), Nagybereg lakosát.
GÉCZI Sándor (1914), Borzsova lakosát.
GLEZA András (1894), Nagybégány lakosát.
HUSZTI Miklós (1917), Tiszabökény lakosát.
ILLÉS István (1901), Tiszabökény lakosát.
KACSO Eszter (1901), Gát lakosát.
KÉKESI (1906) Técső lakosát.
KOZMA Béla (1921), Kisbégány lakosát.
SIMON Sándor (1902), Szernye lakosát.
SPIRA Herman (1915), Nagyszőlős lakosát.
SZATMÁRI Sándor (1884), Halábor lakosát.
SZÚCS József (1913), Mezőgecse lakosát.
SZVERENYÁK Péter (1915), Tiszabökény lakosát.
TAMÁSI Ferenc (1917), Csongor lakosát.
TAR József (1883), Szernye lakosát.
TATÁR Menyhért (1911), Tiszabökény lakosát.
TÓTH János (1908), Ördarma lakosát.
TÓTH József (1899), Nagygejőc lakosát.
VÍGH Ignác (1906), Gát lakosát.

8 évre ítélték:

BAKAJSZA József (1905), Gállocs,
FAZEKAS János (1900), Mezővári és
MÉSZÁR Béla (1928), Beregrákos lakosát.

5 évre ítélték:

BAK Ferenc (1919), Tiszaágtelek lakosát.

3 évre ítélték:

HADAR Tibor (1922), Eszenyi lakost.

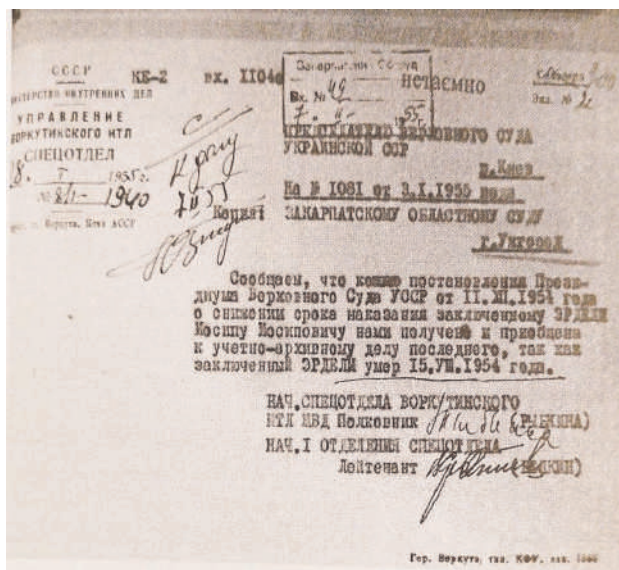
Bakajsz József-emléktábla avatása Gálócban

Forrás: <https://karpatalja.ma/>

2014. szeptember 28-án emléktáblát avattak Gálócban **Bakajsz József** (1905) politikai elítéltné, aki 1944-ben helyi bírónak volt, egyetlen magyar férfit sem engedett elhurcolni a helységről a sztálini rezsim által fenntartott lágerbe. A későbbiekben szovjetellenesség vádjával 8 évre elítélték. Odahalt az egyik Gulág-lágerben.

Tiszaökönyben például a politikai vezetés az ellenálló, kolhozellenes gazdákkal kegyetlenül leszámolt. 1949–1953 között **Dupka Istvánt** (1915), **Erdélyi Józsefet** (1901–1955), **Huszt Györgyöt** (1908), **Huszt Miklóst** (1917), **Kap Istvánt** (1909), **Kapinc Jenőt** (1921), **Toldi Gábort** (1893) szovjetellenes agitációért 10-től 25 évig terjedő szabadságvesztésre ítélték. A szibériai lágerbe raboskodtak³⁰⁶. **Erdélyi József** ügyében az USZSZK Legfelsőbb Bíróságának Elnöksége felülbírálván a korábbi ítéletet 1954. december 12-én a 25 évet 10 évi szabadságvesztésre mérsékelte. Az erről szóló értesítésnek már aligha örülhetett. 1955. augusztus 15-én gyógyíthatatlan kórban elhunyt a lágerben.

³⁰⁶ DUPKA, ZÉKÁNY, 2022:73.

Erdélyi József (1901) magyar, Tiszabökény, 1949-ben ítélték el 25 évre, 1954-ben 10 évre mérsékelték. Szabadulására nem került sor, a vorkutai kényszermunkatáborban 1954. augusztus 15-én hunyt el.
 Forrás: Korszun, 2014.714.

Egyik Gulág-tábor temetőjében nyugszik. 1991-ben rehabilitálták.³⁰⁷ A többiek 1955-ben amnesztiával szabadultak, 1991–92-ben őket is rehabilitálták.

A tiszabökényi Gulág-rabok emléktáblája az Árpád-bázi Szent Erzsébet templom falán
 Fotó: Fuchs Andrea

³⁰⁷ RIZO, I. 2003: 330.

Megnyomorították azoknak az életét is, akiket a kolhozokba kényszerítettek. A tegnapi gazdálkodókból uniformizált kolhozista, kolhoztag/técsztag (kolhoz, szovhoz, termelőszövetkezet, állami gazdaság) néven új szociálisréteg jött létre. A településeket és a hozzátartozó földeket a szovjet mintára megszervezett, kizárólagosan állami tulajdonú kolhoz-szovhoz rendszer és mezőgazdasági termelés uralta, amely hosszú távon bukásra volt ítélve.

7.3. Kolhozellenes lázadások és leszámolások

Kárpátalján bevezetett szovjet típusú kollektivizálás sztálini verziója egyértelműen a földművesek magántulajdonának felszámolása volt. A magántulajdonra épülő polgári társadalom szétverésének folyamatát nyomon követhetjük a 2014-ben ukrán nyelven nyilvánosságra került 495 levéltári irat és dokumentumot tartalmazó gyűjtemény alapján, amely egyben az embertelen, totalitárius szovjet diktatúráról is hiteles képet tár elénk. A 800 oldalas, archív iratok, felvételekkel illusztrált vaskos kiadvány a Kárpáti Kiadó gondozásában 2014-ben Ungváron jelent meg **Olekszij Korszun** összeállításában, az általa vezetett 13 tagú szerkesztőbizottságnak a jelen sorok írója is tagja volt.³⁰⁸

A Belső-Ukrajnára jellemző tömeges kolhozellenes felkelés, lázadás Kárpátaljára nem volt jellemző, azonban néhány magyar, ruszin/ukrán és román lakta településen a kollektivizálást elutasító csoportos és egyéni megmozdulásról olvashatunk a fentebb említett dokumentumgyűjteményben.

Kollektivizálás Kárpátalján: erőszakos politikai és adminisztratív nyomásgyakorlás a földművesekre, 1944–1955 című levéltári gyűjtemény borítója

Forrás: Dupka György könyvtára

³⁰⁸ A továbbiakban KORSZUN, szerk., 2014.

A kárpátaljai magyar, román, ruszin földtulajdonosok számára is a „világ végét” jelentette a magántulajdon felszámolása. Nem csoda, hogy egyes településeken kolhoz-ellenes felkelésekre került sor. Levéltári anyagokkal igazolható, hogy a kárpátaljai megyei pártbizottság, utasítására az NKVD kárpátaljai vezetői a belügyi szervekkel közreműködve könyörtelenül és brutálisan elnyomták a helyi megmozdulásokat.

Az eddigi levéltári kutatások szerint 1947 közepétől 1951 decemberéig a szovjet párt állam nevében az NKVD-KGB-MVD kárpátaljai nyomozó osztályai 896 nyomozati anyagot tartalmazó dossziét állítottak össze a kolhozellenes csoportosulásokról, személyekről az úgynevezett „helyi szovjet partizánok” közreműködésével, akik a letartóztatásokban, a keresett személyek felkutatásában vállaltak kulcsszerpet. Ezek alapján a Kárpátaljai Területi Bíróság és a haditörvényszék, a „Trojka” könyörtelen vérbírói – az ügyészség felterjesztésében – 983 főt koncepcióos perben ártatlanul ítélték el, egyenként 6 hónaptól 25 évig terjedő szabadságvesztésre, GULÁG-kényszerszolgálatra a hírhedt USZSZK BTK 58, 58-1, 58-2 számú úgynevezett „kulák” paragrafusok alapján. A kolhozellenesség egyet jelentett a szovjetellenességgel. A kihallgatótisztek testi fenyegetést, kínzást is alkalmazva, a letartóztatott áldozatra rá tudták bizonyítani a mondvacsínált „politikai banditizmus”, a „burzsoá nacionalizmus”, a „párt és a nép ellensége” stb. vádakat.

Az alábbiakban több mint 190 elítélt gazdálkodó, földműves és kulák adattárát közöljük, akiknek a nagy többsége kétszer is megjárta Sztálin GUPVI és GULÁG lágereit, azonban közülük másodjára számosan a távoli Szibériában lelték halálukat.

ANDOR János (1905), magyar, Gut, 1948-ban elítélték 10 évre.

ÁDÁM András (1905) magyar, Salánk, elítélték 25 évre.

ANTAL Pál (1895) magyar, Rafajnaújfalu, 1949-ben elítélték 10 évre.

ARANYOS Andrást (1898) Mátyfalva, a kulák üldözés áldozata.

BABJÁK István Vorkuta 7-es kényszerszolgálatában sányalódott.

BABJÁK János (1909) magyar, Makkosjánosi, 1948-ban elítélték 10 évre.

BABJÁK János J. (1898) magyar, Makkosjánosi, 1948-ban elítélték 5 évre.

BACSI József (1915) magyar, Visk, 1946-ban elítélték 5 évre.

BAKI Sándor kárpátaljai magyar, az intai kényszerszolgálatában sányalódott.

BALLA Géza (1912) magyar, Beregrákos, 1947-ben elítélték 5 évre.

BALLA Imre (1903) magyar, Dercen, 1947-ben elítélték 8 évre.

BALLA Pál (1913) magyar, Dercen, 1947-ben elítélték 5 évre.

BALOG Kálmán (1877) magyar, Eszeny, 1948-ban elítélték 10 évre.

BALOG László (1904) ruszin, Nagylucska, 1945-ben elítélték 10 évre.

BALOGH Tibor (1931) magyar, Halábor, 1951-ben elítélték 10 évre.

BÁNYÁSZ Elemér magyar, Técső, a Vorkután a 7-es lágerben sányalódott.

BARTHA Sándor (1906) magyar, Szernye, 1945-ben elítélték 8 évre.

BELLA János (1929) ruszin, Kovászó, 1948-ban elítélték 10 hónapra.

BERKI Péter (1896) magyar, Mezővári, 1949-ben elítélték 10 évre.

BERNÁT Gyula (1907) magyar, Ungghosszúmező, 1946-ban elítélték 7 évre.
BIRÓ István (1884) magyar, Técső, 1946-ban elítélték 10 évre.
BÓCSÁR Emil (1902) magyar, Beregszász, 1947-ben elítélték 25 évre.
BÖKÉNYI Bálint (1952) magyar, Técső, 1947-ben elítélték 10 évre.
BUBRJÁK János (1910) – ruszin, Nyíresújfalú, 1949-ben elítélték 10 évre.
CZIPP János (1921) német, Pósa háza, 1945-ben elítélték 8 évre.
CSETE Gyula (1901) magyar, Beregújfalú, 1949-ben elítélték 10 évre.
CSUCSVÁR János (1909) német, Zsófiafalva, 1948-ban elítélték 5 évre.
DANKÁNICS István (1882) magyar, Tiszaújhegy, 1946-ban elítélték 3 évre.
DEMETER Zoltán (1925) magyar, Rafajnaújfalú, 1946-ban elítélték 5 évre.
DEMLING Mihály (1916) német, Pósa háza, 1946-ban elítélték 10 évre.
DICSŐ Géza (1900) magyar, Csetfalva, 1948-ban elítélték 10 évre.
DIMELCS György (1914) magyar, Csetfalva, 1948-ban elítélték 10 évre.
DOKTOR Sándor (1903) magyar, Beregrákos, 1947-ben elítélték 5 évre.
DOLINSZKI József (1929) ruszin, Beregrákos, 1952-ben elítélték 25 évre.
DRASKÓCI József (1901) magyar, Fancsika, 1948-ban elítélték 3 évre.
DUNAVÖLGYI Imre (1914) magyar, Ungvár, 1945-ben elítélték 8 évre.
DUPKA György, id. (1927) magyar, Tiszabökény, 1945-ben elítélték 6 évre.
EKENBERGER János (1908) német, Bárdháza, 1946-ban elítélték 6 évre.
ERDÉLYI József (1901) magyar, Tiszabökény, a 25. évet 1954-ben 10 évre mérsékeltek.

ERDŐ Lajos (1894) magyar, Técső, 1946-ban elítélték 10 évre.
FANCSIK Elemér (1905) magyar, Nagyberég, 1947-ben elítélték 7 évre.
FANCSIK Tihamér (1909) magyar, Nagyberég, 1946-ban elítélték 7 évre.
FEN Ádám (1904) német, Alsóschönborn, 1947-ben elítélték 6 évre.
FEN János (1904) német, Alsóschönborn, 1947-ben elítélték 10 évre.
FISTER/Pfister János (1881) német, Nyírrhalom, 1946-ban elítélték 5 évre.
FOGEL József (1889) német, Pósa háza, 1945-ben elítélték 8 évre.
FOGEL József János (1900) német, Pósa háza, 1945-ben elítélték 5 évre.
FOGEL Mihály (1918) német, Pósa háza, 1946-ban elítélték 10 évre.
FOGEL Pál (1908) német, 1945-ben elítélték 15 évre.
FÜZESI Károly (1895) magyar, Mezőkaszony, 1945-ben elítélték 3 évre.
GAJDOS Ferenc Nagybecsény, 1947-48-ban Medvezsugorszában színlődött.
GALAMBOS Péter (1896) – magyar, Tiszasalamon, 1945-ben elítélték 2 évre.
GÁCSI Ernő (1928) magyar, Beregszász, 1945-ben elítélték 1 évre.
GEBRIÁN György Tiha, 1945-ben elítélték 25 évre.
GERZSENYI Sándor (1899) magyar, Mezővári, 1948-ban elítélték 10 évre.
GESZTI József (1920) magyar, Szürte, 1945-ben elítélték 5 évre.
GÉCZY Sámuel (1899.) magyar, Beregrákos, 1950-ben elítélték 25 évre.
GÉRESI Ferenc (1891) magyar, Eszeny, 1946-ban elítélték 10 évre.
GÉRUS István (1903) magyar, Nagyszőlős, 1946-ban elítélték 8 évre.
GLAZ György (1912) német, Pósa háza, 1945-ben elítélték 15 évre.

GLAZ Mihály (1901) német, Pósa háza, 1945-ben elítélték 5 évre.
GOMBA István (1894) magyar, Beregszász, 1949-ben elítélték 10 évre.
GUTLEIBET Konstantin (1897) magyar, Horlyó, 1946-ben elítélték 10 évre.
HARTAUER Emil (1926) német, Szolyva, 1945-ben elítélték 5 évre.
HECZEL István (1905) magyar, Visk, 1946-ben elítélték 10 évre.
HECZEL Lajos (1896) magyar, Visk, 1946-ben elítélték 5 évre.
HEGEDŰS József (1904) magyar, Rafajnaújfalú, 1947-ben elítélték 10 évre.
HEGEDŰS József M. (1903) magyar, Unghosszúmező, 1947-ben elítélték 10 évre.
HEGEDŰS Sándor (1904) magyar, Bene, 1950-ben elítélték 25 évre.
HIDI József (1896) magyar, Nagydobrony, 1946-ban elítélték 7 évre.
HIDI József (1908) magyar, Nagydobrony, 1948-ban elítélték 5 évre.
HIDI Sándor (1894) magyar, Nagydobrony, 1946-ban elítélték 4 évre.
HORVÁTH Miklós (1904.) magyar, Csetfalva, 1950-ben elítélték 10 évre.
HUDÁK Béla (1904) szlovák, Botfalva, 1948-ban elítélték 6 évre.
IDER József (1909) német, Bárdháza, 1945-ben elítélték 5 évre.
IGNOJ Pál (1894) magyar, Árok, 1945-ben elítélték 5 évre.
IVÁN Károly (1912) magyar, Beregszász, 1949-ben elítélték 10 évre.
IZSÁK Ferenc (1902) magyar, Rafajnaújfalú, 1949-ben elítélték 10 évre.
JANKOVICS Gyula (1899), magyar, Palágykomoróc, 1949-ben elítélték 10 évre.
JUHÁSZ Gyula (1913) magyar, Kistrát, 1949-ben elítélték 10 évre.
K. L. magyar, Feketeardó, 1947-ben kuláklágerben színlődött.
KACSUR József (1885) ruszin, Alsószlatina 1945-ben elítélték 3 évre.
KACSUROVSZKI Dmitro (1890) ruszin, Ódávidháza, 1945-ben elítélték 10 évre.
KACSUROVSZKI Ivan (1924) ruszin, Ódávidháza, 1945-ben elítélték 20 évre.
KALINICS József (1925) ruszin, Bene, 1948-ban elítélték 10 évre.
KAMPIJ János (1897) ruszin, Dávidfalva, 1945-ben elítélték 2 évre.
KALNIK László (1925) magyar, Nagyborzsova, 1948-ban elítélték 8 évre.
KÁDAS Károly (1908) magyar, Rahó, 1950-ben elítélték 25 évre.
KÁSA Mátyás (1912) magyar, Császlóc, 1946-ban elítélték 15 évre.
KELNIK László (1925) magyar, Nagyborzsova, 1948-ban elítélték 11 évre.
KENÉZ Bálint (1923) magyar, Salánk, 1948-ban elítélték 4 évre.
KÉKES János (1905) magyar, Aklihegy, kulákként színlődött a Gulágon.
KISS Mihály (1912) ruszin, Ilonokújfalú, 1946-ban elítélték 6 évre.
KIKER György (1919) német, Pósa háza, 1946-ban elítélték 10 évre.
KIZMAN József (1903) német, Pósa háza, 1945-ben elítélték 5 évre.
KIZMAN Mihály (1894) német, Pósa háza, 1945-ben elítélték 8 évre.
KOCÁN Gyula (1908) magyar, Balazsér, 1949-ben elítélték 10 évre.
KOCSIS Bertalan (1901) magyar, Beregrákos, 1949-ben elítélték 25 évre.
KOHÁN Mihály (1922) magyar, Mezőkaszony, 1951-ben a Gulágon színlődött.
KORDIK Lajos (1893) cseh, Ungvár, 1946-ban elítélték 10 évre.
KOVÁCS Dezső (1893.) magyar, Nagybereg, 1948-ban elítélték 10 évre.
KOVÁCS Gábor (1894.) magyar, Nagymuzsaly, 1948-ban elítélték 10 évre.

KOVÁCS Gusztáv (1902) magyar, Nagymuzsaly, 1948-ban elítélték 10 évre.
KOVÁCS József (1890) magyar, Nagyberég, 1949-ben elítélték 10 évre.
KOVÁCS Sándor (1907) magyar, Tekeháza, 1946-ban elítélték 10 évre.
KRAJCS András (1909) német, Bárdháza, 1947-ben elítélték 2 évre.
LÁRJ Mihály ruszin, Ötvösfalva, 1947-ben elítélték 10 évre.
LŐDÁR Mihály ruszin, Kiscsongova, 1945-ben elítélték 10 évre.
LŐRINCZ Béla (1905) magyar, Csetfalva, 1945-ben elítélték 1 évre.
MAGYAR János (1913) német, Szentmiklós, 1945-ben elítélték 20 évre.
MANDRIK Gyula magyar, Visk, 1945-ben elítélték 25 évre.
MARKOVICS Bertalan (1907) magyar, Koncháza, 1946-ban elítélték 3 évre.
MARKÓ János (1907) német, Szentmiklós, 1945-ben elítélték 20 évre.
MAURER János (1897) német, Beregleányfalva, 1946-ban elítélték 5 évre.
MAUERSTEDTER Géza (1922) magyar, Nagybocksó, 1946-ban elítélték 4 évre.
MESTER Bálint (1887) magyar, Nagyberég, 1951-ben elítélték 10 évre.
METTÓ Ferenc (1927) német, Bárdháza, 1949-ben elítélték 25 évre.
MILESOVSZKI János (1905) német, Beregkisalmás, 1945-ben elítélték 20 évre.
MILIKA János (1884–1948) német, a koncepciók perek áldozata.
MOLNÁR András (1880) magyar, Beregújfalú, 1949-ben elítélték 10 évre.
MOLNÁR György (1914) magyar, Beregrákos, 1947-ben elítélték 5 évre.
MOLNÁR István (1913) magyar, Volóc, 1948-ban elítélték 25 évre.
MOLNÁR János (1897) magyar, Bakos, 1948-ban elítélték 10 évre.
MOLNÁR Mátyás (1921) magyar, Beregrákos, 1947-ben elítélték 5 évre.
MUNKÁCSI Gyula (1906) magyar, Kerekhegy, 1946-ban elítélték 10 évre.
MÜLLER Mihály (1902) német, Nyírhalom, 1946-ban elítélték 3 évre.
NAGY Ferenc (1890) magyar, Mezővári, 1948-ban elítélték 10 évre.
NAGY Bálint (1900) magyar, Feketepatak, 1949-ben elítélték 10 évre.
NAGY Béla (1903) magyar, Nagyberég, 1949-ben elítélték 10 évre.
NAGY József (1898) magyar, Nagyberézna, 1948-ban elítélték 10 évre.
NAGY Lajos (1888) magyar, Nagypalád, 1946-ban elítélték 10 évre.
NAGY Lajos S. (1899) magyar, Beregsom, 1945-ben elítélték 5 évre.
NAGY Pál (1892) magyar, Nagymuzsaly, 1949-ben elítélték 10 évre.
PAFKÓ Ludwig (1914) német, Szerednye, 1947-ben elítélték 10 évre.
PAPP János (1892) magyar, Verbóc, 1945-ben elítélték 10 évre.
PAPP Vilmos (1917) magyar, Verbóc, 1947-ben elítélték 10 évre.
PASZKA József (1925) magyar, Balazsér, 1948-ban elítélték 10 évre.
PERECSE Bertalan (1912) magyar, Szerednye, 1946-ban elítélték 10 évre.
PETRICSKA Iván ruszin, Hidegpatak, Gulág-rabságban Szibériában színlődött.
PÉK Béla (1911) magyar, Antalóc, 1946-ban elítélték 6 évre.
PÉK József (1903) magyar, Antalóc, 1946-ban elítélték 10 évre.
PETRÁS István (1929) magyar, Jánosi, 1948-ban elítélték 10 évre.
PETERLIK Luzan (1893) német, Szarvasrét, 1945-ben elítélték 15 évre.
PETRICS József (1890) magyar, Técső, 1946-ban elítélték 10 évre.

PFEIFER György (1903) német, Beregleányfalva, 1945-ben elítélték 15 évre.
POPOVICS Mihály (1925) magyar, Nyíresújfalú, 1950-ben elítélték 15 évre.
RAKÁCS Ödön magyar, Makkosjánosi, politikai elítélt volt.
RÁCZ Gábor, dr. (1904) magyar, Beregszász ügyvéd. 1945-ben kuláklírára került.
RÉTI József (1920) magyar, Fancsika, 1946-ban elítélték 7 évre.
ROSTER János (1921) német, Bárdháza, 1945-ben elítélték 20 évre.
SACHER-SCHÖNBORN (DITFURTH) Luisella (1988) német, Bereznék, 1949-ben elítélték 10 évre.
SAILER Antal (1919) német, Németkucsova, 1949-ben elítélték 25 évre.
SAILER Mátyás (1925) német, Pósaháza, 1945-ben elítélték 25 évre.
SALÁNKI Pál (1921) magyar, Tiszaújhegy, 1948-ban elítélték 10 évre.
SEILER Mátyás (1925) német, Pósa falva, 1945-ben elítélték 10 évre.
SNEIDER Mihály (1899) magyar, Fancsika, 1946-ban elítélték 10 évre.
SRAML József (1891) német, Németkucsova, 1945-ben elítélték 6 hónapra.
STÓK Lajos (1899–1953) magyar, Visk, 1945-ben elítélték 5 évre.
SUBINEC Ferenc (1918) ruszin Szinyicsevo, 1945. november 16-án kivégezték.
SUTA János (1924) magyar, Nagyorzsóva, 1948-ban elítélték 10 évre.
SZABÓ Miklós (1922) magyar, Pósa háza, 1945-ben elítélték 8 évre.
SZATMÁRI Endre (1923) magyar, Csonkapapi, 1950-ben elítélték 5 évre.
SZÁDVÁRI György (1895) ruszin, Alsókerepec, 1946-ban elítélték 10 évre.
SZIGETKÖZI Flórián (1911) magyar, Mezőkaszon, 1950-ben elítélték 25 évre.
SZOBOSZLAI Károly (1914) magyar, Badaló, 1945-ben elítélték Gulág-rabságra.
SZVERENYÁK Péter (1915) magyar, Tiszabökény, 1945-ben elítélték 10 évre.
TADLER József (1910) német, Bárdháza, 1945-ben elítélték 10 évre.
TADLER Márton (1889) német, Bárdháza, 1945-ben elítélték 5 évre.
TAJPSZ Pál (1888) német, Várkulcsa, 1946-ban elítélték 6 évre.
TAR Ignác (1885) magyar, Szernye, 1950-ben elítélték 25 évre.
TAR Sándor (1920) magyar, Beregrákos, 1948-ban elítélték 10 évre.
TAR Tamás (1910) magyar, Szernye, 1945-ben elítélték 10 évre.
TAR Zsigmond. (1894) magyar, Nagyuzsaly, 1948-ban elítélték 10 évre.
TÁRKÁNYI Demeter (1922-) magyar, Veléte, 1949-ben elítélték.
TELINGER Gregor (1888) német, Nyírhalm, 1946-ban elítélték 5 évre.
TELINGER János (1923) német, Alsóschönbörn, 1947-ben elítélték 7 évre.
TICSKA Katalin (1899) német, Beregbárdos, 1949-ben elítélték 10 évre.
TIHOR Bertalan (1899) magyar, Beregújfalú, 1949-ben elítélték 25 évre.
TOLDY Gábor (1908) magyar, Tiszabökény, 1954-ben elítélték 10 évre.
TORMA Dezső (1913) magyar, Csongor, 1946-ban elítélték 10 évre.
TÓTH Ferenc (1894) magyar, Szürte, 1945-ben elítélték 4 évre.
TÓTH József (1896) magyar, Rafajnaújfalú, 1948-ban elítélték 5 évre.
TÓTH József K. (1910) magyar, Beregszász, 1945-ben elítélték 3 évre.
TÓTH Kálmán (1902) magyar, Beregújfalú, 1949-ben elítélték 25 évre.
TÓTH Sándor (1897) magyar, Nagymuzsaly, 1946-ban elítélték 7 évre.

TÓTH Zoltán (1925) magyar, Szürte, 1945-ben elítélték 3 évre.
TOMCSÁNYI Béla (1888) szlovák, Ungvár, 1945-ben elítélték 8 évre.
TRIL Imre (1903) magyar, Sárosoroszi, 1946-ban elítélték 7 évre.
VALKÓCZY Bálint (1902) magyar, Nagyberég, 1949-ben elítélték 25 évre.
VASS István (1895) magyar, Mezővári, 1949-ben elítélték 10 évre.
VÁRADI László (1905) magyar, Mezőkaszony, 1946-ban elítélték 10 évre.
ZIEMBA Béla (1910) magyar, Mezőkaszony, 1948-ban elítélték 10 évre.

*A kulákként elítélt palágykomróci **Jankovics Gyula** (1899) szabaduló levele.*

1949. június 23-án elítélték 10 évre,

1953. július 15-én szabadult.

1993. május 31-én rehabilitálták.

Forrás: Korszun, 2014.709.

Számos levéltári irat szerint a hatalom pártapparátusának vezetői könyörtelenül véghezvitték a mezőgazdaság szovjet mintára történő átalakítását. A KGB védő árnyékában a kollektív gazdaság „hittérítői”, a kommunista kezdeményező-csoportok lepték el a településeket.³⁰⁹

Munkácson a kis- és középvállalkozókat sem kímélték, aki nem lett a városi párt-szervezet tagja, azokat a vállalkozókat, mestereket kuláknak minősítették, keményen megadóztatták, tönkretették, kisemmizték. Például földönfutóvá tették a munkácsi **Csoknádi Gyula** bútorgyárost, aki a Latorca-parti városban még 1944 január folyamán megalapította a síléc- és bútorgyárat. A szovjethatalom első éveiben termékeivel (katonai síléc, lőszertládák stb.) ellátta a szovjet hadsereget. A kezdeti sikereit a helyi pártvezetők rossz néven vették, ezért egy éjszaka folyamán ismeretlen helyre deportál-

³⁰⁹ KTAL / DAZO. Fond, P-1723. – op. 2. – Szpravi: 37, 50, 66, 71, 72, 75, 80.

ták családjával együtt. Mivel a munkások kiálltak érte, nélküle nem folytatták a termelést, így visszahozták, engedélyezték a meghurcolt gyárigazgató további tevékenységét. Felszólították, hogy lépjen be a kommunista pártba, mivel ennek a kérésnek nem tett eleget, szabályszerűen kisemmizték, kirúgták a gyárból. Családjával nagyanyja egyszobás házába költözött, és mint magánvállalkozó folytatta a bútorasztalos munkát, az aranykezü mesterhez sorban álltak a megrendelők. 1955-ben a munkácsi városi végrehajtóbizottság kuláklistára tette, egyre nagyobb adóval sújtotta **Csoknádi Gyula** műbútorasztalos magánvállalkozását, 1971-ig talpon tudott maradni, aztán egy autóbaleset következtében munkaképtelenné vált, ráadásul nyugdíj nélkül maradt, munkácsi sílécgyár legendás alapítója mélyszegénységben hunyt el.

***Csoknádi Gyula** (1910) munkácsi lakos, nagy tudású műbútorasztalos, gyáros, a munkácsi városi végrehajtóbizottság 1955. szeptember 5-én keltezett határozatával kuláknak minősítette, aki mindössze 20 ár földel, és egy felszerelt asztalosműhellyel rendelkezett. A felvételen a későbbiekben meghurcolt Csoknádi Gyula, felesége és kisfia látható.*

Forrás: Korszun, 2014.731.

Kirívó esetnek számít a técsői járási románok lakta Alsóapsán (Gyibrova) kitört kolhozellenes lázadás³¹⁰, ahol már a kollektivizálás előtt letartóztatások folytak. Mások mellett **Bihari Miklós** (1904) köztisztviselőként álló közjegyzőt az MVSZ Határőr Hadseregének Kárpátaljai Körzeti Hadbírósága szovjetellenes agitáció vádjával 1946. július 19-én 10 évi szabadságvesztésre ítélte. 1955-ben rehabilitálták.³¹¹ A kommunista propagandisták által felbőszített gazdák 1947 augusztusában a más vidékről „nyakukra ültetett” **I. I. Csernicsko** kolhozelnökök

³¹⁰ Isztorija miszt i szil URSZR. Zakarpatszka oblaszty. K., 1969.834.

³¹¹ RIZO, I. 2003:188.

meggyilkolták. A kollektivizálástól elzárkózó 85 gazdát kuláklistára tették, a hangadókat elítélték, Szibériába küldték. Nagy visszahangot váltott ki a helyi lakosok körében **Pop Simon Dániel** (Leordina, Románia, 1917.02.08. – Aknaszlatina, 1992.09.26.) Alsóapsa (Gyibrova) görögkatolikus parókusának meghurcoltatása, akit 1947-ben „kolhoz elleni lázadás” okán is letartóztatták és 25 évi Gulágrabságra ítélték. 1956-ban tért haza. A KGB operatív tisztjei az alsóapsai oltártestvérére, **Zavagyák László** (1911) ruszin/ukrán, *O.S.B.M.* görögkatolikus parókusra is lecsaptak. A Kárpátaljai Területi Bíróság 1950. augusztus 26-án 25 évre ítélte. Az USZSZK Legfelsőbb Bíróságának Elnöksége felülbírálv a korábbi ítéletet 1956. február 3-án 10 évi szabadságvesztésre mérsékelte. 1992-ben rehabilitálták.³¹²

Keményen bántak el a lázadókkal 1948. október 9-15. között a técsői járási ruszin lakta Uglyán (Uhlja), ahol 13 lakost (főleg nőket) 2-től 25 évig terjedő szabadságvesztésre ítélték.

1947 folyamán a Kárpátaljai Területi Bíróság gőzerővel működött, 101 akta alapján 123 kárpátaljai embert ítélték el.

Az 1948–1955 között Kárpátalján a hatalmat kiszolgáló ukrán, orosz és magyar nyelven megjelenő kommunista sajtókiadványok is a kuláknak minősített gazdálkodók, kisvállalkozók ellen brutális lejárató rágalomhadjáratot indítottak, a lakosság körében a munkások, kolhoztagok és a kulákok között feszültséget, gyűlöletet szítottak, miközben a mindenható sztálinistákat égisz alatt magasztalták.

Az 1948–1955 között megjelent újságok Kárpátalján

Forrás: Korszun, 2014.736.

1947–1949 között munkácsi járási Ukrán/ruszin lakta Nagylucskán több ízben jegyezték fel zavargást. Ebből kiemelkedik az 1949. április 1-jei esemény, amikor közel ezren tagadták meg a tavaszi vetési munkálatok elvégzését.³¹³ A felbújtókat

³¹² RIZO, I. 2003: 335.

³¹³ Lásd az adatok eredeti forráshelye: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár: KTAL. fond. P-179. opisz. 10. szprava. 150. old. 8.

a hatalom éber őrei a közösségből egyenként emelték ki és szovjetellenes propaganda vádjával a rács mögé juttatták őket. A gazdaságból kizárt, kulákszervezőnek minősített **Popovics János/Iván** földművest 7 évi, és **Balog Iván/János** társát 4 évi szabadságvesztésre a távoli Szibériába küldték. Az utóbbinak a rokonát **Balog Vaszil/László**³¹⁴ (1904) gazdálkodót a Kárpátontúli Ukrajna Rendkívüli Bírósága 1945. október 24-én 10 évi szabadságvesztésre ítélte. 1992-ben rehabilitálták.

Nagylucskán a ruszin/ukrán és a magyarok körében tisztogatást folytattak az állambiztonsági szervek egységei. Többek között a 4. Ukrán Front Hadbírósága **Januta Petro/Péter**³¹⁵ (1912) ruszin/ukrán tanítót 1945. január 19-én halálra ítélte. 1945. január 21-én kivégezték. A magyar származású **Spisák János**³¹⁶ (1904) gépkocsivezetőt 1944. december 15-én 20 évi, **Varga György**³¹⁷ középiskolai diákot 25 évi szabadságvesztésre ítélte. A magyarországi rabtársai Karaganda lágereiben találkoztak vele. További sorsa ismeretlen.

A kuláknak minősített gazdálkodókkal szemben szigorú adóprést eszközöltek. Például **Katkó György** szürtei gazdálkodónak az volt a bűne, hogy szántóföldjének egy részét **Balogh György** vejének a nevére írta, aki külön családnak számított. Azzal is megvádolták, hogy 1947-ben, 1948-ban és 1949-ben a gazdaságára kivetett adó törlesztéssel elmaradt, a meghatározott mennyiségű burgonyát és húst az állami készletező hivatalnak több hónapos késéssel tudta leszállítani. A késlekedést szovjetellenes cselekedetnek minősítették, ezért 1952. január 22-én elítélték 7 évre. 1990-ben rehabilitálták.

Katkó György Ferenc (1890.01.21.–1967.01.31.) a szovjet táborok egykori túlélője és felesége, Katkóné Tóth Mária (1896–1972) a szürtei Népek Barátsága Kolhozba kényszerített egykori gazdálkodók.

Forrás: Korszun, 2014.726.

³¹⁴ RIZO, I. 2003: 169.

³¹⁵ RIZO, I. 2003: 782.

³¹⁶ RIZO, I. 2003: 763.

³¹⁷ RÓZSA, 2000: 395.

Az Ung-, Bereg- és Ugocsa-vidéki településeken a szovjethatalmat és a kollektivizálást elutasító lázadók mezőgazdasági felszereléseket, gépeket rongáltak, felgyújtották a termést, a kolhozi épületeket.³¹⁸ Az elkeseredett földművesek ellenállását szintén adminisztratív kényszerítő eszközökkel törték le. A kolhozellenes falusi lakosok közül több százan kerültek börtönbe, kényszymunkatáborba, így szabadultak meg a kollektivizálás ellenzőitől. 1951-ben több száz kárpátaljai kulák család, pontosabban 1950 fő a Krasznojarszki területre, a zord éghajlatú Vorkuta, Norilszk és Magadan térségébe történő örökös kitelepítését is tervbe vették, majd megvalósították.

Nagydobrony református temploma

Fotó: Kovács Sándor

A magyarlakta települések közül Nagydobronyhoz kötődött a legnagyobb zavargás, a több mint félezer kolhozrongáló megfékezésére határőr egységeket is kivezényeltek. **Móricz Kálmán** helytörténész, aki egyben a falu szülötte, *Nagydobrony* című monográfiájában hitelesen leírja a nagydobronyi kolhoz 1948 tavaszán végbe ment erőszakos megszervezését. Ekkor a nagydobronyiak többsége már az évi termést várta, amit a korábbi ígérek szerint maguk arathattak volna le. Időközben azonban párthatározat született arról, hogy a termés a kolhozot illeti. Az aratókat katonák vették körül, és az ellenszegülőket a Kis temető utcában gyűjtötték össze. A hírre a falu lakossága összefogott, a központba vonult, de az ott összegyűlt fegyveres túlerő láttán meghátrált. A megmozdulásnak nem volt sem áldozata, sem sebesülte, azonban a hangadókat, köztük négy gazdát 10-től 25 évre elítéltek, az ellenszegülőktől elvették mindenüket, a földparcellákat pedig kollektivizálták. 1946–1948-ban a Kárpátaljai Területi Bíróság által elítélt nagydobronyi földműve-

³¹⁸ Partarhiv Zakarpatszkago Obkomu KPU, fond. 1. opis. 1-2, szprava. 120. old. 225, 226.

seket: **Hidi József Jánost**³¹⁹ (1896) 4 évi, **Hidi Sándort**³²⁰ (1894) 4 évi szabadságvesztésre ítélte el. A nagydobronyi **Hidi Józsefet** (1908) 1948-ban tartóztatták le. Ő is kulák listára, majd a GULÁG-lágerbe került. Törvénytelenül tíz évre ítélték. A 90-es években rehabilitálták.

A nyugati sajtó bolhából elefántot, az az XX. századi legendát kreált a nagydobronyiak ellenállásából. Nyugat-Európa országaiban évtizedeken keresztül közszájon forgott az a legenda, miszerint 1944 őszén az előre nyomuló szovjet hadsereg különös gaztettet vitt véghez: a lakosságot lemészárolta, a települést porig rombolta (egyések szerint napalm bombával). Ezt a rémtörténetet Magyarországon az elsők között az eszenyi származású **Balla Gyula** irodalomtörténész, a nyugati világban pedig **Skultéti Csaba** publicista cáfolta meg.³²¹

³¹⁹ RIZO, 1. 2003: 266.

³²⁰ RIZO, 1. 2003: 266.

³²¹ BALLA GY., 1988: 299-312.

VIII. FEJEZET

SZOVJETELLENES CSOPORTOK

A KGB hathatós közreműködésével a szovjetrendszer ellenfeleinek felszámolása negyvenes évek végétől az ötvenes évekig Kárpátalján is fokozódott, gyors tempóban, „üzemszerűen” gyártották a hamis, valótlan vádakat tartalmazó aktákat. Külön kategóriába sorolták a szovjet hatalommal szembeforduló ukrán, ruszin, magyar, svábnémet, szlovák, román nemzetiségűekből szerveződő „nacionalista szovjetellenes csoportokat” a „terrorista bandákat”. A hazaárulással megbélyegzett elkövetők ügyében a haditörvényszék ítélt. A koncepciós perekben 5-től 25 évig terjedő szabadságvesztésre ítélte a szovjet hatalom megdöntésére szövetkezett csoportok tagjait, akik a társadalom teljes uniformizálását hirdető sztálini propagandának ellenszegültek. Az elítéltek általában a szibériai Gulág rideg, embertelen kényszerszermunkatáboraiba kerültek, szerencsés volt az, aki túlélte a büntető lágerek poklát.

Sztálin halála után a *Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének 1954. augusztus 14-én nyilvánosságra hozott rendelete* előírta a szervezett formában, illetve egyéni akcióban elkövetett törvénytelenések felülvizsgálatát.

1955. május 7-én **A. Labutov** igazságügyi vezérőrnagy, a Kárpátmelléki Katonai Körzet katonai főügyésze *Jelentésbe*³²² foglalta az MVD, UMDB Kárpátaljai főigazgatóságok vezetőinek, munkatársainak törvénytessé tevő tevékenységét, melynek során hamisan megvádolt személyeket, csoporttagokat ártatlanul juttattak vasrács mögé. A terjedelmes dokumentumot az SZKP KB első titkárának (**Hruscsov Ny. Sz.**), az Ukrán SZSZK SZKP KB első titkárának (**Kiricsenko A. I.**), és a Kárpátaljai Terület Pártbizottság első titkárának (**Vas I.M.**) is megküldte.

A leírt bizonyítékok alapján felhívta az illetékesek figyelmét, hogy a törvénytelen letartóztatások végrehajtásában, a vádiratok, feljelentések elkészítésében a következő személyek vettek részt, akiknek tetteikért felelőséget kell vállalniuk:

1.) Kárpátalján a MVD, UMDB/KGB főigazgatóságot irányító **Cserneckij** ezredes, helyettesei: **Bojko** ezredes és **Makarov** alezredes;

2.) a KGB tiszti állományának területi, nyomozást vezető különleges ügyek osztályvezetői: **Akszenov** ezredes, **Jakunjenko** főhadnagy, **Zudov** kapitány, **Golovanov** őrnagy, **Szotnyikov** alezredes, **Makarov** alezredes, **Uvin** főhadnagy, **Pedcsenko** kapitány, **Vaszilevskij** őrnagy, **Lednyev** őrnagy, **Jakunjenko** főhadnagy;

³²² KORSZUN, 2016: 227.sz. ügyirat. 426-432.

3.) a járási osztályvezetők, az állambiztonsági és a belügyi nyomozószervek Ilosván: **Ivanov** őrnagy, **Smelkov** főhadnagy; Técsőn **Szafonov** őrnagy, **Oleolenko** őrnagy, **Bobrovskij** alhadnagy; Nagyszőlősen: **Hriszticsenko** kapitány, helyette **Parfenov** őrnagy; Huszton: **Jermilov** őrnagy, **Porosin** kapitány;

4.) a beépített, fizetett ügynökeik (Técsőn: **Varga András Károly**, Monasztirec: **Bony Mihail**, **Koda**, **Antony Mihail**; Munkács: **Gendrovskij Igor**; Beregszász: **Zsoldos Ivan/János**, **Kovács Béla**, **Komáromi András**, **Szopkó Jurij/György**) és mások.

A Jelentés kiemeli: hivatali beosztásukkal visszaélve, provokációs közreműködéssel fiktív ifjúsági nacionalista, szovjetellenes szervezeteket kreáltak. Ártatlanok sokaságát hurcolták meg. Félrevezették a katonai ügyészséget, hadbíróságot. Ezért a vezető tisztek, tisztviselők a párt előtt felelősséggel tartoznak, pártmegrovásban kell részesíteni őket. A vezérőrnagy szerint az általuk előkészített téves bírósági döntések szakszerű felülvizsgálatát folytatni kell.

Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül az állambiztonsági tisztek, az általuk beépített ügynökök rosszhiszeműségeiből feljelentett és kiszemelt áldozataik bűncselekményeket nem követtek el, mégis tagjait – felterjesztésük folytán – az MVSZ Hátárőr Hadsereg Kárpátaljai Katonai Hadbírósága, a Kárpátmelléki Katonai Körzet Ítéldőséke és más testületek koncepciók perben ítélték el:

– **Beregszászi szovjetellenes nacionalista szervezet** (1947. február). A KGB beregszászi ügynökeinek (**Szopko Jurij/György**) provokációs közreműködésével alakult 9 tagú fiktív szervezet egyik képviselője a 25 évre ítélt bizonyos **Ivancso**, valamint **Bukszár Mihajlo/Mihály** tisztviselő. A haditörvényszék Gulág-rabságra ítélte őket. A korábbi (a KGB beregszászi részlegének tisztjei) hamis, valótlan tényekre alapozott bírósági ítéletet 1954 májusában a Kárpátmelléki Katonai Körzet ügyészsége az elítélt beregszászi csoport tagjainak felülvizsgálatát elrendelte.

– **Munkácsi nacionalista szovjetellenes szervezet** (1947. augusztus). A KGB munkácsi ügynökeinek (**Grendovskij Igor**) provokációs közreműködésével alakult 7 tagú fiktív szervezet képviselője **Medenci Vaszil/László** (apja Ivan/János, Bilki, 1933) mezőgazdasági szakiskolás. A haditörvényszék Gulág-rabságra ítélte őket. A korábbi (a KGB munkácsi részlegének tisztjei) hamis, valótlan tényekre alapozott bírósági ítéletet 1955. március 12-én a Kárpát melléki katonai körzet katonai ügyészsége a fiatalok ügyének felülvizsgálatát elrendelte.

– **Bilkei nacionalista szervezet** (1948. június). A KGB nagyszőlősi ügynökeinek provokációs közreműködésével alakult 4 tagú fiktív szervezet képviselője **Mihaljanics Mária** (apja Alekszandr/Sándor, Bilki, 1933.) középiskolás. A haditörvényszék Gulág-rabságra ítélte őket. A korábbi (a KGB nagyszőlősi részlegének tisztjei) hamis, valótlan tényekre alapozott bírósági ítéletet 1955. március 12-én a Kárpát melléki katonai körzet haditörvényszéke felülvizsgálta, a fiatalok fogságát megszüntették.

– *Nagybocskói nacionalista szervezet* (1948. augusztus 20.), képviselője **Jagnyuk Joszif** (apja Mihajlo, Nagybockó, 1928) könyvtáros.³²³

– *Körösmezői „Podkarpatszka Rusz Felszabadítási Bizottság”* szovjetellenes csoport. (1948. szeptember 11.), 25 évre elítélt képviselői: **Kacsurek Sztepan** (apja Ivan, Ungvár, 1902.) szlovák, hivatalnok; **Ferenci Joszif/József** (apja Dmitrij/Demeter, Körösmező, 1904) hivatalnok. Rehabilitálták őket.³²⁴

– *Monostori „szovjetellenes terrorista banda”*. (1948. október 19.), 25 évre elítélt fiktív szervezet képviselője: **Jackánics Vaszilij** (apja Jurij, Monasztirec, 1911–?) ukrán, földműves.³²⁵ A korábbi (a KGB huszti részlegének tisztjei) hamis, valótlan tényekre alapozott bírósági ítéletet 1955. február 12-én a Kárpátmelléki Katonai Körzet Haditörvényszéke³²⁶ felülvizsgálta, a fogságból szabadlábra helyezte.

– *„Szmevor-U” („Halál Ukrajna ellenségeire”) nacionalista csoport*, (1948. november 30.), 25 évre elítélt 10 fős csoport egyik képviselője: **Capulics Vaszil** (apja Ivan, Kisberezna, 1919), közgazdász Ungváron. 1989-ben rehabilitálták.³²⁷

– *Técsői szovjetellenes nacionalista ifjúsági szervezet* (1950. október 26.). A KGB ügynöke **Varga András** (apja Károly, Técső) provokációs közreműködésével alakult fiktív szervezet 6 középiskolás képviselője **Publik Ottó** (apja Joszif/József, Técső, 1933) középiskolás.³²⁸ A haditörvényszék Gulág-rabságra ítélte őket. A korábbi hamis, valótlan tényekre alapozott bírósági ítéletet 1954 november 6-án a Szovjetunió főügyészsége felülvizsgálta, 4 évi fogság után a fiatalok kiszabadultak.

– *Beregszászi járási magyar-nacionalista szovjetellenes szervezet*. (1951. szeptember–december). A KGB beregszászi ügynökeinek (**Komáromi András**, **Kovács Béla**) provokációs közreműködésével alakult 20 tagú fiktív szervezet.³²⁹ 1952. január 4–6-án a 25 évre ítélt kolhoztagok: **Nagy Lajos** (apja Kálmán, 1906.), **Illés Béla** (apja Sándor, 1904.), **Galambos József** (apja József (1906.)), **Kiss Sámuel** (apja György, Beregszász, 1891.) és mások. A korábbi (a KGB munkácsi részlegének tisztjei) hamis, valótlan tényekre alapozott bírósági ítéletet 1954 augusztusában a Kárpát melléki katonai körzet katonai ügyészsége az elítélt beregszászi csoport tagjainak felülvizsgálatát elrendelte.

– *Rahói-Técsői szovjetellenes terrorista csoport* (1952. május 16.) 25 évre elítélt 29 fős (ebből 14 román nemzetiségű) csoport egyik képviselője: **Simon Vaszil** (apja Ilko, Szrednye Vogyane, 1911 román, földműves. Őket 1959-ben rehabilitálták³³⁰

– *Uglyai szovjetellenes csoport* 25 évre családostól elítélt csoport képviselői: **Motrja Hanna/Anna** (apja Mihajlo, Uglja, 1928), **Motrja Hafija** (apja Ivan, Uglja,

³²³ KORSZUN, 2016: 71.sz. ügyirat. 164-170.

³²⁴ KORSZUN, 2016: 75.sz. ügyirat. 177-178.

³²⁵ KORSZUN, 2016: 81.sz. ügyirat. 184-186.

³²⁶ KORSZUN, 2016: 227.sz. ügyirat. 428-429

³²⁷ KORSZUN, 2016: 84.sz. ügyirat. 192-194.

³²⁸ KORSZUN, 2016: 227.sz. ügyirat. 427.

³²⁹ KORSZUN, 2016: 227.sz. ügyirat. 431.

³³⁰ KORSZUN, 2016: 174.sz. ügyirat. 333-339.

1907), **Motrja Mihajlo** (apja Vaszil, Uglja, 1903) földművesek. 1990-ben rehabilitálták őket.³³¹

– **Bustyaházi szovjetellenes nacionalista csoport** (1952. szeptember 16.) 25 évre elítélt, majd a Krasznojarszki Norillagban szívrohamban elhunyt csoport képviselője: **Lukács Vaszil/László** (apja Ivan, Bustyaháza, 1930) földműves. 1990-ben rehabilitálták.³³²

– **Husztai fegyveres terrorista szovjetellenes bandacsoport** (1953. június 8.) a 25 évre 1953. május 22-én elítélt, szigorított büntetőlágerbe hurcolt csoport képviselője: **Vári József-Tibor** (apja József, Huszt, 1930) véletemi lakos, magyar, mozi-gépész. 1990-ben rehabilitálták (226).³³³

8.1. A tiszabökényi Huszti-csoport

A magyarlakta falvak közül az Ugocsa-vidéki Tiszabökényben (abban az időben Bobove, a Vinogradovói / Nagyszőlősi járáshoz tartozott) feltűnően közel 10 helyi lakos Gulág-rabként is megjárta a szovjet koncentrációs táborokat.

A KGB nyomozója, **Krecsko** főhadnagy, az 1. sz. vizsgálati részleg helyettes vezetője névtelen feljelentések alapján szovjetellenes csoport leleplezéséről 1953. május 11-én informálta felettesét, **Turcsinov** ezredest, az 1.sz. vizsgálati részleg vezetőjét. Kémkedéssel vádolta meg a tiszabökényi lakost, **Husztai György Ferencet**³³⁴, aki nem más, mint az amerikai felderítési szolgálat ügynöke. Állítását azzal indokolja, Huszti a magyar hadsereg katonájaként 1944-ben a Vörös Hadsereg ellen harcolt. 1945 novemberében amerikai fogságba került. Feltételezése szerint a Kárpátaljára hazakészülő hadifoglyot a „Sekret Servis” amerikai felderítő szolgálat beszervezte, és megbízták szovjetellenes tevékenység folytatásával. Hazatérése után az *Amerika hangja* szovjetellenes adásait rendszeresen hallgatta, ennek hatására saját környezetében szovjetellenes agitációt fejtett ki. Dicsérrettel illette a külföldi országok kapitalista rendszerét.

1951-ben a hasonló gondolkodású honfitársaiból szovjetellenes csoportot szervezett. Szándékában állt, hogy először a Kárpátalján már ténykedő fegyveres szovjetellenes „bandákkal” felveszi a kapcsolatot és ha az imperialista hatalmak a Szovjetuniót megtámadják, akkor a szovjet hadsereg háttországban a szovjet hatalmi szervek ellen fegyveres harcot folytatnak. Miután csoportjába verbuválta **Kapincu Jenőt** és **Papp Jenőt**, további tagokat kért fel **Illés István**, **Matuz István** és **Kiss József** személyében.

³³¹ KORSZUN, 2016: 177.sz. ügyirat. 342-344.

³³² KORSZUN, 2016: 180.sz. ügyirat. 346.

³³³ KORSZUN, 2016: 183.sz. ügyirat. 350.

³³⁴ KORSZUN, 2018: 294.sz. ügyirat. 515-516.

Krecsko főhadnagy feletteseinek javasolta a felderített célszemély őrizetbe vételét, vádirat megfogalmazását az ukrán Btk. 54/1 „a”; 54/11; 54/6.1; 54/10.1 § alapján. Az Indítvány másolatát a katonai főügyészségnek, a kárpátaljai belügyi főosztály 1.sz. különleges részlegének is javasolja elküldeni.

Gavrilov kapitány 1954. február 25-én keltezett határozati indítványában³³⁵ – a 3298. sz. *Husztii-ügyirat* alapján – kezdeményezi feletteseinél **Husztii György** kémgyanús, amerikai felderítési szervek által szervezett bökényi lakos vizsgálati idejének 1954. március 4-től számítva, még egy hónapi határidővel való meghosszabbítását, akit 1953.március 15-én tartóztattak le. 1953. május 15-én a kárpátaljai MVD hadbíróság 25 évre ítélte. 1954. január 4-én a katonai főügyészség felülvizsgálta, majd megsemmisítette a korábbi ítéletet, és bizonyítékok hiányában pótlólagos nyomozást rendelt el.

Ez már sorrendben az ötödik beadványnak számít, mivel a katonai ügyészség a vádirathoz konkrét bizonyítékok bekérését rendelte el. A Kárpátalján ténykedő szovjet csekisták mindenáron, bizonyítékok nélkül, manipulált adatokkal is Husztii amerikai ügynöknek bélyegezték meg.

Husztii György börtön-fotója
Forrás: Korszun, 2018: 541-543.

1954. május 18-án váratlan fordulat történt a Husztii-ügyben. A KGB kárpátaljai főosztálya belátta, hogy perdöntő bizonyítékokat nem tud a katonai főügyészségnek prezentálni, ezért úgy döntöttek, hogy kezdeményezik a nyomozás leállítását, és a meghurcolt **Husztii György** börtönből való szabadon bocsátását. A határozat előterjesztője **Uvin** kapitány, a vizsgálati osztály nyomozója. Helyben hagyta **Szavcsuk** alezredes, a KGB kárpátaljai főosztályának vezetője.³³⁶ Így ért véget Husztii György meghurcoltatása, akit szintén rehabilitáltak.

³³⁵ KORSZUN, 2018: 307.sz. ügyirat. 533-535.

³³⁶ KORSZUN, 2018: 312.sz. ügyirat. 541-543.

Korszun Olekszij, a dokumentumgyűjtemény összeállítója a 294. és a 307. sz. dokumentumokhoz fűzött megjegyzésében kifejti, hogy a II. világháború végén az amerikai, francia, illetve az angol hadsereg fogolytáborából hazatérő egykori hadifoglyokat az állambiztonsági szolgálat kárpátaljai főosztálya bizonyítékok hiányában is kiagyalt, mondvacsínált, hamis vádakkal, nyugati kémiszolgálatok által szervezett ügynököknek tekintették őket. A szovjet rezsim politikai elítélteit a rendszerváltozás idején rehabilitálták

8.2. Az ungvári Csurgovics-csoport

Ungváron 1950–1955 között a levéltári iratok, visszaemlékezések alapján két csoport tevékenységéről szereztünk tudomást, tagjaival brutálisan leszámoltak.

A szovjet titkosszolgálat 1950-ben az Ung-parti városban felgöngyölített, úgynevezett rendszerellenes magyar diákszervezkedésről először az ezredfordulót követően a neves **dr. Fodor István**³³⁷ (1907–2000) botanikus professzor azonos nevű, a nyomdokain haladó tudós fia, **dr. Fodor István** (Ungvár, 1940–) botanikus, Gödöllőn élő nyugalmazott egyetemi professzor a *Kárpáti Igaz Szóban* leközölt cikkében tett említést: „Még jól emlékszünk arra az esetre, amikor a mi környékünkön a szovjetek letartóztattak egy 15-16 éves fiúkból álló csoportot (Csurgovics Sándor, Kijovics Elek és társai) állítólagos rendszerellenes szervezkedés ürügyén. Ők csak több éves börtön után térhettek haza...”³³⁸

A „Rehabilitált a történelem” című gyűjteményben³³⁹ megtaláltam a két tizenéves politikai elítélt **Csurgovics Sándor**³⁴⁰ (Olekszandr Georgijovics, Ungvár, 1932), **Kijovics Elek**³⁴¹ (Olekszij Joszipovics, Ungvár, 1935.) adatait, illetve a két ungvári zeneiskolás elítélésének időpontját és a rájuk vonatkozó tömör bejegyzéseket.

Korszun Olekszij 2016-ban kiadott levéltár dokumentum gyűjteményében közzéteszi 333. sz. ügyiratot. Ez nem más, mint **Gavrilov** főhadnagy a KGB Kárpátaljai Igazgatósága 2. sz. vizsgálati ügyosztály helyettes vezetőjének **Csurgovics Sándor** szovjetellenes tevékenységével kapcsolatos *Vádemelési indítvány*.³⁴²

Az 1950. március 25-én keltezett **Fedorov** főhadnagy osztályvezető egyetértő ellenjegyzésével, **Akszanov** ezredes a nyomozati főosztály vezetőjének jóváhagyásával összeállított vádirat a 2618. sz. nyomozati akta alapján került megfogalmazásra. Többek között bizonyítékok mellőzése nélkül egyértelműen kimondja, **Csurgovics Sándor**, mint a görögkatolikus lelkipásztor fia, a fennálló társadalmi rend iránt el-

³³⁷ IFJ. FODOR, 2007.

³³⁸ Fodor István: Forradalmi visszapillantás fél évszázadból. Kárpáti Igaz Szó, 2006. október 11.

³³⁹ RIZO, I. 2003:152-786.

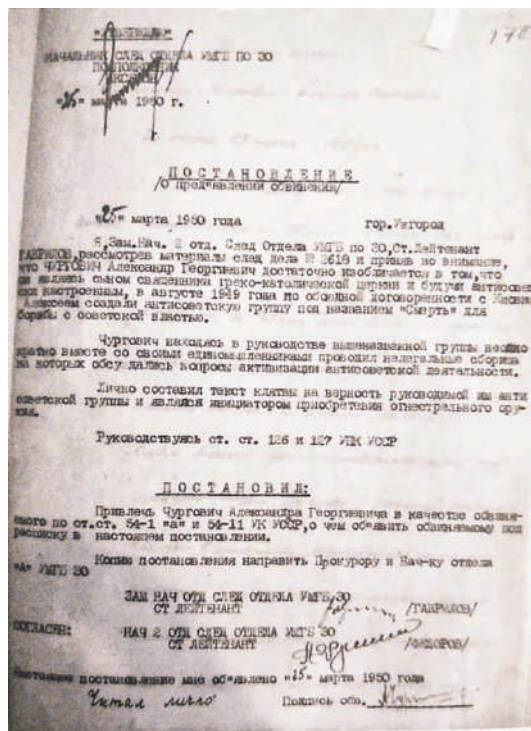
³⁴⁰ RIZO, I. 2003: 424., 744.

³⁴¹ RIZO, I. 2003: 369.

³⁴² KORSZUN, 2016: 333. sz. ügyirat. 626.

lenszenvet tanúsított, 1949 augusztusában **Kijovics Elek** társával megalakították a „*Halál a szovjet hatalomra*” *szovjetellenes csoportot*. Vezetőként számos alkalommal szervezett titkos összejövetelt, ahol a meghívottak körében a szovjetellenes tevékenység aktivizálásának kérdését vitatták meg. Összeállította a csoport eskütelének szövegét, kezdeményezte a fegyverek beszerzését.

A szovjetellenes tevékenységgel vádolt **Csurgovics Sándor** az ellene felhozott vádakat aláírásával ismerte el. A 17 és a 14 éves diákok 1950. február 2-án tartóztatták le, majd a katonai törvényszék elé állították.

Vádemelési indítvány Csurgovics Sándor ellen
 Forrás: 195. sz. ügyirat. Korszun, 2016: 371-372.

Fiatal korukra való tekintettel a hazaárulásért kiszabható halálos ítéletet ugyan megúszták, a katonai ügyész így is a legnagyobb, a halálbüntetéssel egyenértékű büntetés kiszabását kérte a katonai törvényszéktől. Az MVSZ Határőr Hadseregének Kárpátaljai Körzeti Hadbírósága az ukrán Btk. 54/1 „a”, az 54/11 § alapján mindkettőjüket 1950. május 22-én 25 év szabadságvesztésre ítélte.

Majd Sztálin halála után az Ukrán Legfelsőbb Bíróság 1954. június 30-án enyhített a korábbi ítéleten, Csurgovicsnak 10 évre, míg Kijovicsnak 6-ra csökkentették a büntetés letöltésének idejét.

A koncepciós perben elítélt ifjú további sorsáról valamivel bővebb információt közöl édesanyja, **Csurgovics Ilona** a Szovjetunió Főügyészéhez 1954. szeptember

6-án intézet *Folyamodványából*³⁴³. Ebben a korábbi ítélet felülvizsgálatát és fia szabadon bocsátását kérelmezte, aki az Omszkban felállított kényszermunkatáborba került. Többek között leírja, a legidősebb fia, Sándor a letartóztatás előtt az ungvári zeneművészeti iskola első évfolyamos diákja, aki szabad idejében a Kárpátaljai Népiakórusban vállalt munkát, hogy tovább tudjon tanulni.

A Folyamodvány érdemi elbírálásról nincs adatunk. Életpályájukat megtört fiatalok amnesztiával szabadultak. 1991-ben rehabilitálták őket.

Megjegyzem, a görögkatolikus papi dinasztiából³⁴⁴ származó **Csurgovics Sándor** édesapját, **Csurgovics Györgyöt**³⁴⁵ (1905–1972) is a vállalt hitéért kegyetlenül meghurcolták, aki abban az időben sislóci görögkatolikus parókusként végezte papi szolgálatát, az aposztázia elutasítása miatt a Kárpátaljai Területi Bíróság 1950. október 25-én 25 évi szabadságvesztésre ítélte. Büntetését Angarszk (Irkutszki terület) GULÁG-lágerében töltötte. 1956-ban szabadult. 1992-ben rehabilitálták.

8.3. A radvanci Benyák-csoport

A másik **ungvári szovjetellenes csoport** 1955 tavaszán alakult. Szervezője, irányítója a 16 éves, radvanci **Benyák Nándor**³⁴⁶ volt. A rehabilitációs adattár, további két tagja: a 18 éves **Orlovsky Vince** és a 17 éves **Kulcsár János Tibor**. Röplapokat, falragaszokat terjesztettek, céljuk az volt, hogy tiltakozzanak a szovjet ideológia ellen.

Benyák Nándor visszaemlékezése szerint a háromfős csoport több mint hat hónapig tevékenykedett. A KGB szívós, fél évig tartó nyomozása következtében lebuktak. Társaival a KGB ungvári börtönének magánzárkájában ült 1955 decembere és 1956 júniusa között. A vádiratot ellenük **Golovánov**, a KGB őrnagya állította össze. Ügyükben 1956. március 20-án a Kárpátaljai Területi Népbíróság zárt tárgyalás keretében hozott döntést. **Benyák Nándor** elsőrendű vádlottat és **Orlovsky Vince** másodrendű vádlottat 6 évi, **Kulcsár János Tibor** harmadrendű vádlottat 4 évi, javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte.

³⁴³ KORSZUN, 2016: 195. sz. ügyirat. 371-372.

³⁴⁴ Apja Ungváron hunyt el **Csurgovics György** (Nyírperasznya, 1864.05.02.-Ungvár, 1940.08.08.) ungvári görögkatolikus pap, főesperes, szentszéki tanácsos, író, költő. Lásd: Marosi Anita cikkét: <https://karpatalja.ma/sorozatok/karpatalja-anno/karpatalja-anno-csurgovics-gyorgy-gorogkatolikus-pap-kolto/>. Továbbá lásd még. **Csurgovics János** (-1862) a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye helynöke szintén görögkatolikus családból származott. Forrás: http://real.mtak.hu/169001/1/Molnar-Ferenc_monografia-HU_2023_boritoval.pdf, 70 old.

(Letöltés: 2024.02.08.)

³⁴⁵ RIZO, I. 2003: 744.

³⁴⁶ RIZO, I. 2003: 182. Az itt közölt adatok: Benyák Nándor (Nandor Nandorovics, Ungvár, 1939) szlovák nemzetiségű, középiskolás, pártonkívüli, Ungvár lakosa, asztalos. A megyei népbíróság 1956. március 20-án 6 évi szabadságvesztésre ítélte. 1991-ben rehabilitálták.

Benyák Nándor 34 hónapi fogság után, a mordvinföldi, Szosznovka község 7. sz. GULÁG-munkatáborából 1958. december 13-án amnesztiával szabadult. Politikai fogolytársa volt a mezőkaszonyi **Szécsy Sándor**, a nagyszőlősi csoportból pedig **Dudás István** és **Kovács Zoltán**, valamint a munkácsi **Dóri János**.

Az ungvári csoport két tagjának további sorsa, lakhelye ismeretlen. A rehabilitált történelem című adattár bejegyzése szerint **Orlovsky Vince**³⁴⁷ (*Vincent Joszipovics*, Perecsenyi j. Turjaremete, 1937) ukrán nemzetiségű, elemi iskolai végzettségű, Ungvár lakosa, pártonkívüli és munkanélküli. A megyei népbíróóság 6 évre ítélte. 1991-ben rehabilitálták. További sorsa ismeretlen. Az idézett adattárban alapinformációt közöl **Kulcsár János Tibor**³⁴⁸ is: (*Tiberij Andrejevics*, Ungvár, 1938), születési és lakhelye Ungvár, magyar nemzetiségű, alapiskolai végzettséggel rendelkezik, pártonkívüli, munkás. Őt is csoporttagként 1956. március 20-án állították a megyei népbíróóság elé, amely 4 évnyi szabadságvesztésre ítélte. 1991-ben rehabilitálták. További sorsa ismeretlen.

A Benyák Nándor fentebb idézett levelében mások mellett egy bizonyos munkácsi **Dóri János** fogolytársáról is említést tesz. A rehabilitáltak adattárában egy hasonló családnévű elítéltet találtam, aki nem János (Ivan), hanem István (Sztefan) és nem munkácsi, hanem királyházi: **Dóri István** (*Sztefan Antonovics*, Szőlősi járás, Királyháza, 1928.), magyar nemzetiségű, középiskolai végzettsége van, pártonkívüli, munkás, Királyháza (Korolevo) lakosa. 1947. június 18-án a Kárpátaljai Megyei Népbíróóság 10 évnyi szabadságvesztésre ítélte. 1989-ben rehabilitálták. **Benyák Nándor** említi azt is, hogy a bal lábát levágták, mert a Vorkután kiobbantott lázadás egyik súlyos sebesültje lett. Adataim szerint több magyar vonatkozása is van a vorkutai lágerfelkelésnek. A szénbányászatáról híres Vorkutában a mostoha körülmények miatt a szénbányászatra kényszerített és az első amnesztiában nem részesült politikai elítéltek (a 6. sz. szigorított „Recslag” -ban) 1953. július-augusztus között sztrájkba léptek, amelyet **Gyerevjanko** táborparancsnok kegyetlenül szétvert, közéjük lövetett, a hivatalos adatok szerint 53 rabot ért halálos lövés.

A rabok adatai szerint több mint 70 társukat megölték. Később vált ismertté, hogy a sztrájk egyik fő szervezője a budapesti **Áprily Ferenc** hadnagy, politikai fogoly volt. **Gregorovics István**, a beregszklási (Scserbovec) g. kat. templom 25 évre elítélt parókusa egyik levelében leírja a vorkutai rablázadást: „....Az összes láger besztrájkolt, egy egész hétig nem ment ki dolgozni. A többi láger egy hét után feladta a sztrájkot és munkába állt, a mi 10. sz. lágerünk makacsul kitartott. De a nyolcadik nap tragikusan végződött, mert a lágert körülvette a hadsereg, sortüzet nyitottak és így – vagy 60 halott, 200 sebesült láttán – a láger megadta magát. Ekkor esett el egy lett szerzetes (Jānis Mendriks lett katolikus pap – a szerző megjegyzése) és Csépes János kárpátaljai görögkatolikus lelkész.”³⁴⁹

³⁴⁷ RIZO, I. 2003: 535.

³⁴⁸ RIZO, I. 2003: 424.

³⁴⁹ DUPKA, 2020: 110-111.

Benyák Nándor szabadulása után, 1987. július 14-ig állandó megfigyelés alatt állt. Bárhová is jelentkezett Ungváron, munkára vagy tanulásra, mindig fel kellett tüntetni, hogy szovjetellenes tevékenységért el volt ítélve. Az Ungvári Állami Egyetemen szerzett magyar szakos diplomát.

A Kárpáti Kiadó magyar szerkesztőségének csoportja, 1981.
Felső sorban balról jobbra: Fejes János, Groszman Endre és Benyák Nándor.
Ülnek: Tirkánics Gabriella, Erdélyi Lenke, Zékány Éva.
 Forrás: Перевали «Карпат» / Perevali Karpat, ВиД-во Карпати / Kárpáti kiadó,
 Ужгород/ Ungvár, 2020. 99.

A Kárpáti Kiadó magyar szerkesztőségének munkatársaként kezdte el pályafutását, majd magyarországi rokonainak közbejárására végül sikerült családjával áttelepülnie Magyarországra, Debrecenbe. 1992. április 4-én kapta kézhez a 13/147. számú rehabilitációs igazolást. A magyar állam '56-os emlékéremmel is kitüntette.

Végezetül a 6 évre elítélt **Benyák Nándor** két leveléből idézek, mely bizonyítja, hogy az ungvári csoport céltudatosan hajtotta végre megtervezett akcióit.

Részlet az első levélből: „*A csoportot én szerveztem és irányítottam. Célunk az volt, hogy tiltakozzunk a szovjet megszállás ellen, az embereket pedig arra szólítsuk fel, hogy szálljanak szembe a kommunista ideológiával és követeljék Kárpátalja visszacsatolását Magyarországhoz. Mindezt szóban és írásban – rölapokon és falragaszokon – tettük. A csoport több mint fél évig, egészen 1955. december 15-ig tevékenykedett. Abban bízunk, hogy példánkat követve más szovjetellenes csoportok is létrejönnek.*”³⁵⁰

Részlet a második levélből: „*A 7. számú lágerben voltam (...) Hogy hogyan kerültem oda? Ez olyan kérdés, mintha megkérdezném egy viselt katonától, hogyan került a frontra a háborúban. Mert vittek. A nép ellensége lettem, mert ki mertem mondani*

³⁵⁰ ДУРКА magánarchívuma. A kézzel írt levél szerzője: Benyák Nándor. Debrecen, 1992.01.16

azt, amit éreztem, amit gondoltam. Lehet, hogy abban az időben Ti is hasonlóképpen cselekedtetek volna."³⁵¹

*1956-os emléktábla az Ungvári 10. számú Dayka Gábor Középiskolában
Benyák Nándor, Orlovsky Vince, Kulcsár János Tibor ungvári fiatalok ellenálló csoportjának
és volt politikai elítéltek emlékére*

Fotó: Fuchs Andrea

8.4. A Belaja Gvargyija (Fehér Gárda)-csoport

A KGB túlbuzgó munkatársai hosszabb megfigyelés után 1950. január 30. és április 14. között 13 sváb-német, ruszin/ukrán, magyar nemzetiségű munkácsi fiataalt tartóztattak le, akik az úgynevezett *Belaja Gvargyija* (Fehér Gárda) szovjetellenes csoportba tömörültek.³⁵²

Az USZSZK Állambiztonsági Kárpátaljai Főigazgatósága által összeállított koncepció szerinti 13 fiataalt vádolták meg a következő bontásban, akik államellenes bűncselekményt követtek el:

- az ukrán Btk. 54/1 „a”, 54/9, 54/11 § alapján **Gerber József Géza** (1927), **Strömpl Lajos Vilmos** (1929), **Fenyvesi József József** (1928), **Pavlik János/Ivan Dezső** (1927), **Kopcsa József Mihály** (1905), **Kovács Ferenc János** (1929), **Stul Sándor János** (1929), **Dorr János János** (1929);
- az ukrán Btk.20-54-1 „a” § alapján **Rziman Teréz Istváné** (1897);
- az ukrán Btk. 54/12. és a 196. § alapján **Bubryák Mihail Ivanovics** (1886);
- az ukrán Btk. 54/12. § alapján **Laurtner Rudolf Rudolf** (1928), **Mikulaninec Vaszil Alekszandrovics** (1928), **Pavlika Rudolf Dezső** (1928).

³⁵¹ DUPKA magánarchívuma. A kézzel írt levél szerzője: Benyák Nándor. Debrecen, 1992.08.19.

³⁵² KORSZUN, 2018: 202.sz. ügyirat. 362-363.

Az állambiztonsági szolgálat kárpátaljai nyomozói szerint **Gerber** vádlott 1946–1948 között kezdeményezte a *Belaja Gvargyija* (Fehér Gárda) szovjetellenes csoport létrehozását, azzal a céllal, hogy fegyveres harcot indítson a szovjethatalom ellen. Mint a munkácsi mozgalom vezére hasonló gondolkodású tagokat toborzott és céljai elérése érdekében arra törekedett, hogy az összekötőin keresztül az országban tevékenykedő OUN-banditákkal és a Magyarországon illegalitásban aktivizálódó antidemokratikus reakciós elemekkel felvegye a kapcsolatot.

A csoport vezére a fentebb felsorolt személyeket különböző időpontokban a gárdába beszervezte, aztán harcra felkészítő összejöveteleket tartott, a csoport tagjaival fegyvereket, lőszeret, orvosságokat, kommunikációs és sokszorosító eszközöket stb. gyűjtöttek.

A tagok közül **Dorr** és **Stul** diverziós csoport tagjaként 1946-ban a Munkácsi Szeszgyár raktárát is felgyújtották. **Rziman** kapcsolatban állt a magyarországi reakciós elemekkel. **Bubrják** 1989-ben törvénytelenül szert tett lőfegyverre és lőszerre. **Lautner, Mikulaninec, Pavlik Rudolf** tisztában voltak, hogy csoportosan bűncselekményt követnek el, mégsem tettek jelentést a szovjet szerveknek, utólag beismerő vallomást tettek, hibát követtek, megbánták tettüket.

A házkutatás során **Gerber, Strömpl, Pavlik János** és **Bubrjától** fegyvereket, lőszeret és egyéb tiltott eszközöket koboztak el.

A nyomozati anyagból azt is megtudható, hogy a szovjet titkos szolgálat beépített ügynökei – **Bodnár, Kohutics Vaszil** – provokációs szerepet játszottak, őket nem vonták felelőségre, tulajdonképpen a *Belaja Gvargyija* (Fehér Gárda) szovjetellenes csoport létrehozásában felbujtóként is aktívan közreműködtek.

A nyomozati anyag alapján KGB kijevi központjában **Rudenko és Szkitov** állambiztonsági őrnagy, **Fagyjejev** állambiztonsági ezredes aláírásával készült és fentebb ismertetett *Zárójelentés*³⁵³ 1950. augusztus 1-jén **Jeszipenko** vezérőrnagy, az USZSZK Állambiztonsági Minisztérium helyettes minisztere jóváhagyta és után a Szovjetunió Állambiztonsági Minisztérium (MGB) mellett működő Különleges Tanácsnak továbbította, hogy a javaslatuk alapján **Gerbert, Strömplöt, Fenyvesit, Pavlik Ivánt, Stult, Dorrt, Kopcsát, Kovácsolt** 25 évre, **Rzimant, Bubrját** 10 évre, **Lautnert, Mikulaninecet, Pavlik Rudolfot** 5 év kényszerszolgálatában letöltendő szabadságvesztésre és teljes körű vagyonek kobzásra ítélje.

A későbbiekben annyi változás történt, hogy az 1950. november 29-én kihirdetett ítélelhozzatalban³⁵⁴ az első rendű vádlottnak minősített **Gerber** és **Strömpl** 25 évet³⁵⁵, a másodrendű vádlottak közzé sorolt 7 főre (**Fenyvesi**³⁵⁶, **Pavlik Iván**³⁵⁷,

³⁵³ KORSZUN, 2018: 202.sz. ügyirat.362.

³⁵⁴ KORSZUN, 2018: 202.sz. ügyirat. 363.

³⁵⁵ Büntetés helye: MVD ITL Mineralnij láger, Norilszk.

³⁵⁶ Büntetés helye: MVD ITL Mineralnij láger, Norilszk.

³⁵⁷ Büntetés helye: MVD ITL Recsnaj láger, Vorkuta.

Stul³⁵⁸, **Dorr**³⁵⁹, **Kopcsa**³⁶⁰, **Kovács**³⁶¹, **Rziman**³⁶²) 10-et, a harmadrendű 1 fő (**Bubriák**³⁶³) vádlottra 7, a negyedrendű 3 fő (**Lautner**³⁶⁴, **Mikulaninec**³⁶⁵, **Pavlik Rudolf**³⁶⁶) vádlottra 5 évet szabtak ki. A 2596. sz. ügyirat szerint elítélt csoport tagjainak „különleges” büntetőtáborba szállítását 1950. december 1-jén kezelt *Utasításában* **Jersov** őrnagy, Szovjetunió Állambiztonsági Minisztérium (MGB) „A” 2. sz. osztály 2. sz. részleg meghatalmazott tisztségviselője rendelte el, ennek másolatát a KGB kijevi, valamint a kárpátaljai vezetőnek is megküldte.³⁶⁷

1951. január 3-án³⁶⁸ **Rziman Teréznek** (Budapest, 1897), a Munkácson letelepedett egykori operaszínházi művésznőnek 2596. sz. vádiratát **Balasz** főhadnagy, az állambiztonsági szolgálat kárpátaljai vizsgálati osztályának vezető parancsnoka újra áttanulmányozta, egyben megerősítette, hogy **Gerber József** elítélt által Munkácson létrehozott szovjetellenes csoport megalapításában a művésznő bűntársa volt. Ennek okán szociálisan veszélyes elemnek tartja. Határozata kimondja, a Szovjetunió MVD különleges táborában töltsse le kiszabott büntetését. Az erre vonatkozó határozatot felettesével, **Akszenov** alezredes osztályvezetővel egyeztetve. **Bojko** ezredes, a KGB Kárpátaljai Főigazgatósága helyettes vezetője a nyomozótisztek határozatát helyben hagyta.

Megjegyzendő, **Rziman Teréz** és hozzátartozói 1954–1956 között számos kegyelmi kérvényt intéztek az ungvári, a kijevi és a moszkvai vezetőknek szabadulása érdekében, mindez süket fülekre talált. A művésznő szabadlábra helyezését sürgető kérvények teljesítését minden esetben **Szavcsuk P.** ezredes, az állambiztonsági szolgálat kárpátaljai főosztályának vezetője és **Szlony** ezredes, az USZSZK belügyminiszterének helyettese megtagadta.

Nem érdekelte őket, hogy **Rziman Teréz** szüleivel 1942-ig Budapesten élt. Munkácsi Erdőgazdaságba kinevezett férjét a Latorca-parti városba követte. Mint zenetanár, kórusvezető, a római katolikus egyházközség zenekarának karmestereként aktívan részt vett a város kulturális életében. 1945-től a Munkácsi Művelődési Ház, a helyi színház egyesített zenekarában játszott. 1954-ben férjének, **Rziman Károlynak** engedélyezték Budapestre történő hazatérését, ahol két lánya, Mária és Éva és a művésznő édesanyja, **Miskolci Lászlóné** fogadta, közösen küldtek a Kreml akkori vezetőinek (**K. E. Vorosilovnak**, SZU Legfelső Tanácsa elnökének, **G. M.**

³⁵⁸ Büntetés helye: MVD ITL Recsnaj láger, Vorkuta.

³⁵⁹ Büntetés helye: MVD ITL Recsnaj láger, Vorkuta.

³⁶⁰ Büntetés helye: MVD ITL Sztyepnaja láger, Dzsezkazgan.

³⁶¹ Büntetés helye: MVD ITL Sztyepnaja láger, Dzsezkazgan.

³⁶² Büntetés helye: MVD ITL Ozernij láger, Tajset.

³⁶³ Büntetés helye: MVD ITL Sziblag.

³⁶⁴ Büntetés helye: MVD ITL Unzslag.

³⁶⁵ Büntetés helye: MVD ITL Kargopollag.

³⁶⁶ Büntetés helye: MVD ITL Izellag.

³⁶⁷ KORSZUN, 2018: 216.sz. ügyirat. 387-388.

³⁶⁸ KORSZUN, 2018: 220.sz. ügyirat. 391-392.

Malenkov miniszterelnöknek, a főügyésznek) beadványt, erre sem kaptak választ. A súlyosan beteg művésznő 1956. szeptember 30-án az Irkutszki terület Tajset GULÁG-táborban elhunyt. 1989. május 4-én rehabilitálták.

Később társairól is bebizonyosodott, hogy valamennyien a totalitárius rendszer áldozatai, valamennyijüket szintén rehabilitálták.

8.5. A munkácsi körzeti Csori-csoport

1952–1954 között „*Nyepakarena juniszty*” (Megtörhetetlen ifjúság) nevű szovjetellenes csoport tevékenykedett a munkácsi körzetben, ami valójában egy irodalmi körnek tekinthető. Azonban politikai érettségükről tanúskodik 1952-ben megfogalmazott és a lakosok körében terjesztett röplapjuk, amelyben felszólítják honfitársaikat, hogy ne higgyenek a szovjet társadalom ígéreteiben, mert az életképtelennek bizonyul. Higgyenek abban, hogy hamarosan eljön az igazi szabadság.³⁶⁹

A fiatal irodalmárokat tömörítő kör tevékenységét a kommunista hatalom figyelemmel követte. Majd a szovjet életmódot nyíltan is bíráló ruszin öntudatú fiatalok csoportját 1954 végén a KGB letartóztatta.

A sorozatos kihallgatások után a Kárpátaljai Területi Bíróság szovjetellenesség vádjával 1955. február 11-12-én a „hangadó” **Csori Jurij/Georgij** (apja *Szemen*, Zubivka/Beregfogaras, 1933–2019) Szánfalván/Sztanovóban dolgozó tanítót 10 évi;

*Csori Jurij/Georgij tanító börtönfotója*³⁷⁰

Francuh Petro (apja Ivan, Makarjevo/Makarja 1934-), munkácsi rokkant állományú lakost és **Rohács Ivan** (apja Mihajlo, Zubivka/Beregfogaras, 1932-), tiszaujlaki lakost, a munkácsi mezőgazdasági szakiskola diákját 6 évi, majd 1955. november 11–12-én

³⁶⁹ KORSZUN, 2016: 246.sz. ügyirat. 465-467.

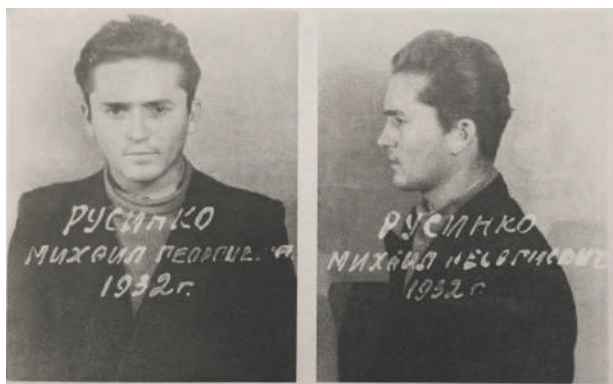
³⁷⁰ KORSZUN, 2018: 418.sz. ügyirat. 735.

Francub Petro és Robács Ivan börtön-fotója

Forrás: Korszun, 2018:735.

Ruszinko Mihajlo (apja Georgij, Barbovo/Bárdháza, 1932–), tényleges katonai szolgálatból visszarendelt fiatalot 10 évi szabadságvesztésre ítélte. 1991-ben rehabilitálták őket.

Ruszinko Mihajlo börtön-fotója

Forrás: Korszun, 2018:735.

Az állítólagos kommunistaellenes tevékenységért elítélt **Csori Jurij** a koncentrációs táborból 1956-ban szabadult, ahol merész hangú, a szovjet rabszolgatartó rezsimet ostromozó lágerverseket is írt.³⁷¹ Sajnálatos módon csak 1991-ben a független Ukrajnában rehabilitálták. Ennek ellenére Jurij Csori számos irodalmi alkotás és tudományos munka szerzője, szótárakat szerkesztett és folklórt gyűjtött.

A rendszerváltozás után a ruszin értelmiségieket tömörítő Ungvári Duhnovics Társaság aktív vezetőségi tagja a történész **Fülöp Lajos** elnök mellett. Bátran kiállt a ruszinság jogainak visszaállításért, írásaiban is hallatta hangját.

Jurij Csori (1933.03.25.-2019.04.11.)

Forrás: <https://karpataljalap.net/2019/04/14/elhunyt-jurij-csori>

2019. április 11-én 85. életében Ungváron elhunyt **Jurij Csori** Gulág-túlélő, ruszin író és történész.³⁷²

8.6. A Fenczik-párt aktivistái

A KGB „fasisztának”, „népellenességnek”, „hazaárulónak” stb. titulált, később kivégzett **dr. Fenczi István** görögkatolikus teológus által alapított Kárpátorosz Nemzeti Autonóm Párt Kárpátalján maradt ruszofil irányzatú tisztségviselőit felkutatta és felelősségre vonta.

A levéltári akták szerint köztük volt **Saranics Ivan/János György** (Nagybocskó, 1901.), aki abban az időben asztalosként, majd vegyesárút forgalmazó bolttulajdonosként Nagybereznán élt életvitelszerűen. 1938–1944 között a Kárpátorosz Nemzeti Autonóm Párt nagybereznai titkára volt, aki a választások idején – a névtelen feljelentés szerint – kommunistaellenes agitációt fejtett ki. Letartóztatása után,

³⁷¹ „Krivavi tinyi kremlju”. Literaturna tvorcsisztyy represszovanih zakarpéatciv. – Uzsgorod: BAT Vidavnicтво „Zakarpatyja”. 2006. 567-578.

³⁷² Elhunyt Jurij Csori. <https://karpataljalap.net/2019/04/14/elhunyt-jurij-csori> [Letöltés: 2022.11.10.]

1946. március 30-án mindeztől **Pavlikov** KGB-alhadnagy vezette – négy órán át tartó – kihallgatáson beismerő vallomást tett.³⁷³

Hét éves vizsgálati fogság elteltével Kárpátaljai Területi Bíróság 1952. május 28-án szovjetellenesség vádjával 25 évi szabadságvesztésre ítélte. A Szovjetunió Legfelső Bíróságának Elnöksége 1955. november 11-én a korábbi ítéletet 10 évre csökkentette. 1991-ben rehabilitálták.³⁷⁴ **Saranics Ivan/János** és meghurcolt **Bucsina Mihail** korábbi párttitkár sorsáról nincs adat.

8.7. A „Podkarpatszka Rusz felszabadítási bizottság”

A Fenczik-párton kívül a görögkatolikus személyiségekhez kötődő e csoportok közül a KGB kárpátaljai nyomozói a „Podkarpatszka Rusz felszabadítási bizottság” elnevezésű ellenforradalmi szervezet tagjainak egyes képviselőit is „leleplezték”. A Korszun-dokumentumgyűjtemény közreadott egy olyan *Kihallgatási jegyzőkönyvet*³⁷⁵, melynek vádlott szereplője, **Ifj. Ivancsó Gyula** (Nyíresújfalú/Dunkovica, 1906. 11. 30. – Ungvár, 1979.05.17.) a havasközi (Ljuta) Csodatevő Szent Miklós templom parókusa volt. 1947. november 14-én tartóztatták le. Kihallgatótisztje: **Bojko** ezredes, a KGB Kárpátaljai Főosztályának helyettes vezetője. Egy bizonyos **Szuhanova** nevű munkatársa az 1947. december 25–26-án lezajlott, két napig tartó kihallgatást sztenográfiára rögzítette.

Ivancsó Gyula
Forrás: SZEP archívum

³⁷³ KORSZUN, 2016: 45.sz. ügyirat (Kihallgatási jegyzőkönyv). 107-109.

³⁷⁴ RIZO, I. 2003: 745.

³⁷⁵ KORSZUN, 2016: 54.sz. ügyirat (Kihallgatási jegyzőkönyv). 127-134.

A paróchus által is aláírt jegyzőkönyvből megtudjuk, hogy az ő kezdeményezésére, **Romza Tódor** püspök tudtával, 1947. október 16-án alakult meg a „Podkarpatszka Rusz felszabadítási bizottság” elnevezésű ellenforradalmi szervezet, amely még el sem kezdte a tevékenységét, az alapítók közzé beépült **Szopkó György/Jurij** provokátor-ügynök (későbbiekben áttelepült Csehszlovákiába) jelentése alapján a KGB kárpátaljai éber őrei felgöngyölítették a szovjet hatalom megdöntésére létrehozott szervezetet, néhány tagját letartóztatták. A csoport kiagyalojának (egyben az esküszöveg szerzőjének) ügyével a haditörvényszék foglalkozott. Bírósági pere 1948. február 13–14 között volt. 25 év kényszermunkára, 5 év polgári jogfosztásra és vagyonek kobzásra ítélték. A Mordvin ASZSZK-ban raboskodott, ahonnan 1955. december 12-én szabadult.

Együtt a régi és az új generáció.

Görögkatolikus papi gyűlés 1990-ben Lelekács János lakásán.

Forrás: https://epa.oszk.hu/00500/00595/00114/pdf/EPA00595_egyutt_2024_2_100-109.pdf

Társtettesként Éva-Mária-Terézia (1930) lányának férjét, **Lelekács János** (1924–1998) ungvári hitvalló papot vele együtt ítélték el. Ő 10 évet kapott. 1948–1955 között kényszermunkás volt Szeverouralszk, Kolima, Csukotka Gulág-lágerben. 1955-ben rehabilitálták őket.³⁷⁶

8.8. A magyar vallási-nacionalista szervezet

A Korszun-dokumentumgyűjteményben olvasható az 1949. május 14-én az Ukrán SZSZK Állambiztonsági Hivatal Kárpátaljai Főosztályának vezető tisztviselői: **Jeremicsev** őrnagy a 4. Bűnügyi Nyomozó részleg parancsnoka, **Akszjanov** alezre-

³⁷⁶ RIZO, I. 2003: 344., 444–445.

des a Bűnügyi Nyomozó Osztály parancsnoka, **Bojko** ezredes, a KGB Kárpátaljai Főosztály parancsnok-helyettese jóváhagyásával elkészült az 1949. március 19–25 között letartóztatott, az ungvári 1. sz. börtönbe zárt 54 éves **Huszi Béla**, a 40 éves **Asszonyi István**, a 42 éves **Kovács Zoltán**, az 53 éves **Györke István**, a 35 éves **Pázsit József**, a 24 éves **Gulácsy Lajos** református lelkészek ellen összeállított *Vádirat*.³⁷⁷ Ebben többek között a nyomozók kimondják, hogy az 1935-ben alakult Keleti Baráti Kört és Krisztus Követőinek Társaságát 1945 után, a fentebb felsorolt református lelkészek újra szervezték, és ezeknek a testületeknek a nevében aktivizáltak a szovjetellenes tevékenységüket a gyülekezetekben. A Baráti Kör konferenciáin, fórumain a szovjethatalmat nyíltan bírálták.

A fiatalokat arra szólították fel, hogy ne vegyenek részt a kommunista párt által kezdeményezett helyi társadalmi-kulturális összejöveleteken, hogy mentesüljenek szovjet ideológia befolyásától. Vádolták őket, hogy magyar nyelvű nacionalista és szovjetellenes röpiratokat terjesztettek a híveik körében, megvitatták a szovjet és pártvezetőségnek küldendő levéltervezetet. Más néven: *Sztálinnak írt levél*³⁷⁸, melynek megírása **Zimányi József** és **Horkai Barna** lelkészek nevéhez fűződik, ők szintén megjárta a Gulág-táborokat.

Megjegyzem, **Fodor Gusztáv** református lelkész, egyháztörténész véleménye szerint „a Sztálin képviselőinek leírt hitvallást az Egyház prófétai tiszte felől szabad csak értelmezniünk. Így a generalisszimusznak leírt bátor vallástétel a Baráti Kört és a Kárpátaljai Református Egyházat prófétai magasságokba emeli, amely példaadó és példamutató lehet egyházunk mindenkori szolgálattevői és tagjai számára. A próféta mindig a legnagyobb sötétségben szól, és magát a teremtmény Istent képviseli. Megnyilvánulásával az életét teszi kockára az igazságért, mások megmeneküléséért. Kárpátalján akkor és ott erre a prófétai szolgálatra Isten a református lelkészeket választotta ki, akik hite világított az ateista és irgalom nélküli szovjet társadalom sötétségében.”³⁷⁹

A KGB által az ügyészség, illetve a bíróság elé terjesztett, koncepció *Vádirat* alapján 1949. május 23–24-én a Kárpátaljai Területi Bíróság **Soloma** bíró elnöklétével a kollégium (**Kacsala**, **Sumszka** népi ülnökök, **Polivancsuk** titkár, **Andrásko** főügyész, **Judkovics** ügyvéd) megtárgyalta a Baráti Körös lelkészek egy jogi egységként kezelt ügyét (peranyagaik 3 dossziében találhatók).

A vádirat mellékletében 22 tanút neveznek meg, akik az eljárás közben a lelkészek ellen hamisan vallottak:

1. **Tóth Sándor Károly** – Csetfalva, Beregszászi körzet.
2. **Szeles Zoltán András** – Csetfalva, Beregszászi körzet.
3. **Kovács Júlia Ferencé** – Csetfalva, Beregszászi körzet.
4. **Lengyel Kálmán Mihály** – Kígyós, Beregszászi körzet.
5. **Szölösi Péter Áron** – Kígyós, Beregszászi körzet.

³⁷⁷ KORSZUN, 2016: 108.sz. ügyirat (Vádirat). 227-229.

³⁷⁸ A levél teljes terjedelemben itt olvasható: FODOR GUSZTÁV: 2017: 179.

³⁷⁹ FODOR GUSZTÁV: 2017.

6. **Fóri Ilona Gáboré** – Tivadarfalu, Szevljusi körzet.
7. **Kustán Margit Dániel**é – Tivadarfalu, Szevljusi körzet.
8. **Szabó Malvin Júliá**é – Forgolány, Szevljusi körzet.
9. **Pap Olga Károly**é – Tivadarfalu, Szevljusi körzet.
10. **Vass Ilona Károly**é – Forgolány, Szevljusi körzet.
11. **Patkós Kálmán Antal** – Tivadarfalu, Szevljusi körzet.
12. **Lelekes Ilona Kálmán**é – Tiszaújlak, Szevljusi körzet.
13. **Petrusinec Katalin Mihály**é – Tiszaújlak, Szevljusi körzet.
14. **Tóth Erzsébet Bertalan**é – Beregújfalu, Beregszászi körzet.
15. **Molnár Kálmán Ferenc** – Beregújfalu, Beregszászi körzet.
16. **Molnár Gábor Ferenc** – Beregújfalu, Beregszászi körzet.
17. **Póvh/Pál Péter István** – Beregújfalu, Beregszászi körzet.
18. **Szabad Géza István** – Nagybereg, Beregszászi körzet.
19. **Deák Sándor József** – Beregújfalu, Beregszászi körzet.
20. **Csok András Benjám**in – Kígyós, Beregszászi körzet.
21. **Csok András József** – Kígyós, Beregszászi körzet.
22. **Fosti/Füsti Benjám**in **Benjám**in – Beregszász, I. Franko u. 43.

A névsor összeállítója: **Jeremicsev** őrnagy, a KGB Kárpátaljai Főosztály 4. Bűnügyi Nyomozó részleg parancsnoka.

A tárgyaláson a következő döntés született. Az alábbi öt lelkészt az ukrán Btk. 2.r. 54.§.4.c., 54.§.10.c. és az ukrán Btk. 54.§.11. c., alapján 25 év javító-nevelő munkatábor, 5 év jogvesztés és vagyonelkobzásra ítélték. Első rendű vádlottak közé sorolták:

Huszti **Béla** kígyósi lelkész ügyében hozott korábbi ítéletet az USZSZK Legfelső Bírósága 1955. november 3-án 10 évre mérsékelte. A szibériai Tajsetben töltött el több mint 7 évet. Rabságából 1956 júniusában szabadult.

Asszonyi István forgolányi lelkész ügyében hozott korábbi ítéletet az USZSZK Legfelső Bírósága 1955. november 3-án 10 évre mérsékelte. A kazahsztáni réz- és ólombányákban töltötte le a büntetését. 1991-ben rehabilitálták.

Kovács Zoltán tiszaújlaki lelkész ügyében hozott korábbi ítéletet az USZSZK Legfelső Bírósága 1955. november 3-án 10 évre mérsékelte. Kezdetben az Angara folyó környéki erdőkben fakitermelésen dolgoztatták, majd egy Omszokban épülő benzinyárnál dolgozott kőművesként. 1991-ben rehabilitálták.

Györke István beregújfalui lelkész ügyében hozott korábbi ítéletet az USZSZK Legfelső Bírósága 1955. november 3-án 10 évre mérsékelte. A fogságát a közép-szibériai Tajset – Bratszk térségében töltötte. 1991-ben rehabilitálták.

Pázsit József munkácsi lelkész ügyében hozott korábbi ítéletet az USZSZK Legfelső Bírósága 1955. november 3-án 10 évre mérsékelte. Kazahsztánba, Dzsezsaganba deportálták, ahol a helyi rézbányában dolgozott, majd a leromlott egészségügyi állapota miatt Kingirbe került kőművesmunkát végezni. 1991-ben rehabilitálták.

A másodrendű vádlott: **Gulácsy Lajos** munkácsi kisegítő lelkész, aki „megúszta” a halálbüntetéssel egyenértékű „25 év” kiszabását. A bírósági határozatban kü-

lön kiemelik, „a tárgyalás alatt beismerte bűnösségét, melyet a fentebb felsorolt elítéltek hatására követett el.” Ezt figyelembe véve a bíróság az ukrán Btk 2.r. 54.§.10.c. és az ukrán Btk. 54.§.11. c. alapján 10 év javító-nevelő munkatábor, 5 év jogvesztés és vagyonelkobzásra ítélte. Kazahsztánba, a Karagandai lágerrendszerbe került fogolyként, ahonnan hét év raboskodás után 1956. május 15-én szabadult és tért vissza Kárpátaljára. A hat politikai elítéltet 1991-ben rehabilitálták.³⁸⁰

8.9. Kárpátalja függetlenségéért küzdő szervezetek

A levéltári anyagok szerint Kárpátalja számos ukrán/ruszin és magyarlakta településén a KGB a beépített, provokációs ügynökeik közreműködésével a szovjethatalom megdöntését propagáló „ellenforradalmi” szervezetek látványos üldözésével foglalkoztak. Ung-, Bereg-, és Máramaros-vidék településein tervszerűen gyarapították a letartóztatottak, az elítéltek, a Gulág-rabságba hurcoltak számát. Így akarták megtörni a szovjethatalmat elutasító magyarságot és az ukránnak nyilvánított ruszinokat és a más nemzetiségű lakosokat is.

A nyomozati anyagok szerint Nagylucskán nyolc 20 éven aluli, magyar gyökerekkel is rendelkező ukrán/ruszin fiatal 1948 áprilisában megszervezte a ***Munkanélküliek pártját***. Fő célkitűzésük Kárpátalja függetlenségének kivívása a nyugati burzsoá hatalmak közreműködésével.

Az MVSZ Határőrhadsereg Kárpátaljai Katonai Hadbírósága Ungváron, zárt tárgyaláson (hadbírók: **Romanenko** őrnagy /elnök/ **Jermakov** százados, **Asztrelin** hadnagy, **Gromov** gárdahadnagy /titkár/; katonai ügyész: **Zenov** százados; kirendelt védő ügyvédek: **Kovalcsuk** és **Judkovics**) 1948. szeptember 8–9-én a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége nevében, az ukrán Btk. 54/1 „a”, 54/11 § alapján, mind a 8 fiataalt (**Tricsinec Jurij** (1928), **Szemedi Vladimir** (1931), **Grinyo Szerafim** (1931), **Selko Jurij** (1927), **Glagola Vaszil/László** (1931), **Varga Jurij/György** (1929), **Lukecsa Iván** (1930), **Rubis Fedor/Ferenc** (1930) 25 évi szabadságvesztésre ítélte.³⁸¹

A pártvezető **Rubis Fedor/Ferenc** a büntetését a Komi Autonóm Köztársaság Intai MVD ITL zárt táborban töltötte, fűrésztelepen, bányában dolgoztatták. 1954 decemberében amnesztiával szabadult és társaival együtt 1955-ben rehabilitálták.³⁸²

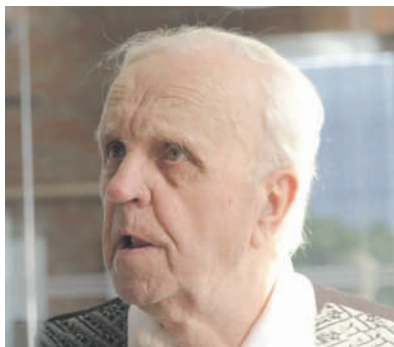
A középiskolás testvérét, **Rubis Jurijt** ugyanaz a hadbíróság két évvel később, 1950. március 27–28-án szintén 25 évre ítélte. A Kárpátmelléki Katonai Körzet Ítélszéke 1954. október 12-én a korábbi ítéletet 10 évre mérsékelte. Őt csak 1991-ben rehabilitálták.

³⁸⁰ RIZO, 1. 2003: 297., 537., 384., 310, 542., 295.

³⁸¹ KORSZUN, 2016: 74.sz. ügyirat (Ítélet). 174-176.

³⁸² RIZO, 1. 2003: 612.

Rubis Fedor még a szabadulása után folytatta tanulmányait, történelem szakos diplomát szerzett. 1958–1996 között, történelem és rajtanár szülőfalujának tanintézetében. A 34 évi tanítóskodás után, 1996-tól nyugdíjas. De meg kell jegyeznem erről a történetről, hogy a csoport tagjai közül **Rubis Fedor** túlélte a Szovjetunió összeomlását, az ezredfordulót és 2020-ban, 90. születésnapját Nagylucskán, illetve Kárpátalán, sőt Kijevben is nagy tisztelői megünnepelték.

Rubis Fedor

Forrás: <https://www.biblioteka.uz.ua/zak/show.php?showFull=29>

A legendás Gulág-túlélő, nyugalmazott pedagógus 2023-ban töltötte be a 93. életévét. Ukrajna számontartott írója, helytörténész- és néprajz-kutatója, a gyógyfüvek kiváló ismerője, eddig az említett témakörökből 16 könyvet jelentetett meg.³⁸³ Köztük több művében örökítette meg saját és küzdőtársai hat évig tartó szenvedéstörténetét: *Roki i doli/ Évek és sorsok*, 1998; *Holoszi z-za kolucsoho drotu/ Hangok a szögesdrótok mögül*, 1998; *Zakarpatici pid preszom sztalinszkogo szvavilja /Kárpátaljaiak a sztálini önkényuralom alatt*, 2009 stb.

A rendszerváltozást követően az Ukrán Politikai Foglyok Szövetségének kárpátaljai aktivistája. Megírta az 1400-ban először említett Nagylucska történetét is, ahol a két világháború között ruszinok, magyarok, németek, szlovákok és zsidók éltek békés egyetértésben. A legutóbb 2001-es népszámlálás adatai szerint a nagyközség 9029 lakosából közel 3,48 % magyar nemzetiségűnek vallja magát.

A feldolgozott levéltári iratok rávilágítanak a túlbuzgó „beszpekások” embertelen cselekedeteire, akik álságos hozzáállással, kiagyalt vádakkal sok fiatal pályáját törték ketté, okoztak számukra gyógyíthatatlan lelki szenvedést is, csakhogy feljebbvalóik kegyeibe férközzenek. A fontosabb szovjetellenes, nacionalista csoportosulások tagjainak megbüntetésével főleg az MVSZ Határőrhadsereg Kárpátaljai Katonai

³⁸³ https://uk.wikipedia.org/wiki/Рубіш_Федір_Федорович (Letöltés: 2024.04.25.)

Hadbíróháza és a Kárpátmelléki Katonai Körzet Ítélszéke foglalkozott. Általában 10 évtől 25 évig terjedő szabadságvesztésre ítélte a vádlottakat:

- a Nagybereznai körzeti Nagybereznán: 45. sz. ügyiratban 2 elítélt, Ljuta: 54. sz. ügyiratban 2 elítélt,
- az Ilosvai Visnij Rakovec/Nagyrákóc: 66. sz. ügyiratban 16 elítélt, Bilke és Nagyrákóc: 58., 59.68., 64. sz. ügyiratban 6 elítélt,
- a Szevljusi/Nagyszőlősi körzeti Drotinci/Tiszaszirma: 66. sz. ügyiratban 3 elítélt, Pidvinogradovo/Szölősvégárdó 68. sz. ügyiratban 2 elítélt, Siroke/Felsőárad, Holmovec/Hömlőc-Verecja/Veréce: 85. sz. ügyiratban 6 elítélt,
- a Técsői körzeti Bustino/Bustyaháza: 164.sz., 180. sz. ügyiratban 5 elítélt, Dubove/Dombó: 66. sz., 72.sz. ügyiratban 6 elítélt, Uglya: 176., 177. sz. ügyiratban 3 elítélt,
- a Volóci kerületi Latyirka/Latorcafé: 70. sz. ügyiratban 1 elítélt, Verbjazs/Verebes: 156. sz. ügyiratban (2018) 5 elítélt,
- a Rahói körzeti Nagybockó: 70. sz. ügyiratban 6 elítélt, Kőrösmező: 75. sz. ügyiratban 1 elítélt,
- a Munkácsi körzeti Nagylucska: 74. sz. ügyiratban 8 elítélt, Munkács: 202. sz. ügyiratban (2018) 13 elítélt,
- a Huszti körzeti Monasztirec/Monostor: 81. sz. ügyiratban 6 elítélt, Veljatin/Veléte: 120. sz. ügyiratban 10 elítélt, Lipcsa/Lipcse: 159., 160. sz. ügyiratban 2 elítélt,
- az Ungvári körzeti Nevice: 84. sz. ügyiratban 10 elítélt,
- a Perecsenyi körzeti Turja-Bisztra: 87. sz. ügyiratban 6 elítélt,
- Beregszászi körzet települései: 250. sz. ügyiratban 20 elítélt.

Sztálin halála után számos csoport tagját – az aktáik átvizsgálása után – szabadon bocsátották, mivel kiderült, hogy a diktatórikus rendszer túlbuzgó nyomozótisztjei, igazságügyi tisztségviselői, a katona és polgári ügyészek, a hadbírók koholt vádakkal, hamis tanúkkal folytatták le Ungváron a konstruált politikai pereket, melyeknek a célja a vélt és valós politikai ellenfelek likvidálása, bebörtönzése volt. Sok esetben ejtették az áldozatok ellen felhozott vádakat.

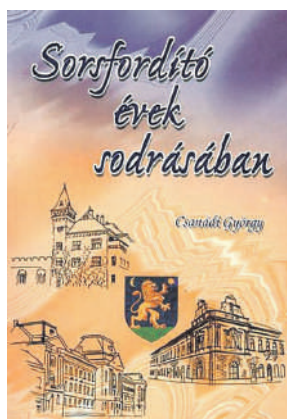
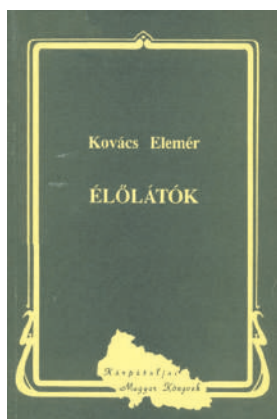
A 25 évre ártatlanul elítélt személyek büntetésének súlyos mértékét általában 10, 7 évre mérsékeltek. A hrucsovi „enyhülési” korszakban már egyre többen rehabilitálásban részesültek.

IX. FEJEZET

A DONBÁSZI MUNKASZOLGÁLATRA KÉNYSZERÍTETT KÁRPÁTALJAI FIATALOK KÁLVÁRIÁJA (1947–1953)

9.1. A „donbászi-ügy” problémaköre

Vidékünkön a „Donbászi munkaszolgálatra”, közismertebb nevén: „fezeónak nevezett bányásziskolába” mozgósított magyar fiatalokat érintő problémakört a rendszerváltozás után az elsők között **Csanádi György**³⁸⁴ újságíró (**Beregszászi György** néven is írt cikkeket) vetette fel.

Először hírt adó könyvek a donbászi-ügyről

Forrás: Dupka György könyvtára

Kovács Elemér *Élőlátók* (1993) c. riportgyűjteményében a csongori **Gazi Gusztáv**ot is bemutatja, aki „sokáig bujkált, hogy el ne vigyék Donbászra. Először a Munkácson élő keresztanyja pincéjében húzódott meg, majd hazajött, s hol a padlás, hol a szekrényben bújt el. Vagy bevetették a dunyhába. Ez a fiú az anyja temetését is a padlásról nézte végig.”³⁸⁵

A vegyesházasságot érintve az 53. oldalon arról is ír, hogy a „bányavidékre kerülők közül hányan hoztak onnan feleséget.” A 104. oldalon megszólaltatott, Donbászt

³⁸⁴ CSANÁDI, 2004: 200-203.

³⁸⁵ KOVÁCS E. 1993: 34., 56.

megjárt túlélők egyike, egy Bálint nevű férfi közlése szerint születtek „itt helyben is dalok, ismert bús nóták dallamára”:

*Azt írták a donbászi vidékről,
Véresen ment le a nap az égről,
De sok vér folyt az idegen földre,
De sok bányász aludt el örökre.*

*Azt írta egy kislány levelébe,
Él-e még a régi szeretője?
Él-e még vagy gondol-e még rája
Valahol ott a nagy Oroszországba.*

*Válasz jött a kislány levelére,
Hogy öltözzön szíve feketébe.
Szeretője hűségesen várja
Odafele, a fényes mennyországba.
(Azt írták... 1947. Szerzője ismeretlen)*

Megjegyzem, a teljes szövegváltozatban (**Kovács Elemér** csak hat sorát idézi) közölt balladát **Punykó Mária** 1988-ban **Tihor Júlia** beregújfalusi adatközlőtől hangszalagra rögzítette, amely 1992-ben lágerírásokat tartalmazó gyűjteményben³⁸⁶ jelent meg először. A feltehetően 1947-ben keletkezett ballada ismeretlen szerzője valószínűleg egyike azoknak a Bereg-vidéki fiataloknak, akiket 1947–1953 között kényszerítettek bányamunkára a Donyec-medencében. Kívülálló ugyanis aligha tudta volna hitelesen megjeleníteni az elhurcolt fiatalok sorsának sok esetben tragikus alakulását.

Az ezredfordulót követően a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán a „donbászi-ügy” szintén kutatási téma lett. **Molnár D. Erzsébet** (**Svetkó Erzsébet** néven is publikált³⁸⁷) főiskolai oktató, történész alapos adatgyűjtő és elemző munkát fejtett ki.

³⁸⁶ DUPKA, 1992: 26.

³⁸⁷ SVETKÓ ERZSÉBET: A donbászi munkaszolgálat. Adalékok a szovjet rendszer Kárpátalján érvényesülő nemzetiségpolitikájához. Közpolitika, Századvég, 2003. február. Ugyanő: Adalékok a nemzetiségpolitika alakulásához Kárpátalján (1947-1952). A donbászi munkatáborok résztvevőinek visszaemlékezéseiből. - In.: Acta Beregsasiensis. A II. Rákóczi Ferenc KMF tudományos közleményei. 3. szám, III. évfolyam. Beregszász, 2003/3. 82-96; Ugyanő: Nemzetiségpolitika Kárpátalján a szovjet rendszer kiépülésének idején. Diákok és fiatal kutatók tudományos konferenciájának anyagai, I. füzet. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász, 2005; MOLNÁR D. ERZSÉBET: Kárpátaljai magyarok donbászi szolgálaton. - Történelem és Muzeológia – Internetes Folyóirat Miskolcon 1. 2014/2.: <http://tortenetitar.hermuz.hu/wp-content/uploads/2020/04/MOLNAR-D.pdf>[Letöltés: 2023.12.10.]

Tanítványa **Tóth Zsuzsanna**³⁸⁸ is intenzíven foglalkozott a „deportálás második hullámával.” A **Molnár D. Erzsébet-Tóth Zsuzsanna** szerzőpáros³⁸⁹ „*Az Utak a gyökerekhez – Időutazás. A polgári lakosság internálása „malenkij-robot”-ra a Szovjetunióba*” című – pécsi Német Kör által szervezett – projektre is beküldték dolgozatukat, amely elismerést váltott ki.

Molnár D. Erzsébet másik tanítványa, **Baráth Viktória**³⁹⁰ kutató diák is a benei, mezővári, kigyósi, makkosjánosi, balazséri, búcsúi, borzsovai túlélőkkel mélyinterjúkat, elemzéseket készített.

Forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Donyec-medence>

³⁸⁸ TÓTH ZSUZSANNA: Donbász. A deportálás második hulláma. - In: BAKURA SÁNDOR, DUPKA GYÖRGY, KOVÁCS ELEMÉR, KOVÁCS ERZSÉBET, MOLNÁR D. ERZSÉBET, TÓTH ZSUZSANNA: „Otthon a könny is édes”. 1944-1945. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében. 2009., 68-73. <https://mek.oszk.hu/11000/11023/11023.pdf> [Letöltés: 2024.11.10.] A továbbiakban „Otthon a könny is édes”. Ugyanő: A donbászi munkatáborok résztvevőinek visszaemlékezése. (Papp Endrével készült riport) Interneten: <http://www.karpatszemle.uz.ua/tarstud/ta050802.htm> [Letöltés: 2022.02.16.]

³⁸⁹ MOLNÁR D. ERZSÉBET -TÓTH ZSUZSANNA: A Szovjetunióhoz csatolt Kárpátaljáról Donbászi kényszermunkára. - In: Malenkij robot. Egyetlen bűnünk a származásunk volt... Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenkij robot”-ra a sztálini lágerekbe 1944/45-1955. Szerkesztő: dr. Bognár Zsolt, Pécs, 2009., 218-232.

³⁹⁰ BARÁTH VIKTÓRIA: A donbászi munkaszolgálat a kigyósi túlélők emlékezetében. - In: Acta Beregsasiensis 2009/1., 55-68.p., A donbászi munkaszolgálat a vári és benei túlélők emlékezetében. - In: Acta Beregsasiensis 2010/3., 151-161 p., A donbászi munkaszolgálat a beregszászi járás elhurcoltjainak emlékezetében. - In: Acta Beregsasiensis 2011/1., 73-86.

Az eddig közölt dolgozatokból az olvasható ki, mintha ez a kényszerintézkedés kizárólag a magyar és német katonaköteles fiatalokra terjedt volna ki. Egyetértek azzal a következtetéssel, hogy ez az akció a „háromnapos málenkij robot” után tulajdonképpen a második „deportálási kísérlet” -nek is tekinthető.

A valóság az, hogy a sztálini kommunista diktatúra elit vezetősége a szovjet társadalom minden osztályával és nemzetiségeivel, különösen a meghódított területek lakosságával szemben és irányában fokozott óvatosságot tanúsított. Kárpátalja népeihez is gyanakodással viszonyult. A fentebb elmondottakat a técsői **Ajtay Sándor** visszaemlékezése is alátámasztja: *„Sztálin nem hitt a kárpátaljaiaknak, mármint a magyaroknak, sváboknak, zsidóknak, de még a ruszinoknak sem, mert az 1927 és 1929 között születetteket nem hívták be a hadseregbe. Ehelyett amolyan munkatáborokba szállított bennünket. Közltek velünk, Donbászra megyünk dolgozni. Mi már előre sejtettük, hogy baj lesz ebből. Négy éve is csak három napra vitték el apáinkat, idősebb testvéreinket, és mi lett a vége. - Marhaszállító vagonokba vagoníroztak be. Két hétig tartott az út, mire megérkeztünk Sztalinóba, egy bányavárosba. Barakkba tereltek bennünket, korábban német hadifogolytábor volt. Egyenruhát kaptunk, mondták, e naptól fezeósok vagyunk, 5 évet fogunk dolgozni és tanulni, 8 órát dolgoztunk, este tanultunk.*

Mellettünk Zugreszben 2 ezer fős női tábor volt. Magyarországról hozták ide ezeket a foglyokat. Bűnük, hogy arisztokrata családból származtak. 1950-ben vitték őket haza. Jómagam 1952 karácsonyán érkeztem haza. Előtte egy nap összereltek bennünket, s közölték, hogy kivettük részünket az ötéves terv teljesítéséből. Kezünkbe nyomtak egy dokumentum-, illetve egy okmányfélélt, s kijelentették, hogy mehetünk haza.”³⁹¹

9.2. „Kelet felé visz a vonat”

A feltárt levéltári anyagok szerint 1947–1952 között vidékünkön a legnagyobb munkabehívás, erőszakos toborzás zajlott le, amely tömeges ellenszegülést váltott ki a lakosság körében.

Akkoriban Kárpátalját kijevei utasításra a Sztálinói (Donyec) Munkaközpont-hoz sorolták, és meghatározott számú munkaerőt kellett biztosítani az újjáépítésre kerülő bányavidék részére. 1947 márciusában jelent meg az USZSZK minisztertanácsa és az Ukrajna Kommunista (bolsevik) Pártja Központi Bizottságának rendelete, amely Kárpátalja részére 8 000, 1949-ben 5500 fős kvótát állapított meg.³⁹²

A megyei vezetéshez kapcsolódó egyik ügyirat szerint **Ivan Turjanica**, a megyei tanács végrehajtó bizottságának elnöke levelében kérte az ukrán kormányt, hogy Kárpátalja számára ettől alacsonyabb kvótát állapítson meg, de ezt a kérést figyelmen kívül hagyták.

³⁹¹ DUPKA szerk., 1993: 107.

³⁹² DUPKA, 2014.

Ezt követően az apparátusával körültekintően szervezte meg a rendelet végrehajtását: koordinálásukkal 1947–1949-ben mintegy 12 000 kárpátaljai fiatalat kényszerítettek a Donyec-medencei munkatáborokba.

Valójában a szocialista tervgazdaság számára szükséges olcsó munkaerőt és „önkéntes telepeseket” toboroztak, ennek a szándékos migrációs, telepítési politikának a lényegét elhallgatták. Az érintett fiatalok mozgósítását a szovjet agitációs propagandagépezet úgy állította be, hogy „önkéntes tömegmozgalomról van szó.” Az ukrán, az orosz, a román és a helyi magyar sajtóban „boldog munkáshétköznapokról” szóló, a fiatalokat Donbászra csalogató olvasói leveleket közöltek, többek között a Bereg-vidéki *Vörös Zászlóban*³⁹³, a *Kárpáti Igaz Szóban*.³⁹⁴

Donbászra csalogató számos olvasói levelet közöltek a Vörös Zászlóban és a Kárpáti Igaz Szóban

Az egyik ilyen hamis propagandát tükröző levél szerzője például a bótrágyi **Demeter Ferenc**, mint példamutató szovjet hazafi a következőket üzeni az otthonmaradottaknak: *„De vannak itt olyanok is, akik itt is az otthoni kuláckfiú életét szeretnék élni – munka nélkül. Ezek írják haza a kétségbeesett hangú leveleket, ezek szítják az ellenséges propagandát. Mi, akik boldogan jöttünk ide, mert segíteni akarjuk Hazánk nagy újjáépítési munkáját, súlyt helyezünk arra, hogy ezeknek a kulákelemeknek a hazugságait megcáfoljuk és felvilágosítsuk az otthoniakat a valóságos helyzetről.”*³⁹⁵

Ugocsa falvaiban a falubírók is kidoboltatták a munkaszolgálatra való jelentkezés kötelezettségét: „Ha nem mentek Donbászra, mentek a börtönbe!” A hozzátartozóiktól elbúcsúzott regruták 1948. március 10-én a nagyszülősi hadkiegészítő parancsnokságon jelentkeztek. A regisztrációt követően sor került a bevagonírozásukra, aztán vitték őket fegyveres kísérettel a Donyec-medencei szénbányákba.

³⁹³ *Vörös Zászló*, 1948. április 15.

³⁹⁴ *Kárpáti Igaz Szó*, 1948. március 2.

³⁹⁵ *Kárpáti Igaz Szó*, 1948. március 2.

Először a FZO³⁹⁶-iskolába kerültek, ezen a tanfolyamon elsajátították a bányász-szakma fortélyait, a földalatti vágatokban végzendő szénfejtéssel kapcsolatos tudnivalókat stb. A tanfolyam elvégzése után szétszórták őket a következő bányavárosokba: Sztalino (Donyec), Makejevka, Gorlovka, Janakijevo, Zugresz, Vorosilovgrád (Luganszk), Krasznij Lucs, Novij Donbasz, ahol 3–4 éves szolgálati időt voltak kötelesek letölteni.

Az „önkénteseknek titulált” ugocsaik a haza készülő német és magyar hadifoglyoktól vették át a szénbányákat. A tiszabökenyi **id. Bocskor András, id. Illyés Antal, id. Gacs József, id. Dupka György, id. Demjén József**, a tivadarfalvai **Sárközi László, Balogh Lajos, Kardos Dániel, Váradi Gyula**, a péterfalvai **Sárközi Tivadar** a 9. és a 8. sz. bányában napi 8 órát dolgozott.³⁹⁷

Donbászi fezeósok. Apám, id. Dupka György 1947-ben Donyeck peremkerületi szálláshelyükön készült felvételen balról jobbra állósorban a második

Forrás: Családi archívum

A magyar fiúk között voltak ácsok, vasmunkások, vájárok stb. Sokan 4 év és nyolc hónapot töltöttek el Donbászon. Az egyik beregszászi visszaemlékezőt, Pistát bácsit idézve: 1949. november 18-án mégiscsak a sújtólégrobbanás temette el 13 társukat. „Hetten maradtunk meg. Akiket aztán 36 órai megfeszített munka után szabadítottak ki a bányamentők. Más balesetek is előfordultak. Vas Ivánt (az ilosvai járás egyik falujában született) a fűrőgép meghibásodott vezetéke ölte meg. Volt, akit

³⁹⁶ Lásd: FEZEO (FZO)-iskola, Skola-Fabricsno-Zavodszkogo Obucsenzije (Gyári-Üzemi Oktatás Iskolája / Школа фабрично-заводского обучения. (школа ФЗО). Az első csoportokat még fél éven át készítették fel a bányamunkára, később a tanulói idő lerövidült három hónapra. Az intézmény 1940. október 2-án indult be „Az állami munkástartalékról” című kormányrendelet alapján, az 1953-ban bekövetkezett Sztálin haláláig működött.

³⁹⁷ „Otthon a könny is édes”, i. m. 2009., 24-26. p.

egyszerűen egy leváló kő nyomott agyon, többen a csilléből estek ki és zúzódtak halálra. Sírjuk ott van valamelyik bányatemetőben.”³⁹⁸

A kimerítő rabszolgamunkát a gyenge idegzetűek nem tudták sokáig elviselni, többen az öncsonkítást, az öngyilkosságot választották.

Az ellenszegülők, a bátrabbak innét is megszöktek. A táborban maradt fiatalokra számos veszély leselkedett, a falvakként kialakult csoportok igyekeztek egymásra vigyázni, így is sokan értelmetlenül pusztultak el: betegség, baleset következtében a donbászi temetők névtelen sírjaiban nyugszanak.

9.3. Szökések, dezertálások

A levéltári ügyiratok igazolják, hogy megyei szinten a „munkabizottság” és a hadkiegészítő parancsnokság a behívókat 1947 márciusa-áprilisa között először a hegyvidéki falvakba kézbesítette ki. Felmentést viszont csak nagyon kevesen kaptak.

*Marcák Gergely anyai nagyapja, **Varga Lajos** munkaszolgálaton, ruháján az 56. számú FZO-iskola jelzései. Harcizk, Donyecki terület, 1950.*

https://www.facebook.com/photo?fbid=7625612254154896&set=a.174525925930270&locale=hu_HU

Sokan megtagadták a körzetiesileg illetékes hadkiegészítő parancsnokság (Vojenij Komisszariat) által kézbesített „szabályos katonai behívók” átvételét, inkább a bujdosást választották.

³⁹⁸ KOVÁCS E.1993:105.

1948 folyamán – a hadkiegészítő parancsnokságok bevonásával, és közreműködésével a Vorosilovgrádi területre 500 magyar származású ifjút küldtek.³⁹⁹ Más adatok szerint „1948 tavaszán a beregszászi járásból verbuválódott csoport 650 főből állt. Mint a szemtanúk közül többen is állították, ebből a transzportból a fiúk 65%-a megszökött.”⁴⁰⁰

A területi tanács kimutatása szerint 1947–1949-ben összesen 12 ezer katonaköteles korú fiataalt küldtek a Donyec-medencébe. 1950–1953 között évente további félezer fiataalt mobilizáltak.⁴⁰¹ A hatalom helyi képviselői szinte minden járásban erőszakosan valósították meg a fiatalok mobilizációját.

Egy 1948-as feljegyzés szerint a románok lakta Középpapsán (Szerednye Vogyanje), Tiszafejéregyháza (Bila Cerkva), Aknaszlatina községben mintegy 100 fő kapott behívót, a megadott időben és helyszínen azonban senki sem jelentkezett.

Korabeli információk vannak arról is, hogy a katonaköteles fiatalok központi gyűjtő helyéről – amely Munkácson, a Duhnovics utcában a vasútállomás közelében volt – szintén százak szöktek meg.

A szemtanúk mondják, hogy a Donbászra irányított szerelvényekről is a bátrak leugráltak.

A kisdobronyi **Úr Sándor** közlése szerint, a Donbászra irányított kisdobronyi „fezeós” fiatalok közül 2 fő donbászi szénbányában halt meg: **Gyurkovics Sándor** (1927 – Makejevka, 1952), **Hadar István** (1926 – Makejevka, 1963). Itthon, 1950. újev estén állati módon lelőtték **Nagy Gézát** (1929), mint donbászi szökevényt.⁴⁰²

A tiszáágteleki „fezeós” **Györke M. Dánielt** (1927) 1948–1949 között Krasznoarmejszk alatt szökés közben megölték.⁴⁰³

Mihalo Matejkánics hozzátartozó visszaemlékezéséből tudjuk, hogy 1928–1929-es születésű, besorozott szolyvai fiatalokat nem katonai szolgáltra irányították, hanem a Donyec-medencei bányamunkára. Az elviselhetetlen és embertelen körülmények közepette végzett nehéz fizikai munka elől többen hazaszöktek. Az egyik csoport a környező erdőkben bujkált. Miközben a helyi lakosoktól élelmiszert gyűjtöttek, soraikba egy NKVD-ügynök beépült, aki majd feletteseinek elárulta a szökevények rejtekhelyét. A kivonuló NKVD egységek fokozatosan levadászták őket, nem kegyelmeztek senkinek. Végül a Borzsava havas Kurnyik övezetében a menekülő két fiút helyben kivégezték és a holttestüket temetetlenül ott hagyták. 1950 nyarán a hegyi pásztorok megtalálták az oszlásnak indult **Mikola Andrela** (1929) és **Mihajlo Matejkánics** (1928) földi maradványait.⁴⁰⁴

³⁹⁹ U.o. op. 23, szpr. 59, ark. 29.

⁴⁰⁰ Kovács E.1993: 108.

⁴⁰¹ KORSZUN 2018.522-523.

⁴⁰² DUPKA, 2014: 219.

⁴⁰³ DUPKA, 2014: 243.

⁴⁰⁴ RIZO, I. 2003: 113-114.

9.4. Az „apátlan nemzedék” ellenszegülői

Az NKVD-egységek a szülőhelyük környékén, erőkben, mocsaras helyeken bujkáló fiatalokat is felkutatták, letartóztatták. A beszpekások szerint a hatalmi szervekkel szemben illegális szovjetellenes tevékenységet fejtettek ki.

A Beregszászi körzeti kovászói dezertált fiatalokkal csoportosan számoltak le. A peranyag szerint terrorista merényletre készültek **Fideri Jurij** helyi tanácselnök ellen, rendszert bíráló névtelen leveleket terjesztettek.

Az NKVD által kiagyalt vádak alapján⁴⁰⁵ 1948. október 16-án a Beregszászi Körzeti Népbíróság koncepcióis perben hozott ítélete folytán a kovászói születésű **Kalinics József**⁴⁰⁶(1929), Benében lakó földműves és **Bella János**⁴⁰⁷(1929), kovászói földműves 10 hónapi börtönbüntetést kapott. Két társuk ügyével az MVSZ Határőr Hadsereg Kárpátaljai Katonai Hadbírósága foglalkozott, majd a peranyag a Beregszászi Körzeti Népbírósághoz került. Ez a testület **Hopák Péter**⁴⁰⁸(1928) kovászói földművest és **Kuzan Mihály**⁴⁰⁹(1929) kovászói földművest, egyenként egy évre elítélte. 1992. november 12-én rehabilitálták őket.

Az Ungvári járási baranyai (Baranyinci) születésű **Petrusz Péter**⁴¹⁰ (1929) Csongoron élő, a helyi egészségügyi rendelő szakápolóját (felcser), „fezeós-szőkevényt” az MVSZ Határőr Hadsereg Kárpátaljai Katonai Hadbírósága⁴¹¹ (**Romanyenko** igazságügyi őrnagy elnökletével, testület tagjai: **Balasov** főhadnagy **Asztrelin** alhadnagy, **Davidov** őrmester, titkár) szovjet- és kolhozellenesség vádjával, az ukrán Btk. 54/10. 1.§ alapján 1948. augusztus 5-én 10 évi szabadságvesztésre ítélte. 1991-ben rehabilitálták.

Apám, id. **Dupka György**⁴¹² (1927, Tiszaölkény), több ezer társával együtt katonai behívóval húsz évesen került Donbászra. A rabszolgamunkát nem sokáig bírta (túrte), néhány cimborájával hazaszökött, de itthon elfogták és elítélték őket. Ezúttal a murmanszki lágerbe vitték, ahol túlélte a 40–50 fokok pusztító hideget – hite a fagnál is erősebb volt. Amnesztiával szabadult. Szerencsésen hazatért.

Egyet kell értenünk **Kovács Elemér** még 1993-ban megfogalmazott, máig érvényes gondolatával: *„Az apátlan nemzedék Donbászon kapta első leckéjét a szocializmusból. Kemény iskola volt. Ezt a hamar felnőtté váló, sokat nélkülöző, sokat éhező csapatot aztán nem lehetett süket jelszavakkal, dörgegelmes szövegekkel megejtetni.”*⁴¹³

⁴⁰⁵ KTAL. szpr. 1919, ark. 152, 154, 179.

⁴⁰⁶ RIZO I. 2003: 355.

⁴⁰⁷ RIZO I. 2003: 179.

⁴⁰⁸ RIZO I. 2003: 278.

⁴⁰⁹ RIZO I. 2003: 421.

⁴¹⁰ RIZO I. 2003: 558.

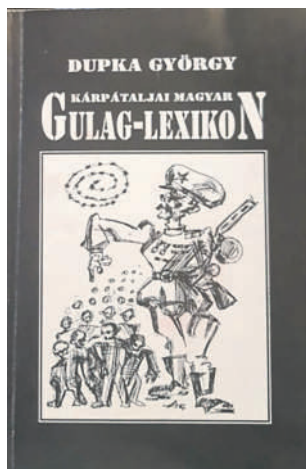
⁴¹¹ KORSZUN, 2018: 187.

⁴¹² DUPKA, 1999: 31.

⁴¹³ KOVÁCS E. 1993: 107.

*Kutatóúton Donyec-medencében (2009), az egykori lágerek, temetők feltérképezése.
Donyec külvárosa, egykori 8. 9. sz. szénbánya környéke, ahol apám és sorstársai
a Fezeós- munkatáborban robotoltak 1947–1950-ben
Forrás: Dupka György archívuma*

Forrás: Dupka György könyvtára

9.5. Akik Donyec-vidéken telepedtek le

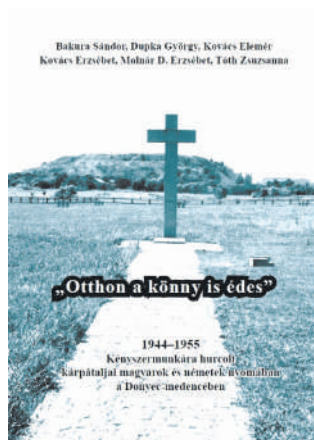
Tudunk arról is, sokan nem tértek haza, ezen a vidéken telepedtek le. 2009-ben Donyec-medencében egy kutatócsoport⁴¹⁴ tagjaként járva, a felkeresett településeken sok Kárpátaljáról elszármazott magyar, német, ruszin/ukrán, román nemzeti-ségű férfival, sőt nőkkel is találkoztunk, akik egykori „fezeósok” voltak, különböző, nem firtatott személyi okok miatt nem tértek vissza szülőfalujukba.

⁴¹⁴ „Otthon a könny is édes”. 1944–1945. i. m. 2009.

Kutatóút a Donyec-medencében (2009).

Forrás: Dupka György archívuma

A Donyec-medencei kutatóút emlékkönyve

Forrás: Dupka György könyvtára

A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a két bányavidéken elterülő Donyec megyében ⁴²¹, Luganszk megyében ²⁴⁶, továbbá Dnyepropetrovszk megyében 593 magyart tartottak számon, akik már a családon belül is az orosz és ukrán nyelvet használják, valamennyien asszimilálódásra vannak ítélve. ⁴¹⁵

Az itt maradottak családot alapítottak, bányásként mentek nyugdíjba. Találunk olyan települést is, ahol a lakosság túlnyomó része kárpátaljai illetőségű volt, a polgármestert is földijeik köréből választották meg.

⁴¹⁵ Dupka György: Fogó, gyarapodó nemzetiségek, érdekképviseletek Kárpátalján. Hatásvizsgálatok... Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2011., 148. <https://mek.oszk.hu/12300/12394/12394.pdf> (Letöltés: 2024.06.10.)

X. FEJEZET

A KÁRPÁTALJAI UKRÁN NEMZETI VONAL FELSZÁMOLÁSA (1944–1947)

10.1. Az ukrán nacionalista szervezetek tagjainak üldözése

Már 1945 őszén a SZMERS Főparancsnoksága hozzálátott az „Ukrán Nemzeti Egyesületek”, az UNO (Ukrajinszke Nacionalnaja Objednanje, UNO/Ukrán Nemzeti Egyesülés, UNE) párt tagjai, a Kárpáti Ukrajna (1938-1939) vezető politikusai felkutatásával, letartóztatásával kapcsolatos akcióterv elkészítéséhez.⁴¹⁶

Kárpátalja elfoglalása után a szovjet büntetőszervek az akcióterv szellemében jártak el. Munkájukat odaadóan segítette a Sztálinhoz és pártjához hű **Iván Turjanica**, Kárpátalja kommunista vezére és hívei. A Turjanica-csapat „belső körének” tagjait az NKVD Moszkvában képezte ki. A kárpátaljai származású kommunista bosszúállók az ukrán nemzeti mozgalom, az ukraínofilek elfogott vezetőit is likvidáltatta, *„sokan vesztették életüket a nyomozás során az állambiztonsági minisztérium, illetve a SZMERS kémelhárító szervezet kénzókamráiban, egyeseket pedig úgynevezett szökési kísérlet közben vagy más körülmények között lőttek agyon.”*⁴¹⁷

10.2. A letartóztatások első hulláma

Első nagy fogásuk 1944. november 16-án volt, amikor **Andrij Voron**⁴¹⁸, az UNO párt főtitkárát sikerült kézre keríteniük. A többszörös kínvallatásnak meg lett az eredménye, válogatott eszközökkel szedték ki **Voronból**, kulcsfontosságú áldozatukból pártjának és a Kárpáti Ukrajna vezetőinek, valamint más illegálisban ténykedő nemzeti ukrán szervezetek aktivistáinak neveit, lakcímeit.

⁴¹⁶ Az Ukrán Biztonsági Szolgálat Kárpátaljai Levéltára, fond 5.,138 sz. ügyirat.

⁴¹⁷ ALEKSZEJ KORSZUN, a KGB kényszernyugdíjazott ezredese, a Kárpátaljai Területi Rehabilitációs Bizottság tagja: Bevezető sorok a kárpátaljai magyarok emlékkönyvéhez. In: „Keressétek fel a sírom...” Szolyvai emlékkönyv 1944-1959. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004: 36.

⁴¹⁸ **Voron Andrij Mihajlovics** (Csomafalva/Zatiszivka, Szőlősi j., 1901–1962) tanító, újságíró, politikus, az UNO párt főtitkára, Avgusztin Volosin küzdőtársa. A SZMERS 1945 júliusában letartóztatta, a nyomozó tisztek máig ismeretlen okból szabadon bocsátották.

Ugyanez év novemberében Huszton előállították⁴¹⁹ **Brascasjko Julijt/Brascasjko Gyulát**⁴²⁰, a Kárpát-Ukrajna pénzügy- és kommunikációs minisztert, ez év decemberében **Dmitro Klimpust**⁴²¹, a Szics-gárda parancsnokát és fivéreit, **Vaszil Klimpust, Ivan Klimpust, Bacsinszkij Edmund/dr. Bacsinszky Ödön**⁴²² belügyminisztert, **Revaj Fedor/Révay Ferenc**⁴²³, az UNO egykori elnökét és más funkciót betöltő tagokat.

A legendás Klimpus-fivérek: Dmitro, Vaszil, Ivan

Forrás: RIZO, I. 2003:74.

A szlovákiai Mezőlaborcon „horgukra akadt” **Volodimir Ivanovics Bircsak**⁴²⁴ irodalmár, valamint **Szemen Pilipovics Juszkiv**⁴²⁵ rahói ügyvéd. A SZMERS

⁴¹⁹ KTÁL, fond 2558, leírás 1. ügyirat 1678., lap 29-32.

⁴²⁰ **Brascasjko Julij/Brascasjko Gyula** (Huszt, 1879 – Ungvár, 1955) ügyvéd, a Kárpáti Ukrajna pénzügy- és kommunikációs miniszterét a SZMERS 1944 őszén letartóztatta, a Donyeck megyei jenakijevói NKVD-haláltáborba hurcolta, szerencsésen hazatért, Ungváron hunyt el.

⁴²¹ **Klimpus Dmitro Ivanovics** (Körösmező, 1897–1959) A Szics-gárda parancsnoka, Avgusztin Volosin küzdőtársát fivéreivel együtt (**Klimpus Vaszil, Klimpus Ivan**) a SZMERS 1944 novemberében letartóztatta és az NKVD jenakijevói táborba hurcolták. Szabadulása után újra 8 évre elítélték. Büntetését letöltötte, a GULÁG-lágerből rokkantan hazatért, hónapokkal később elhunyt.

⁴²² A magyar forrásokban **dr. Bacsinszky Ödön** (Técsői j. Kalini, 1880.jún.3.–Jenakijevo, 1945) ügyvéd, Ungvár polgármestere, a csehszlovák parlament szenátora, a Bródy- és a Volosin-kormány belügyminisztere. A Donyeck megyei Jenakijevóban állították bíróság elé. A GULÁG-ra akarták vinni, de még az ítélet kihirdetése előtt súlyosan megbetegedett és 1945-ben meghalt.

⁴²³ **Revaj Fedor/Révay Ferenc** (Nagybereznai j., Mircsa, 1890 –Jenakijevo, 1945. január 25.?) ukranofil politikus, az Ukrán Nemzeti Egyesülés (UNO) párt vezetője, Kárpáti Ukrajna Szojmjának (parlamentjének) képviselője, majd elnökhelyettese. A sztálini megtorlás áldozata.

⁴²⁴ **Bircsak Volodimir Ivanovics** (1881–1952) ukrán filológus, irodalmár, a lembergi megye szülöttje 1939-től Avgusztin Volosin küzdőtársa, a Kárpáti Ukrajna Oktatási Minisztériumának tisztségviselője. Több könyv szerzőjét a SZMERS Prágában letartóztatta. A bíróság Gulágrabságra ítélte, az irkutszki terület egyik munkatáborában hunyt el.

⁴²⁵ **Juszkiv Szemen Pilipovics** (Szokolja, 1896–?) a lembergi egyetemen szerzett jogi diplomát, majd Kárpátalján, többek között Rahón ügyvédként tevékenykedett, Avgusztin Volosin küzdőtársát 1950. július 19-én 10 évi Gulágrabságra ítélték. 1989-ben rehabilitálták.

„opercsoport” markából kicsúszott **Revaj Julij/Révay Gyula**⁴²⁶ miniszterelnök, külügyminiszter, **Avgusztin Stefan**⁴²⁷, a Kárpát-Ukrajna Szojmjának elnöke, **Sztepan Roszoha**⁴²⁸, a Szics-Gárda legfelsőbb parancsnokságának tagja, **Volodimír Komarnickij**⁴²⁹, a Kárpát-Ukrajna autonóm kormány kabinetfőnöke, a propagandaosztály vezetője, akik titokban nyugatra távoztak. Ugyancsak elkerülte a letartóztatást **Vaszil Grendzsa-Donszkoj**⁴³⁰, aki Pozsonyban élt és dolgozott.

Bródy Andrásék esetéhez hasonlóan **Volosin** munkatársait is az ukrán Btk. az 54/1. „a” -tól az 54/14. § terjedő cikkelyei alapján „ellenforradalmi célzatú” tevékenységgel vádolták meg.

Érdekes tudni, hogy a „volosinisták” esetében kik voltak a kihallgató tisztek. Íme, néhány név. A SZMERS kárpátaljai központi parancsnokságának nyomozói: **Vajndorf, Marcsenko, Polievics, Szosznovij, Saprackij, Szolovjov**. A KGB Kárpátaljai főosztályának nyomozói: **Balasz, Vaszilevskij, Vinokurov, Gavrilov, Gurjev, Zudov, Akszonov, Pacula, Petrenko, Sznyeszarenko, Uvin, Fjodorov, Hrolovics** és mások.

A Rendkívüli Bíróság elnökei: **Voronkevics, Milajev, Murasin, Nyikolajev, Prohorenko, Romanyenko, Ruszin, Tokár, Solom** és mások.

10.3. A magyar-ruszin származású Volosin a Szmers karmaiban

Miután a Vörös Hadsereg egységei Prágához közeledtek, **Volosin Avgusztinnak**⁴³¹ családtagjai felajánlották, hogy kimenekítik Nyugatra, azonban ő nem élt ezzel a lehetőséggel. Otthonában várta sorsa beteljesülését.

⁴²⁶ **Revaj Julij/Révay Gyula** (1899–1979) Révay Ferenc mártír testvére, a Volosin-kormány posta, távirati és ügyi minisztere. 1944-ben a szovjet haderő elől Szlovákiából Németországba, majd az USA-ba menekült. New York-ban hunyt el.

⁴²⁷ **Stefan Avgusztin Omeljanovics** (1893–1986) a beregszászi gimnázium és az ungvári papi szeminárium elvégzése után Avgusztin Volosin küzdőtársa, a Kárpáti Ukrajna nagykövete, a Szojm elnöke. 1944 előtt Pozsonyban telepedett le a háború után az USA-ba emigrált, ahol a haláláig az Egyesült Államok egyedüli ukrán tannyelvű leánygimnáziumának professzora volt.

⁴²⁸ **Roszoha Sztepan Jurijovics** (Kövesliget, 1908 – Torontó, 1986) ügyvéd, újságíró, szerkesztő Avgusztin Volosin küzdőtársa, a Kárpáti Ukrajna nagykövete, a Szojm alelnöke. 1945 után Prágából Kanadába menekült, Torontóban hunyt el.

⁴²⁹ **Komarnickij Vaszil Ivanovics** (Szokal, 1906 – New York, 1981/1987) ügyvéd, Avgusztin Volosin küzdőtársa, a Kárpáti Ukrajna nagykövete, a kormány rádióadásáért felelős propagandistája. 1944-ben Pozsonyból az Egyesült Államokba menekült.

⁴³⁰ **Grendzsa-Donszkoj Vaszil Sztepanovics** (Ökörmező, 1897 – Pozsony, 1974) újságíró, irodalmár, költő, szerkesztő. Avgusztin Volosin küzdőtársa, 1939-ben a Kárpáti Ukrajna orgánumának a Nova Szvoboda c. újság főszerkesztője. Elkerülte a megtorlást, Pozsonyban telepedett le, haláláig itt élt és tevékenykedett.

⁴³¹ **Volosin Avgusztin** [*Ágoston*] (Kelecsény, Máramaros vm., 1874. márc. 17. – Moszkva, 1946. júl. 11. v. 17.): g. kat. lelkész, tanítóképzői igazgató, Kárpáti Ukrajna miniszterelnöke. A szovjet uralom idején Volosin hazaárulóként volt megbélyegezve. A rendszerváltás után megváltozott ez a kép, jelenleg az ukránok az önálló Ukrajna megeremtésének egyik harcosának tekintik.

dr. Volosin Ágoston

Forrás: <https://www.college.uzhnu.edu.ua/>

Meg kell jegyeznem, **Botlik József** kutatásaiból tudjuk, hogy **Avgusztin Volosinnak** (a magyar forrásokban **Volosin Ágoston**) népes, magyar gyökerekkel rendelkező rokonsága volt. Az ukrán történészek elhallgatják, a néhai Kárpáti Ukrajna elnökének magyar volt az édesanyja, név szerint **Zombory Emma**. Édesapja **Volosin János**, ruszin származású, ekkor kelecsényi görögkatolikus lelkész, felmenői „Nagylucskai” előnévvel magyar nemesi rangot is kiérdemelték. Az apa által anyagilag támogatott fia az ungvári magyar gimnáziumban érettségizett, teológiai tanulmányait a budapesti egyetemen kezdte és az ungvári papi szemináriumban fejezte be. 1897. március 22-én szentelték görögkatolikus lelkésszé, és Ungváron a ceholnyai görögkatolikus templom káplánja lett, ahol magyar nyelven is tartott szentmisét.

Ukrán életrajzírói bizonyára kínosnak tartják megemlíteni az unokaöccsét, **Nagylucskay Sándort**⁴³², aki a magyar honvédség kötelékében szolgált. 1939-ben,

Kárpátalja számos településén tiszteletére emléktáblát, szobrot állítottak. Ungváron, Huszton, Munkácson és más településen nevét viseli egy-egy utcája.

⁴³² **Nagylucskay Sándor** (Nagydobos, 1899. április 7-Budapest, 1978) a Magyar Királyi Honvédség kötelékében szolgált, idővel egyre magasabb posztokba került. Tényleges szolgálatát 1918. augusztus 17-én kezdte meg. Egy, a vezérkarhoz beosztott tiszteket nyilvántartó iraton szerepel, hogy 1936. május 1-jén már őrnagyi rendfokozata van, s többek között birtokosa és kitüntetettje a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjének. 1937-ig viselte a Volosin családi nevet, majd ezt követően történelminek nevezhető lépést tett. Mivel az akkor még Bereg megyei – jelenleg munkácsi járási – Nagylucskán volt birtokuk, Nagylucskayra magyarosította a nevét. A Magyar Királyi Honvédség legrangosabb hadiakadémiáján, a Ludovikán is tanított. 1950 szeptemberében a Rákosi-kormány hadügyminisztériuma megvonta tőle a nyugdíját. 1958. december 4-én a honvédelmi miniszter 3307/1958. számú parancsával lefokozták. A rendszerváltás után a magyar honvédelmi miniszter 133/1991 sz. parancsával Nagylucskay Sándor eredeti rendfokozatát posztumusz visszaadta. Lásd bővebben: FISCHER ZSOLT: Avgusztin Volosin elfeledett rokonsága. <https://karpataljalap.net/2010/01/15/avgusztin-volosin-elfeledett-rokonsaga> [Letöltés: 2022.02.16.]

amikor megkezdődött Kárpátalja hegyvidéki területének visszafoglalása honvédek által, **Nagylucskay Sándor** már a Magyar Vezérkarhoz beosztott ezredesként szolgált, s ezen rangban, kémelhárító főnökként vett részt a hadműveletekben. Ez azon momentumnál fogva különösen érdekes, hogy unokaöccse volt a visszacsatolt terület miniszterelnökének, **Avgusztin Volosinnak**.

Nagylucskay Sándor ezredes, Avgusztin Volosin unokaöccse

Forrás: <https://karpataljalap.net/2010/01/15/avgusztin-volosin-elfeledett-rokonsaga>

1945. május 15-én **Sibajlov**, a SZMERS kémelhárítás kapitánya akció-csoportjával Prágában felkereste a Pidlipki út 12. szám alatti házat, ahol **Volosin Avgusztint**, a Kárpáti Ukrajna elnökét először tartóztatta le⁴³³. A házkutatás során elkobozták tőle a „Prezidija urjadu Pidkarpatszkoji Ruszi” /Pidkarpatszka Rusz minisztériumának Elnöksége) feliratú körpecsétet, továbbá az Ukrán Szabad Egyetem Rektori Hivatalának és az irattárnak a kulcsait, ezúttal talán taktikai okok miatt szabadon engedték.

Azonban mintegy hat nap elteltével, május 21-én a SZMERS elfogatóparancsát a nyomozó tisztek teljesítették és Prága Szmihov elnevezésű kerülete egyik házának a pincéjébe zárták.

Rövidesen innét repülőgéppel Moszkvába szállították. Az első kihallgatásra május 22-én került sor. **Volosint Vajdorf** őrnagy, a SZMERS Nyomozati Főosztályának nyomozója hallgatta ki. Összességében 8-szor hallgatták ki: 1945. május 22-én, 24-én, június 5., 9., 12., 14., 19. és június 20-án.

A SZMERS szovjet kémelhárítási szervezet minden igyekezete megghiúsult, mert mégsem lett a Volosin-ügyből Bródy-perhez hasonló bírósági tárgyalás. Számitásuk nem jött be, mivel a 71 éves beteg aggastyán – 52 napi vizsgálati fogság után – a moszkvai NKVD lefortovi börtönében halálos beteg lett.

⁴³³ KU, Dóvhánics, Korszun, Pahirja, 2009: 39.

1945. július 11-én félbehagyták kihallgatását és átszállították a moszkvai Butirka börtön rabkórházába, életét megmenteni már nem tudták, 1945. július 19-én, 15 óra 20 perckor „szív-paralízisben”⁴³⁴ elhunyt. Földi maradványait előre kitervelt szándékkal nyomtalanul eltüntették.

*dr. Volosin Ágoston szobra Ungváron
Fotó: Kovács Sándor*

Hasonlóan cselekedtek a kárpátaljai NKVD ítélet-végrehajtói is: a kivégzett Bródyt és társait az ungvári Kapos utcai temetőben titokban, jelöletlen helyen hantolták el. Azóta is sikertelenül folyik a két mártír sírhelyének felkutatása.

10.4. Rács mögött a Volosin-kormány tagjai

Volosin halála után a Prágában letartóztatott **Klocsarak Sztepan**⁴³⁵ gazdasági és védelmi, **Perevuznik Jurij**⁴³⁶ igazságügyi, **Dolinaj Mikola**⁴³⁷ egészségügyi

⁴³⁴ VEGES M. M., TURJANICA V. V., CSAVARGA I. M.: Szmerty prezidenta. Uzsgorod, 1995. 28., Volosin Avgusztin. Tvorí. Uzsgorod, Grandzsa, 1995: 17.

⁴³⁵ **Klocsarak Sztepan Sztepanovics** (Rahó-Csorna Tisza, 1895 – Prága, 1980) újságíró, író, szerkesztő. Avgusztin Volosin küzdőtársa, a Kárpáti Ukrajna nagykövete, minisztere. 1945 májusában a SZMERS Prágában letartóztatta, 8 évre ítélték. Szabadulása után bekövetkezett haláláig Prágában élt és alkotott.

⁴³⁶ **Perevuznik Jurij Jurijovics** (Szerednye, 1900 – Prága, 1978) ügyvéd. Avgusztin Volosin küzdőtársa, a Kárpti Ukrajna minisztere. 1945 májusában a SZMERS Prágában letartóztatta, 8 évre ítélték. Szabadulása után bekövetkezett haláláig Prágában élt.

⁴³⁷ **Dolinaj Mikola Petrovics** (1895 – Prága, 1970) orvos, kultúrpolitikus. Avgusztin Volosin küzdőtársa, a Kárpáti Ukrajna nagykövete, egészségügyi, szociális minisztere. 1945 májusában a SZMERS Prágában letartóztatta, 8 évre ítélték. Szabadulása után bekövetkezett haláláig Prágában élt.

minisztert Párdubicébe vitték, majd repülőgéppel 1945. május 20-án a moszkvai Ljubjankára, május 22-én a lefortói börtönbe szállították, ahol a miniszterek ellen összevont bünvádi eljárást indítottak, összesített fabrikált vádakkal elítélték őket.

НКО — СССР
ГЛАВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ КОНТРАРАЗВЕДКИ „СМЕРШ“

ОРДЕР № 750

Мая 6 дня 1945.

Выдан _____
тов. Солованову
на производство: Ареста и обеспечения

Юночиной
Степана Степановича

по адресу по месту нахождения

Место
для
печати

Начальник Главного Управления
„Смерш“

Начальник 10 отдела Главного Управления
Контрразведки „Смерш“

Земля Таврош

справка: _____ Арест санкционирован Прокурором СССР

A SZMERS által kiadott **Klocsaruk Sztepan** letartóztatási parancsa

Forrás: RIZO, I. 2003: 66.

1945. május 28-án szintén Prágában fogták el **Vaszil Romancsukot**, a Szics-Gárda körösmezői instruktorát, az egykori huszti rendőrfőnököt, akit szintén 1944. június 1-jén Moszkvába szállítottak. 1946. február 27-én a Kárpátaljai Területi Bíróság 9 év börtönbüntetésre ítélte⁴³⁸.

Az SZSZKSZ NKVD Rendkívüli Tanácsa 1945. december 26-án **Klocsurak Sztepan** gazdasági és védelmi minisztert, **Perevuznik Jurij** igazságügyi minisztert a szovjetellenes nacionalista szervezetekben való részvételért⁴³⁹ 8-8 évi kényszermunkára ítélték, Vorkuta egyik táborába vitték őket.

Dolinaj Mikola egészségügyi minisztert szintén az SZSZKSZ NKVD Rendkívüli Tanácsa 5 évi kényszermunkára ítélte el hasonló vádak alapján. **Marija** nővére azonnal beadvánnyal fordult **M. Sz. Hruscsovhoz**, amelyben arra kérte, hogy mentse fel a büntetés letöltése alól, mivel testvérét ártatlanul vádolták meg. Azonban kérelmét a SZMERS kémelhárítási főosztályának vezetője 1946. május 6-án elutasította. Büntetésének letöltése után 1950. március 1-jén szabadult és visszatért Prágába.

⁴³⁸ Az Ukrán Biztonsági Szolgálat Kárpátaljai Levéltára fond 6., 75837.sz. ügyirat, lap 39.

⁴³⁹ KTÁL, fond 2558. – leírás 1. – ügyirat 5369. lap 12.

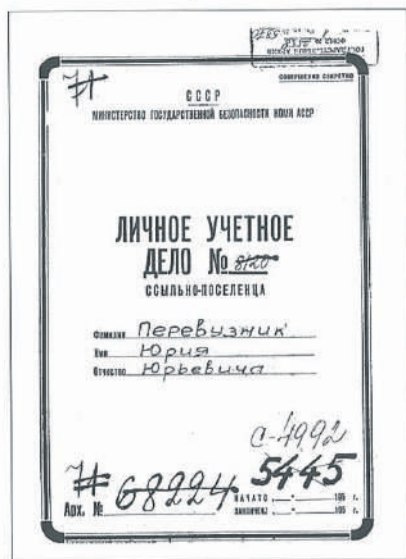

Balról jobbra:

Bacsinszkij Edmund, Mikola Dolinaj, Sztepan Klocsurak, Jurij Pervuznyik

Forrás: RIZO, I. 2003:65.

A Volosin-kormány elítelt tagjai: **Bacsinszkij Edmund, Pervuznik Jurij, Dolinaj Mikola és Klocsurak Sztepan** szabadulásuk után, 1955 és 1957 között miután – nem ismerték el szovjet állampolgárságukat – Csehszlovákiába repatriáltak.⁴⁴⁰

Az NKVD Dmitrij Klimpus és Jurij Pervuznyik nyomozati dossziék borítója

Forrás: RIZO, I. 2003: 70., 75.

Dmitrij (D. I.) Klimpus, a Szics-Gárda egykori parancsnoka sem úszta meg a felelősségre vonást, akit 1944. december 8-án tartóztattak le, kihallgatása idején

⁴⁴⁰ OFICINSZKIJ ROMÁN: Alternatíva. Ellenzéki mozgalom. In: Kárpátalja 1919-2009 kultúra, politika, történelem. Főszerkesztő: FEDINEC CSILLA, VEHES MIKOLA. Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Budapest, 2010. 226.

az ellene felhozott vádakat visszautasította. Az 1945. január 21-én hozott rendelet értelmében ügyét lezárták, és az NKVD Donyec megyei Jenakijevo város melletti kényszermunka-táborba szállították⁴⁴¹. Szabadulása után ügyészségi rendelettel **Dmitrij (D.I.) Klimpust**, valamint **Ivan Klimpust** és **Vaszil Klimpust** testvérét újra letartóztatták, mindhármuk ügyéről négykötetnyi nyomozati anyagot gyűjtöttek össze. A rehabilitációs bizottság nem talált a szovjetellenes tevékenységükről semmilyen konkrét bizonyítékot, ettől függetlenül az SZSZKSZ NKVD Rendkívüli Tanácsa kémnek nyilvánította, és mint aki szovjetellenes nacionalista csoportosulásban vett részt, ezért 8 évi kényszermunkára ítélték⁴⁴².

Bircsák irodalmárt ügyészségi határozat nélkül 1945. szeptember 9-én jogtalanul tartóztatták le, majd csak munkácsi vizsgálati fogsága idején adták ki ellene utólagos dátumozással az elfogatási parancsot. 1946. január 11-én a Rendkívüli Bíróság, mint burzsoá-nacionalistát 20 évi kényszermunkára ítélte és a közügyek gyakorlásától 5 évre eltiltotta.⁴⁴³

1949. augusztus 11-én ugyancsak Prágában tartóztatták le **Juszkiv** rahói ügyvédet, a „Proszvita” szervezet elnökét, a *Nacija* újság felelős szerkesztőjét. Az általa jegyzet újság Kárpáti Ukrajna egyik hivatalos lapja volt. Az SZSZKSZ NKVD Rendkívüli Tanácsa 1949. július 19-én 10 évi kényszermunkára ítélte. A Mordvin Autonóm SZSZK Javasz város melletti Dubravni táborba hurcolták. 1955. augusztus 12-én szabadult. 1989. április 26-án rehabilitálták.⁴⁴⁴

10.5. A hallgatásra ítélt „Volosin és rendszere”

A SZMERS mint front mögötti szovjet kémelhárítási szervezet 1944 novembere és 1945 júniusa között Kárpátalján, Szlovákia egyes településein, Prágában operatíván tartóztatta le a Kárpáti Ukrajna, illetve a Volosin-kormány tagjait. Ügyeltek arra, hogy az akció ne keltsen visszhangot a kárpátaljai polgárok körében. Aki tudomást szerzett a történekről, az a hallgatást választotta, ha eljárt a szája; a besúgók feljelentést tettek és máris vitték a rögtönítélő bíróság elé.

A. D. Krugljakov, Ungvár egykori kommandánsa, városparancsnoka visszaemlékezése szerint **Volosin** nevét nem volt szabad kiejteni, örökre el kellett felejteni. Ez vonatkozott a SZMERS és az NKVD tisztikarra is, akiknek az volt a feladatuk, hogy különös kegyetlenséggel kell leszámolniuk a szovjetellenes erővel, Kárpátalja népe közül ki kellett szűnni az autonómistákat, a ruszinofil magyarbarát, az ukranofil németbarát, a ruszin-ukrán csehszlovák barát, valamint a ruszin-ukrán Amerika-barát orientációjú politikát teljes meggyőződésből folytató politikusokat.

⁴⁴¹ KTÁL, fond 2558. – leírás 1. – ügyirat 3742. lap 94.

⁴⁴² KTÁL, fond 2558. – leírás 1. – ügyirat 3740. lap 344.

⁴⁴³ KTÁL, fond 2558. – leírás 1. – ügyirat 3740. lap 7-8.

⁴⁴⁴ KTÁL, fond 2558. – leírás 1. – ügyirat 5386. lap 48-49.

Továbbá ki kellett vonni a közéletből a neves személyiségeket, a Vatikán-barát papokat, és az európai polgári-keresztény értékeket felvállaló követőket, a másként gondolkodó értelmiséget, mindazokat, akik csak gondolatban is akadályozni merték Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatolását.

A szovjethatalom megtorló gépezete az etnikai tisztogatások befejeztével Kárpátalja szláv népét belekényszerítette egy nagy cirkusz-játékba, amelyhez a szovjet-barát irányvonalat megtestesítő **Ivan Turjanica** pártvezér és kommunista társai statisztáltak.

A katonai-politikai vezetés a szovjet impérium területszerző politikáját álarc mögé bújtatta, a kommunista demokráciát eljátszó szemfényvesztésnek számított a cseheket kiszorító Kárpátontúli Ukrajna és Néptanácsának létrehozása, úgymond a nép évszázados óhaját teljesítve egyesítették Podkarpatszka Ruszt a Szovjetunióval. Békésebb eszközökkel, retorziók nélkül is elérhették volna céljukat.

Az NKVD és a SZMERS-jelentésekből kitűnik, hogy Sztálin katonai ellenőrző területet velt felfedezni Kárpátaljában, ezért sürgette a hadizsákmánynak tartott terület anektálását.

A jövőbe látó katona-stratégák a II. világháború után katonai támaszpontok telepítését tervelték ki. Geopolitikailag is alkalmasnak tartották a területet majdani szovjet hadjáratok előkészítésére és elindítására (lásd: a 1956-os forradalom Kárpátaljáról szervezett katonai vérbe fojtását, az 1968-as „prágai tavaszt”). Innét könnyebben lehet majd ellenőrizni a fél Európára kiterjedő szovjet befolyási övezetet.

10.6. A „Volosin és rendszere” rehabilitálása

Az 1990–1991-es években Ukrajna függetlenségéért küzdő országos mozgalomba a kárpátaljai ukrán patrióták is bekapcsolódtak. Programjukba felvették „Volosin és rendszere”, illetve a Kárpáti Ukrajna Szics-gárda elítélt, Gulágot megjárt, vagy odahalt tagjainak, tisztségviselőinek halaszthatatlan rehabilitálását.

A veteránkorú túlélők kezdeményezésére a Huszt melletti Vörösmezőn, az egykori csatahelyszínen emlékparkot avattak fel. A megyei szintű koszorúzással egybekötött megemlékezésen a RUH meghívottjaként, mint a KMKSZ felelős titkára, **Mankovits Tamás**, a *Kárpátalja* c. lap főszerkesztőjének társaságában a jelen sorok írója is részt vett és a megbékélés jegyében az ukrán és magyar zászlócsereben is közreműködtek.

Huszt, Ökörmező, Ungváron, Munkácson és más településeken, kiemelten **Avgusztin Volosin** szülőfalujában, Kelecsényben is népes megemlékezéseket tartottak, emléktáblákat lepleztek le.⁴⁴⁵

Az „önálló kárpátukrán állam” kikiáltásának 60. évfordulójára nagyszabású, álmilag szervezett rendezvénysorozattal emlékeztek. Az 1999 márciusában a Huszt

⁴⁴⁵ Együtt, 2024/4: 107.

melletti Vörösmezőn felavatták, majd a görögkatolikus papok felszentelték az elesett Szics-gárdisták emlékművét. Az ungvári egyetemen a rehabilitált Kárpáti Ukrajna hőseiről emlékkiállítás és tudományos konferenciát rendeztek.

Az ezredforduló után sokan felkapták a fejüket arra a hírre, és megdöbbenően vették tudomásul Ukrajna államelnöke, Leonyid Kucsma 2002. március 15-én kiadott 257. számú rendeletét, ebből idézek: „Az ukrán államiság megszilárdításáért vívott harcban betöltött kiemelkedő szerepéért Volosin Avgusztin Ivanovicsnak, aki Kárpát-Ukrajna elnöke volt 1939-ben, posztumusz az Ukrajna Hőse címet adományozom, és az Állami Érdemrenddel kitüntetem”.⁴⁴⁶ Ezzel állami szinten is megtörtént Volosin és rendszere, a Szics-gárda teljes rehabilitációja.

Azóta megszokasodtak a Kárpát-Ukrajnával, Volosin elnök és küzdőtársai életével foglalkozó – sokszor magyarellenességet is hangsúlyozó – könyvek, tanulmányok, dokumentumfilmek és más közlések sorra jelennek meg.

A kárpátaljai magyar közösség hiteles tájékoztatása érdekében, a Volosin és a Kárpát-Ukrajna Szics-gárda ügygel kapcsolatosan az első ukrán-magyar eszmecsere 2008. június 3-án került sor. A vereckei emlékmű, a magyar-szláv, ezen belül a magyar-ukrán történelmi kapcsolatok volt a fő témája annak a kerekasztal-tanácskozásnak, amelyet a Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége (MÉKK), az UMDSZ és az Ungvári Nemzeti Egyetem történelem kara szervezett az Ungvári Nemzetiségi Központban magyarországi és ukrainai történészek részvételével. A rendezvény moderátora a jelen sorok írója volt. Az aktuális magyar-szláv kapcsolatokról mások mellett **Zubánics László** történész, **Mándrik Iván** történész professzor, **Botlik József** magyarországi történész fejtette ki gondolatait. Az utóbbi hozzászóló az elesett szicsgárdisták kapcsán megjegyezte: a pontos szám megállapításához további vizsgálatok szükségesek, s egyúttal arra kérte az ukrán kollégákat, hogy ők is kutassanak az ukrainai levéltárakban.

Két év múlva, 2010. február 26-án a beregszászi Európa-Magyar Házban „Nemzetiségi politikai és határ menti regionális együttműködés a Kárpát-medencében” témakörben nemzetközi tudományos konferencia zajlott le a „A magyar-ukrán közös múlt és jelen összekötő és elválasztó „fehér foltjai” címmel KMMI és a MÉKK szervezésében.

Az eszmecsere magyar történészek (**Dupka György**, **Zubánics László**, **Botlik József** és doktorandusz tanítványai: **Bicsák Péter**, **Bánszki Hajnalka**) és ukrán történészek (**Alekszej Korszun**, **Olekszandr Pahirja**) vettek részt. A jelen lévő szakemberek a KMMI keretében megalakították az ukrán-magyar történészek analitikai csoportját, amely az elkövetkezőkben folytatja „A magyar-ukrán közös múlt és jelen összekötő és elválasztó fehér foltjainak” a feltárását, elemzését. A nemzetközi tudományos konferencia anyaga könyvalakban is megjelent.⁴⁴⁷

⁴⁴⁶ Együtt, 2024/4: 107.

⁴⁴⁷ *A magyar-ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”*. Nemzetközi tudományos konferencia anyaga könyvalakban is megjelent (2010. február 26.) Szerzők: *Zubánics László, Botlik József, Korszun Alekszej, Bicsák Péter, Bánszki Hajnalka, Pahirja Olekszandr, Dupka György, dr. Tóth Mihály, Doma István, Halász József, Mihók Richárd, Illár Krisztina.*

A GULÁG-GUPVI Emlékév keretében, a Gulág Emlékbizottság támogatásával 2017. december 28-án megnyílt az ungvári Duhnovics-házban a Sztálinizmus áldozatai kárpátaljai emlékmúzeuma. (a későbbiekben az állandó kiállítás anyagának a munkácsi vármúzeum adott otthont). A megnyitó ünnepség keretében került leleplezésre a kommunista diktatúra által meghurcolt kárpátaljai hazafiak (**Bródy András** miniszterelnök, **boldog Romzsa Tódor** püspök, **Kovács Vilmos** költő, polgárjogi harcos), köztük **Avgusztin Volosin** mellszobra (alkotója **Mihaljo Beleny**).

Egyetértünk **Botlik Józsefnek** a beregszászi konferencián elhangzott véleményével, hogy **Bródy András** és **Avgusztin Volosin** mártír sorsában az a közös, hogy csaknem fél évszázadig megbélyegezettek voltak. Mint mondja: „*Bródy a ruszinsága, Volosin az ukránsága miatt esett áldozatul a kommunista diktatúrának. A sors fíntora, hogy Bródy hivatalos rehabilitálási folyamata indult előbb, 1988/1989 fordulóján fia, ifjabb Bródy András kemény, kitartó harcával, az illetékes hatóságokkal szemben. Küzdelme sikerrel járt. Volosin Ágoston személyének igazolására, jóvátételére csak fokozatosan, egy évtized fordulataival került sor. Először az amerikai ukrán emigráció kezdeményezte, majd a Szics-gárda túlélői, rehabilitálási folyamatát az államhatalom végezte el, amelynek csúcsa 2002-ben az Ukrajna Hőse kitüntetés posztumusz adományozása lett. Bródy eközben továbbra is megbélyegzett maradt.*

Ruszin vagy ukrán? Tettük fel a kérdést az előadásunk/dolgozatunk elején. Ma már, a 20. század első évtizedének a végén erre nem lehet vagylagos választ adni. Mind Bródy, mind Volosin egyaránt fontos személyiségei mind a magyar, mind az ukrán történelemnek. Mindegyikük a helyi, kárpátaljai szláv lakosság felemelkedéséért küzdött ruszin, illetve ukrán szellemi alapon. Kettős identitásuk, görögkatolikus hitük következtében ezért váltak a magyar–ukrán megbékélés sarkalatos, összekötő alakjaivá. Emiatt különösen fontos, hogy az ukrán történetírás végre szakítson az 1938/1939–1944 újbóli kárpátaljai magyar korszak negatív megítélésével, a „fasiszta leigázás évei” idejétmúlt, tudománytalan, előítéletekkel teli szólásával, és Bródy személyének a megbélyegzésével.”⁴⁴⁸

Botlik József fentebb idézett érvelésére válaszolva, **Alekszej Korszun** ukrán történész a realitásokra épülő, **Bródyról** és **Volosinról** megfogalmazott véleménye is számunkra elfogadható és gondolatébresztő. Szerinte: „*Teljesítették népükkel szembeni polgári kötelezettségüket. Mindkettőjüknek szinte egy időben azonos sorsuk volt – a szovjethatalom áldozataivá váltak, amely nem kívánta egyiküket sem maga mellett látni, még csak vazallusi minőségében sem. Mint a Podkarpatszka Rusz – Kárpát-Ukrajna egykori politikai tényezőit, nevüket besározta és évtizedekre kikerültek a kollektív emlékezetből.*

A kiadványt összeállította, szerkesztette: **Zubánics László**. Fordítók: **Balla Antónia, Kosztyó Gyula**. Az ukrán nyelvű szövegek kontrollszerkesztője: **Fuchs Andrea, Terescsenko Katalin**. Szerk. **Csordás László**. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 209. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2011. 190 oldal. (Ebből 111 oldal magyarul és 79 oldal ukránul közreadott tanulmány, előadás.) <https://mek.oszk.hu/12400/12472/12472.pdf> (2023.09.12.)

⁴⁴⁸ *A magyar–ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”*. 2011.34.

Az egyetlen dolog, amiben különböztek, az a személyes politikai nézeteik voltak: egyikük ruszofil nézeteket vallott, Magyarországra orientálódva, ugyanis éppen ezzel az országgal hozta összefüggésbe vidéke jövőjét; a másik – ukrainofil volt, aki Németország segítségével remélte biztosítani Kárpát-Ukrajna területi függetlenségét, idővel pedig a majdani független állam szerves részévé tenni a kárpátorosz népet. Az is érthető, miért éppen Németországtól várta a segítséget: abban az időben éppen ez az ország volt Európa legerősebb, legtekintélyesebb állama, amelynek politikai támogatását több ország szerette volna a magáénak tudni, vagy vele esetleg politikai szövetségre lépni. Nem volt kivétel e tekintetben sem Magyarország, sem a Szovjetunió, sem pedig Kárpát-Ukrajna. Avgusztin Volosint illeti, az ő rehabilitációjára csak 1991 szeptemberében került sor.”⁴⁴⁹

Bródy Andrást még a szovjet hatóság 1989. november 9-én, míg **Avgusztin Volosint** a függetlené vált Ukrajna hatósága 1991 szeptemberében rehabilitálta.

⁴⁴⁹ Ugyanott: 36.

XI. FEJEZET

AZ 1956-OS MAGYAR FORRADALOM ESZMÉIT VALLÓ PATRIÓTÁK MEGHURCOLÁSA

11.1. A „fékezhetetlen” politikai rehabilitáció folyamata

A Kárpátaljai Területi Tanács által létrehozott Rehabilitációs Bizottságban 1991–1993 között került sor többek között az 56-os magyar forradalommal és felkeléssel szimpatizáló, röplap- és plakáterjesztésért felelősségre vont és elítélt magyar és más nemzetiségű személyek ügyének bírósági, ügyészségi felülvizsgálatára. A fékező bolsevista erőket leküzdve, képviselői közbenjárásunkra közel 50 kárpátaljai elítélt, az 1956-os magyarországi forradalom utáni megmozdulások résztvevőinek büntetését sikerült az igazságszolgáltatással érvényteleníttetni.

A sajtóban ekkor közölték le a „szovjetellenes propaganda nemzeti érzések felhasználásával” címen egykor elítélt és a rendszerváltozás után rehabilitált magyarok nevét is. Így a nyilvánosság előtt ismert személyiség lett a *nagyszőlősi szovjetellenes politizáló csoport* képviselőjében **Dudás István, Illés József, Kovács Zoltán, Milován Sándor, Varga János**, a *mezőkaszonyi szovjetellenes politizáló csoport* képviselőjében **Ormos István, Ormos Mária, Szécsi Sándor**, a *gálóczi szovjetellenes politizáló csoport* képviselőjében **Pasztellák István, Perduk Tibor**.

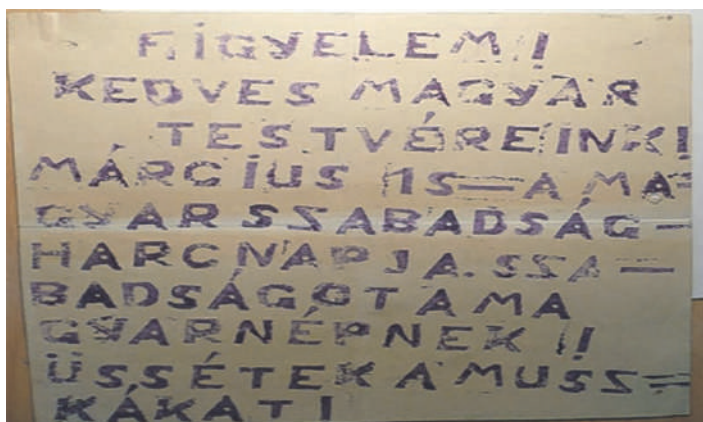
Az egyéni akciókat végrehajtó **Zihur Elek** (Sárosoroszi), **Korosztily István** (Ilosva-Bene), továbbá a magyarországi hadműveletekben részt vevő szovjet egységből a forradalmárok oldalára áttért **Bucsella József** (Tiszasásvár), **Lukács Mátyás** (Munkács) ítéletét is hatályon kívül helyezték.

A rehabilitált személyek közül 1992. március 12-én **Milován Sándor**, a KMKSZ alelnöke első ízben részesült *1956-os Emlékérem* kitüntetésben. A kitüntetés kapcsán a magyar '56-os események kárpátaljai vonatkozásairól eddigi életében először nyilatkozott a *Kárpáti Igaz Szóban*. Többek között mesélt a nagyszőlősi csoport röplapkészítő- és terjesztő tevékenységéről. A városban kiaggatott röplapokon ez állt: „Az oroszok azonnal vonuljanak ki Magyarországról!” Megemlítette társait, mások mellett **Kovács Zoltánt** Nagyszőlősről, **Illés Józsefet** Fertősalmásról, **Varga Jánost** Feketeardóból. „Itt szeretném elmondani azt is, remélem, hamarosan ők is hasonló kitüntetésben részesülnek, hiszen mindent együtt vittünk véghez. Ha mégse így történne, megfogadtam: egy vésővel négy felé osztom az emlékérmét, hogy valamennyiünknek jusson belőle.”⁴⁵⁰

⁴⁵⁰ KÖSZEGHY ELEMÉR: „Vigyázz a gyereknevelésre!” Kárpátalján is volt '56. In: *Kárpáti Igaz Szó*, 1992.III.12.

1992 május elején elfogadtam a Kárpáti Igaz Szó szerkesztőbizottságának felkérését, hogy vállaljam el az, *Akikért a harang nem szólt...* címmel induló rovat gondozását. Egy teljes újságoldalon először nyílt lehetőségem, hogy az olvasókat tájékoztassam azokról a bátor férfiakról, akiket a szovjet hatóság az 1956-os „izgatásért” vont felelősségre és akiknek az ügyével a területi rehabilitációs bizottság behatóan foglalkozott. Bemutatásra került a gálócsi mártír tiszteletes: *Ki volt Gecse Endre?* című írásomban.

Illés József és **Varga János** ’56-os elítéltek *Egy megjelent interjú margójára* címmel először írták le részletesen a *Nagyszőlősi szovjetellenes politizáló csoport* tevékenységének hiteles történetét és tagtársaik bátor helytállását.⁴⁵¹

Az egyik röplapról készült fotó.⁴⁵²

A volt politikai foglyok kezdeményezésére, a területi tanács képviselőjeként, a rehabilitációs bizottság magyar csoportjának vezetőjeként 1992. április 15-én nyílt levélben⁴⁵³ fordultam **Göncz Árpádnak**, a Magyar Köztársaság elnökéhez, hogy egyformán értékelje mindazok tevékenységét, akik az 1956 eszméit követve példamutatóan helytálltak Kárpátalján, ezért több évi szabadságvesztésre ítélték el őket, és politikai foglyokként a Gulág kényszermunka-táborokba kerültek. Az Elnök Úr pozitívan reagált *Beadványomra*. Így az 1956-os Emlékérem adományozását kértem mindazoknak, akik a politikai légerekben raboskodtak. Kérésem meghallgatásra talált, 1993. március 13-án, a KMKSZ negyedik közgyűlésén az előző évben kitüntetett **Milován Sándor** után – írásbeli kérésemre, **Povázsai Sándor** ungvári

⁴⁵¹ *Kárpáti Igaz Szó*, 1992. május 14.

⁴⁵² VÁRADY NATÁLIA gyűjtése (UÁHL, Fond 2598. Opisz 1. No.3385.).

Forrás: http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf [Letöltés: 2022.02.16.]

⁴⁵³ Lásd bővebben: DUPKA GYÖRGY: Nyílt levél Göncz Árpádnak, a Magyar Köztársaság elnökének. In: Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Emlékkönyv. Fellelős szerkesztő: GORTVAY ERZSÉBET. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2003. 61-65. <https://mek.oszk.hu/23600/23652/23652.pdf>

konzul közreműködésével – **Göncz Árpád** köztársasági elnök 56-os Emlékéremmel tüntette ki a nagyszülősi csoportból **Varga Jánost, Illés Józsefet, Kovács Zoltánt, Dudás Istvánt** (posztumusz), a mezőkaszonyi csoportból **Ormos Istvánt, Ormos Máriát, Szécsi Sándort**; a gálócsi csoportból **Gecse Endre** református tiszteletest (posztumusz), **Pasztellák Istvánt, Perduk Tibort** és **Molnár Lászlót**.

Pasztellák István és Perduk Tibor '56-os politikai elítéltek. Ungvár, 2006.

Fotó: Fuchs Andrea

Az 1956-os magyar forradalom emlékezetpolitikája 1992-től honosodott meg a kárpátaljai magyarság körében.

A KMKSZ gálócsi alapszervezete a református templom belső falán emléktáblát avatott Gecse Endre lelkész tiszteletére, akit az ungvári börtönben halálra kínoztak. Meghalt a hitéért, igazi mártír volt! Tetemét 1992. október 24-én az ungvári Kapos utcai temetőből átvitték Gálocsba és ott örök nyugalomra helyezték.

Azóta számos alkalommal rendeztünk a gálócsi templomban és a temetőben koszorúzással egybekötött megemlékezést.

1990–1994 között a Kárpátalja⁴⁵⁴ című második független hetilap, amelynek szerkesztőbizottsági tagja voltam, az 1956-os emlékezetpolitika szellemében és témájában közölt több helytörténeti anyagot, cikket is.⁴⁵⁵

⁴⁵⁴ *Kárpátalja* – 1990-1992 között a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség lapja, 1992-től függetlenné vált, közéleti és kulturális lapként határozta meg magát. Főszerk.: MANKOVITS TAMÁS (Miskolc). Kárpátalja szerkesztői: *Bornemissza Eszter, Dupka György, Horváth Sándor, Móricz Kálmán, Nagy Zoltán Mihály, Szöllősy Tibor, Tárczy Andor*. Első száma 1990. április 30-án, utolsó száma 1994. december 31-én jelent meg.

Lásd bővebben: <http://www.magyaramagyarert.hu/images/pdf/karpatalja-lap-cimlappal.pdf>

⁴⁵⁵ Lásd: 1993. február 28. HORVÁTH SÁNDOR a Kárpátalja 2. számában Varga Jánossal beszélget, akit az 1956-os forradalomban vállalt szerepe miatt, röplapok terjesztéséért 1957-ben börtönbüntetésre ítélték. 1993. október 31-én a *Kárpátalja* 9. számában 1956. október 23-ra emlékezve ANTALL JÓZSEF miniszterelnök ünnepi köszöntőjét és Für Lajos honvédelmi miniszter „Vi-

Helytörténészekről, levéltárosokról, könyv- és újságszerkesztőkről, túlélőktől, hozzátartozóktól (*Baráth József, Barzsó Tibor, Botlik József, Csanádi György, Csatári György, Gecse Endréné, Olekszij Korszun, Lusztig Károly, Nagy Jenő, Ormos István, Pasztellák István, Varga János* és mások) szintén kaptam értékes dokumentumokat, visszaemlékezéseket, amelyek felhasználásával *Horváth Sándor* szerzőtársammal összeállítottam a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól '56 kárpátaljai vonatkozásairól szóló első emlékkönyv és dokumentumgyűjtemény anyagát, amely 1993-ban Ungváron jelent meg⁴⁵⁶.

A nevezett gyűjteményben⁴⁵⁷ a jelen sorok írója, tényekkel, adatokkal igazolta, hogy a szabadságharc eltiprását Kárpátaljáról irányították. Azóta számos tanulmány, kiadvány jelent meg.

A megyei és ungvári városi képviselői mandátum négyéves ciklusa 1994-ben ugyan befejeződött, ennek dacára a megyei rehabilitációs bizottság felkért a magyar vonatkozású ügyek tanácsosának. Ezzel párhuzamosan *Olekszij Korszun* történésszel beindítottuk a Szolyvai Emlékpark-kutatóműhelyt. A GULÁG-GUPVI kutatási programba felvettük 1956 és Kárpátalja, a forradalom leverése érdekében kibontakozott szovjet-magyar kapcsolatok kárpátaljai háttérmegvilágítása és más problémakörök tanulmányozását, levéltári dokumentumok feldolgozását is. Mindezt értékelve, 1995 októbere folyamán *Göncz Árpád* köztársasági elnök a Parlamentben a jelen sorok írójának *Nagy Imre-emlékplakettet* adott át. A kitüntetés további kutatásokra sarkalt.

Emlékezetpolitikánk egyre többet foglalkozik az 1956-os forradalom kárpátaljai történéseinek, helyszíneinek feltérképezésével, résztvevőivel kapcsolatos levéltári iratok feltárásával, emlékjelek állításával, az utóbbi évtizedekben felkutatott eredmények publikálásával.

A jubileum alkalmából négy '56-os emléktábla került felavatásra két emlékkonferencia kíséretében az UMDSZ és a MÉKK szervezésében.

A Nagyszőlősi 3. Számú Perényi Zsigmond Középiskolában 2006. október 19-én *Bucsella József* és *Varga János* volt politikai fogoly leleplezte a középiskola falán elhelyezett fekete márványtáblát. Október 20-án az Ungvári Dayka Gábor Középiskola belső falára került emléktáblára felvéstük az 1956-os forradalom kitörése előtt az ungvári politizáló csoport elítélt tagjainak neveit: *Benyák Nándor* (1939), *Kulcsár Tibor János* (1938), *Orlovsky Vince* (1937), akiket szintén „röplapozásért” ítélték el (őket a sorozatunkban már bemutattuk). '56 emlékét idéztük meg az

gyázzunk a szabadságra!” című írását leköszölték. Ebben a számban olvasható Jörös Béla nyílt levele: „1956 ügyéért kiállva”.

⁴⁵⁶ DUPKA GYÖRGY-HORVÁTH SÁNDOR: '56 Kárpátalján. Dokumentumgyűjtemény. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest 1993. A továbbiakban: DUPKA GYÖRGY-HORVÁTH SÁNDOR 1993...

⁴⁵⁷ DUPKA GYÖRGY-HORVÁTH SÁNDOR 1993:18-71.

ungvári járási Gálocson, Gecse Endre mártírhaltalt halt református lelkész sírjánál, akit az állambiztonság emberei vertek agyon az ungvári börtönben. A gálócsiakkal és a jeles vendégekkel felavattuk a gálócsi polgármesteri hivatal falán (egykor gálócsi iskola volt) azt az emléktáblát, amely őrzi a gálócsi röplapterjesztő fiatalok nevét.

A jubileumi emlékjelek állításának programja keretében Magyarország Ungvári Főkonzulátusa szervezésében és a Határon Túli Magyarok Hivatala, valamint a Nagy Imre Társaság közreműködésében újabb emléktáblát avattunk az ungvári börtön falán, a Magyarországról a Szovjetunióba deportált több mint 760 hazafi tiszteletére.

*1956-os dombormű-emléktábla az ungvári börtön falán.
Felavatták 2006. október 20-án.
Alkotója: Matl Péter.
Fotó: Fuchs Andrea*

*1956-os hősök emlékjele.
Ungvár, az egykori KGB megyei központjának épülete előtt.
Felavatták: 2016. március 23-án.
Fotó: Fuchs Andrea*

*1956-os emlékmű Beregszászban, a vasútállomás mellett
Felavatták: 2016.*

Fotó: Kovács Sándor

A foglyok egy részét a KGB-tisztek itt hallgatták ki, illetve nyomozati anyagot állítottak össze tevékenységükről.

A mezőkaszonyi iskola épületének falán az '56-os események hatására röplapterjesztő fiatalok emlékére 2006. október 23-án szintén emléktáblát avattunk.

'56 és Kárpátalja⁴⁵⁸ és a „Jön még egy új világ...” *A magyar '56 kárpátaljai kézikönyve*⁴⁵⁹ című monográfiám egyben folytatása az 1993-ban (*'56 Kárpátalján*) napvilágot látott gyűjteménynek, amely az 1993 óta feltárt hivatalos iratok, vallo-

⁴⁵⁸ DUPKA GYÖRGY: '56 és Kárpátalja. Hatásvizsgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében. Intermix Kiadó, Ungvár- Budapest, 2006. <https://mek.oszk.hu/23600/23658/23658.pdf>. A továbbiakban: Dupka, '56 és Kárpátalja (2006).

⁴⁵⁹ DUPKA GYÖRGY: „Jön még egy új világ...” *A magyar '56 kárpátaljai kézikönyve* (A forradalom visszhangja a „megrengett Szovjetföldön”, 1956–1959) Intermix Kiadó, Ungvár- Budapest, 2006. <https://mek.oszk.hu/21800/21825/21825.pdf>

mások, adatok alapján elvégzett hatásvizsgálat újabb eredményeinek, tapasztalatainak vázlatos összefoglalója. Ezúttal a birtokomba jutó újabb tényekkel, adalékokkal bővítettem ki korábbi publikációimat.

A rendszerváltás utáni időszakban csupán néhány kárpátaljai történész (*Ivan Koroly, Olekszij Korszun, Olekszander Pahirja*) tartotta fontosnak az 1956-os magyar forradalom és kárpátaljai visszhangjával kapcsolatos forrásanyagok feltárását, tanulmányozását.

Vidékünkön az intézményes kutatás szerepét II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézete vállalta fel *Váradai Natália*⁴⁶⁰ történész-oktató személyében, aki 2001-től az 1956-os forradalmat kezdte el kutatni. 2008-ban *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai vonatkozásai*⁴⁶¹ című doktori PhD-értekezésében összegezte kutatási eredményeit, feltárásait, amelyet sikeresen védett meg. Vidékünkön még említésre méltó intézményes kutatás és emlékezetpolitika kötődik az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézetéhez is.

11.2. „Államellenes összeesküvők”

A rehabilitált történelem témát felölelő, kétkötetes adattárából (2003) gyűjtöttem ki az alábbi 45 politikai elítélt, köztük a 14 ukrán-ruszin, 28 magyar, 2 román és 1 szlovák nemzetiségű személy adatait. Az 1956-1959 között meghurcolt személyekből 37 főt a Kárpátaljai Területi Bíróság 2-től 10 évi szabadságvesztésre ítélt el. További kettőnek az ügyével a hadbíróóság foglalkozott. Hat személyt megfigyelés alá helyeztek. Egy személy vallatás közben elhunyt az ungvári börtönben. A politikai

⁴⁶⁰ **habil. dr. Váradai Natália**, PhD (Beregszász, 1980.05.26.) – 1997-ben a bátyúi középiskolában szerzett érettségit. Majd a II. Rákóczi Ferenc KMF angol-történelem szakon végzett, jelenleg ezen intézmény Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének docense, magyar történelmet oktat. Kutatási területe: az 1956-os magyar forradalom kárpátaljai visszhangja. A Debreceni Egyetemen 2008-ban megszerezte a PhD-fokozatot. Később ugyanitt habilitált. A Magyar Tudományos Akadémia külső köztestületi tagjává fogadták. 2012 decemberében az Ukrán Tudományos Akadémia Történelmi Intézetében sikeres vizsgát téve kandidátusi fokozatot szerzett. A főiskola Felnőttképzési Központjának a vezetése mellett a Genius Jótékonyági Alapítvány irodaigazgatója. Működteteti a felsőoktatási Zrínyi Ilona Kárpátaljai Magyar Szakkollégiumot, konferenciákat szervez a diákok és fiatal kutatók számára. Hozzá tartozik az Agora Információs Iroda, koordinálja a Soós Kálmán-ösztöndíj bizottság tevékenységét is

⁴⁶¹ **VÁRADAI NATÁLIA**: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai vonatkozásai*. Témavezető: Dr. Szőke Domokos, az MTA doktora. Debreceni Egyetem BTK, 2008. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/33423/varadi_natalia_phd_dolgozat.pdf?sequence=9&isAllowed=y [Letöltés: 2024.02.16.]

elítélteket az ukrán Btk. 54-1” a”, 54/10 és 54-10/2, 54/11, 196. § alapján szovjetellenesség, agitáció, röplapterjesztés, izgatás vádjával vonták felelősségre.

A legfiatalabb elítélt 21, a legidősebb 65 éves volt. Foglalkozás szerint voltak közöttük tanulók, diákok, tanítók, munkások, földművesek, illetve kolhoztagok, egyéb foglalkozású értelmiségiek, köztük 1 görögkatolikus pap. A legkevesebb 2 év, a legnagyobb 10 év a letöltendő büntetés. Egyetértek *Szesztay Ádám* megállapításával, hogy „az ellenállást szervező fiatalokra Romániához és Magyarországhoz viszonyítva Kárpátalján elég enyhe ítéleteket szabtak ki.”⁴⁶²

A letartóztatottak többsége a szovjet-magyar határ menti és síkvidéki járások (Ung-, Bereg- és Ugocsa-vidék) települések lakosai. A szovjetellenes tevékenység 1956 és 1959 közötti mozgatóerejét főleg a fiatalok képviselték. Kitűnik, hogy a megtorlás fő célpontjai is ők voltak, hiszen a hatalom példát statuált, megbüntette őket. Többségében a szabadságvágyat, a szovjetellenes magatartást a magyarországi forradalom ébresztette fel, akik a nyugati és a magyarországi rádió híreiből informálódtak.

A határközeli magyarlakta települések lakosai tehetetlen félelemmel látták, hogy a harckocsik, ágyuk, katonai autók átvonulása 3 napon át tartott, a fontosabb vasútállomásokat is a bevagonírozott katonaság uralta.

*Beregszász utcáin (Macsolai út) vonulnak át a tankok, 1956.*⁴⁶³

A háborús hangulatot tükröző látvány és a magyar szabadságharcosok ellen indított szovjet hadművelet sokakat felháborított, mindezek hatása alatt egyeseket

⁴⁶² SZESZTAY ÁDÁM. Nemzetiségi kérdés a Kárpát-medencében 1956-1962. 2003.i.m. 47.

⁴⁶³ A fotó Balázs László beregszászi lakos tulajdona

sajátos ellenállásra készítetett. Aztán Kárpátalján is megtörtént a példát statuáló leszámolás, a lehetetlenre vállalkozók, illetve a rendszerbírálok közül – az alábbi lista tanúsága szerint sokan a szovjet ügynökök, a hatósági megtorlók karmaiba kerültek. Szovjetellenes tevékenység és hangulatkeltés ügyében elítélteket 1991–1998 között rehabilitáltak.

A 45 politikai elítélt közül az alábbi személyek váltak ismertté, akik a magyarországi 1956-os forradalom hatására szovjetellenes tevékenységet fejtettek ki a lakosság körében (*Bővebb életrajzukat lásd a XIV. fejezetben*).

BUCSELLA József (Trosztnik/Tisasásvár, 1932-Felsősárad, 2012) – magyar, Felsősárad lakosa, alapiskolai végzettség, pártonkívüli, munkás. 1956 novemberében a 32. gépesített hadosztály sorkatonájaként részt vett a magyarországi hadműveletekben. A magyar felkelők iránt érzett szolidaritásból elhagyta alakulatát. November 6-án a szovjet járőrök elfogták. A déli hadsereg katonai törvényszéke 1956 november második felében halálra ítélte. Kivégzése sikertelen volt. Felgyógyulása után 35 évet kapott. A büntetését a Mordvin ASZSZK 7. számú, majd kazahsztáni GULÁG-lágerben töltötte le. Majd örökös száműzetésben Szibériában élt. 2004–2005 körül hazakerült Kárpátaljára.

2007-ben az Ungvári Magyar Főkonzulátuson kitüntették a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjével. 2012-ben Felsősáradon elhunyt.

Bucsell József és Varga János felavatják a nagyszőlősi Perényi Zsigmond középiskola falán elhelyezett 1956-os emléktáblát (2006)

Fotó: Dupka György

*Bucsella József az ungvári börtön falánál rendezett koszorúzási ünnepségen
Ida lánya társaságában (Ungvár, 2006)
Fotó: Fuchs Andrea*

DUDÁS István L. (1938, Nagyszőlős) – magyar, Nagyszőlős lakosa, a Nagyszőlősi 3. Sz. Középiskola diákja. A nagyszőlősi politizáló, röplapterjesztő csoporttársai: *Illés István, Kovács Zoltán, Milován Sándor, Varga János*. A Kárpátaljai Területi Bíróság szovjetellenességért 1957. augusztus 26–27-én 3 év szabadságvesztésre ítélte el. 1991-ben rehabilitálták.

Dudás István letartóztatási fotója⁴⁶⁴ (1957)

GECSE Endre (Gálocs, 1900 – 1959.01.04., Ungvár) – magyar, Gálocs lakosa, református lelkész.⁴⁶⁵ A Gélocsi szovjetellenes ifjúsági csoport tagjaival kapcsolatban

⁴⁶⁴ A tanulmányban közreadott letartóztatási fotók Várady Natália gyűjtése (UÁHL, Fond 2598. Opis 1. No.3385.). Forrás: http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf [Letöltés: 2023.04.16.]

⁴⁶⁵ FODOR, 2017: 633.

állt. Emiatt *Pasztellák István, Perduk Tibor, Molnár László* ügyében '56-os izgatásért 1958. december 2-án tartóztatták le Huszton, de csak az ungvári börtönig jutott el. 1959. január 4-én vallatás közben elhunyt a KGB pincéjében. Tetemét még október 24-én az ungvári Kapos utcai temetőből átvitték a gálocsi, és ott örök nyugalomra helyezték. 1992. október 15-én hívei a gálocsi, majd a huszti református templomban is emléktáblát állítottak. 1993-ban poszthumusz kitüntették az 1956-os Emlékéremmel.

Gecse Endre református tiszteletes huszti szolgálatban (1954)

Gecse Endre református tiszteletes letartóztatási fotója (1958)

Forrás: http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

Gecse Endre emléktábla a gálocsi református templom belső falán.

Állíttatta: a gyülekezet, KMKSZ helyi szervezete.

Helyszín: Gálóc, a református templom. Avatás: 1992. október 25.

Forrás: <https://karpataljalap.net/>

GYÖRKE⁴⁶⁶ Ilona (1939, Eszeny) – magyar, tanító, egyéni akcióban szovjetellenes plakátragasztó, Eszeny lakosa. 1957 szeptemberében tartóztatták le. Napokig benntartották, majd miután kiengedték, még hónapokig zaklatták, egy héten többször is Ungvárra rendelték. A kegyetlen meghurcolás lelkileg ki nem heverhető traumát okozott nála, idegileg összeroppant, megbomlott elméje miatt nem tudták bíróság elé citálni, ügyét lezárták. 2016 áprilisában, 77 éves korában hunyt el, április 30-án a csapi polgári temetőben helyezték örök nyugalomra. Györke Ilona tiszteletére 2019. március 5-én az Eszenyi Kultúrház falára emléktáblát helyeztek el.

Györke Ilona, a Munkácsi Tanítóképző diákja (1955)

Forrás: <https://karpataljalap.net/2019/03/05/otvenhatos-emlektabla-eszenyben>

Györke Ilona a meghurcolás után (1957)

Forrás: Dupka György. „Jön még egy új világ...”

A magyar '56 kárpátaljai kézikönyve. Ungvár–Budapest, 2020.

⁴⁶⁶ Édesanyja, idős Balla Ilona nyomán Balla Ilonaként is hívták, ebben a formában jelent meg: Dupka György: '56 és Kárpátalja. 2006.i.m. 60. old. Azonban a hivatalos iratokban édesapja családi nevén Györke Ilonaként szerepel.

Emléktáblája az eszenyi kultúrház falán (2019)

Fotó: Szabó Tibor

HOLOZSAI⁴⁶⁷ József (1941, Bene) – magyar, diák, a Benei szovjetellenes ifúsági csoport tagja, társai: *Sulkó László, Váradi Sándor*. 1956 novemberében a magyarországi szabadságharcosok megsegítésére indultak, a szovjet-magyar határ asztélyi térségében feltartóztatatták őket. A KGB nyomozói több napig tartó kihallgatás idején fogva tartotta őket. Mivel határsértés nem történt, bűncselekmény hiányában a vádat ejtették. Évekig megfigyelés alatt voltak.

Holozsai József, '56-os kárpátaljai politikai meghurcolt (2016)

Forrás: http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

ILLÉS József J. (1940, Fertősalmás) – Fertősalmás lakosa, magyar, a nagyszőlősi 3. Sz. Középiskola diákja, a Nagyszőlősi szovjetellenes ifúsági csoport tag-

⁴⁶⁷ Az levéltári forrásanyagban Balázs Jozsif név alatt tévesen van feltüntetve, Ténylegesen Holozsai József.

Lásd: Dupka György: '56 és Kárpátalja. 2006.i.m.67., 103. o.

ja, társai: *Dudás István, Kovács Zoltán, Milován Sándor, Varga János*. A magyar forradalmat támogató, szovjetellenes röplapokat terjesztettek. A Kárpátaljai Területi Bíróság 1957. augusztus 26–27-én mint elsőrendű vádlottat, 6 évi szabadságvesztésre ítélte.

Illés József letartóztatási fotója (1957)

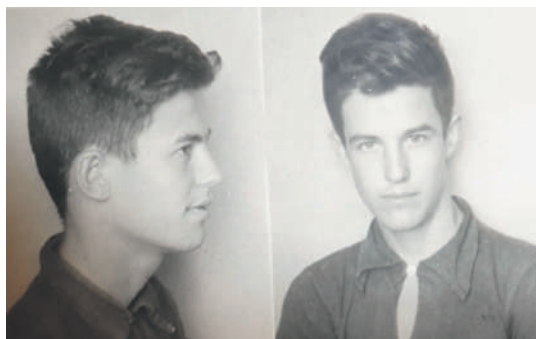
Forrás: https://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

KOROSZTILY, Sztepan/István I. (1912, Ilosva) – Ilosva lakosa, ukrán/ruszin, Ilosva lakosa, alapkiskolai végzettség, pártonkívüli, az Ilosvai Építő-Javító Vállalat munkása. Egyéni akcióban a magyar forradalom mellett szovjetellenes agitációt folytatott. A Kárpátaljai Területi Bíróság 1957. június 26-án 2 év szabadságvesztésre ítélte el.

KOVÁCS Zoltán (1940, Nagyszőlős) – Nagyszőlős lakosa magyar, munkás. a Nagyszőlősi szovjetellenes ifjúsági csoport tagja, társai: *Dudás István, Milován Sándor, Varga János*. A magyar forradalmat támogató, szovjetellenes röplapokat terjesztettek. A Kárpátaljai Területi Bíróság szovjetellenességért 1957. augusztus 26–27-én 4 év szabadságvesztésre ítélte el.

LUKÁCS Mátyás (1932, Munkács) – Munkácsi lakos, magyar, mozgósított kiskatonára. 1956 novemberében a 32. gépesített hadosztály sorkatonájaként részt vett a magyarországi hadműveletekben. A magyar felkelők iránt érzett szolidaritásból Békéscsabán fegyverét kútba dobta, elhagyta alakulatát. November 6-án a szovjet járőrök elfogták. A déli hadsereg katonai törvényszéke 1956 november második felében 4 év szabadságvesztésre ítélte el dezertálásért.

MILOVÁN Sándor J. (1941. április 13, Nagyszőlős) – Nagyszőlős lakosa, magyar, a nagyszőlősi 3. Sz. Középiskola diákja, a Nagyszőlősi szovjetellenes ifjúsági csoport tagja, társai: *Dudás István, Kovács Zoltán, Milován Sándor, Varga János*. A magyar forradalmat támogató, szovjetellenes röplapokat terjesztettek. A Kárpátaljai Területi Bíróság szovjetellenességért 1957. augusztus 26–27-én 4 év szabadságvesztésre ítélte el.

Milován Sándor letartóztatási fotója (1957).

Forrás: https://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

*Milován Sándor '56-os kárpátaljai politikai meghurcolt a beregszászi
II. RFKMF szervezésében lezajlott nemzetközi konferencián
(Beregszász, 2016.11.04.)*

Forrás: http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

MOLNÁR László (1945, Gálóc) – Gálóc lakosa, magyar, a Gálóczi Elemi Iskola tanulója. A Gálóczi szovjetellens ifjúsági csoport tagja, társai: *Pasztellák István, Perduk Tibor*. A magyar forradalmat támogató, szovjetellenes röplapokat terjesztettek és fegyvert gyűjtöttek. Két napot töltött vizsgálati fogságban. Mivel kiskorú volt, azaz a 13. évet sem töltötte be, vele szemben a vádat elejtették. Egyéves megfigyelés alá helyezték.

*Molnár László, '56-os kárpátaljai politikai meghurcolt a beregszászi
II. RFKMF szervezésében lezajlott nemzetközi konferencián
(Beregszász, 2016.11.04.)*

Forrás: http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

ORMOS István József (1936, Mezőkaszony) – Mezőkaszony lakosa, mozigépész. A Mezőkaszonyi szovjetellens ifjúsági csoport tagja, társai: *Ormos Mária, Szécsi Sándor*. A magyar forradalmat támogató, szovjetellenes röplapokat terjesztettek. A Kárpátaljai Területi Bíróság 1958. január 21-én az ukrán Btk 54/10 és 54/11 § alapján 4 év szabadságvesztésre ítélte el.

Ormos István szabadlábon, majd letartóztatási fotója (1958)

Forrás: https://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

ORMOS Mária J. (1939, Mezőkaszony) – Mezőkaszony lakosa, magyar, a tiszacsomai iskola tanítója. A Mezőkaszonyi szovjetellens ifjúsági csoport tagja, társai: *Ormos István, Szécsi Sándor*. A magyar forradalmat támogató, szovjetellenes röplapokat terjesztettek. A Kárpátaljai Területi Bíróság 1958. január 21-én a BTK 54/10 és 54/11 § alapján 4 évi szabadságvesztésre ítélte.

Ormos Mária letartóztatása előtt, 1958

Forrás: *Dupka György magánarchívuma, az 1959-ben készült felvételt Ormos Mária bocsátotta rendelkezésére 1992-ben*

Ormos Mária diákkori és letartóztatási fotója

PASZTELLÁK István I. (1943. 01.25., Gállocs) – Gállocs lakosa, magyar, az Iszkra Kolhoz tagja, az Ungvári 2.Sz. Esti Iskola 9. osztályos tanulója. A Gállocsi szovjetellenes ifúsági csoport tagja, társai: *Molnár László, Perduk Tibor*. A magyar forradalmat támogató, szovjetellenes rölapokat terjesztettek és fegyvert gyűjtöttek. 1959. január 30-31-én a Kárpátaljai Területi Bíróság az ukrajnai BTK 54-1” a”, 54-11, 54-10/2, 196. § alapján 5 év szabadságvesztésre ítélte el.

Pasztellák István letartóztatási fotója (1959)

A gállocsi ellenálló fiatalok emléktáblája (2006).

Fotó: Fuchs Andrea

PERDUK Tibor Gy. (1942.04.22., Sátoraljaújhely – 2024.10., Kistéglás) – Gálocs lakosa magyar, , az Iszkra Kolhoz tagja, az Ungvári 2.sz. Esti Iskola 9. osztályos tanulója. A Gálóczi szovjetellens ifjúsági csoport tagja, társai: *Molnár László, Perduk Tibor*. A magyar forradalmat támogató, szovjetellenes röplapokat terjesztettek és fegyvert gyűjtöttek. 1959. január 30–31-én a Kárpátaljai Területi Bíróság az ukrajnai BTK 54-1 „a”, 54-11, 196. § alapján 2 évi szabadságvesztésre ítélte.

Perduk Tibor letartóztatási fotója (1959)

Forrás: https://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

Perduk Tibor 2016-ban

Forrás: https://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

PINYŐZI Sándor (1925, Técső – 1990) – Técső lakosa magyar, bolti eladó. Egyéni akcióban az 1956-os forradalom mellett fejtett ki szovjetellens agitációt. A Huszti Járási Bíróság 4 évi szabadságvesztésre ítélte.

Pinyőzi Sándor (2014)

Forrás: <https://karpataljalap.net/2014/10/30/56-arnyeka>

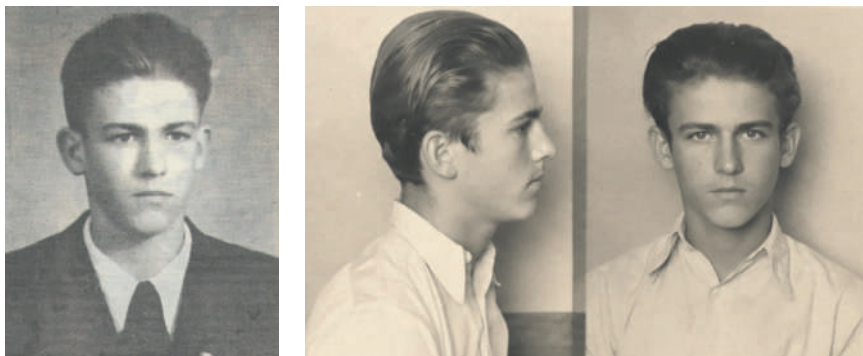
SULKÓ László (1939, Bene – 2015.) – Bene lakosa, magyar, a benei hatosztályos iskola diákja, a Benei szovjetellenes ifjúsági csoport tagja, társai: *Holozsai József, Váradi Sándor*. 1956 novemberében a magyarországi szabadságharcosok megsegítésére indultak, a szovjet-magyar határ asztélyi térségében feltartóztatatták őket. A KGB nyomozói több napig tartó kihallgatás idején fogva tartotta őket. Mivel határsértés nem történt, bűncselekmény hiányában a vádat ejtették. Évekig megfigyelés alatt voltak.

SZÉCSI Sándor S. (1939, Mezőkaszony) – Mezőkaszony lakosa, magyar, a csonkapapi iskola tanítója. A Mezőkaszonyi szovjetellenes ifjúsági csoport tagja, társai: *Ormos István, Ormos Mária*. A magyar forradalmat támogató, szovjetellenes röplapokat terjesztettek. A Kárpátaljai Területi Bíróság 1958. január 21-én 5 évi szabadságvesztésre ítélte.

Szécsi Sándor letartóztatási fotója (1957)

VARGA János J. (1940, Feketeardó) – Feketeardó lakosa, magyar, a Nagyszőlősi 3. Sz. Középiskola diákja. A Nagyszőlősi szovjetellenes ifjúsági csoport tagja, társai: *Illés József, Dudás István, Kovács Zoltán, Milován Sándor, Varga János*. A magyar forradalmat támogató, szovjetellenes röplapokat terjesztettek. A Kárpátaljai Területi Bíróság 1957. augusztus 26–27-én 5 évi szabadságvesztésre ítélte.

Varga János érettségiző diákképe és letartóztatási fotója (1958)

VÁRADI Sándor (1942, Bene –2000) – Bene lakosa, magyar, a benei hétosztályos iskola diákja. A Benei szovjetellenes ifjúsági csoport tagja, társai: *Holozsai József, Sulkó László*. 1956 novemberében a magyarországi szabadságharcosok megsegítésére indultak, a szovjet-magyar határ asztélyi térségében feltartóztatatták őket. A KGB nyomozói több napig tartó kihallgatás idején fogva tartotta őket. Mivel határsértés nem történt, bűncselekmény hiányában a vádat ejtették. Évekig megfigyelés alatt voltak.

ZIHUR/Zikor Elek (1907, Verbőc, Nagyszőlősi j.) –Salánk lakosa, magyar, kolhoztag. Egyéni akcióban az 1956-os forradalom mellett fejtett ki Sárosorosziban szovjetellens agitációt. 1958. január 10-én a Kárpátaljai Területi Bíróság 2 évi szabadságvesztésre ítélte el.

Zikor Elek letartóztatási fotója (1958)

Ők mi hőseink, akik az 1956-os forradalom hatására józan ésszel, bátran és elszántan szovjetellenes tevékenységet folytattak, hittek a Szovjetunió összeomlásában, vállalták a szovjet hatalom által rájuk mért megtorlásokat. Az idő őket igazolta.

XII. FEJEZET

LETARTÓZTATÁSOK A HRUSCSOVI REZSIM ALKONYÁN (1957–1964)

12.1. Kinek amnesztia, kinek száműzetés

Az 1956-os XX. pártkongresszuson **Nyikita Szergejevics Hruscsov** (1894–1971) tartott híres titkos beszédében az elsők között hirdette meg a „desztalinizációt”. A nevével fémjelzett „enyhülés” alatt a gulágok politikai foglyainak döntő többsége szabadlábra került, a cenzúra enyhült. Ennek köszönhetően többek között a sztálini időszakban ártatlanul, koncepciós perekben, hamis vádakkal elítélt kárpátaljai patrióták is amnesztiában részesültek. Azonban számos olyan esetre is fény derült, amikor a szabadlábra helyezett politikai elítéltek egy részét „az ellenséggel való kollaborálásért”, a „szovjetellenes cselekedetért” stb. Szibériába, illetve más kijelölt településre száműzték.

A Kárpátaljára hazatért történelmi egyházak lelkipásztorait a szovjet titkosszolgálat emberei továbbra is erősen megfigyelték, aki feketelistára került, az üldözötté vált. Például a Kárpátaljai római katolikus egyház egyik kiváló, fentebb bemutatott személyisége, **Plackinger Pál** (1915–2002), miután visszanyerte szabadságát, nem volt hajlandó bekapcsolódni az akkortájt tetőző „békepapi mozgalomba”, ezért 1961-ben ismét Kazahsztánban keresett menedéket, ahol a Karaganda környéki németajkúak lelkipásztora lett. Majd másodszor is hazatért a száműzetésből, Visken merényletet terveztek ellene, azonban őt továbbra sem tudták megtörni, 1978-ban „kitoloncolták” Nyugat-Németországba.⁴⁶⁸

Dr. Tóth Józsefet (1903–1968/1973), korábbi szerednyei római katolikus lelkészt az amnesztia után szintén száműzetésbe kényszerítették, a 60-as évek végéig ki volt tiltva Kárpátaljáról. Nem sokkal halála előtt térhetet haza.⁴⁶⁹

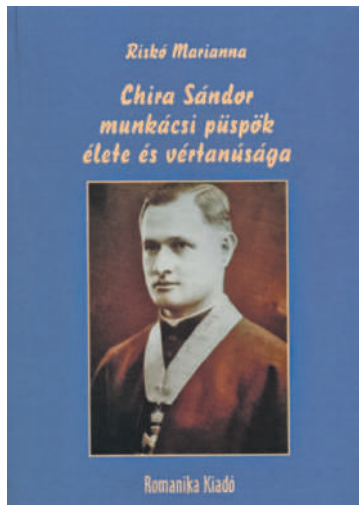
A Kárpátaljai Református Egyházkerületben szolgáló **Gönczy Pál** (1901–1976) nagydobronyi lelkész a *„nyolc esztendő letelte után pedig Szibériában, a Krasznojarszki járásban elterülő Silinszk községet jelölték ki kényszerlakhelyéül, ahol éjjeliőrként dolgozott”*.⁴⁷⁰

⁴⁶⁸ DUPKA GYÖRGY 2017: 25.

⁴⁶⁹ DUPKA GYÖRGY 2017: 29.

⁴⁷⁰ FODOR, 2017.

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye elítélteij közül a legendás **Chira Sándor** (1897–1983) kanonok, teológiai tanár, vikárius, titokban felszentelt püspök szabadságának visszanyerését követően, 1957-től haláláig a kazahföldi Karagandában örökös száműzetésben élt, a kitelepített Volga-menti németek lelkipásztora, templomépítője volt.⁴⁷¹

dr. Riskó Marianna Chira-monográfiájának borítója

Forrás: Dupka György könyvtára

Chira Sándor mellszobora

Forrás: <https://www.magyarKurir.hu/>

Chira oltártestvérét a kazahsztáni száműzetésbe követte **Murányi Miklós** (1911–1979) görögkatolikus vikárius, püspöki irodaigazgató⁴⁷², **Bendász István**⁴⁷³

⁴⁷¹ DUPKA GYÖRGY 2017: 55.

⁴⁷² DUPKA GYÖRGY, 2017: 60.

⁴⁷³ BENDÁSZ DÁNIEL-BENDÁSZ ISTVÁN, 1994.

(1949–1991) felsőveresmarti görögkatolikus parókus, **dr. Sztankaninecz-Hám Antal Ágoston** OSBN (1905–1999) bányaaljai parókus⁴⁷⁴, **Szokol János** (1899–1979) Borhalma (Boboviscse) görögkatolikus parókusa⁴⁷⁵. Ők is az oda kitelepített németeket, lengyeleket, litvánokat, letteket, galíciai ukránokat és kárpátaljai ruszinokat pasztorizálták.

Rabár János (1908–1988), Magyaromját (Veliki Komjati) görögkatolikus parókusa 1947–1956 között száműzetésben élt a Lvivi területi Bibrka településen, itt 1956-ban áttért hivatalosan is a latin rítusra, plébános, újra száműzetés 1959–1972 között. Majd betegen tért haza.⁴⁷⁶

12.2. A volt politikai elítéltek kitoloncolása

1957-től a KGB hol burkoltan, hol nyíltan támogatta az amnesztiában részesült lelkipásztorokat Kárpátalja elhagyásában, akik külföldön élő rokonokkal is rendelkeztek, illetve más országban születtek.

A görögkatolikus lelkipásztorok közül **dr. Újhelyi István** (1912–1994) rahói parókus az amnesztia után nem térhetett vissza Kárpátaljára. 1956-ban megengedték neki, hogy Szibériából Csehországba utazzon, Pozsonyban hunyt el⁴⁷⁷. **dr. Bacsinszky Tódor**⁴⁷⁸ (1911–1996) kajdanói parókus 1966. október 30-án áttelepült Csehszlovákiába, Kassán hunyt el, később őt is rehabilitálták⁴⁷⁹. **Melles Jenő** (1897–1974) nagybereznai parókus 1962 szeptemberében, 12 évi rabság után tért haza, áttelepült Magyarországra, Hajdúdorogon hunyt el. 1992-ben rehabilitálták.⁴⁸⁰ **Mondi Miklós** (1898–1986) beregszászi parókus 1957. április 8-án került haza. 1964-ben áttelepült Magyarországra, Dámócon halt meg. 1992-ben rehabilitálták.⁴⁸¹

Hasonló helyzetbe kerültek a református lelkészek, a volt politikai elítéltek is. **Zimányi József** (1917–1998) rafajnaújfalui református lelkész Nyíregyházán⁴⁸², **Horkay Barna** (1908–2003) nagyszőlősi református lelkész Sárospatakon⁴⁸³. **Simon Zsigmond** (1894–1982) asztélyi református lelkész Debrecenben, **Asszonyi István** (1909–1992) forgolányi református lelkész az észtországi Tallinnban talált otthonra.

⁴⁷⁴ DUPKA GYÖRGY, 1921: 407–409.

⁴⁷⁵ DUPKA GYÖRGY 2017: 60. RIZO I. 2003: 650.

⁴⁷⁶ DUPKA GYÖRGY 2017: 60; RIZO, I. 2003: 593.

⁴⁷⁷ Marosi István 2024: 234.

⁴⁷⁸ Dupka György 1999: 10.

⁴⁷⁹ RIZO, I. 2003: 176.

⁴⁸⁰ RIZO, I. 2003: 487.

⁴⁸¹ RIZO, I. 2003: 509.

⁴⁸² Emlékirata: ZIMÁNYI JÓZSEF: Tűzoszlopoddal a jéghegyek között. 2006.

⁴⁸³ Emlékirata: HORKAY BARNA: A Keleti Baráti Kör. Sárospatak, 1998.

Zimányi József és Horkay Barna

Forrás: Dupka György. Egyházülgözés Kárpátalján, 1944-1991...2017: 42.
<https://mek.oszk.hu/18100/18119/18119.pdf>

Kovács Zoltán (1907–2002) tiszaujlaki református lelkész, egykori Gulág-rab 1982-ben áttelepült Tépiószecsőre. Rabsága történetét megírta és megjelentette.⁴⁸⁴ 1991-ben rehabilitálták.⁴⁸⁵

A lágereket megjárt, egykori magyar állampolgároknak, a székely származású **Kovács Ferenc** (1907–1899) munkácsi útornek a kiszabott büntetés letöltése után, Kazahsztánból 1957. november 13-án, **Rizák István**⁴⁸⁶ (1931) tiszttviselőnek 1957. november 17-én, **Tatinecz Lászlónak**⁴⁸⁷ (1909), a Kárpátaljai mezőgazdasági kamara munkácsi körzeti titkárának 1970 júniusában sikerült hazajutni, körülményes úton Magyarországra áttelepült családjához. 1967-től valamennyijüket rehabilitálták.⁴⁸⁸

12.3. Politikai ítétek 1957–1964 között

A Kárpátaljai Területi Bíróság kollégiuma 1957–1964-ben a Hruscsov-rezsim alkonán már kevesebb politikai ítéletet hozott, minthogy ezt korábban tette. Azonban a KGB továbbra is a szovjethatalom éber őreként a másként gondolkodókat megfigyelte, a veszélyesnek minősített, a szovjetellenes ellenes agitációval megvádolt személyeket a vádlottak padjára ültette.

⁴⁸⁴ KOVÁCS ZOLTÁN: *Bilincsben és békességben Istennel. Szibériai rabságom története*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest. 1990.

⁴⁸⁵ RIZO, I. 2003: 384.

⁴⁸⁶ RÓZSÁS JÁNOS, 2000: 199.

⁴⁸⁷ RÓZSÁS JÁNOS, 2000: 372.

⁴⁸⁸ RIZO, I. 2003: 387.

A hruscsovi egyházüldözés kezdetét követően (1957) újra megszigorították a történelmi egyházak szolgálatban lévő lelkipásztorok egyházi tevékenységének ellenőrzését, főleg a fiatalok hittanoktatását tiltották.

Ezen tevékenység miatt 1957-ben a meghurcoltak egyike volt a bányafalui származású **Bácskay Antal** (1908–2000), az alsóveresmarti Nagy-Szent Bazil-templom görögkatolikus parókusa, akit a KGB nyomozótisztjei lakhelyén, 1957. január 31-én tartóztatták le. A Kárpátaljai Területi Bíróság 1957. április 10-én 7 évi kényszermunkára és vagyonelkobzásra ítélte. A miszticei származású **Urszta István** (1914) kövesligeti görögkatolikus parókus Karaganda Gulág-táborból 1956-ban megrokknva tért haza. 1958-ban Bilkén lelkipásztori és hittanoktatási munkát végzett, a tettenérés után újabb 7 évi javító munkatáborra ítélték, második rabságából 1962 áprilisában kegyelmi úton szabadult.

1960-ban meghurcolták a hetenyi születésű **Petneházy Gyula** (1901–1971) mezőkaszonyi református lelkészt, mert a KGB nyomozó tisztjei szerint titokban a gyerekeknek konfirmációs foglalkozásokat tartott, ezért a hatóság megvonta tőle a működési engedélyét. A szovjet népbíróság a mezőkaszonyi lelkészt viszont ezen túl még egy év kényszermunkára is ítélte.⁴⁸⁹

Az ateista-kommunista ideológia állami szintre emelte az egyházüldözést. Például 1961 júniusában az Ukrán SZSZK Btk.209. cikkelye alapján Kárpátalján az önkény áldozata lettek a jehovisták, a nagydobronyi református hitközség, a nagyrákóci [Velikij Rakovec] és az alsókaraszlói [Zariccsja] baptisták, az iloncai [Ilnica] adventisták. A KGB vezetése továbbra is kifinomult módszerekkel gátolta a – szovjet rendszertől idegen – különböző felekezetű egyházak működését, hosszú távon a teljes felszámolásukra törekedett.

A szovjetellenes agitációs tevékenység vádjával a KGB nyomozói több kárpátaljai lakost is felelőségre vont, mert szerintük munkahelyükön élesen bírálták a szovjet hatalmat. A Haláborban letelepedett **Szatmári Sándor** (Muzsaly, 1884) kolhoztagot Kárpátaljai Területi Bíróság 1957.március 22-én 10 évi szabadságvesztésre ítélte. 1992-ben rehabilitálták.⁴⁹⁰

1958-ban tárgyalták a királyházi születésű **Szerencsés János** (1918), munkácsi lakos ügyét. A „Szoboda” artel könyvelőjét a Kárpátaljai Területi Bíróság 1958. szeptember 22-én 10 évi szabadságvesztésre ítélte. 1991-ben rehabilitálták.⁴⁹¹

A fentebb jelzett koncepciós vádakkal a Kárpátaljai Területi Bíróság a ljutai **Seba György László**⁴⁹²(1910) földművest 1960.január 11-14-én 3 évi; a beregszászi származású **Krajner Elvira**⁴⁹³(1927) ungvári lakost, az építő-szerelő főosztály

⁴⁸⁹ SZAMBOROVSKYKYNÉ NAGY IBOLYA: Petneházy Gyula.

[https://refwiki.kre.hu/index.php?title=Petnehazy_Gyula_\(1901-1971\)](https://refwiki.kre.hu/index.php?title=Petnehazy_Gyula_(1901-1971)) [Letöltés: 2024.09.14.]

⁴⁹⁰ RIZO, I. 2003: 652.

⁴⁹¹ RIZO, I. 2003: 634-635.

⁴⁹² RIZO, I. 2003: 749.

⁴⁹³ RIZO, I. 2003: 412.

munkását 1962. december 21-én 2 évi; **Kuruc András**⁴⁹⁴ (1914) ungvári munkanélküli lakost 1962. december 21-én 7 évi szabadságvesztésre ítélte. Őket 1990–91-ben rehabilitálták.

12.4. Közéleti tisztulási folyamat elindulása

A „XX. Kongresszussal elkezdődött közéleti tisztulási folyamat Kárpátalját is érintette, ahol az 56-os események egyébként is a magyar lakosság problémáira irányították a figyelmet.” – olvasható **Kovács Vilmos** és **S. Benedek András** közös tanulmányában.⁴⁹⁵ A sztálinizmus felszámolása után a kulturális élet fejlődésében az új szakasz kezdetét több esemény jelezte.

1957-ben megindult a magyarországi könyvek, lapok behozatala, a tömeges előfizetés. Az anyaországgal való kapcsolatteremtést elősegítette a Magyar Televízió adásainak megindítása.

Az addig egyedülálló és a rendszert elkötelezetten kiszolgáló **Bakó-Balla László** író, költő és szerkesztő után 1957-ben **Kovács Vilmos** verseskötettel, **Szenes (Kroó) László** elbeszéléskötettel jelentkezett. Megjelent 1957-ben a *Kárpáti Kalendarium* első száma, amely a kárpátaljai írástudóknak több évtizeden keresztül biztosított megjelenési fórumot.

Ekkoriban jött létre egy sor magyar közművelődési intézmény: a Beregszászi Népszínház (1962), az UAE Magyar Filológiai Tanszéke (1964), a Területi Rádió és Televízió magyar szerkesztősége, az önálló napilapként megjelenő *Kárpáti Igaz Szó* (1965), a magyar tannyelvű iskolarendszer az óvodától a középiskoláig stb.

Mindezek elősegítésében a beregszászi **Kovács János** (Kis-Kovács) (Kisgéres, 1896 – Beregszász, 1975.12.25.) I. világháborús hadifogoly, az 1917-es bolsevik forradalom résztvevője, **Kun Béla** testőre eredményesen közreműködött, aki 1944 őszén, mint a CSKP egykori beregszászi vezetője hevesen tiltakozott a „háromnapos malenykij robot”, vagyis a magyar férfiak elhurcolása ellen, de csak azt érte el, hogy néhány napra őt is bezárták az egykori pénzügyőrség (ma: 5. sz. középiskola) pincéjébe.

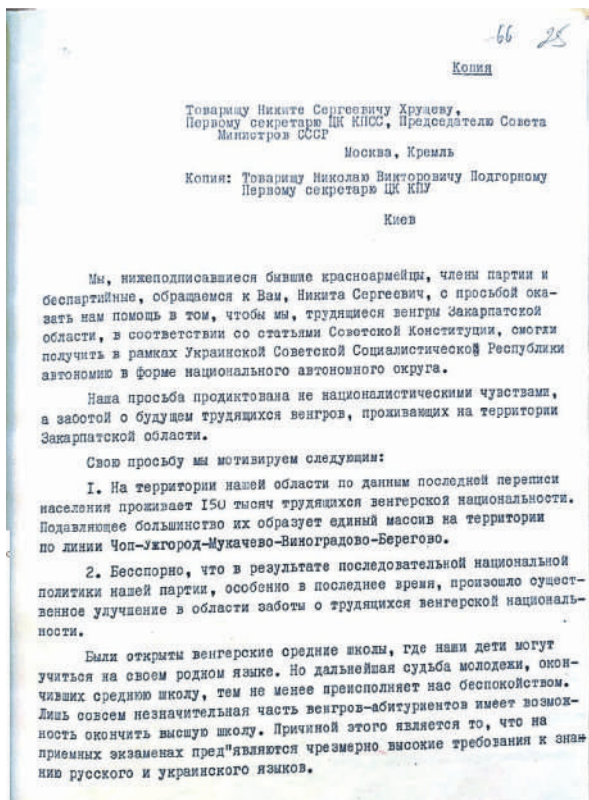
1963 januárjában levelet intézett **Hruscsov** SZKP KB főtitkárhoz és **Podgornijhoz**, az SZKP KB ukrainai főtitkárához. A három oldalas levélben leírta a kárpátaljai magyarokat ért sérelmeket és azok orvoslását kérte. Rajta kívül 20 egykori idős párttag is aláírta, a kor kétségtelenül egyik legérdekesebb dokumentuma. Volt nagy következménye, Kovács Jánost és társait számtalanszor beidézték Ungvárra, megpróbálták rábeszélni őket, hogy vonják vissza a levelükben megfogalmazottakat, azonban nem voltak hajlandó erre. És bármennyire hihet-

⁴⁹⁴ RIZO, I. 2003: 427.

⁴⁹⁵ KOVÁCS VILMOS, BENEDEK ANDRÁS: Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában. Tiszatáj, 1970.10.sz. 961-966.; 12.sz. 1144-1150.

len, a levélnek volt foganatja! A fentebb felsorolt engedményekkel orvosolták a magyarság helyzetét.

Kovács Vilmos költő, író a Kis-Kovácsról, a Bereg-vidéki magyarság bátor és szókimondó hősről regényt akart írni, azonban ebben súlyos betegsége megakadályozta. Azóta kiderült, a levél megfogalmazásában közreműködött a legendás **Drávai Gizella** pedagógus, elkötelezett tehetséggondozó is. Az utókor számára a levél másolatát a beregszászi **Horváth Anna** képzőművész őrizte meg.

*Kovács János és társai orosz nyelvű Beadványának (1963)
első oldaláról készült másolat*

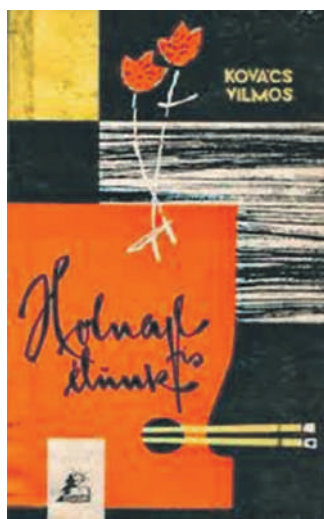
Forrás: <https://kmmi.org.ua/cikkek/konyvek/mi-lehetett-nagy-bununk>

XIII. FEJEZET

BREZSNYEVI HADÜZENET A SZABADELVŰSÉGNEK, A KULTURÁLIS SZABADSÁGNAK, 1964–1982

13.1. Polgárjogi mozgalom a közéleti tisztaság, a harmonikus élet megteremtéséért

Bizonyára a Sztálin-korszakot könyörtelenül leleplező **Alekszandr Iszajevics Solzsenyicin** (1918–2008), Nobel-díjas (1970) orosz író *Ivan Gyenyiszovics egy napja*⁴⁹⁶ (1962) c. kisregényéből és más írásaiból kapott ösztönző bátorítást **Kovács Vilmos** (Gát, 1927.06.05. – Budapest, 1977.11.13) költő és író, amikor megfogalmazta a *Holnap is élünk* 1965-ben Ungváron kiadott regényét, amely a személyi kultusz okozta torzulásokat ábrázolta, sürgetve a közéleti tisztaság, a harmonikus élet megteremtését. Nemsokkal megjelenése után elrendelték a könyv visszahívását a könyvtárakból és bezúzását.

A Holnap is élünk első kiadásának borítója

Forrás: Dupka György könyvtára

⁴⁹⁶ Magyarul: *Ivan Gyenyiszovics egy napja. Regény*; bev. Alekszandr Tvardovszkij, ford. Wessely László; Európa, Bp., 1963. (*Modern könyvtár*)

Kovács Vilmos

Forrás: <https://xn--krptalja-8yac.net/magyarok/kovacs-vilmos/>

*Kovács Vilmos-emléktábla szülőfalujában,
a Gáti Művelődési Ház falán*

Fotó: Fuchs Andrea

Ez a jelenség azzal magyarázható, hogy a bársonyos kommunista diktatúra visszarendeződésének elvét megtestesítő **Leonyid Brezsnyev**⁴⁹⁷ stabilizációs politikája véget vetett a hruscsovi szabadelvűségnek, erősödött a kulturális szabadság korlátozása.

1965-ben új arculatú, magyar csoportos „költő-gárda” – szellemi ellenállás jegyében – törte meg a „csendet”, akik a maguk alapította egyetemi irodalmi körbe

⁴⁹⁷ 1960. május 7-én a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának elnökévé, 1964. október 14-étől haláláig az SZKP főtitkárává választották Leonyid Brezsnyevet (1906-1982).

csoportosulva 1966-ban létrehozták saját fórumukat. 1966-ban **S. Benedek András, Balla Gyula, Györke László, Bús Ilona, Punykó Mária** és mások „*az ungvári egyetem magyar szakos hallgatói, középiskolás koruk óta írnak verset, novellát, kisprózát, hely- és kultúrtörténeti cikkeket. Feltételezhetően ők a tanszék irodalmi körének legaktívabb tagjai, akik tanári, tanszékvezetői jóváhagyással hamarosan létrehozzák az Együtt című, mechanikus írógépen sokszorosított, 35-40 oldal terjedelmű, aprólékos kézimunkával fűzetszerűvé formált, linómetszetekkel feldobott folyóiratukat*”⁴⁹⁸ – foglalta össze gondolatait **Vári Fábán László** az *Együtt* című diáklap indulásáról. Az *Együtt* c. irodalmi lapot – amelynek legnagyobb példányszáma is mindössze 36 volt – két „évfolyam” után betiltották, magyarszakos szerkesztőit felelősségre vonták.

A gépiratos Együtt folyóirat 1967-ben elkészített számai

1967. november 16-án jött létre a magyar érzelmű magyar nyelv- és irodalom szakon tanuló egyetemistákból, fiatal költők és írók közreműködésével a *Kárpánton-túli Ifjúság* című területi lap szerkesztőségben, a Forrás Ifjúsági Irodalmi Stúdió, ami 1968-tól publikálási lehetőséget biztosított a fiatal magyar alkotóknak is. Ez a magyar művészeti önképzőkör az Ukrán Írószövetség Kárpánton-túli Tagozata mellett működött. Elnöke **Zselicki József**, tagjai **Kovács Vilmos, Benedek András, Fábán László, Füzesi Magda, Punykó Mária** stb. voltak.⁴⁹⁹ „*A jelentkező fiatal tollforgatók tehetséggondozása céljából az ungvári egyetem magyar nyelv és irodalom szakán tanuló fiatal költőknek és íróknak (Benedek András, Balla Gyula, Györke László) közreműködésével 1967 novemberében a Kárpánton-túli Ifjúság c. területi lap szerkesztősége keretében megalakult a Forrás Ifjúsági Stúdió. A Stúdió havonta tartja összejövetelét. A foglalkozásokon a beérkezett írásokat vitatjuk meg, és minden alkalommal egy-egy elméleti kérdést is megtárgyalunk... Munkatervünkben helyet kapott a zene, a publicisztika és a képzőművészet. Csak rövid ideje működik a Forrás Ifjúsági Stúdió, de máris szép sikereket könyvelhetünk el. A fokozatos fejlődés folytán a Stúdió*

⁴⁹⁸ *Együtt*, 2013, 5. sz., 46.

⁴⁹⁹ BOTLIK-DUPKA, 1991: 87.

egyes tagjai: **Fodor Géza, Fábíán László, Füzesi Magda, Peleskei Jenő, Dupka György** már több ízben publikáltak a *Kárpátontúli Ifjúságban* és a *Kárpáti Igaz Szóban*. És előreláthatólag a további fejlődés sem marad el. A Stúdió tagjainak vezetésével a területen több helyen alakultak irodalmi- és olvasóköri. A jövőben a Stúdió bővíteni szeretné szerepkörét, hogy még eredményesebben egyengesse a terület alkotó ifjúságának útját.⁵⁰⁰

Néhány évi eredményes munka után 1971 végére megszűnt, kezdettől fogva gyanakvással figyelték és egyre jobban ellenzékieknek tartották a Forrás Stúdiót. Előbb a *Kárpáti Igaz Szóban Elidegenedés*⁵⁰¹ címmel szerkesztőségi cikk jelent meg – ma már tudjuk: szerzője **Balla László** –, amely szigorú bírálatban részesítette a fiatal magyar alkotókat. A vád az volt ellenük, hogy elidegenedtek a szovjet társadalomtól, a polgári irányzatok bűvkörébe kerültek, semmibe vették a szocialista realizmus eszméit, sőt a cikkíró szerint a nacionalizmus sem állt távol tőlük. A stúdió vezetői ellen rágalomhadjárat indult.

A felső fotón balról jobbra:

**S. Benedek András, Kovács Vilmos, Szakolczay Lajos (Budapest),
Borbély Edit, Fodó Sándor, Balla Gyula, Zselicki József**
(Ungvár, 1973)

Forrás: <https://litera.hu/magazin/osszeallitas/mert-kezdet-nincs-csak-folytat-as-van-kovacs-vilmosrol.html>

13.2. Beadvány-háború

A Forrás Stúdió tagjait 1971 szeptember-októberben egy Beadvány összeállítására ösztöklélte, melyben reagáltak az őket ért vádakra, mivel a helyi kommunista sajtóban nyilván meg volt tiltva a válasz.⁵⁰² Később a dokumentumot **Georgij Smanyakóhoz**,

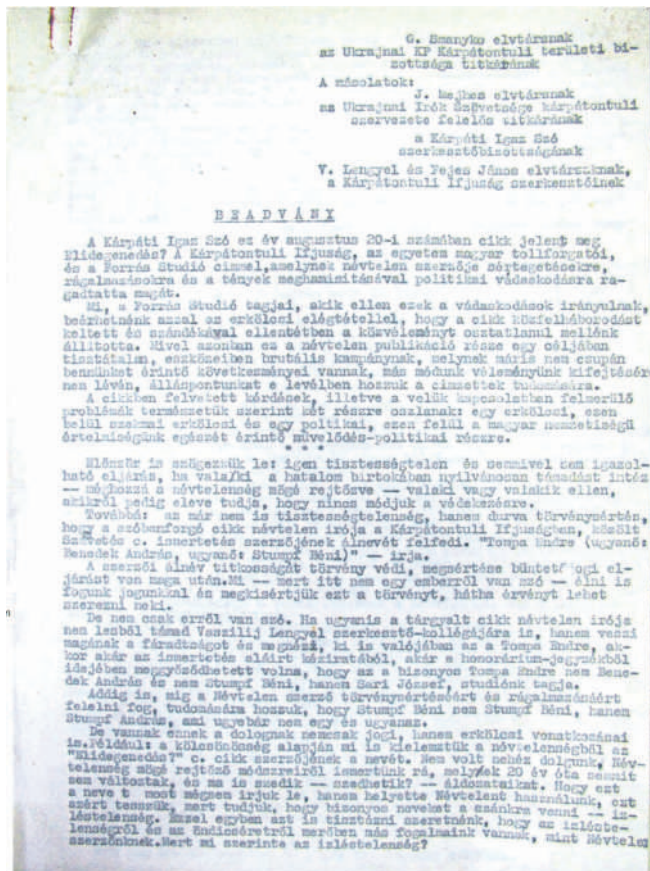
⁵⁰⁰ ZSELICKI JÓZSEF: *Fiatalok irodalmi stúdiója*. In: *Kárpáti Kalendárium 1969*. Kárpáti Könyvkiadó, Uzshorod, 1968, 75.

⁵⁰¹ *Kárpáti Igaz Szó*, 1971. augusztus 20.

⁵⁰² *A Nemzetőr* (München), 1983. szeptember 15-től lekötölte. Forrás: BOTLIK-DUPKA, 1991. 160-165.

Ukrajna Kommunista Pártja Kárpátontúli Területi Bizottságának titkárához és **Jurij Mejheshez**, az Ukrajnai Írók Szövetségének helyi titkárához, a *Kárpáti Igaz Szó* és a *Kárpátontúl Ifjúság* című újságok szerkesztőségeinek címezték.

A dokumentumban a szerzők előbb tételelesen cáfolták a Forrást ért rágalmakat, úgy mint: nacionalizmus, sovinizmus, elhajlás a szocialista társadalmi normáktól. Ezt követően a **Balla László** által írt későbbi cikkek tartalmával foglalkoztak.

Az 1971-es Beadvány első oldalának magyarul megfogalmazott változata.

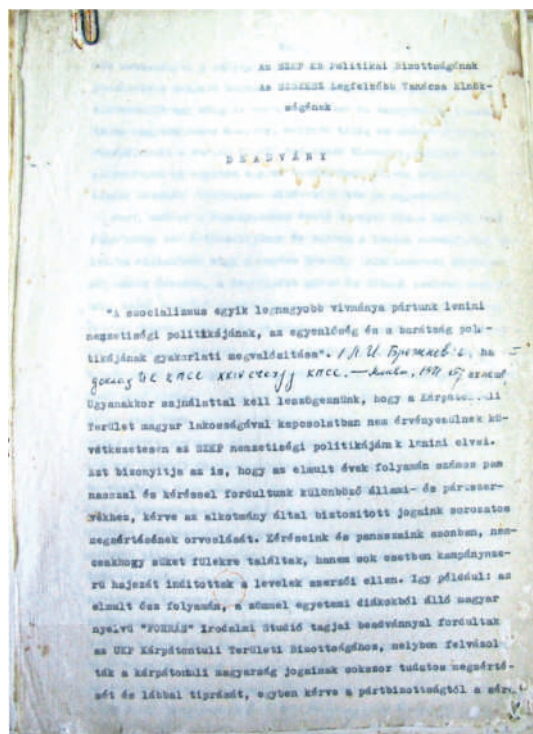
Forrás: <https://kmmi.org.ua/cikkek/konyvek/mi-lehetett-nagy-bununk>

Az 1971-es mintegy hét oldalas *Beadvány* és az 1972-es *Beadvány*⁵⁰³, ötoldalas, az SZKP KB Politikai Bizottságának, az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének címzett *Beadvány* még jobban fölkavarta az amúgy is puszkaporos légkört. Ugyanis az első *Beadvány* főleg a Forrás-kör ügyeit tárgyalta, a második *Beadványban* az intézményes élet, az oktatás, a művelődés problémáit, a sajtó, a könyvkiadás gondját, illetve a magyarságot ért sérelmeket vetették fel.

⁵⁰³ Forrás: BOTLIK-DUPKA, 1991:167-175.

Az utóbbit a magyarlakta települések sok elszánt, mintegy 1600 képviselője aláírásával is támogatta. A polgárjogi aktivisták szót emeltek az anyanyelvi oktatási rendszer fejletlensége ügyében, a nyelvhasználat terén tapasztalható negatív diszkrimináció ellen, s felvetették egy nemzetiségi érdekvédelmi és kulturális szervezet létrehozásának igényét. A két beadványban egyértelműen megfogalmazták a kulturális és nyelvi követeléseiket.

A dokumentum megfogalmazói ellen eljárások indultak, a kérések nem találtak meghallgatásra. **Kovács Vilmosnak S. Benedek Andrásnak** a Kárpáti Kiadó szerkesztőségét kellett elhagynia. A Stúdió Kárpátalján évekig nem, de Magyarországon annál többet publikáló tagjai – **Fodor Géza, Vári Fábíán László** (őket kirúgták az egyetemről), **Zselicki József** és mások – csak közel egy évtized „szilencium” után térhettek vissza az irodalmi életbe.

Az 1972-es Beadvány első oldalának magyarul megfogalmazott változata.

Forrás: <https://kmmi.org.ua/cikkek/konyvek/mi-lehetett-nagy-bununk>

Az 1971-es, 1972-es Beadvány üzenete a ma Kárpátalján kisebbségben élők számára az, hogy csak abban az esetben van esély kisebbségi jogokat kiharcolni, ha akadnak, akik szót emelnek és felvállalják a jogi küzdelmet.

Abban az időben a nemzetiségeket hátrányosan érintő brezsnyevi ideológia ellen a magyar, az ukrán és más nemzetiségű, burzsoá-nacionalistáknak megbélyegzett értelmiségi csoportok fejtettek ki tiltakozó megmozdulásokat, adtak ki szamizdat kiadványokat. Ők voltak a másként gondolkodók disszidensek előőrsei, akik eluta-

sították az ortodox-kommunisták által támogatott, a párt által diktált „szovjet nép történelmi kategória” elvének megvalósításával kapcsolatos törekvéseket, a kiagyalt jelszavakat, amelyeknek leple alatt folyt évekken át a Szovjetunió népeinek oroszosítása, a nemzetiségi nyelvek, jogok háttérbe szorítása.

Összességében véve, a korszak kutatóinak egybehangzó véleménye szerint a '70-es évek elején indult folyamatok beindítói nagy árat fizettek bátorságukért, azonban a letartóztatásukat nem szankcionálták, viszont a „beszpeka” minden lépésüket figyelemmel kísérte, a rendszer kiemelt bírálóit egzisztenciális vonatkozásban megbüntette, állásaikból kirúgtatta. Kiállásuk hosszú távon semmiképp nem bizonyult fölösleges erőfeszítésnek: a nemzetiségi jogokat érintő kérdések a későbbiekben a szervezett kárpátaljai magyar érdekképviselő – köztük a KMKSZ – főbb célkitűzései lettek, melyek számos esetben 1989–1992 között meg is valósultak.

13.3. A József Attila Alkotóközösség összefogása irodalmunk „felnőtté” válásáért

A Területi József Attila Irodalmi Stúdió (1971–1981) által képviselt irodalmi, kulturális élet sötét évtizedének ideológiai irányítóit, vezetőit **Balla László, Márkus Csaba, Erdélyi Gábor** személyesítette meg.

A József Attila Irodalmi Stúdión belül kitört palotaforradalom hatalmas változást hozott. 1981. december 20-tól háromtagú elnökség irányította: **Balla D. Károly, Dupka György, Horváth Sándor**. A józsefattilások fokozatosan eltávolodtak Balla Lászlótól és az általa képviselt szocialista irodalmi irányultságtól. Megtörtént a pozitív elmozdulás, amely 1981–1987 között a publikációs fórumot biztosító *Len-dület* éveiben mérhető le (1981–1987).

A 80-as évek elején készült képen, balról jobbra: Dupka György, Horváth Sándor, Imre Sándor, Kovács Elemér, Finta Éva, Horváth Anna, Balla D. Károly.

Forrás: Dupka György magángyűjteménye

Mindez kevésnek bizonyult. A stúdió életében újabb reform következett be. 1988. január 30-án létrejött a József Attila Alkotóközösség, amelyben már nem csak írók, költők, hanem festőművészek, szobrászok, zenészek, néprajzosok, történészek, természettudományi szakemberek, orvosok stb. is tevékenykedtek.

*A 90-es évek elején készült képen: balról jobbra:
Dupka György, Turóczy Ágnes, Tóth Károly, Zselicki József, Vári Fábrián László,
Ádám Aladár, Bundovics Judit, Ivaskovics József, Füzesi Magda és mások.
Forrás: Dupka György magángyűjteménye*

Az Alkotóközösség társelnökei: **Balla D. Károly, Dupka György, Horváth Sándor** volt. Az Alkotóközösség fóruma 1988–1990 között a *Kárpáti Igaz Szóban* havonta egy alkalommal nyolc oldalon megjelenő *Új Hajtás* című kulturális melléklet lett. Józsefattilások újabb kiadványai a Kárpáti Kiadónál láttak napvilágot. további megjelenési lehetőséget biztosított az *Évgyűrűk*-sorozat.

A rendszerváltás időszakában történelmi jelentőségű mérföldkőnek tekinthető, hogy a Kárpáti Kiadó és a Magvető Könyvkiadó a közös könyvkiadási program keretében *Vergődő szél* címmel az első hiteles antológiát is 1990-ben megjelentette. A kárpátaljai magyar szépirodalom első magyarországi és addig legteljesebb gyűjteményét 22 szerzővel, **M. Takács Lajos** irodalomtörténész állította össze.

13.4. Írók a nemzetiségi önszerveződés útján, 1989

A József Attilásokból és a Forrásbeliekből társult műhely néhány év alatt a magyarlakta vidék kulturális életének meghatározó erejévé vált.

1989 elejére a József Attila Alkotóközösség politizáló íróinak és az értelmiség jeles képviselőinek 1989. január 21-én alakult Kezdeményező csoportja (**Balla László, Debreceni Mihály, Dupka György, Fodó Sándor, Gazda Albert, Jánki Endre, Móricz Kálmán, Turóczy István, Varga Béla, Zselicki József**) közös összefogásával elhárultak az akadályok egy társadalmi alapon működő magyar kulturális

érdekképviselői szervezet vagy szövetség létrehozása előtt. Így alakult meg közel 300 fővel 1989. február 26-án (Ungváron a TIT-lektórium üléstermében) a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség egyesületként, vagyis jogi személyként működő szervezetként.

*Az 1989. február 26-án, az Ungvári Lektóriumban készült felvételen **Dupka György**, a Kezdeményező csoport nevében köszönti a KMKSZ alakuló gyűlésének résztvevőit. A díszelnökség tagjai balról jobbra: **dr. Lizanec Péter** nyelvészprofesszor, **dr. Szöllősy Tibor** közíró, **Móricz Kálmán** újságíró, **Balla László** nyugalmazott főszerkesztő, író, **dr. Pavlo Csucska** nyelvészprofesszor és mások.*

Forrás: Dupka György magángyűjteménye

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alakuló és választmányi gyűlésén megválasztott első elnökségének tagjai: **Fodó Sándor** elnök, **Móricz Kálmán** elnökhelyettes, **Dupka György** felelős titkár, **Turóczy István** gazdasági felelős, **Dalmay Árpád**, **Gulácsi Géza**, **dr. Szöllősy Tibor** tagok.

*A KMKSZ megalakulásáról tartottak sajtótájékoztatót a Magyarok Világszövetségének Székházában, Budapest, 1990 májusa. Balról jobbra: **Turóczy István**, **Mankovits Tamás**, **Dupka György**, **Fodó Sándor** a KMKSZ elnöke, az MVSZ tisztségviselője, **id. Sari József**, **Zselicki József**.*

Forrás: Dupka György magángyűjteménye

Az azóta eltelt 35 év igazolta a szövetség létjogosultságát, tevékenységük nélkül ma már elképzelhetetlen a kárpátaljai magyarság élete. A polgárjogi harcos, **Kovács Vilmos** költő szavait idézve „... *kezdét nincs, csak folytatás van.*” Aktuális az az üzenete is: „*Uram, marad itt még néhány bolond, / s ha most felemelsz, mindőjük nevét / füledbe mondom. / Oszd fel közöttük poklunknak felét. / Homlokuk jeles, nyakukban kolomp. / S vigyázzunk rájuk ott a porondon.*” (Testamentum)

EPILÓGUS

A 13 fejezetből álló tanulmányt, a GULÁG-lexikon-mellékletet 2025. esztendő második felével zárom, eddig több mint ezer politika elítéltről sikerült eddig a legteljesebb adatbázist összeállítani, miközben tudatában vagyok annak, a továbbiakban a homályból újabb áldozatok adatai is előkerülhetnek.

A *Kárpátaljai politikai elítéltek, Gulág-rabok, mártírok panteonja, 1944–1970* című monográfiában közreadtam a kárpátaljai patrióták vázlatosan feldolgozott szenvedéstörténetét. Hogy miért 1970 a záródátum? Egykori ismerősöm, küzdőtársam, egyben adatközlőm, a Munkács környéki ruszin/ukrán lakta Gyilok születtje, **Kampó Pál** (1929) ungvári lakos, az Ungvári Pedagógustovábbképző Intézet osztályvezetője volt az utolsó politikai elítélt Kárpátalján. A polgárjogi aktivista abban az időben a brezsnyevi-szovjet rezsim egyik legkeményebb bírálójaként hallatta a hangját. A KGB nyomozó tisztjei kiemelték az ungvári közegből, bűnügyi eljárást indítottak ellene. Majd a Kárpátaljai Területi Bíróság **1970. december 25-én** 6 évi szabadságvesztésre ítélte. 1992-ben rehabilitálták.⁵⁰⁴

Kampó Pál egyik utolsó, kárpátaljai politikai elítélt példája is igazolja, kritikusan kell értékelni a Szovjetunió belügyminisztériumának azt az állítását, hogy 1960-ban a Gulág-rendszert is felszámolta. Tényekkel, adatokkal bizonyítható, hogy 1985. szeptember 4-én még az Ural térségében, a Permi területen működött a Perm-36 elnevezésű hírhedt büntetőtábor, melynek lakói politikai foglyok voltak. A nevezett dátum idején, a Gorbacsovi-korszak⁵⁰⁵ küszöbén, ebben a kényszer-munkatáborban halt meg **Vaszil Sztusz** (1938–1985) ismert ukrán költő és jogvédő, mivel az embertelen bánásmód miatt a végkimerülésig éhségstrájkot folytatott.⁵⁰⁶

Megjegyzem, 2012 nyarán a pécsi Német Kör által szervezett kutatóút során ezt a tábort is felkerestük, ahol a rendszerváltozás után ezen a helyen Läger-múzeumot létesítettek. A legutóbbi hírek szerint ezt a térségi GULÁG-múzeumot is bezárták.

Számomra 1989-től nyílt lehetőség az adatgyűjtésre, elsősorban a levéltárakban őrzött periratokra, kihallgatási jegyzőkönyvekre, a vádiratokra, a könyvalakban megjelent dokumentumgyűjteményekre, az elítéltek aktáira és a túlélők vallomása-ira, a publikált visszaemlékezéseire támaszkodtam.

Végezetül, de nem utolsósorban az elhaltak özvegyeinek, gyermekeinek, testvéreinek, valamint közeli és távoli hozzátartozóinak nyilatkozatait is felhasználtam, hogy fényt derítsek az elítélt honfitársaim sorsára.

Egyet értek **Rózsás János** kutatótársam ama megállapításával, hogy a „*hazug, embertelen kínzások nyomán kicsikart vallomások, koncepciók vádiratok olyan bű-*

⁵⁰⁴ RIZO, I. 2003: 357.

⁵⁰⁵ 1985.március 11-én az SZKP KB soron kívüli plénúmán Mihail Gorbacsovot választották főtitkárrá. Kezdetét vette a peresztrojka ('átalakítás') és a glasznoszty ('nyíltság') időszaka.

⁵⁰⁶ 2005. november 26-án Viktor Juscenko ukrán elnök Vaszil Tuszt az Ukrajna Hőse címmel tüntette ki.

nöket, gaztetteket sorakoztatnak fel az ártatlanul megvádolt magyarokkal szemben, melyeket azok soha el nem követtek!”⁵⁰⁷

Elszántan arra törekedtem, hogy a kommunista diktatúra által meghurcolt kárpátaljai magyarok, svábnémetek, magyar barát ukránok, ruszinok, szlovákok, zsidók és más nemzetiségű polgárok sorsát felderítsem, akik a Kárpátalja szovjet megszállása után felállított katonai törvényszékek, rendkívüli szovjet bíróságok, a Kárpátaljai Területi Bíróság és más ítélőtestületek, kollégiumok, NKVD- és KGB-trojkák koncepciós ítélete nyomán halálra ítélték, kivégeztek, illetve Gulágrabként szerencsésen megjárták a kényszermunkatáborok poklát vagy örökre idegen földben alusszák álmukat.

Az adatgyűjtésemet felsorolhatatlanul sokan segítették. Ezúton szeretném megköszönni név szerint az önzetlen támogatást **Alekszej Korszun, dr. Botlik József, dr. Zubánics László történésznek**, a szovjet lágereket megjártak közül **Fedák László, Fóris Kálmán, Kampó Pál** túlélőknek és más segítőtársaknak.

Ungvár–Tiszabökény–Budapest, 2025. szeptember 30.

⁵⁰⁷ RÓZSÁS, 2000: 8.